

Тем, что эта книга дошла до Вас, мы обязаны в первую очередь библиотекарям, которые долгие годы бережно хранили её. Сотрудники Google оцифровали её в рамках проекта, цель которого – сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Эта книга находится в общественном достоянии. В общих чертах, юридически, книга передаётся в общественное достояние, когда истекает срок действия имущественных авторских прав на неё, а также если правообладатель сам передал её в общественное достояние или не заявил на неё авторских прав. Такие книги – это ключ к прошлому, к сокровищам нашей истории и культуры, и к знаниям, которые зачастую нигде больше не найдёшь.

В этой цифровой копии мы оставили без изменений все рукописные пометки, которые были в оригинальном издании. Пускай они будут напоминанием о всех тех руках, через которые прошла эта книга – автора, издателя, библиотекаря и предыдущих читателей – чтобы наконец попасть в Ваши.

Правила пользования

Мы гордимся нашим сотрудничеством с библиотеками, в рамках которого мы оцифровываем книги в общественном достоянии и делаем их доступными для всех. Эти книги принадлежат всему человечеству, а мы – лишь их хранители. Тем не менее, оцифровка книг и поддержка этого проекта стоят немало, и поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые меры, чтобы предотвратить коммерческое использование этих книг. Одна из них – это технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас:

- **Не использовать файлы в коммерческих целях.** Мы разработали программу Поиска по книгам Google для всех пользователей, поэтому, пожалуйста, используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- **Не отправлять автоматические запросы.** Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого рода. Если Вам требуется доступ к большим объёмам текстов для исследований в области машинного перевода, оптического распознавания текста, или в других похожих целях, свяжитесь с нами. Для этих целей мы настоятельно рекомендуем использовать исключительно материалы в общественном достоянии.
- **Не удалять логотипы и другие атрибуты Google из файлов.** Изображения в каждом файле помечены логотипами Google для того, чтобы рассказать читателям о нашем проекте и помочь им найти дополнительные материалы. Не удаляйте их.
- **Соблюдать законы Вашей и других стран.** В конечном итоге, именно Вы несёте полную ответственность за Ваши действия – поэтому, пожалуйста, убедитесь, что Вы не нарушаете соответствующие законы Вашей или других стран. Имейте в виду, что даже если книга более не находится под защитой авторских прав в США, то это ещё совсем не значит, что её можно распространять в других странах. К сожалению, законодательство в сфере интеллектуальной собственности очень разнообразно, и не существует универсального способа определить, как разрешено использовать книгу в конкретной стране. Не рассчитывайте на то, что если книга появилась в поиске по книгам Google, то её можно использовать где и как угодно. Наказание за нарушение авторских прав может оказаться очень серьёзным.

О программе

Наша миссия – организовать информацию во всём мире и сделать её доступной и полезной для всех. Поиск по книгам Google помогает пользователям найти книги со всего света, а авторам и издателям – новых читателей. Чтобы произвести поиск по этой книге в полнотекстовом режиме, откройте страницу <http://books.google.com>.

LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

ELIAS CZAYKOWSKY
COLLECTION OF
UKRAINIAN CULTURE

891 .79

B64

0b

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИ КОЧАН
ЗДА

Літературний додатокъ „Дѣла“

БІБЛІОТЕКА НАЙЗНАМЕНИТШИХЪ ПОВѢСТЕЙ

пѣдъ редакцією Ивана БѢЛЕЯ

Томъ LXII.

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИИ КОЧАН
ЗДА

БЛИЖНИЙ

Образки и о повѣданя

Тилмотся Боргуляка

Med. univ. DR. J. TURYN

WIEN

XVIII. Gersthoferstrasse 138

ЛВѢВЪ 1899.

Накладомъ редакціи „ДѢЛА“

Въ друкарнѣ Института Станропійского, пѣдъ зарядомъ
Иосифа Данилова.

Сю працю мого пера присвячую пам'яті не-
забутнього мого професора и невбджалованого ру-
ского патріота

Даміяна Гладиловича († $\frac{16}{1}$ 1892 р.).

Асторъ.

891,79
В 64
06

Дай Воже здоровья коровѣ!

— Го, го, го, небоженку! не мало я напрацювавъ ся, закинь я заробивъ 50 риньскихъ... 50 риньскихъ! То не пятьдесятъ развѣ кивнути пальцемъ, не пятьдесятъ полатывъ звѣсти, а товчи ся цѣлу зиму зъ сокирою по лѣсахъ, по дебрахъ, коло саживъ, коло брусивъ... мерзнути янъ собацѣ, та ще й о жидѣвску ласку стояти, щоби песій жидовинъ не пхавъ чоловікови замѣсть грошей горѣлки! А прецѣнь я заробивъ и купивъ тебе, моспаненьку, та веду до дому, дѣтямъ на потѣху!...

Такъ говоривъ халупникъ, Матвѣй Басъ, до корови, ведучи еѣ на мотузѣ зъ ярмарку до дому. Корова хороша: непелястою шерсти, зъ закривленими до горы рогами, зъ великимъ внимамъ... видно, добре перезимована.

Довкола зеленѣли поля, у воздухѣ заливались жайворонки, а туй при дорозѣ росла зелена мягка травица, що такъ и манила до себе корову. Сонце спустилось уже дѣ заходови, чоловікъ спѣшивъ ся до дому, але корова на еѣ не вважала. Она що вбѣлка крокѣвъ ставала и жадобно скубла зелену траву.

— Ну, ну! йди-бо! Яка-жъ ти уперта! — провадивъ Матвѣй дальше свою бесѣду, силуючись зъ коро-

вою. — Ты давай лише багато молока, то вже моя ета-ра буде тебе доглядати, та й діти пасти-муть по межахъ, по берегахъ, кблько сама схочешь... И тамту, що-нь торбкѣ продавъ, доглядали, тблько прийшла бѣ да... треба було въ осени довгъ вбддати, податокъ за-платити, одѣжу на зиму посправляти, тай мусѣвъ про-дати. А добра була корова и молока сыпала богато !..

Корова мовъ розумѣла бесѣду свого провѣдника, бо вбдъ часу до часу обертала до нього рогату голову и мѣрила его своими великими, чорными очима.

* * *

На подвѣрю передъ невеличкою хатиною, що сто-ала край села, бавило ся пятеро малыхъ дѣтей въ по-латаныхъ сорочкахъ и все бѣгали до ворбтъ та выгля-дали на дорогу, чи не йде батько. Сонце, мовъ вели-чезный баллонъ, спускало ся за рубецъ лѣса и черво-нымъ промѣнемъ обливало хатину зъ малыми вконеця-ми, обливало подвѣре, обливало бѣлий головы дѣтей, ще качались по муравѣ.

Рипнули дверѣ и на порогѣ стала халуничка Ма-тѣвѣха, жѣнка ще не стара, але вже съ поморщеннымъ и почорнѣлымъ лицемъ. Послѣднй лучъ сонця ще захо-нили еѣ, поцѣлували въ лице и Матѣвѣха выглядала че-реезъ хвилию наче мѣдiana статуя.

— Ще не йдуть тато! Ще нема тата! — лепетали дѣтя до матери, — мы хочемо гаму, дайте намъ вѣсти!

— Ахъ, вы сарань якась! Нѣчого, тблько-бы-сьте вѣли, а до работы нема васъ! — закликала мати зъ ласкавою усмѣшкою на лице.

Она знала, що вбдъ такихъ дѣтей ще не можна сподѣватись великою пѣмочи.

— То мы будемо пасти корову, якъ тато приве-

дуть зъ ярмарку! — сказавъ зъ жаромъ найстаршій хлопчикъ, семилѣтокъ.

Матъ вынесла зъ хаты кусень чорного хлѣба и стала обдѣляти дѣти по черзѣ... а тутъ и Матвѣй непомстержено зъявивъ ся пбдѣ ворбѣмъ зъ коровою.

— Гей! ану вбдчиняйте! — далось чути зъ за ворбѣтъ.

Дѣти, якъ задрѣли батька, такъ и кинулись прожогомъ до ворбѣтъ, лишъ одно маленьке збстало у матери на рукахъ.

— Тато! тато! Корова! — кричало одно то друге.

Четверо малыхъ люда вчепилось за ворота и зъ одну мить отворили на встязѣ. Отворили: и корова зъ триумфомъ вступила на подвбре, а дѣти обступили еи и стали оглядати зъ цѣкавостію.

Матвѣиха перехрестила хребетъ коровы и поцѣлувала еи въ лобъ межи рогами.

— Ахъ моя голубонько! ахъ моя маленька! ты певно хочешъ всточки, ты певно хочешъ питоньки! — лебедѣла она, примилуючись до коровы и гладячи еи по бокахъ.

Матвѣй стоявъ зъ боку и гордо дививъ ся на ту сцену. Его очи такъ и промовляли: „Дивись, стара, якій зъ мене господарь! якій зъ мене батько! Шануй же мене, небого!...“

— Ну, годъ панькатись зъ коровою! Лучше зробишь, якъ даси їй хопты, або травы. Корова дбйна, добра, всѣ люде говорили. Та й менѣ дай що хлещнути, хоть борщу, або що, — сказавъ Матвѣй до жѣнки и пбшовъ до хаты.

Матвѣиха не спѣшила за чоловѣкомъ, бо знала, що вбнѣ собѣ дастъ раду безъ неи. Она назбирала вже на-

передъ цѣле рядно копты то травы по берегахъ рѣчки и стала частувати корову.

Матвѣй не чекавъ на жѣнку. Вѣнъ знайшовъ въ печи борщъ, взявъ кусець хлѣба и ту плыну страву справдѣ „хлептавъ“, що ажъ на двѣрь було чути. Однакъ коли пбсла дороги ложка выдалась ему за мала, то вѣнъ собѣ иначе порадивъ: вѣнъ взявъ вѣнцѣ горшка межи зубы и пивъ борщъ лакомо, перестаючи лише, щобы вѣдотхнути та закусити хлѣбомъ. Матвѣй навѣвъ ся (о скільки можна навѣстись голымъ борщемъ) и положивъ ся на постѣль, що стояла въ кутку хаты, поклавши собѣ пбдъ голову одиноку брудну подущину, яка въ цѣлѣй хатѣ була.

А жѣнка годувала корову.

— Гей, стара! а ѣсть корова? — гукнувъ Матвѣй въ постелѣ.

— Ёсть, моя маленька! та ще й напоити треба бѣдненьку! — далась чути вѣдповѣдь Матвѣихи.

Вдоволенный Матвѣй лежавъ на постели и нѣ о чѣмъ не думавъ. Се були найщасливѣйшій хвилѣ въ его житю, коли вѣнъ собѣ лѣгъ чи те въ хатѣ, чи въ лѣсѣ пбдъ сосною и пустивъ самопасъ свои мысли, що безъ звязи кружили по его головѣ, а вѣдтакъ десь геть розходили ся собѣ зъ шумомъ лѣса и его огортавъ твердый сонъ... Однакъ такі хвилѣ були для него рѣдкими. Невыпуска праця и журба о жѣнку и дѣти займала его днємъ и нѣчью.

Матвѣиха взяла скбпець и стала доити корову. Дѣти не вѣдступали нѣ на крокъ и цѣкаво та жадобно слухали, якъ цвиркало молоко. За хвилию бувъ повенъ скбпець, а Матвѣиха не чула ся зъ радости. Она завела корову до хлѣвца, що бувъ прибудованный до хаты. А

дѣти въ слѣдъ за нею... имъ такъ и пахла молочна каша.

— А що, стара? дала ворова молона? — спытавъ Матвѣй.

— Дала, дала, та ще й повенъ скѣпонецъ... добре молоко, густе...

— Вари кашу! — закомандувавъ Матвѣй, лежачи на постели, мовъ турецкій баша.

Не було то въ звычайу Матвѣихи варити молочну кашу въ будній день. Така страва на недѣлю, на свято, а будній днѣ она збувала чимъ-небудь: борщемъ, бараболею, кашою на водѣ, або на сыроватцѣ... Але нинѣ она сама чула въ своѣй душѣ якась свято... Такъ довгій часъ не було въ нихъ коровы, такъ довгій часъ дѣти не видѣли ложки мелока, а нинѣ той пожаданный гѣсть обдарувавъ ихъ на першбмъ вступѣ цѣлымъ скѣпцемъ поживного нектару. Чи жь не можна нинѣ зробити вымкнн? Такъ! Она не дала собѣ два разы говорити, розоклала въ печи огонь и стала варити кашу. Дѣти стояли коло припѣчка и пильно глядѣли въ огонь, що жовтими язиками пѣдлизувавъ челюсть, дивились на горщикъ, що спокѣйно стоявъ собѣ при огни, а найстаршій хлопецъ притуливъ крадькомъ палець до горшка, чи вже черепъ горячій. Та не уйшло ему се безкарно. Мати спостерегла его цѣкавѣсть и пацнула его ложкою по руку та закричала на дѣти:

— Чого стоите коло припѣчка, якъ той грѣхъ придушъ? Хочешъ одно зъ другимъ попечись? Не можешъ вычекати хвилѣ?

Дѣти послушали: вѣдступили вѣдъ припѣчка, посѣдали рядочкомъ на лавцѣ пѣдъ печею и чекали.

Огонь трѣщавъ, каша зачинала кипѣти, а Матвѣй лежавъ на постели й нѣ о чѣмъ не думавъ. Нѣ о чѣмъ

не думає? Дивне диво! Той щасливий станє душевний впроваджував єго звичайно в сонє, а сонє облявляє ся зновь голоснымъ храпѣнямъ, мовь-бы хто рвзавь пилою соснову колоду. Ний-жь Матвѣй не спавь. Вбнє лежавь собѣ тихо зб зложенными на-вхресть руками и водивь по хатѣ очима... вбнє ждавь...

Нарештѣ прийшовь кбнець я жданю. Матвѣиха вбдставила горщикє вбдѣ огню, поставила на столѣ миску й налила до неє кашу, а молочна пара розбѣшлась хмарою по хатѣ. Дѣти кинулись до ложечника и кожде взяло свою ложку, позасѣдали за столѣ и чекали батька. Але батько не йшовь до вечерѣ, вбнє навѣть не ворухнувь ся на своємъ леговищи, бо єму конче хотѣлось, щобы жѣнка кликнула на нього, що вечера вже на столѣ.

Матвѣиха выстудила вь маленькѣй мисочцѣ кашу для наймолодшон дитины и посадила єи зь ложкою вь руцѣ на долбвцѣ. Дитина вѣла...

Ажь теперь прийшла черга на всѣхъ. Матвѣиха взяла ложку для себе и для чоловіка и сѣла коло стола.

— Ану, старый! вставай до вечерѣ! — кликнула она на чоловіка.

— Га? що? вже? — говоривь Матвѣй мовь-бы зь просоня, пбднимаючись повагомъ зь постелѣ.

Вбнє мавь видѣ зовсѣмъ рввнодушный. Єго неголеє лице такє и говорило: — „Єть, що менѣ молочна каша? всьо одно, що берщ... чи то я дитина?“... Тблько се дивно: чому вбнє на першій покликє жѣнки заразь вставь зь постелѣ? Тажь звичайно жѣнка єго сѣпала, щобы добудитись до вечерѣ, а дѣти тягнули за ноги... Чому вбнє передѣ тымъ, закимъ сѣвь коло стола, зробивь на собѣ три разы великѣй хресть и вь по-

якъ поклонивъ ся передъ кашою, — коли впрочѣмъ вбѣзъ любивъ зъ привычки лише махнути вѣлька развѣзъ рукою по грудяхъ, або здорово поѣхнути и перекрестити ротъ?... Дѣти сього не завважали, але жѣнка замѣтила, осмѣхнулась пѣдъ носомъ и подумала: „Дивуя ся-жъ тутъ дѣтямъ, коли старый, якъ дитина, ажъ трясе ся за молочною кашою...“

Стали ѣсти кашу. Матвѣй зъѣвъ кашку, другу, третю, — смакуе...

— Добра каша! — каже, — вже-мъ давно таку ѣвъ.

— Добра каша! — жибонять весело дѣти, ѣдять.

Шѣсть рукъ оруженыхъ въ ложки бѣгае то до миски то зъ миски и шѣсть тѣней гойдае ся на стѣнѣ.

Зъѣли все, що було въ мисцѣ.

Матвѣй подививъ ся зъ пѣдъ густыхъ брѣвъ на жѣнку.

— Ану, стара! досыпъ ще!.. то либонъ не вся.

— Досыпте, мамо! досыпте! — домагають садѣти.

Але Матвѣиха не досыдала. Она хотѣла трохи подразнити своего чоловіка.

— Де вже тобѣ не вся? — каже она, — и горщикъ вышкребала, — коли хочешъ, то заглянь..

Матвѣй не вѣривъ жѣвцѣ. Вбѣзъ не даромъ водивъ но хатѣ очима, лежачи на постели, вбѣзъ видѣвъ кожый рухъ жѣнки.

— Етъ, не жартуй, стара, не дури, та сыпъ кашу! Коли ѣсти то ѣсти!

А дѣти й собѣ:

— Коли ѣсти, то ѣсти!

Матвѣиха насыпала ще повну миску кашѣ, а сама сѣла на долбвцѣ коло найменшой дитины, вышкеребувала горщикъ та годувала малого, а батько зъ старшими дѣтьми чистивъ зъ миски.

Коли вже зосталось лише трохи на днѣ въ місяць, Матвѣй положивъ ложку, обтеръ потъ зъ чола и сказавъ :

— Ну, нагодувала-жь ты насъ нинѣ, стара, кобы такъ все! Дай же, Боже, здоровля коровѣ за те, що дала молока!

— Дай, Боже, здоровля коровѣ! — повторили дѣти въ одинъ голосъ за батькомъ и кбичили вышкравовати миску.

Матвѣиха була дуже рада зъ того, що нагодувала всѣхъ до сыта, але ббльшу часть тон заслуги она приписувала не собѣ, а коровѣ. Тожъ заразъ по вечерѣ вийшла до неи подивити ся, що она тамъ робить „бѣдненька“...

Нбчь була тиха, погбдна, на небѣ свѣтили зорѣ, а корова лежала собѣ въ хлѣвѣ та ремигала спокбйно...

М а т и.

I.

Стару Клѣщиху я добре знавъ. Я ѳ не тамлю навѣтъ, коли я якъ зробивъ я зъ нею ту знайомбсть: чи она до мене перша промовила, чи я до неѳ, — досытъ, що стара Клѣщиха при кождѳй стрѣчи зѳ мною не залишила до мене усмихнути ся або що-небудь скавати, н. пр.: „куды Богъ провадить?“ „чи здоровѳ?“ „що доброго чувати?“ и т. и.

Була се старушка зъ сивымъ волосямъ на головѳ, зъ сивыми очима, зъ котрыхъ пробивалася якась сердечнбсть, якась доброта... и зъ цѣлою сѣтїю морщинѳ на круглбмъ, милбмъ старечбмъ лицѳ. Я неразъ думавъ собѳ: Коли-бъ я бувъ маляремъ, то-бъ я взявъ собѳ за задачу — вдмалювати ѳ погруде. Бувъ-бы се типъ рускои селянки зъ надъ Стиру. Не надто трудна се рѣчь для маляра вдмалювати тую жовту „балдацьку“ хустку зъ синними цятками и кривульками, що мовъ арабский завѳй обвивала ѳ голову и сивѳ пачосы, що выльзали зъ пѳдъ тоѳ хустки, але найтруднѳйшою, по моѳй думцѳ, рѣчию було бы вѣрно вддати тѳ ѳ очѳ зъ выразомъ, якѳй зъ нихъ пробивавъ ся, и тѳ тоненькѳ морщинѳ, що розгнѳздили ся довкола ѳ очѳ,

довкола усть и по цѣлбмъ лица. Я неразь такъ думавъ...

Клѣщишина хата стояла при дорозѣ на самбмъ краю села. И се було причиною, що я зъ нею часто стрѣчавъ ся, идучи въ поле, або въ лѣсъ, що за полемъ тягнувъ ся темною лавою. А що Клѣщиша була великою говорухою и знала безлѣчь старыхъ казокъ и пѣсень, то я неразь вступавъ до еи хаты, щобы вѣдъ неи записати собѣ яку пѣсню, або казку. Клѣщиша мешкала въ одной половинѣ хаты аб своимъ молодшимъ сыномъ, въ другой половинѣ (черезъ сѣни) мешкавъ старшій сынъ зъ жѣнкою и зъ дѣтьми вѣддѣльно вѣдъ матери.

Той старшій сынъ зъ вѣчно заспаными очима и зъ коротко обстриженою бородою не подобавъ ся менѣ задля своєї похмурой вдачи, — та вже й ддятого не мѣгъ вѣнъ менѣ подобати ся, що стара Клѣщиша нѣколи не говорила менѣ про того старшого сына нѣчого доброго; правда, она не говорила й нѣчого злого, та я мѣгъ легко догледѣти, що сынъ не шанувавъ матери, а меже навѣть и доскулювавъ еи немало. Переходячи коло Клѣщишиной хаты, я чувъ тамъ неразь сварку, зъ котрой особливо дававъ ся чути захриплый голосъ старшого сына, разъ чувъ я навѣть жѣночій плачь, котрый ледви чи мѣгъ походити вѣдъ Клѣщишиной невѣстки, бо та мала далеко тоншій, пискливый голосъ. Стара Клѣщиша говорила менѣ неразь о старыхъ добрыхъ часахъ, о великомъ господарствѣ, о колишнихъ достаткахъ, коли-то ще живъ еи небѣщекъ чоловѣкъ, — але о теперѣшнихъ рѣдннихъ справахъ не любила говорити, а на дотычній пытаня вѣдповѣдала выминаючи. Я й не допытувавъ ся дуже...

За то молодшій сынъ, Яковъ, подобавъ ся менѣ

немало за-для своєї отвертости и веселой вдачі. Бувъ се 20-лѣтній парубокъ зъ русыми кучерами, зъ ясними, голубыми очима. Мати любила его цѣлою душею, жила его житємъ, не могла его досыть нахвалити ся. Чи вѣвъ ен такожь рѣвно любить, — сього не вгадаю, але що любить, то правда, и шанувавъ ен. Тыхъ кблька моргѣвъ поля, що до нихъ належали, оброблявъ самъ, матери не пускавъ до жадной тяжкой роботы, а коли дома не було що робити, ходивъ до лѣса рубати сажинъ, або наймавъ ся у другихъ людей. Правда, мавъ вѣвъ свои хибы : бувъ легкодушный, любивъ брехати, та часомъ заглянути до келишка, — але мати або не добавчала тыхъ хибъ черезъ безмѣръ своєї материньской любви, або брала ихъ на карбъ молодости, и Якѣвъ бувъ все любимцемъ матери, такъ що дехто навѣтъ передражнявавъ его „маминимъ сынкомъ“.

II

Такой охайности, якъ въ Клѣщишинѣй хатѣ, я нѣгде не видѣвъ. Хата була все чисто заметена, на долбидѣ не можъ було нобачити смѣти, на бѣлѣй печи, на мытыхъ лавкахъ нѣ порошники. Межи образами, що въ три ряды висѣли по стѣнахъ, було повно цвѣтѣвъ свѣжихъ, сухихъ и паперовыхъ, стѣлъ бувъ усе застеленый бѣлымъ обрусомъ, постѣль рябымъ вовнянымъ килимомъ, въ головахъ на постели лежали симетрично одна на другѣй бѣлы подушки ажъ пѣдъ повалу. Колг я ветупивъ часомъ до той каты, то мене огортало якесь миле чутя и я пытавъ себе въ душъ : чому-то по другихъ сѣльскихъ хатахъ не такъ опратно, не такъ привѣтно?... Стара Клѣщикса садовида мене

звычайно за стółъ, а сама сѣдала напротивъ мене, брала до рукъ шита и зачинала розмову.

— Якъ у васъ чистенько въ хатѣ, ажъ мило! — говоривъ я неравъ до Кльщичи.

— А що-жъ маю робити на старобѣ, якъ не порати ся въ хатѣ? — вѣдавала она весело, — та не буде она такъ все, не буде... Нехай-но приїде невѣстка, настануть малі дѣти, то й чистѣсть мине ся. Ехъ, кобы-то менѣ дочекати оженити мого Якова зъ якою доброю дѣвчиною, то може-бъ ще и вѣджила я трохи...

Се було ен бажанемъ, ен мрѣю...

Я уважавъ стару Кльщичу за щасливу жѣнку. И, справдѣ, она була щасливою: мала свою хату, була независима, а старшій сынъ, хочъ и не обходивъ ся зъ нею, якъ годить ся, то она любила Якова, мала въ ньому захистъ, оборону.

Однакъ, якъ скоро мине людске щасте, хочъ и нецѣлковите щасте, пѣзнавъ я власне на тѣй Кльщичѣ.

На веснѣ заасентрували Якова. Прийшла осѣнь, Якбъ зъ другими новобранцями мусѣвъ ити до вѣйска и власне вѣдъ том хвилѣ небосклѣвъ надъ Кльщичиною головою почавъ чимъ разъ бѣльше затемнювати ся, а спокѣй и щасливй мрѣъ чимъ разъ бѣльше розсыпати ся.

Бувъ красний осѣнный день. По улицяхъ тарахкотѣли терлицѣ, дѣти грали ся на сонци, а горобцѣ снѣдѣли купами на плотахъ и радилн свою раду горобячу. И я выйшовъ у поле, налюбовати ся осѣннымъ сонцемъ, котре съ кождимъ днемъ чимъ разъ бѣльше вѣддалало ся вѣдъ насъ и чимъ разъ окупѣйше посылало своего тепла благодатного.

Зближаючиься улицею до кѣнца села, я почувъ жѣночій плачь, такий самий плачь, якъ-то за небщи-

комъ плачуть-заваютъ. Не далеко передъ мною стояло Клѣщишне обѣста. Я лучше прислухавъ ся и переконавъ ся, що се звѣдтамъ той плачь походить. Щѣ се може бути? Чи вмеръ хто, чи яке нещасте скоилось? Я прискоривъ ходу и въ кѣлька хвиль опинивъ ся на Клѣщишнѣмъ подвѣрѣ.

И ось, якій образъ представивъ ся моимъ очамъ:

На приспѣ подъ хатою сидѣла стара Клѣщиша. Ы лица я не могъ вѣдъ разу побачити, бо она закрыла его долонями, и такъ сидѣчи, хитала головою, то въ право, то въ лѣво и заводила:

„Ахъ, сыноньку, моя ты дитинонько! ты йдешъ вѣдъ мене въ далеку чужиноньку, покидавшь свою матѣнку рѣдну“ и т. д.

Якбъ одягнений въ старій сѣрактъ, въ синѣй зовѣнрѣкѣй шапцѣ на головѣ и зъ клуночкомъ подъ пахою стоявъ била матери и такожь плававъ та отеравъ очи кратчатою хустинкою, котру що-хвила выймавъ зъ кашенѣ, то назадъ си ховавъ. Старшій сынъ молотивъ у стодолѣ и не звертавъ уваги на матѣр и брата. Менѣ було якось нѣяково... Я стоявъ о кѣлька крокѣвъ вѣдъ обохъ, тыхъ людей и не смѣвъ промовити слова нѣ до одяго, нѣ до другого. Жаль и туга, що передъ близькою ровлукою цѣлкомъ обняли обѣ тѣ до себе принадлежащій особы, и менѣ мимохѣтъ удѣлялись. Я вкѣнци вѣд-важивъ ся промовити до Якова:

— Що-жь, Якове, вже йдешъ вѣдъ насъ? покидавшь село?

— Ахъ, мушу! Покидаю мамуню... Вѣднѣй мамуня! хто-то ихъ догляне безъ мене?

При послѣднихъ словахъ Якбъ звернувъ свои очи на старшого брата, що спѣхѣбно собѣ молотивъ у сто-

долѣ. Справдѣ великій жаль и докѣрь пробивавъ ся въ тѣмъ его поглядѣ...

Клѣщиха, почувши мѣй голось, глянула на мене, однакъ не промовила нѣчого, лишь тяжко застогнала. Бѣдна стара! Мабуть выплакала вже весь свои слѣзы, бо очи були сухі, тѣлько червоныі й поидпухали. На поморщеныхъ лицахъ можъ було добре розпбанати рѣвць, куды плыли слѣзы. Я уважывъ за свѣй обовязокъ — хочъ въ части розбити смутокъ старон.

— Не плачте, матусю! — ставъ я до неи говорити, — Богъ зъ вами. Тѣлько людскихъ дѣтей иде до вѣйска, та вертають до дому въ здорові на потѣху матерямъ, то й вашъ верне, нѣчого ему не ставесь, кобы бувъ лишь статочнымъ.

При тыхъ словахъ я заглянувъ Якову въ очи.

Клѣщиха ще тяжше застогнала.

— Ахъ, не видѣти вже его моимъ очамъ, не видѣти!... се я добре чую ось тутъ, — она показала рукою на сердце, и зновъ закрыла лице долонями, и зновъ стала хитати головою то въ право, то въ лѣво.

Втѣмъ съ крикомъ вбѣгъ на подворе замазаныі, розхрѣстаныі хлопчина :

— Ану, Якове, а вди вже разъ до того войска! На оболонѣ чекають на тебе жонѣры: Гриць, Иванъ, Микола, и прислали мене до тебе, щобысь на духъ ишовъ до того войска!

Розхрѣстанець закричавъ зъ острою миною на замазаныхъ водѣ бодота лицн и побѣгъ назадъ въ улицу, вымахуючи руками.

Хлопчина справдѣ пригадавъ Якову, що вже пора йти прилучитись до товаришѣвъ.

Вѣнь нахиливъ ся до матери и взявъ еи за руку.

— Ну, будьте здоровы, мама! Я йду, вже кличуть,
— сказавъ вѣнъ, цѣлючи матѣрь въ руку.

Клѣщица збрвала ся зъ приспы, обняла обѣручъ Якова и стала захриплымъ голосомъ заводити:

— Ахъ, сыну мѣй единый! ты мене покидаешъ?...
На когожь ты мене збставляешъ?...

Она се вымовляла тономъ такои роепуки и блага-
ня, що голосъ еи проймавъ до глубины сердце чоловѣка
и, признаюсь, вытиснувъ менѣ двѣ слезы зъ очей.

Клѣщица впала на землю зъ головы хустка, що и
такъ уже тѣлько трохи на головѣ трималась, а сиве во-
лося маяло на сонци, разило очи. Стара нѣ на що не
вважала, а зб всѣхъ силъ тримала сына, що старавъ ся
выдертись зъ материныхъ объять. Уявляю собѣ, якъ ни-
нѣ, що се за величавый и страшный бувъ образъ: оли-
цетворена роспука матери, група безперечно гѣдна до-
лота найславнѣйшого рѣзбаря.

— Пустьѣть, мама! — просивъ ся Яковъ, — плачь
нѣчого не поможе... Вы менѣ тымъ способомъ еще бѣль-
ше жалк завдасте...

— Нѣ, не пуцу! — кричала мати, — ты мусишь
збстати дома! Я сама пѣду до шандрѣвъ, до всѣхъ па-
новъ пѣду, до самого цѣсаря пѣду, впаду до нѣгъ, ажъ
до самой землѣ, чей змилюють ся надъ мною!...

Бѣдна мати!...

Якову удало ся якось освободитись вѣдъ матери
и вѣнъ чимъ скорѣйше почавъ бѣгти въ сторону до обо-
лона. Але мати такожь не стояла: зъ вытагненными на-
передъ руками и зъ розбурханнымъ сивымъ волосямъ на
головѣ она пустилась за сыномъ.

— Гвалту! ратуйте! не пускайте его! — кричала
Клѣщица на адогѣвъ за сыномъ. Однако нѣхто не стр-
мувавъ Якова. Люде знали, куды ему дорога. Бабы, ще

тїпали на улиці конопль, переставали на хвилю тарахкати терлицями та похитували головами.

— Бѣдна мати! — говорила одна до другої.

И я сказавъ собѣ въ душѣ: бѣдна мати! — и побшовъ въ дальшу дорогу въ поле.

Я не мѣгъ нї о чомъ бѣльше думати, лишь о Клїпцїсѣ и Яковѣ. Бѣдна стара! Що она теперъ буде сама робити?... Чи старшій сынъ пошанує си старбсть, чи догляне си?... И чого она такъ розжалила ся?... Чи-ж-бы справдѣ материньске серце могло мати въ собѣ передчутє якогю лїха, нещастя?... Такї и тымъ подббнїи мысли кружили по моїй головѣ черезъ цѣлий часъ мого блуканя по поли.

Сонце вже почало спускати ся дѣ заходої. Позадъ мене давъ ся чути турбѣтъ воза и протяжна мелюдїя якоїсь пїснї. Вбѣзъ наблизавъ ся чимъ разъ бѣльше до мене и голоса, ще спїввали пїсню, чимъ разъ лѣпше можъ було роарбзїяти. Вїбнцї вбѣзъ мене дбгнавъ и я збїшовъ на ббкѣ зъ дороги. Се вхали рекруты зъ зацалеными цїтарами и зъ пїснею на устахъ. Якбѣ бувъ мѣжъ ними.

— Будьте здоровї! Дай Боже побачитисѣ! — закричали до мене хлонцѣ всѣ наразъ и засалютовали по жовнїрски, приложивши палецѣ до шапокѣ.

Вбѣзъ покотивъ ся дальше и жовнїрєка пїсня дальше лунала:

Чернї хмара наступає,
Дрѣбнїи дощикъ їде, —
Позволь, позволь, пане канрале,
На медъ, вино їти...

Я ще довго блукавъ полями, а коли вертавъ до

дому, вже була вѣчь. На небѣ свѣтивъ полный мѣсяць и бездѣчь зброкъ мигтѣло. Переходячи била Кльщишиной хаты, я якось мимовѣльно ставъ на хвилину и заглянувъ черезъ ворота на подвѣрь. Посередѣ подвѣря лежала ще хутка, що передъ кѣлькама годинама впала Кльщищъ зъ головы. Нѣхто би не пѣднявъ... Въ вѣрнахъ не свѣтило ся, лише свѣтло мѣсяца, мовъ блудный огникъ, горѣло на малыхъ шибкахъ. Середъ глубокой тишины було чути, якъ десь въ хлѣвѣ правильно ремитала товарина...

III.

Пѣсля того я рѣдко коли видѣвъ ся зб старою Кльщиною. Настали слотяні осѣнні днѣ. По улицахъ болото и на поли болото, а вѣтеръ, що обрывавъ зъ деревъ и уносивъ зъ собою пожовкле листья, проймавъ чловѣка холодомъ. Я волѣвъ по щоденныхъ трудахъ пересиджувати лишній часъ въ своѣй комнатѣ занятый читанемъ якои путной книжки або, якъ се у мене въ звычай, записованемъ бѣлого паперу...

Въ Кльщищѣ я доглянувъ велику змѣну. Була се стара жѣнка, а теперъ, здавалось, еще ббльше постарѣлась: очи въ глубъ позападали и либонь еще ббльше морщинъ прибуло на старечбмъ лицѣ. О давнѣйшбй би товѣрливости, о пѣсеняхъ и казкахъ нема вже и що говорити...

Въ першбй половинѣ грудня снѣгу ще не було. Бувъ однакъ приморозокъ, а синяві хмарки, що товпнлись на овидѣ и розпыкали себе взаимно, звѣщали, що земля леда день покрьсь бѣлою пеленою. Я бувъ одного дня въ неблизькбмъ повѣтовбмъ мѣстѣ. Мавъ тамъ

*

потребу въ дѣлахъ шкельныхъ (я въ той часъ бувъ на селѣ учителемъ „великою и малюю азбуку“), а при той нагодѣ уважавъ за потрібне покупити собѣ деякихъ снѣдныхъ рѣчей про запасъ.

Якъ чловѣкъ любячій передовѣсѣмъ свой кутокъ и тверезый (я вправдѣ купивъ собѣ одну флащину кнѣжковки а другу ямайки, але се лишь такъ собѣ, щобы не придавалось), я не забавлявъ довго въ мѣстѣ. Заразъ по салагодженю справункѣвъ выбравъ ся я въ дорогу, щобы за дня стати дома.

Я вже бувъ близько своего села, на полц, куды я дѣбивъ за погоды и тепла такъ часто проходжува- тись. Въ досытѣ значимѣ вѣддаленю напротивъ коней я спостерѣгъ якусь темну точку, що на самѣй серединѣ дороги слабо порушалась. Въ мѣру, якъ вбѣз на передѣ поступавъ, можна було чимъ разъ выразнѣше розп- знати, що се чимъ-сь наладованый мѣхъ гнете чинсь плечи. При самѣй земли було видно двѣ босѣ ноги чер- воно-синьон барвы.

Гововъ! — крикувъ мѣй вѣзникъ, — зъ дороги, бабо! не полохай людскихъ коней!

Вѣнъ пѣзнавъ мабуть по ногамъ, що они мусять належати до яконсь „бабы“, бо головы цѣлкомъ не було видно изъ-за мѣха.

Однакъ баба не вступилась зъ-передѣ коней. Чи не чула крику, чи було їй тяжко уступити, досытѣ що мого Йвана пбрвала лютобсть. Вѣнъ потягнувъ зъ цѣлою силы за вѣжки и спинивъ напруго конѣ, що тѣ ажъ присѣли на заднѣй ноги и позадерали морды до горы, а самъ скочивъ зъ вова.

— Чи ты здурѣла, бабо, чи ошалѣла!? Хочешъ, щобъ тебе конѣ розѣхали, чи що? — кричавъ Иванъ, пѣвничись зб злости.

Бувъ се оденъ зъ сѣльскихъ богачѣвъ, ввагалъ добрый чловѣкъ, тѣлько крикливый и прудкій.

Ажъ теперъ збйшовъ мѣхъ поволи на бѣкъ зъ дороги и вправъ на землю, а зъ-пбдѣ мѣха вылѣвала и сѣла на свѣй тягарь — стара Клѣщиха.

— Охъ, то-жъ то я втомилась, втомилась, Боженьку мѣй! — говорила она, вдѣсапуючи. — Стара вже я, батеньки мои, не добачаю добре, та й збйшла на середину дороги, а трималась краемъ.

Она отирала запаскою пбтъ зъ чола и споглядала на сѣло, неначе мѣрила дорогу, чи далеко ѣй ще двигати свѣй тягарь.

— А що вы такого несете въ тѣмъ мѣшку, матую? — запытавъ я стару.

— Пеньки несу зъ лѣса... вже ото третимъ наворотомъ, хвалити Бога. Се ще Якѣвъ мѣй, кобъ здоровъ, заробивъ лѣтомъ въ „скарбѣ“, та й ось треба поносити. Хотѣла я чекати снѣгу, то санками було-бъ легше, але що-жъ? Вже зямно, треба затопити въ печи, старй кости розбгрѣти...

— И не тяжко вамъ двигати такй тягарь?

— Чи не тяжко? А щѣ-жъ робити? Нема кому мѣнѣ помогти, нема...

Послѣднй слова Клѣщиха выговорила якимъ-сь жалѣснымъ, зниженнымъ голосомъ, мовъ сама до себе говорила, и покивала смутно головою. Я знавъ добре, о комъ она думала въ тѣй хвили...

Я хотѣвъ ще деще поговорити зб старую, але мѣй вѣзникъ поправивъ упряжь на коняхъ, сѣвъ на свое мѣсце и -- вйooo! — затавъ конѣ и вбѣз загуркотѣвъ по заморозѣ. Я оглядавъ ся ще кѣлька разѣвъ за Клѣщихою, — она все сидѣла на мѣшку и не рухалась

въ мѣсца. Сонце вже зайшло за рубецъ лѣса, починало темнѣти и холодный вѣтеръ змагавъ ся пѣдъ нѣчь.

Привѣхавши до дому, я ходивъ довгий часъ по своѣй кѣмнатѣ въ передъ и назадъ. Мовъ тѣ хмары на небосклонѣ, товпились по моѣй головѣ невеселѣ мысли и не давали менѣ спокою... Щѣ она тамъ робить, та Кльщиха? Чи донесла она своѣй тятаръ до дому, чи може збставила на дорозѣ и сама сидить коло нього, мерзана, дрожить?... Якѣ-те люде на свѣтѣ... страхъ! Щѣбы рѣдний сынъ давъ своѣй старѣй матери такъ горювати, щѣбы вѣнъ не позвозивъ зъ лѣса дровъ?... Мае прецѣвъ вѣзъ, мае конѣ!... Мене пбрвала злѣсть на Кльщинного сына, заспаного, зъ навѣженою бородою... И се мае бути чоловѣкъ, зъ людскимъ серцемъ, зъ людскимъ чутемъ?... Або то мало такихъ людей на свѣтѣ — холодныхъ, неприступныхъ, безсердечныхъ?... Або то мало бѣдныхъ матѣрокъ поневѣрае ся на старѣсть, клене свою долю?... И чому я не помбгъ старѣй Кльщноѣ, а!...

Менѣ ажъ теперъ прийшло до головы, щѣ я ѣй мбгъ помогти. Правда, на моѣмъ возѣ було повно рѣчей накупленыхъ въ мѣстѣ, але може бы де таки знайшлося було мѣсце и на мѣхъ зъ пеньками. Я мбгъ оцѣточно влѣзти зъ воза и прийти пѣшки до дому. Мѣй вбзникъ бувъ бы воркотѣвъ пѣдъ носомъ и сердивъ ся, але я мбгъ ему дещѣ доплатити. Мене совѣсть грызла, я не втерпѣвъ. Одагнувъ ся въ плащъ, взявъ шапку, палицю и пѣшовъ у поле на мѣсце, де мы збставили Кльщиху.

Та я не знайшовъ тамъ нѣкого. Нѣчь была темна, вѣтеръ дувъ зѣ всеи силы, зъ-помежи хмаръ, щѣ мовъ шаленѣй потворы летѣли въ даль, жалѣбно блимали збрки...

IV.

Невдовзъ упавъ снѣгъ, настала бѣла зима, рухъ на селѣ ставъ меншій. Правда, можна було видѣти щодня, якъ люде самими возили сѣно, дрова, якъ гонили товаръ до воды и т. и., однакъ не було того гамору и тои вееелости, що за тепла. Кожеде велѣло сидѣти въ теплоѣ хатѣ, при теплоѣ печи.

Я Клѣщихи не видѣвъ и не сподѣвався си скоро побачити. Та она зайшла до мене сама. Одного вечера я що-нио засвѣтивъ у себе лампу и розложивъ книжку на столѣ, чую: щось шлапає въ сѣняхъ... вѣдчиняють ся дверѣ и входить Клѣщиха въ старбѣ кожущинѣ, закручена въ якусь вытерту хустку.

— Слава Иусу Христу! — привитала она мене и — зайшлась вѣдъ кашлю.

Я мусѣвъ почекати хвильку, закимъ она прийшла до себе. По хвили стала до мене говорити зъ поспѣхомъ, вѣдпочиваючи малезько по кождѣмъ реченю, мабути зъ утомы...

— Вы мене й не сподѣвались, а я таки прийшла до васъ... Маю листъ вѣдъ мого Якова... Вже менѣ його й читади, та нѣхто не може добре розъяснити... що вѣнъ тамъ хоче... Кажуть тѣлько, що пише за грѣшми, та я й сама тее знаю... А ось тутъ вамъ маселця и кѣлька яечокъ принесла за вашъ трудъ... бо таки мусите менѣ за однимъ заходомъ и вѣдписати. Хто-жь се менѣ зрѣбити, якъ не вы?...

Она поставила на краю стола щось завинене въ бѣлу шматину и выйняла зъ за пазухи листъ.

Я бувъ въ немилѣмъ положеню, именно изъ за того гостинця, що она поставила на столѣ. И на що она

менѣ принесла масло и яйца, сама бѣдна стара?... Чи я не могу безъ того оббѣти ся? И щѣ тутъ менѣ робити?

Клѣщиха тримала въ руцѣ листь. Листъ бузъ распечатанный и добре вымятый: видно, вже не одинѣ мавѣ его въ своихъ рукахъ.

— Добре, — кажу, — заразъ вамъ перечитаю, а вы за тымъ часомъ сядьте собѣ ось тутъ на стѣльци.

— Охъ, таки сяду... Щось я не здужаю, болить подѣ грудьми, та й кашель донѣкае, — сказала Клѣщиха, кахикаючи, и сѣла на вказане мѣсце.

Я розвинувъ листь и ставъ читати. Бузъ се листь звичайный, воцкѣй, писанный воцкою мовою, якихъ я въ житю перечитавъ не мало.

„Коханѣ родѣтцы! — писавъ Якѣвъ. — Доноши вамъ, же естемъ зъ ласки Бога здрувъ и поводити ся менѣ, якъ звичке ши войску, тѣлько бымъ ся хтѣвъ доведѣацъ о вашѣмъ здровлю и поводаеню... Якъ корова буде мати телѣ, то напишѣть, чи бычокъ, чи телѣчка и не продавайте, ажъ я приду зъ войска“ и т. д. При кбици листу стояло написано: „Естемъ въ велькихъ тарпатахъ, згубивъ емъ вѣдъ гѣра цингель и вкрани въ мене двѣ пары комѣсныхъ калесонѣвъ и подерли на фецы. Пришлѣть менѣ конче пару крейцарѣвъ, хотъ три римскѣ“...

Чи се правда? — подумавъ я собѣ. — Не зъ такыхъ то Якѣвъ, щобы давъ у себе що вкрасти... И зъ вѣдки вѣнѣ знае, що якъ-разъ подерли на „фецы“? Злапавъ ся! Або той цингель! — Якъ вѣдъ гѣра можна згубити цингель?... Се вже очевидна брехня, щобъ налякати бѣдну матѣрь, та выдурити „пару крейцарѣвъ“...

Я положивъ листь на столѣ. Глянувъ на Клѣщиху

що сидѣла напротивъ мене, — въ ея очахъ свѣтились слезы.

— Отжежь то я не знаю и нѣкто не розумѣе, въ якихъ вѣнъ „опаратахъ“, — промовила она до мене, — и щѣ тамъ ще при кѣнци написано, Богъ его знае...

Я розтолжувавъ їй керотко, о щѣ въ листѣ розходитъ ся, и давъ пѣзнати, щѣбы она не конче вѣрнула въ те, щѣ тамъ написано, и не спѣшила ся заразь посылати грошѣ, котрї їй може потребийшї, нѣжь сынови.

Клѣщиха тяжко зѣтхнула.

— Правда, чи неправда, щѣ вѣнъ тамъ пише, — промовила она, — але я таки грошѣ пѣшлаю. Знайшло ся ще три риньскихъ, ось они...

Стара выйняла зъ за пазухи якїй-сь платокъ и стала его осторожно розвивати, а вѣдтакъ дрожачою рукою положила на столѣ три паперовї риньскї.

На нїй було видно зворушена. Я собѣ подумавъ: „Чи не лучше було-бъ їй нѣчого не говорити?“...

— Отъ, таке лихо... на стару голову, — говорила она дальше и тяжко закашляла. — Напншѣть ему, будь-те ласкавї, щѣ я ему посылаю грошѣ, а вѣнъ якъ най-скорше най приходить до дому, бо я не адужаю, коле по пѣдъ грудьми, въ хатѣ зимно, нема кому врубати дровѣ. Нехай просить старшихъ, може пустять хочъ на тыждень, два...

Я ставъ писати листѣ. Писавъ я въ имени матери и высказавъ всѣ ея гадки и бажаня, хочъ бувъ въ души переконанный, щѣ то все надармо, щѣ Якова зъ войска не пустять... Вѣдтакъ дописавъ ще вѣдъ себе: „Якове! Ты, небоже, не жартуй, бо мати справдѣ хора и дуже пѣдъупала, ты будь статочный и не тумани бѣдной матери нѣвякми цинглями, нѣ калесонами, нѣ фецами... Мы тутъ дуже добре розумѣемо ся на такихъ рѣчахъ та

знаємо розрбанити правду вѣдъ брехня“...

Я вѣдгакъ перечитавъ въ голосъ, те що написавъ (крѣмъ моєи дописки).

Мѣй листъ дуже сподобавъ ся Кльщисѣ и коли на мое запытанє она вѣдповѣла, що не має нѣчого бѣльше додати, я вложивъ до середини грошѣ (переказу не було въ мене пѣдъ рукою), запечатавъ, якъ слѣдъ, и заадресовавъ.

— Ось, вашъ листъ, — кажу, — на почтѣ треба буде заплатити ще 15 крейцарѣвъ, а карточку, яку вамъ на почтѣ дадутъ, сховайте и тримайте у себе.

Я пригадавъ собѣ на Кльщисинѣ гостинець.

— А за масло и яйця, — кажу — я вамъ дякую, можете собѣ взяти до дому...

Кльщиха якось дивно выдивилась на мене.

— Такъ, такъ. Вы старѣ та ще й слабѣ, то, думаю, самѣ потребуєте щось смачнѣйшого зѣвсти.

Я не казавъ їй: „вы бѣднѣ“, щобъ не подразнити въ нѣй почутя власного достоїнства, знаючи, що она має въ памяти давнє богатство, давнѣ достатки...

— А де-жь бы я скоромилась? Тажь теперь свята Пилипѣвка, — вѣдказала здивована Кльщиха.

— А, кѣлько-жь вы маєте лѣтъ?

— Та вже шѣстьдесять, хвалити Бога, минуло...

— Шѣстьдесять лѣтъ! — подумавъ я собѣ, — и она не хоче скоромитись... Щѣ за постѣйность, щѣ за сыла волѣ!... Але чимъ она живить ся, коли навѣтъ молока не хоче ѣсти? Борщемъ, пѣсною капустою, чернымъ хлѣбомъ... Чи се здоровѣ и поживнѣ стравы для шѣстьдесяти-лѣтнѣи жѣнки? Се не було новостію для мене, а все таки я надъ тымъ призадумавъ ся.

— То вы такѣ старѣ, а не хочете скоромитись... а менѣ приносите масло, щобъ я молодой ѣвъ скоромъ?

— сказавъ я усміхаючись. — Я вамъ кажу, що и панъ-отець зъ певностію позволять ёсти масно такої старбї та ще до того слаббї жїнцї...

— А щоби й позволили, то таки не хочу... Не „наскудилась“ замолоду, й на старбї не хочу.

На таке рїшуче заявлене старон Кльщихи я не мавъ смїливости ббльше о тїмъ говорити. Я лишъ по-давлявъ ея твердо вїру и релїгійность и коривъ ся въ души передъ тою простою, старенькою жївною.

Мбї „камердинеръ“ вївсь до кбмнаты випучїй самоварь. (Я, коли бувъ у веселбмъ гуморь, титуловавъ „камердинеромъ“ старого Якима, що бувъ выслуженымъ воякомъ, вбдставнымъ форисіцомъ, бувъ у битвї пбдъ Кенїгрецомъ и згбрдно выражавъ ся о теперїшнбї милїціи, хваливъ ся все, що вмївъ добре по нїмецки, хочъ я вбдъ него не чувъ нїкбди нїмецкого слова, крбмъ „ферелюхте Прайсъ“ и „штїнкеде Юдъ“, бувъ шкбдлымъ сторожемъ и — моммъ камердинеромъ, зъ котрбї назвы бувъ особливо задоволенїй, побравъ три пенсїи: одну зъ цїсарской касы за перестрїлену лопатку лївою ногою, другу вбдъ громады, а третю вбдъ мене.)

Я зросївъ двї склянки чаю. Одну поставивъ передъ себе, другу передъ Кльщиху.

— Але-жь паннчу, на що вы собї робите коло мене заходы? — вбдмовляла ся Кльщиха, — де менї зъ вами разомъ пити, та ще й „гарбату“?

Однакъ, коли я сказавъ, що се добре на кашель, стара не вымовлялась ббльше, присунула ся блише до стола и стала осторожно сербати горячїй чай, уважаючи, щоби не розлити, або не попечи ся...

Забавно було дївити ся на Якима, що стоявъ, мовъ за давныхъ часбв, выпростованїй коло порога,

наче справдішній камердинеръ и — чекавъ свои порціи.

— Ось, вы й правду говорили, — мовила Кльщица, допиваючи свою склянку, — ажь легше стало людинѣ въ грудяхъ вѣдъ тои „гарбаты“... Дай-же вамъ, Беженьку, здоровля!...

Она всала зб стблця, щобы йти до дому. Я знавъ добре, що она принесеного гостинця не возьме зъ собою, а коли-бъ я на се наставлявъ, то-бъ зробивъ йи еще бблшу прикрбеть. Однакъ, не хотячи бути въ довгу, я выйнявъ зъ шуфлядки пачку чаю та й кусень цукру и давъ йи тй продукты въ дарунку.

— Коли вамъ, — кажу, — гербата смакуе и коли вамъ вѣдъ нен легше, то маєте оттуть тее зъля: парте собъ дома, та пийте на здоровля!

Кльщица стала менѣ дакувати, мовь-бы я давъ йи не знати якй дорогоценности.

— Отъ, дурна баба! — говоривъ Якимъ зъ фільософичною мїною по вѣдходѣ Кльщици, збераючи посуду зб стола. — Падькае ся за тымъ своимъ сыномъ, якъ-бы тамъ при войску були не люде, а татаре... Гей, гей! кобъ то молодѣ лѣта... то-бъ я заразъ дярнувъ до реїменту пѣдъ фану, тблько-бъ мене тутъ видѣли. Але що то за войско теперь? Самй хрущъ, молокососы! И щѣ они тамъ роблять при тѣмъ войску? Нѣ то вѣины, нѣ ребелїи... отъ, тереблять бараболѣ та дурно вѣдять хлѣбъ цѣсарскїи... Тьфу!

Якимъ говоривъ сей моновольгѣ собъ пѣдъ носомъ, але такъ, щобы я чувъ его бесѣду. Я однакъ уважавъ его балаканину за пустї слова, котрыми вѣнъ при першѣй-лѣпшѣй нагодѣ любивъ хвалити ся, и не докинувъ до неи жадного слова. Я думавъ о чѣмъ нишбїи...

— А ось, — продовжавъ мѣй камердинеръ, —

стара принесла масла и яецъ ! Добра баба, стара господня ! Заразъ зробимо „смажецьню“, по мадарски, съ наприкою ! Ишти кутя теремтете !..

Я мовчавъ...

V.

Після того я старои Кльщици вже не видѣвъ. — нѣколя. Прийшли Рѣздваніи свята, я повѣхавъ до родини. А коли вернувъ, бувъ слабый съ перестуды и мусѣвъ лежати въ постели та слухати Якимовыхъ оповѣданъ про куль, гарматы, про рѣваніи краѣ, мѣста и т. д.

Одного ранку збудили мене зв сну дзвонны, що якусь напрасно стали голосити и все вели свою жалбну пѣсню.

— Чого то дзвонять ? — спытавъ я Якима, що докидавъ до печи дровѣ.

— Чого ? А ховають отту бабу, що передъ святами въ насъ буда.

— Яку ?

— А отту Кльщичу.

— Що ! Она вмерла ?

— Ая ! Пересвятковала собѣ гарненько, якъ Богъ приказавъ, а по святахъ : Со духи, амѣнь !

— Чи-жь бы мала такъ скоро вмерти ?

— Ба ! Коли прийшовъ часъ, а властиво смерть, та й ходи небоженько, форвертеъ маршь !

Якимъ хотѣвъ надати своимъ словамъ характеръ гумористичный, та менѣ було не до того. Менѣ сильно вразила смутна вѣсть и я ставъ въ мысли розберати недавну минувшбсть Кльщици...

Похоронъ мусъвъ переходити улицею попри вѣкна мои комнаты. До моихъ ушей ставъ вже долѣтати протяжный, носовой дѣшкантъ нашо о дѣка. Я вставъ зъ постель, обвинувъ ся покрываломъ и сперъ ся о вѣкно. Ось, и похоронъ: Попереду дѣдъ Трохимъ несе хрестъ, хоругвы шелестять, зъ вѣтромъ борикають ся... Серединою дороги повѣльнымъ крокомъ ступае старенькій отецъ Н. въ старенькій спичастѣй папачѣи на головѣ, въ чорнѣмъ фелонѣ и зъ хрестомъ въ руцѣ, побѣчь него дѣкъ зъ книжкою пѣдъ пахою... А ось и домовяна... Два сухоробрѣ бычки тягнуть ен, смутно поспускали рогатѣ головы, неваче розумѣють, а су ои службу выповняють... За домовиною иде старшій омыъ Кльщипанъ, заспанный, якъ звычайно, зъ шапкою пѣдъ пахою: не видно на его лица нѣ смутку, нѣ радости. А тамъ дальше йдуть зб свѣчками въ рукахъ чоловіки, жѣнки, всѣ въ кожухахъ, та йдучи, гуторять мѣжь собою, либонь выхваляють небжжк... Цѣлый той образъ, мовъ въ калейдоскопѣ пересунувъ ся передъ монми очима и мене огорнувъ невымовный жалъ за Кльщипаномъ... Я собѣ пригадавъ ен пѣснѣ, ен казки, котрыхъ она менѣ не щадила, пришовъ менѣ на мысль и Якѣвъ..

Бѣдныи Якѣвъ! Вѣдъ я не знае, що тутъ дома дѣе ся... И що вѣдъ тамъ робать пѣдъ сю пору?... Га, не трудна на се вѣдповѣдъ: десь або на ексцирцѣ, або на вартѣ, або може... може въ шинку ѣмѣе ся зъ товаришами, розкочуе материнъ грѣшь..

Савета Себі.

I.

Буде вже тому ббльше, якъ 200 лѣтъ, коли на Руси-Украинѣ жидаы высоко пбднесли голову. Було имъ у насъ добре жити, якъ у Бога за дверми. Нарбдъ темный, непросвѣченный, панщиною приголомшелый дававъ ся проворнымъ халатникамъ туманити. Та и паны брали жидбвъ въ оборсну и опѣку, казали людамъ при рбзныхъ случайностяхъ носити имъ дарунки, а навѣтъ, мовъ на глумъ, выпускали жидамъ въ аренду церкви и тымъ еще ббльше поббльшали ихъ доходы.

Та жидаы пбднесли голову не для того, що имъ у насъ було добре, а чого иншого. Далеко на сходѣ, бе десь ажъ въ Азiи, якiйсъ пройдисвѣтъ, що называвъ ся Савета Себі, оголосивъ себе жидбвскимъ мессією и та вѣсть розбiйшла ся скрбазъ межи жидами но, цѣлбмъ свѣтъ и тому-то жидаы такъ згордѣли. Имъ уроило ся въ головѣ, що той мессія заложитъ для нихъ жидбвске царство п цѣлый свѣтъ вбддасть имъ въ посѣданѣ. Каждый жидъ, казали они, буде царемъ, княземъ, графомъ, а що найменше дѣдичемъ, що всѣ люде будутъ имъ робити панщину, а паны будутъ имъ топити въ грубахъ, а нанъ будутъ бавити жидбвскiй бакуръ. Они стали чи-

тати въ своихъ дурныхъ талмудахъ и скоро дѣйшли до того, що оно такъ справдѣ мусить бути. Они були певнѣ, що мессія ось-ось прииде до нихъ, спаде зъ бѣлон хмары на бѣлѣмъ кони, и сповнить имъ всѣ ихъ задушевнѣ бажаня. Дятого они кинули въ куць свою брудну одѣжу, задягли на будень атласовѣ бекешѣ, понадѣвали шабасовѣ шапки и съ книгамн пѣдъ пахою, а съ талесами на опашен, волочили ся громадами по майданахъ и оболоняхъ, вайкотѣли, спѣвали дивными голосами и задерали бороды до бѣлыхъ хмаръ, чи, мовлявъ, не прииде звѣдтамъ благодать, чи не зскочить зъ хмарки на баскѣмъ кони ожиданый мессія. И борони Боже, щобъ навинувъ ся имъ коли христіянинѣ на очн. А то обсмѣють, обплюють, а навѣтъ камиемъ почастують. А переѣде поузь нихъ панѣ четвернею, то жиды лишѣ переглянуть ся хитро межи собою. „Герсти, вѣнѣ буде намъ возити воду“... кажутъ.

Знали о тѣмъ людѣ, а де хто слабѣи вѣры то навѣтъ побоювавъ ся. Анужъ, мовлявъ, се правда, що жиды говорятъ, — ну, то вже лучше турецка неволя, якъ жидѣвске пановане. Знали о тѣмъ такожь паннѣ, та нѣчого собѣ зъ того не робили. „Отъ, дурнѣ жиды, — кажутъ, — та дурный ихъ той Сабета Себі...“

Тѣлько одинъ Каньовскій зажуривъ ся. Вѣнѣ ажъ не мѣгъ вѣсти, ба навѣтъ спавъ зъ тѣла, все думакчи надъ тымъ, якъ бы то жидѣвску вѣру навчити розуму. Бѣго вразило особливо тѣе, що его жидокѣ, Мошко, що сидѣвъ въ него въ коршмѣ, ставъ вѣдъ якогось часу вельми думный и отъ, коли панъ Каньовскій послѣдного разу переѣджавъ, то той Мошко не порухавъ навѣтъ пальцемъ шабасовѣ шапки, тѣлько якоь згѣрдѣно подививъ ся на него... „Чекай, собако, я тобѣ дамъ мой-сняша, увидишь...“ проскреготавъ Каньовскій и ставъ

думати, якъ бы то Мошка навчитн розуму. И выдумавъ! Панъ Каньовскій казавъ собѣ заразъ дати вѣсти, а коли поповѣвъ добре и меду напивъ ся, прикликавъ до себе козака Гарасима. Довгенько они говорили зъ собою, а коли Гарасимъ, молодой и вродливый козакъ вышовъ вбѣдъ пана, бувъ якось дуже веселый, ставъ заразъ голити ся и лице собѣ малювати, та не казавъ нѣкому, на що вбѣдъ се робить и о чѣмъ съ паномъ говорить.

II.

Того самого дня, коли сонце зайшло и показалась на небѣ вечерня зорка, вышовъ Мошко надъ ставомъ, закинувъ на голову талесъ, выйнявъ зъ за паухи книжку и ставъ молити ся, покивуючи, якъ кбнь зъ спеку головою. Ему було дуже любо на души. Тая зорка, що зъ воды до него моргала, и та хмарка, що коло немовъ лебѣдка плывала, наповняла его невымовною радостію. „Анужь — думавъ вбнъ собѣ, може то не хмарка, а самъ мессія, анужь вбнъ вырине на бѣлбмъ конику, обтрясе зъ себе сръбый капль и снѣжну пѣну, ну, и зробить мене паномъ, великимъ чоловікомъ“...

Ажь чуетъ вбнъ: хтось трубить, та такъ гарно, що ажь за сердце хапае... трубить десь недалеко, надъ ставомъ за очеретомъ. Вбнъ дивить ся въ ту сторону, его проймае якась солодка дрожъ. Хвилька, и Мошко всео видить... Насампередъ показуе ся зъ за очерету бѣла кбньска голова, потбмъ цѣлый кбнь, бѣлый, якъ снѣгъ, а на кони вѣдець... Чудо не вѣдець! Молодой, хорошій якъ мѣсяць, зъ румяными лицами, зъ золотыми бровами, зъ золотыми вусами и зъ золотою борбдкою, одягнений въ довгу, снѣжно-бѣлу звисаючу одѣжу, подпе-

Вібліотека найзнамен. повѣстей. Томъ LXII. 3

рваній золотымъ поясомъ, на головѣ у него золота шапочка зъ сръбными дзвбичками, одною рукою тримає золоту трубку, а другою шовковій поводи зъ золотими кутасами.

Ъздець повольнымъ крокомъ наблизивъ ся до самого Мошка — и ставъ. Мошко злякавъ ся и ставъ трусити ся, якъ въ лихорадцѣ. Вбнъ вщпнувъ себе въ долъшну лопатку, щобъ переконати ся, чи се не сонъ... Вбнъ оглянувъ еще разъ коня и того, що на ньому сидѣвъ. „Ось, мессія, — перейшла ему черезъ голову мысль, — чого менѣ бояти ся?“ Ёздець якось дуже ласкаво подививъ ся на Мошка своими гарными, чорными очима.

— Що ты тутъ робишь, Мошку, Абрумкбвъ сыну? — спытавъ вбнъ милымъ, звбнкимъ голосомъ.

— Молю ся, — вѣдповѣвъ Мошко, — та выглядаю мессіи, велького пророка.

— Ось, маешь мене передъ собою, самого велького Сабету Себі; чого-жь ты хочешь?

Мошко на тѣ слова внавъ нецъ на землю и не рухавъ ся.

— Вставай, Мошку, Абрумкбвъ сыну, — промовивъ Сабета Себі, — бо я не маю часу зъ тобою довго забавляти ся. Встань и кажи, чого твоя душа бажає? Чи хочешь бути царемъ, чи княземъ, чи графомъ?

Мошко пбдидъ ся зъ землѣ, поцѣлувавъ въ наибльшбй покорѣ вай одежи, що звисала зъ мессіи, а бдтакъ передню ногу коня въ саме копыто.

— Ай вай, — почавъ вбнъ говорити, я заразъ побзнавъ, що ты нашъ мессія, Ясный Пане, якъ тѣлько мои уши почувли твою трубку, якъ тѣлько мои очи тебе побачили... Дякую тобѣ за твою вельку ласку. Не хочу я бути нѣ царемъ, нѣ княземъ, нѣ графомъ, — тѣлько

зроби такъ, щобъ я бувъ дѣдачомъ въ нашихъ селѣ, щобъ я сидѣвъ въ паньскімъ палацу, щобъ хлопцы робили менѣ панщину, а Каньовскій, той пецъ недобрый, щобъ возивъ мевъ воду и топивъ въ гурбахъ... Ббльше я не хочу нѣчого!

— Добре, Мошку, Абрумковъ сыну, най тобѣ буде такъ, якъ хочешъ. Иди завтра рано до паньского палацу и выжени Каньовского. Сважи ему, що приходишь вѣдѣ мене, а вѣвъ заразъ покорить ся. Будь здоровъ!..

Мошко вправѣ знову вѣць на землю, а коли поднѣвъ голову, то вже месси не було, лишъ десь далеко було чути гомбнѣ кбньскихъ копытъ и солодкѣ тони золотой трубки.

Жидъ погнавъ стрѣлск просто до дому и оговѣвъ жвѣць все, що вѣдѣвъ и чувъ. Оби обое не могли заснути цѣлу вѣчь. Цѣлу вѣчь они тѣшили ся и укладали напередт, якъ то они будутъ вже вѣдѣ завтрашного дня павувати, хорсо уберати ся, вѣдѣти четвервею...

III.

На другій день рано, якъ тѣлько Мошко вставъ, заразъ зббравъ ся и пѣшовъ просто до паньского двора. Вѣвъ гордо ступавъ дорогсю и посвистувавъ собѣ подѣ носомъ. Вѣвъ здыбавъ людей, що йшли на паньскій ланъ жати, и заразъ ихъ чѣпавъ ся: „Чому выходите такъ пѣзно на панщину, сякѣ-такѣ? Не видите, де уже совце?“ — На паньскімъ подвѣрю стоявъ дехто зб службы, балакаючи въ двѣйку и жартуючи. Мошко и де внхъ: „Чому дурно стоите? Чи у васъ нема жадной рботы, сякѣ-такѣ?“ Вѣвъ пѣшовъ просто до паньскихъ

покоювъ. Въ передпокою сидѣвъ козакъ Гарасимъ и куривъ люльку.

— Говъ, жиде, — сказавъ вѣнъ до Мошка, теперь до пана не можна йти, трохи пбзвѣйше.

— Що то значить „говъ?“ — заклинавъ ображенный Мошко. — Ты дурню оденъ, не знаешь, хто тутъ панъ? Я тутъ тобъ заразъ справлю лавню нагаями и твому панови...

— А, коли такъ, то перепрашаю Вашець, — сказавъ зъ уданою покурою Гарасимъ, поклонивъ ся жидами въ поясъ и отворивъ передъ нимъ, на встанъ двери до паньскихъ покоювъ. Гарасимъ усмѣхнувъ ся якось хитро пбдъ носомъ, але жидокъ того не завважавъ.

Мошко бувавъ вже неразъ въ тыхъ покояхъ. И коли вѣнъ часомъ прийшовъ въ якбй справѣ до пана, то гнувъ ся звычайно въ дугу, стоявъ коло самыхъ дверей и тримавъ въ руцѣ не то шапку, але навѣтъ шаламокъ... А теперь вѣнъ вже й шапки не скинулъ зъ головы, вѣнъ гордо пбдбѣйшовъ до самого пана и сказавъ: „Нууу, Каньовскій?“..

Панъ Каньовскій сидѣвъ на мягкомъ крѣслѣ и куривъ дождезну люльку.

— Що скажешъ, Мошку? — спытавъ вѣнъ жиде.

— Ну, що скажешъ? я то скажу: хто тутъ выбивъ тое ось вѣкно? — Вѣнъ показавъ закривленнымъ пальцемъ на шибу въ вѣкнѣ, котру передъ хвилею выбивъ самъ панъ Каньовскій, хочачи съ пистолета застрѣлити муху.

— Або що?

— Або що? А то, що менѣ не смѣе нѣхто выбивати вѣкна въ моѣмъ палацу.

— Якъ то? — спытавъ Каньовскій нѣбы здивованный.

— Якъ то? А то такъ, що вѣдъ нинѣ вже я тутъ панѣ въ тѣмъ палацу; Сабета Себі, нашъ мессія, мене тутъ приславъ.

— А, коли такъ, то прошу, сѣдайте, Вельможный пане. Панѣ Каньовскій вставъ съ крѣсла и низько поклонивъ ся Мошкови. „Ого, — подумавъ собѣ жидъ, — вже-мъ панѣ. Слава тобѣ, Сабета Себі!“

Вѣнъ прибравъ ще думнѣйшу міну, якъ перше.

— На що менѣ сѣдати, — говоривъ вѣнъ, закотивши варія, — я въ своѣмъ палацу можу собѣ постояти и походити, якъ ся менѣ подобає. — Вѣнъ заложивъ за плечѣ руки и ходивъ по покою, мовъ напушенный нидикѣ. Панѣ Каньовскій знову сѣвъ на крѣсло и мовчки дививъ ся на жида, пускаючи хмары синього дыму впередъ себе.

Мошко приступивъ вѣбни до Каньовского и положивъ свою руку на его плече.

— Ну, Каньовскій, — сказавъ вѣнъ, заглядаючи ему въ очи, — часъ тобѣ выбрати ся зъ мои хаты.

— Але-жъ, Вельможный пане, говоривъ Каньовскій, кланяючись, — може-бъ вы ще трохи почекали, нѣмъ я розгляну ся, де менѣ подѣти ся...

— Що тутъ чекати? — галасавъ жидъ, — заразъ собѣ заберай ся!

— А може-бъ вы менѣ вѣдступили за тымъ часомъ хочъ оденъ покѣй..

— Нема для тебе жадного покою! Я замешкаю цѣлый палацъ: въ однихъ покояхъ буду мешкати я, въ другихъ моя жѣнка, въ третьихъ мои дѣти, въ четвертыхъ слуги, въ пятыхъ гуси, кури, телята и т. д. А ты, псе оденъ, будешъ мешкати тамъ, де теперь твои свинѣ годують ся и мусишь менѣ возити воду и топити въ грубахъ... Розумѣешь? — Мошко такъ кричавъ, що

его голосъ разохдивъ ся по всѣхъ докояхъ, мовь въ лѣсъ.

Панъ Каньовскій на силу стримувавъ ся вѣдъ смѣху, та вѣбнци не змѣгъ и выбухнувъ голоснымъ реготомъ.

— Гей, хлопцѣ! — крикнувъ вѣнъ и плеснувъ въ долонѣ.

Мовь зъ пѣдъ землѣ явились чотири здорові козаки зъ замашистыми вусами и зъ нагаями въ рукахъ.

— Ану-те, хлопцѣ! дайте прочуханця тому паршивцеви! — сказавъ панъ Каньовскій.

Козаки вхопали жида, мовь стебелинку и простерли его на пѣдлозѣ.

— Пятьдесятъ! — сказавъ Каньовскій.

Въ одву мить посыпались нагаѣ, мовь дощъ, на Мошкове тѣло. Жидиско въ першѣй хвилѣ не знавъ, що зъ нимъ дѣсь и не мавъ навѣтъ часу крикнути.

Козаки вбрахували пѣтьдесятъ жидѣвъ и стали.

А що. Мошку? — спытавъ Каньовскій, — вѣривъ въ свого мессію.

Жидъ лише сопѣвъ и скреготавъ зубами. Вѣнъ люто дививъ ся на Каньовского, зъ пѣдъ козака, що сидѣвъ ему на шиѣ.

— Чекай, драбе! — шипѣвъ вѣнъ до Каньовского, — мѣй мессію вѣддасть тобѣ въ двое тѣ нагаѣ. Ще ты будешь менѣ воду...

— Другихъ пятьдесятъ! — крикнувъ Каньовскій — тѣлько не такъ скоро махайте, щобъ вѣнъ чулъ, що его бють...

Нагаѣ зновъ посыпались...

Жидъ зацѣпивъ зубы и терпѣвъ: вѣнъ зъ разу вѣривъ, що его мессію выратуе, та далѣ чуе, що не переливѣи...

— Гвалть! ратуйте! — ставъ Мошко кричати. — Сабета Себі! ратуй! показуй чудо, або най тебе чортъ возьме!...

— Сабета Себі, бий! — кричавъ Каньовскій.

Козаки вб;раховали другихъ пятьдесятъ и зновъ стали.

— Вбдступть вбдъ него! — сказавъ Каньовскій и козаки стали на боцъ, а Мошко не мбгъ навтъ поворухнутись, лише стогнавъ на пбдлозъ.

— А щб? Вървуть въ твого мессію?

— Не вървю! най его.. Охъ, умираю!...

— А будешъ мене выганяти зъ хаты?

— Нъ, не буду... Не гнъвайтесь Ясный пане... Я бувъ дурный. То якійсь чортъ мене збаламутивъ...

— Ну, то пашбвъ въ свою дорору!

Козаки музъли пбднести Мошка и выпровадити по пбдъ руки ажъ до брамы. Тутъ оденъ козакъ шепнувъ ему до уха:

Дурный Мошку! Та то я видъвъ ся зъ тобою вчера надъ ставомъ, то я Сабета Себі...

Мошко плакавъ зъ болю и досады. Вбнъ ледви рачки долъзъ до дому.

А въ коршмъ Мощиха дожидала своего чоловіка и вже збирала до купы бебехи, выберала ся до палаты. Ажъ дивить ся черезъ вкна, а Мошко лъзе рачки.

— Агъ вай, дѣти! — заклкала она весело, — вбдчинайте дверь, бо тато несе тблько грошей, що ажъ присъвъ...

Жидената кинулись прожогомъ до дверей и отворили, а Мошко влъзъ рачки до середины. Вбнъ операвъ ся одною рукою о землю, а другою тримавъ ся за блокче тбло.

— Нуу? — спытала здивована Мошыха, — що чувати? Чи пбйдемо птшки до палацу, чи побдемо?

— Нууу? — покрививъ ся жнцъ лютый Мошко и сказавъ одне неприличне слово. — Ты нѣ про що не пытай, — гбворивъ вбязь дальше, — а розстелюй чимъ скорше перину, та прикладай змивъ воду, бо мене дуже болить... Каньовскій казавъ менѣ дати сто нагабъ... Ахъ вай! бодай той Сабета Себѣ здохъ! безголовя ему! Черезъ него я мало що головою не наложивъ, ахъ вай!...

А Сабета Себѣ сидѣвъ собѣ въ паньскбмъ передпокою и куривъ люльку на короткбмъ цыбушку...

Дѣдъ Макаръ.

I.

Знаете вы, що то за страва — голый борщъ? Чи кушали вы коли голый борщъ? Господи! сохрани вашъ языкъ и вашѣ кишки вѣдъ голого борщу... Я самъ страшно люблю борщъ, але такой, якъ я знаю: пѣдбитый сметаню, зъ саломъ, зъ свинячою похребтиною, або зъ карасями... То въ мене але разъ ѣда! Але голый борщъ — се цѣлкомъ що нишого. Вы може ще й не видѣли, якъ вѣдъ выглядае... Люде добрі! Голый борщъ е то каламутна течя, червоначою або темно-бурою краскою, безъ квяныхъ додатковъ и приправъ: безъ гриба, безъ яйца, безъ молока и такого нишого, не згадуючи вже про свинячу похребтину та про карася, хѣба лише приперченый та посоленый. Въ голый борщъ вы не знайдете ничого, лише покрашенѣ бураки, моли вѣдъ квѣ на буракахъ, а коли на кваснѣмъ тѣстѣ, то вже таки ничого не знайдете, хѣба часомъ-часомъ кѣльѣа крупокъ, абс пшонаныхъ зеренець. Смакъ голого борщу е квасный и то тымъ кваснѣйшій, чимъ старшій борщъ, такъ що не привычный, благородный человекъ, покушавши его, мусить ажъ здригнутись и завернуть въ гору очима. А бѣдний человекъ ѣсть голый борщъ, емануе,

та ще й приговорює собі: добрий нині борщ вдав-
ся, — оковити!

Я допитував ся раз: чому люде называють та-
кій борщ „голымъ“? На те вѣдповѣвъ мені оденъ се-
лянинъ, ще любивъ уживати въ своій бесѣдѣ образъ
и порѣвнанъ: „Най бы я, каже, убравъ ся въ новыи ко-
жухъ, въ новіи чоботы, въ свзу шапку на завѣсахъ, та
й ще пѣдперезавъ живѣтъ червонымъ поясомъ, тогдѣ-бъ
вы побачили, якъ бы мене люде шанували, якъ бы за-
стѣлъ на саме покуте садовили... Але що-жь? Я чоло-
вѣкъ бѣдныи, босый, свѣчу колѣнами, перевесельцемъ
пѣдперезаныи, а на головѣ замѣсть шапки лишь шала-
мокъ зъ соломяного капелюха, — то й нѣ за що мене
люде мають. Такъ само зъ голымъ борщемъ: хочъ возь-
ми его, та на пса вылий!“ — Такъ именно сказавъ
мені одинъ селянинъ. Навязуючи рѣчь до голого бор-
щу, той самъ чоловікъ говоривъ мені ще багато про
політику, однакъ его бесѣда выдалася мені вже занадто
вольнодумною..

Другий зновъ якійсь дотепнѣйшій сельскій языко-
словъ вѣдповѣвъ мені инакше: „Голый борщ, говоривъ
вбнѣ, длятого называє ся голымъ, ще коли его вылити
на миску, то до него можна, якъ до зеркала пѣдгледити
ся. Оєь, чому вбнѣ такъ называє ся!“..

И якій поживий части въ такій стравѣ? — спыта-
ете. — Хиба газы, що надувають живѣтъ, якъ бубонъ,
ббльше нѣчого. И на що люде варять той голый борщ?
Га, голый борщ варять люде зъ недостатку, и те самі
найбѣднѣйшій, здаєсь мені, на теє, щобы було чимъ
„кишки попарити“, щобы було зъ чимъ проковтнути ку-
сокъ чорного хлѣба и взагалѣ, якъ нашій люде, зъ на-
клону до квасныхъ стравъ. Та добре, коли є ще хлѣбъ,
а якъ нема хлѣба? Тогдѣ ѣжь, або пий борщ безъ-

хлѣба, а нѣ, то сѣдай та й плачь, — ооь, якъ та Катерина Грущиха, що зварила голый борщъ, поставила въ мисцѣ на столѣ передъ дѣтьми, а сама пошла въ кухню и гѣрко заплакала.

Та е ще й такй люде, що жаднй навѣть голого борщу, якъ на прикладъ жебрущій дѣдъ Макаръ, що живить ся самими сухарями, а якъ допаде коли голого борщу, то ѣсть и хлѣпче, мовь не знати якй ласощъ, а якъ при кѣнци вже не може захопити ложкою, то зъ миски выпивае.

II.

Катерина Грущиха вѣдъ шѣстьохъ недѣль повдѣла. Ёи чоловѣкъ Семенъ Грушка, халуникъ, бувъ тверезою и роботацюю людиною: працювавъ, зароблявъ, тиснувъ грѣшь до гроша, задягавъ и жививъ себе, жѣнку и пятеро дѣтей. Та лучилась ему нещаслива пригода. Семенъ бувъ зъ другими робѣтниками въ лѣсѣ коло балькѣвъ. Стинали сосну, а вѣтъ, — чи зъ неосторожности, чи „вже такъ мало бути“, якъ говорили оцѣсля его товаришѣ, — пѣдлѣвъ пѣдъ дерево и оно, падаючи, придавило Семена и забило на мѣсци.

Семена принесли зъ лѣса на ноцахъ неживого, а за два днѣ й поховали и то зъ великою процесією. Такъ есть. Незвычайна Семенова смерть спровадила на его похоронѣхъ незвычайный здвигъ народу. Зббранись и бѣднй въ латаныхъ свитахъ, побѣдперезуванй вузкими ремѣнками, и богатй въ новыхъ кожухахъ, у высокихъ чорныхъ та синыхъ шапкахъ, въ червонихъ поясахъ. Незвычайна Семенова смерть и незвычайный здвигъ народу склонили свѣщенника, що, закнмъ попровадивъ

нохоронъ, выголосивъ на подвѣрю передъ невеличкою хатною краснорѣчиву проповѣдь. Сльозы стали не въ однихъ очахъ, коли священникъ наводивъ побожнѣсть, тверезѣсть, роботящѣсть и инші добрі прикметы неббдника, а коли дѣйшло до того, що священникъ показавъ рукою на заплакану Катерину и на дѣти, та промовивъ: — „Люде добрі! а то ось бѣдна вдовица и дрбний сироты, що збстали безъ пдпоры, безъ батька, безъ помочи, безъ кусника хлѣба... Люде добрі! громадяне! а особливо вы, що лѣпше маестесь, — Васъ провид'не Беже робить вѣдь нинѣ опѣкунами тыхъ сирѣтъ! Помагайте имъ, чимъ хто може, не давайте загинати душамъ християнскимъ!“ — коли дѣйшло до того, то вся громада ахнула и сльозы цюркомъ полились незъ всѣхъ очей...

Вѣдтакъ рушивъ сумный походъ до церкви, а зъ церкви на кладовище, де въ сырѣй землѣ законали Семена. Ще разъ всѣ помолились за его душу, а вѣдтакъ вернули — кожде до своего дому.

Послѣдня вертала Катерина зъ дѣтьми, а за нею въ певнѣмъ вѣддаленю шкандибавъ одинокій чоловікъ — дѣдъ Макаръ. Въ одній руцѣ мавъ вѣнъ грубу, суковату палицю, а въ другій тримавъ подерту шапку, и дваличись въ передъ себе въ землю, щось перебиравъ губами. Мѣгъ бы хто думати, що вѣнъ, якъ звичайно, шептавъ молитвы. Але вѣнъ не молавъ ся. Вѣнъ, идучи дорогою, думавъ думу и шептавъ самъ до себе тихі слова.

„Ну, ажъ нинѣ виджу, що я богачъ, и то ще який! — муркотѣвъ вѣнъ подъ носомъ. — А та ось жѣнка, що йде въ передъ мене, и молсда ще, и здорова, и має свою хату, а она бѣдна, ще бѣднѣйша вѣдь мене. Я йду зъ палицею и зъ торбами вѣдь хаты до хаты и всюды

дѣстану кусникъ хлѣба, а она того не зробіть, ѣй того не можна... Ба! але що-жь она буде робити? Якъ ѣй выгодувати, якъ задягнути тѣ дѣти, поки хочъ двое старшихъ стане робити на себе? Мусить ходити на зарббни! Ну, и що-жь заробить? На день двѣ шѣстек, часомъ лише кбльканайцять крейцарбвъ, а часомъ и нѣчого!... И чимъ-же тутъ выжити матери й дѣточкамъ, не згадуючи вже про одежу? Поможуть люде?... О тбмъ нема навѣть що думати... Священникъ говоривъ дуже красно, але вбнъ ще молоденькій, видно, ще не знае добре людей, а я знаю, що они нинѣ плакали надъ нею, а завтра про нею забудуть, бо-жь не дурій выгадавъ, що ситый голодного не знае. Отже зъ того виходить, що тѣ, Макаре, старый богачу, мусишь помочи бѣдѣй невѣсть. Але якъ? Чи прийме она мою жебрану помбчъ?...

Вбнъ ставъ и задумавъ ся.

„Мусить прийати! — говоривъ вбнъ дальше, стукнувши палицею въ землю. — Я зрештою не хочу помагати ѣй, лише дѣтямъ, щобы мали що-дня по куснику, хочъ жебраного хлѣба, бо инакше загнутъ, якъ рудѣ мыши... Такъ. Треба менѣ до Катерины спровадити ся на квартиру, лише не заразъ, щобы люди не говорили, що ось-то я выкорнетовую Семенову смерть, та сейчасъ лѣзу до его теплои хаты. Длѣтого мушу насампередъ збрвати зъ тою палицею Танькою, що мене тримае въ вогкбѣ комбрцѣ межи мышвою и обирадае мене що динны. Треба зъ нею кблька разбвъ посваритись, а якъ що, то й побитись, а она мене прожече зъ своени хаты... се певно, хочъ потбмъ того и жалувати-ме, бо мене ся для неи готовый хлѣбець, мое добро... Такъ, такъ, треба щось робити... Неббщикъ Семенъ, дай ему Боже царство, бувъ добрый чоловікъ и для мене ласкавый. Коли тблько здыбле бувало дѣда Макара, завсѣгды знайде щось

красного сказати, а тамъ и шелестъ до вишенъ, та й : „На тобѣ, каже, Макаре, грѣшь, два, та помолись за помершій душъ и за мене грѣшного... Разъ бувъ чоловікъ! Треба теперъ и для него щось зробити“...

Ще разъ оглянувъ ся дѣдъ Макаръ за нещасною челядію, збѣгнувъ тяжко и поплѣвъ ся въ бѣчну уличку до себе, на свою квартиру.

III.

Дѣдъ Макаръ бувъ громадскимъ дѣдомъ въ * * * бѣ парохіи и въ двоухъ до неи прилученихъ селахъ. Вѣнъ тутъ осѣвъ вѣдъ давна и ддятого всѣ его добре знали : и старе й мале. Старі люде тямлять, якъ ще по угорскоій вѣнѣ прийшовъ звѣдкнсь въ бѣлѣмъ кабатѣ и въ синѣй жовнѣрскоій шапцѣ та ставъ найматись по господаряхъ до роботы. Бувъ пасьменный и якійсь часъ служивъ за пѣддачого, та не могучи добитись дякѣбства, покинувъ той завѣдъ и дальше служивъ наймитомъ зъ року на рѣкъ. Вѣнъ робивъ добре всяку роботу, а вже найлѣпше умѣвъ робити сибѣки и пошивати будынки, — и на старі лѣта, коли вже ставъ зисмагати до цѣпа та до косы, занимавъ ся выключно лише пошиванемъ будынкѣвъ, за що господарѣ его вельми поважали и величали навѣтъ „майстромъ“.

Пошивъ Макаръ майже кожду хату въ селѣ, полатавъ старі стрѣхи на всѣхъ будынкахъ, тай самъ ще больше постарѣвъ ся : посивѣвъ, поморщивъ ся, згорбатѣвъ...

— Люде добрі! — сказавъ вѣнъ вѣдици. — Робивъ я, якъ довго мѣгъ, а дальше годѣ, нема вже волишнѣи силы. Теперъ не оставь менѣ нѣчого. якъ

тільки вшити дві торби, вирізати палицю, та й гайда за ласкавими хлібом! — И засміяв ся дідь Макаръ...

Та й справдѣ! Невдовѣ роадобувъ собѣ всѣ дѣдвскі причандалы, та ще купивъ за лишній грошъ лѣру и ставъ ходити по хатахъ за милостинею. Що до жербрущихъ дѣдвѣ, то вже нашимъ людямъ не можна вѣдмовити жертволюбности. Се рѣчь знава. Тожъ и Макара нѣхто не вѣдпускавъ съ порожними руками, де лишъ показавъ ся. Люде уважали его за свого и любилн за те, що вѣнъ умѣвъ кожного розвеселити, потѣшити, а що вже найбѣльше, то за его пѣснѣ, котрыхъ умѣвъ дуже богато. И якъ сяде коли дѣдъ Макаръ на базарѣ, якъ стане трумкати на лѣрѣ та виспѣвувати чи про св. Миколая, чи про св. Варвару, або про Правду та Кривду, то звичайно ебступитъ его цѣла громада, а бабы, то ажъ плачуть, слухаючи...

На початку свого нового становища въ громадѣ дѣдъ Макаръ туливъ ся, де мѣгъ. Де-небудь зайде до хаты, посидитъ, нагрѣе ся, побалакае, а якъ нѣчь западе, то й переночуе, чи те въ хатѣ, чи въ стодолѣ. Однакъ така беззахетнѣсть була для него невыгѣдна и длатого вѣнъ ставъ шукати для себе сталон кватиры и знайшовъ си, у халупнички Таньки Безпѣльон. Она мешкала въ низенькѣй хатинѣ, котра изъ старости такъ вже осѣла, що маленькѣй вѣконця спочивали на самѣй майже землѣ.

Та були се двѣ цѣлкомъ противнѣй натуры. Дѣдъ Макаръ бувъ чоловѣкъ тихій, богобоязливый, а Танька зъ червонымъ якъ буракъ носомъ и съ червоными, хочъ уже поморщеними лицами, була жѣнка непосидюща. До пятники, до гульнѣ — си якъ западнѣвъ, хочъ уже й четвертый хрестикъ вѣй минувъ. Жила она зъ того що жидамъ въ коршмѣ донла вѣров ы, носила воду, мѣ

за жидовську посуду, по шабасахъ шинкувала, а до япон-будь тажшою роботн нѣколи не бралась, вимовляючи ся слабымъ здоровлемъ. Розумѣсь, такий заробокъ не выстававъ їй на житє, тожъ и частенько сягала она рукою до Макаровыхъ торббвъ. Дѣдъ Макаръ дививъ ся на се крѣзь пальцѣ. Все-жъ вѣнъ сидить въ ен хатѣ та й належить ся їй якесь чиншове. Танька дуже часто приходила до дому пѣдшила та приносила неравъ ще и въ флячинѣ горѣвки и решту dopravляла въ свой хатѣ.

Колись було въ нем несогбрше господарство, своє поле. Та вже ен неббщакъ чоловѣкъ, якийсь зайшлий сурдутовець, вдавъ ся негосподарный. Бивъ ен, кблько ся влѣзало, а хочъ и не пивъ, то за те лббивъ добре зѣвсти, особливо дрегль и ковбасы становили для него непобориму покусу. И зѣ-вѣдки нѣ роздобувъ який грѣць, заравъ его пускавъ на тѣ ласощѣ. Вѣдтакъ ставъ продавати по куснику поля, поки всего не выпродавъ, не проѣвъ, не прекуривъ, а самъ змеръ. Тогдѣ доперва Танька почула ся свєбдною и привитала ту свєбоду килшкомъ. Вѣдтакъ поводи розпидалась и збѣшла, якъ то кажуть, на нѣ на що. Хотяй люде смѣялись зѣ нею и навѣть нею помѣтували, то она на се не зважала. Де лишъ весѣля, хрестини, вечеринцѣ, словомъ, де тблько чуда горѣвку, тамъ она всюды влхалась. Всюды була весела, жартовлива, мовъ пуста дѣвчина и доперва, коли добре навилась и ще ббльше почервонѣла, ажъ тогдѣ она ставала поважною, статочною. Тогдѣ она любила говорити про свои колишнѣ добрѣ часы, про колишне господарство, а теперѣшнѣ злиднѣ. Не оббйшлось въ такѣмъ разѣ и безъ плачу и безъ поважныхъ сумныхъ пѣсень...

Такъ, такъ! Танька Безпбльна була частенько

пана. Ось и теперь, коли дѣдъ Макаръ пришовъ въ похорону Семена Грушки, заставъ ей въ нетверезомъ станѣ. Она сидѣла за столомъ червона, якъ грань, передъ нею стояла порожня фляшка, лежало кблька окрушкбвъ хлѣба, кблька зубцѣвъ часнику. Хоть на припѣчу свѣтлѣ ся каганецъ, та она мовъ не завважала дѣда Макара. Притуливши долоню одною руки довисокъ и хитаючи головою то въ одинѣ, то въ другій ббкъ, она спѣвала сумовитымъ, протяжнимъ голосомъ:

Гей, вы воли мои свѣі, чому не орете?

Гей вы лѣта молодіи, чому марно зъ свѣта йдете?

Гей, оради-бъ мы, та не стояли-бъ мы, нема кому

[поганяти,

Гей, не йшли-бъ мы марно зъ свѣта, нема кому

[шанувати...

— Вже зновъ пана! — пробормотавъ дѣдъ Макаръ. — Гей, ты паскудице! — ставъ вбнѣ кричати тѣ надъ головою. — Чи ты вже Бога не боишь ся и встыду не маєшь? ге?

— Зъ бѣды, дѣдуню, зъ бѣды! — промовила Танька жалббнимъ голосомъ, мовъ звиняючись, и стала зновъ спѣвати, та вже на иншу нуту:

Було въ мене колесо поле,

Богацтво, достатки, —

Теперь мене бѣда гнобить,

Бо поля нѣ латки...

— Ахъ, анѣ на пядь нема святой землицѣ, щобъ хочъ десять бараболь посадити... Всею посѣли чужій люде, на всѣмъ „затамбулювались“ безъ крику, безъ шуму, безъ процесу, всею прогайнувавъ мбй Мацей, мбй чоловікъ... щобъ его!... (Тутъ она заклала въ страшный способъ своему Мацейови.) А теперь ще и вы будете надъ мною звучати ся въ моѣй власной хатѣ?! — закричала она

пбднесенымъ, захрыплымъ голосомъ до дѣда. — Коли вамъ эле въ мой хатѣ, коли вы такіи святій, то заберайтесь собѣ вѣдъ мене, де хочете! вонъ!

Она пбднесла въ гору кулакъ и хотѣла сама пбднаться зъ лавки, та мабутъ була она вже дуже пьяна, бо повалилась пбдъ лавку и въ одну мить захропла, заснула.

— Тѣфу! нѣчого нема на свѣтѣ плюгавѣйшого вѣдъ пьянои жѣнки, — промовивъ де себе дѣдъ Макаръ и пбшовъ шукати свого леговища. Оно заходилось въ въ сусѣдвѣй кбмнатцѣ, що подобала на валькиръ, а ще ббльше на комбрку. Въ нѣй було пусто: нѣ стблця, нѣ лавки, навѣтъ сонѣчне свѣтло не добувалоось до неи, бо одиноке, мильныке давно вже выбите вбконце дѣдъ Макаръ заткнувъ латуномъ. Дѣлою обстановою въ тѣй комбрку була стукла солома, що грубою керсеговою лежала на долбвцѣ. Тутъ то дббравъ ся дѣдъ Макаръ и ставъ пбсле свого звичаю мостити ся. Мостивъ ся, мостивъ ся, шелестѣвъ соломою, муркотавъ щось до себе, вѣбици тяжко збткнувъ и заснувъ сномъ блаженныхъ.

Затихли людскій голосы въ маленькѣй хатинѣ, лише цвѣргуны десь пбдъ печею та въ старыхъ стѣнахъ заливались своимъ цвѣрготомъ, мовъ-бы для нихъ що-нино збйшло сонце, наставъ бѣлий день...

IV.

Вѣдъ смерти чоловѣка Катерина Грущиха остала въ хатѣ сама зъ малыми дѣтьми. Гбрке еи було жити! Бѣдна жѣнка плакала, била о стѣну головою, не бравъ ся еи нѣ сонъ, нѣ работа; безъ перестанку чорнѣ думки, мовъ тѣ хмары товпились по еи бѣдибѣй головѣ, а

шепевна будучиость, мовь те страховище, выринула що хвилѣ передь очима. Вже минавъ шестый тыждень ен самѣтного жия, а нѣхто до неи не навѣдовавъ ся, нѣхто не прийшовъ потѣшити, запытати, чи не треба їй чого, дати їй яку пораду...

Осталось було трохи припасѣвъ хлѣба, муки, пше-на, картофель, — все се поволи минулось, бо дѣти жи-вѣ, хочуть ѣсти. Все вышло, оставъ ся лише голый борщъ, а до борщу хлѣба нѣ шматочка. Ось, чому те Катерина пѣйшла въ кутокъ, щобы дѣти не видѣли, и залилась гбреними...

А дѣти, звычайно, якъ дѣти: позасѣдали собѣ ко-ло стола тай жибовать собѣ весело, заглядаючи въ борщъ, що парувавъ въ глиняной миски и вѣдбивавъ въ сво-ѣмъ зеркалѣ кучерявѣ головы дѣтей, вѣдбивавъ хатне вѣкно, а ерѣвъ вѣкно цѣлу околицю.

— Дивѣть, — каже старшій хлопчикъ до другихъ, — я виджу въ борщѣ васъ всѣхъ и себе!

— А я виджу вѣкно, — обѣзвалось друге, — а тамъ дальше саме небо зъ бѣлыми хмарочками...

— А я виджу ворота и вербу коло ворѣтъ...

— А дивнѣ! — пѣдхопивъ зновъ старшій хлопчина, — ось ворота вѣдчиняють ся, хтось до насъ иде... тѣль-ко не можу добре резпбамати, хто се такий... Мамо, хтось до насъ иде! — обернувъ ся вѣнъ до матери.

И справдѣ! Въ сѣняхъ дало ся чути муркотана, подѣбие до гомону, якій выдае, лѣтаючи, велика муха, або джмѣль. „Се дѣдъ Макаръ!“ промовивъ хлопчина, нѣбы самъ до себе. Въ сѣйже хвили отворились двери и на порозѣ показавъ ся дѣдъ Макаръ — старый, згор-блений чоловікъ, зъ сивымъ вѣдѣ вѣтру збуренымъ во-лосемъ, зъ сивою бородою, зъ перевѣшеными черезъ

плечи торбами, зъ поморщенными, свѣжо подрапаными лицами и зъ поподбываными очима.

— Слава Иусу Христу! — сказавъ вбнѣ зъ низькимъ поклономъ передъ образами. Вбнѣ оперъ ся о закривлену налицю и ставъ зъ голосъ вдмовляти молитвы: „Отченаш“, „Богородице Дѣво“, а вбдгакъ ставъ номинати умершихъ: „Помяни Господи усоншихъ отцѣвъ и матокъ, помяни брата, сестрицѣ, свекры, свекрухи, швагры й зовицѣ, що въ чистовыхъ мукахъ збстають, нѣ зъ-вбдки ратуевку не мають... Помяни Господи усоншого раба Божого Симеона и дай ему свѣтлбсть вѣчную, отвори ему врата небеснѣ...“ Сббнчавъ свои молитвы и поминана, выпростувавъ ся и ставъ розглядатись довокола по хатѣ, мовъ-бы дожидаячи милостнѣ.

Катерина обтерла запаскою слезам и приступила до дѣда Макара.

— Дѣду, — стала она зъ жалемъ говорити, — най васъ Богъ споможе... Ще я нѣколи не вбдпустила убогого зъ порожными руками, ажь нинѣ не маю вамъ що дати... Видить се Богъ милосерднѣй!...

— Гмѣ, гмѣ, не маєшь що дати, — говоривъ дѣдъ нѣбн зъ докоромъ, — а отъ на столѣ стонть борщъ. Чо-мужъ не маєшь що дати?

— Ну, то сѣдайте дѣду, берѣть ложку, та ѣжте; будьте въ насъ нинѣ гостемъ.

Дѣдъ Макаръ наблизивъ ся поважнѣмъ крокомъ до стола и сѣвъ коло миски.

— Ге, дѣточки! — почавъ вбнѣ пбдлещуватись до дѣтей, — на столѣ борщнѣкъ стонть, тблько я у васъ не виджу хлѣбца на столѣ...

— Бо нема въ насъ хлѣба, — вбдповѣвъ старшѣй

хлопчикъ зъ розумными очима, — вже три дѣвѣ нема и нема зъ чого снечи.

— То але, голубчики мои, коли нема хлѣба, треба его зъ-вѣднись роздобути.

Вѣнъ знявъ зъ себе одну торбу, поставивъ собѣ на колѣна, и почавъ зъ нею выимати окрушки хлѣба.

— А ось, масте, голубчики, хлѣбець, вѣжте зъ борщикомъ, — говоривъ вѣнъ, — кладучи передъ каждою дитиною окрушокъ, — а якъ зъѣсте, то я ще добуду.

Дѣти дивились зъ початку якось несмиѣливе то на хлѣбъ, то на дѣда. Та, видно, имъ такъ и запахъ хлѣбець святой, бо кожде брало за свѣй кусень и ѣло зъ борщемъ.

Дѣдъ оглянувъ ся по хатѣ.

— Катерина! — кликнувъ вѣнъ, — а ты чого стоишь въ кутѣ, та хлѣпаешь? Чи то що поможе? скажи сама! Отъ, ходи до гурту, бери хлѣбъ, та крѣпи ся, бо вже тѣлько снасть съ тебе...! Тутъ плачь ничого не поможе, ще разъ кажу. Тутъ треба мудро роздумати, щѣ робити.

— Ахъ порадьте, дѣдусю, порадьте! — лебедѣла Катерина, — бо вже сама не знаю, щѣ менѣ робити: чи втопити ся, чи въ землю провалити ся...

— Не гнѣви Бога, дурна жѣнко! — обуривъ ся съ повагою дѣдъ Макаръ. — Така бесѣда лише грѣхъ на душу стягае!

Она наблизилася до стола и глянула на свои дѣти, та ще бблѣшій бблѣ пбрвавъ ей за серце. Недавнѣ ей чоловікъ, добрый робѣтникъ, трудящій господарь не дававъ їй зъ дѣтьми голодувати, а теперъ ось, де чого дбйшло! Ви дѣти сидять коло голого борщу и ѣдять дѣдовскій хлѣбъ... Хочъ и якъ збѣралось їй на новѣмъ

плачь, та она вже не плакала, бажаючи почути вѣдъ дѣда розумне слово.

— Сядь-но отутъ коло мене, небого, — почавъ до неѣ ласкавымъ голосомъ дѣдъ Макаръ, — и слухай, щѣ я тобѣ буду говорити. Побчу вѣдъ мого власного клопоту... Ото видишь, я вѣдъ нинѣ збстаю безъ даху, безъ захисту. Тая клята пиявця Таявка выгнала мене, выкинула съ хаты. А знаешь, за що? За те, що я еѣ вгонявъ, щобы не пила, щобы постаткувала. А она за тее ось що зб мною зрѣбила, та ще й набила на дорогу, подрапала пагурами ажъ люде милосердять ся надб мною. Ну, дѣсталось и еѣ вѣдъ мене, але щожъ? За-вѣгды я вѣдъ нинѣ бездомный, беззахистный, якъ та быллина въ поли. Дятого я ото до тебе обертаюсь, чи бы ты не прийняла мене до себе на квартиру? — Не чекаючи Катерининоѣ вѣдповѣди, говоривъ вѣдъ дальше:

— А теперъ що до твого горя. Велике оно, безграничне и бездонне, якъ те море — се каждому вѣдомо. Тѣлько тутъ плачь та чорнѣ думки нѣчого не помогутъ. Ты мусишь погодити ся зъ долею, мусишь выгодувати и свѣй умъ и взятись до невсыпущоѣ працѣ задля тыхъ дѣтей, щобъ имъ дати яку раду, поки хочъ двоѣ старшихъ стане на себе робити й тобѣ помагати. А тымъ часомъ, якъ бы ты мене до себе прийняла, то й я, може-бъ тобѣ хочъ трохи помѣгъ. Отъ, ты пѣйдешъ де на роботу, а я буду дома, прищильную дѣтей, а пѣйду я межѣ люде, то все принесу хлѣбца, часомъ и кусинкѣ сала и який грѣшь, та й подѣлю ся своимъ добромъ съ твоими дѣтьми... Ну, що-жъ, Катерино? Годишь ся на те, що я кажу? Говори!

Катерина мовчала. Ъѣ не могло помѣстити ся въ головѣ, якъ еѣ дѣти можуть ѣсти хлѣбъ зъ Макаровыхъ

торбѣвъ и що сказавъ бы на се небѣщикъ еи чоловікъ. Она була въ душѣ противна предложеню дѣда Макаря.

— Щожь? Ты мовчишь? — спытавъ дѣдъ докбрливо. — Ты гордуешь, вдыхаешь вѣдъ себе мою прихильну руку? Ну, роби, якъ сама знаешь...

Катерина глянула на Макаря. Зъ навѣженными бровами, зъ нахмуреными, высокими, лысыми чоломъ вѣнъ выдавъ ся вѣ въ тѣй хвили страшнымъ, однакъ зъ его тусклыми свѣрыхъ очей такъ и промаляла до ней якась невымовна доброта, прихильность, величавость... „Щожь, — подумала она собѣ, — грѣхъ гнѣвити старого, а тымъ бѣльше не приймити бездомного старця въ хату. Нехай хита робить, якъ хоче, не буду ему противитись. хочъ та его побмога, що вѣнъ менѣ хоче давати, не выдаєсь менѣ вѣчимъ, якъ только старечою прихмою. Голодный голодного не нагодує...

— Добре, — сказала она по хвили, — оставайте у насъ, дѣду... Я думаю, отъ, сама не знаю що... така вже въ мене теперь голова важна...

— Ну, то хвалити Бога, що не гордуешь, — сказавъ урадованный дѣдъ. — Не бѣй ся, я тобѣ въ хатѣ не заберу багато мѣся. Отъ, де-небудь въ кутину, а лѣтомъ переселю й на приспѣ, або на горѣ, а все таки мати-му пристановище...

Дѣдъ поглянувъ на миску. Дѣти за той часъ зъѣли трохи борщу, а решта застигла.

— Ну, Катерино, — почавъ вѣнъ дальше, — коли межн нами прийшли до згоды, то мусимо заѣсти могоричь... Побдий борщу, коли е, та садъ, зъѣджь, покрѣпи ся...

Катерина побддила горячого борщу, дѣдъ Макарь добувъ съ торбы свѣжого хлѣба...

— Вѣдте, голубчикъ, — заохочувавъ вѣнъ дѣти, —

и ты, господине, бери нашего хлѣба... мы тебѣ познчаемъ, поки на свой заробишь, — додавъ вѣнь уемѣхаючись.

И голодна челядь сербала кадамутну тець, вѣла зъ великимъ смакомъ голый борщъ, крѣпилась до борбы зъ житемъ.

Зѣли весь борщъ що до краплѣ.

Дѣдъ Макаръ положивъ ложку на столѣ и перекрестивъ ся побожно три разы до образвѣ.

— Ось, и нежививъ ся, — сказавъ вѣнь, — дякувати Господу Богу, та й тебѣ, господине! Добрий борщъ, кислий, видно старий, такой, якъ я люблю... Щожь, Микольцю? — звернуць ся вѣнь до старшого хлопця, — тебѣ вже либонь вѣичити ся семый рѣкъ, може-бъ ты зачавъ учити ся читати, ге?

— Де вже ему вчитись читати! — вигщалась Катерина. — До школы не має тави зъ чѣмъ ходити, ну та й зъ дѣтьми мусити хтось зѣстати, коли я пбѣду съ хаты. А хто-жь зѣстане, якъ не вѣнь, найстаршій?

— Ну, то я тебе, Микольцю, самъ буду вчити читати, якъ тѣлько буду зъ хатъ: вечерами, деколи зъ день. Ще-жь, маєшь охоту до науки?

— Чому нѣ? — вѣдповѣвъ хлопчикъ, — тѣлько я книжки не маю.

— Се нѣчого! — сказавъ дѣдъ. — Книжка у мене є, старецька, а якъ подѣчиши ся, то й бѣльше книжокъ роздобудемо, та й будемо читати, ажъ сердце зрадусь... Будешъ менѣ мою молодбсть нагадувати, гей, гей!... Тѣлько я, галубчину, трохи вже не довиджаю; та се не вадить: якъ заложу на нѣсь окуляри, то ще буквы розберу, не бѣй ся...

V.

И дѣдъ Макаръ збставъ вѣдъ того часу у бѣдном вдовницѣ на квартирѣ. Люде завважали, що вѣнъ зробивъ ся якійсь моторнѣйшій. ставъ и до дальшихъ сѣлъ заходити, куды давнѣйше не заглядавъ. А на вѣдпустяхъ, на базарахъ такъ набожно моливъ ся, зъ такимъ чутемъ выспѣвувавъ святой Варвары и Правды та Кривды, що ще бѣльшій громады обступали его и ще бѣльше знаходилось такихъ, що нѣ за тыхъ пѣсень плакали, — ну, и бѣльше сыпалось крѣйцарвѣвъ и хлѣбця до Макаровыхъ мѣщатъ. А менѣ сказавъ вѣнъ одного разу въ тайнѣ:

— Ажъ теперъ нѣ старбсть чуюсь я цѣлкомъ щасливимъ, коли маю дробнїй дѣти, коли маю про кого дбати, кого годувати...

А Катерина? Она стала ходити на зарббни. Плата щоденной робѣтницѣ у насъ завадто нужденна, щобы вмстала для неи и для пятеро дѣтей. Она скоренько пбевала, въ якѣй пригодѣ стававъ для еи дѣточокъ хлѣбець дѣда Макара. Она вѣддячувала ему, якъ могла: и обпирала и облатувала, и на печи ему стелала, и годувала борщемъ та капустакомъ (се були двѣ любимїе его стравы), а коли учила свои сироты молитись за душу ихъ батенька, не забувала вѣдъ себе додати нишкомъ ще одинъ Отчечамъ за здоровле дѣда Макара...

Рѣшучій крокъ.

Одного разу переѣздивъ селомъ якийсь панокъ великимъ возищемъ, запряженнымъ парюю сильныхъ, констистыхъ коней. Заѣхавши на середину села, ставъ якъ разъ противъ хаты Якимъ Чайки на попасъ. Здѣйнявъ грубу рогожу, котрою ѣбра була прикрита, и ставъ выймати та розкладати рѣчны рѣчи: рѣчнобарвнй материн, кустки, горната, образы и взагалѣ всяку всячину. Показало ся вѣдъ разу, що то бувъ якийсь перевѣжій купецъ. Вѣтъ повѣсивъ передъ вѣднми ошалку зъ оброкомъ, а самъ сѣвъ на розстеленій рогожѣ, поставивъ собѣ на колѣнахъ велику шибрянну торбу и самъ ставъ зъ нею выймати та вѣсти полуденокъ.

Выинкула ся зъ вузенькой вулички якась молодичка, зупинилась напротивъ купця и оглянувши цѣкаво его крамъ сытала:

— Чи вы розложили то все на продажъ?

— На продажъ, сердце молодичко, — вѣдповѣвъ купецъ: у мене все добре, все дешево, майже за дарме, лише купуйте, люде!

Молода молодичка фуркнула назадъ у вузеньку вуличку, зъ-вѣдки прийшла, а купецъ заходивъ ся дальше коло шибрянной торбы.

Недовозъ зъявилася она анбуу, а за нею цѣла громадка молодежи, дѣвчаты и старшихъ жѣнокъ. Всѣ обступили купца и стали выбирать: що кому до вподобы. Наставъ правдывый ярмарокъ; голосный ярмарокъ, смѣхи, жарты... День бувъ погодный, люде вже впорали ся зъ пльною роботою, то и въ селѣ майже всѣ були дома, а особливо жѣноцтво. Тожъ громада чымъ разъ ббльше зростала, а за яку годинку навѣтъ и не дорахувавъ бы ся людскихъ головъ передъ хатою Якимъ Чайки.

Выйшовъ и Якимъ Чайка зъ хаты, перепхавъ ся крбазъ гуету товпу до купца и купивъ собѣ люльку зъ цибухомъ, вѣдтакъ подавъ ся назадъ до себе, набивъ люльку тютюномъ и сѣвъ собѣ на порозѣ своєї хаты та ставъ дивитись на ярмарокъ, попакуючи та пускаючи крбазъ зубы синій хмарен дьму.

— Ось, и диви его! — думавъ вѣвъ собѣ, — якъ загортає до торбы грошакы хитрый купецъ-заволока! Чоловѣкъ и за тыждень того не заробить, що вѣвъ за вѣвъ дня... то певно! — и Якимъ ставъ думати, гадати про свое убоге житя.

Якимъ Чайка бувъ ще молодымъ господаремъ. Вѣвъ прийшовъ недавно зъ вѣйска, осѣвъ на одѣдиченой земли — на двохъ моргахъ поля, взявъ за жѣнкою два морги та й ставъ господарити. Та що те за господарство на чотирохъ моргахъ ляхен, псконатон землѣ? Лише бѣда та клопоты. Его старшій братъ рахувавъ ся богачемъ. Той посѣвъ о много ббльше батькевского поля, та ще й за жѣнкою взявъ мастокъ. Та за те вѣвъ утримовавъ коло себе старыхъ родичѣвъ, а Якимови мусѣвъ поставити на власный коштъ нову хату зъ оубѣгетемъ. Ходить Якимъ по своѣй просторѣй свѣтлицы та думає — гадає: „Гей, гей, милый Боже! кобы до том

хаты та ще хочь зъ десять моргівъ поля, тогдѣ-бъ жило ся инакше!"... Вбнѣ постановивъ собѣ зъ самого початку, що, мовлявъ, буду такъ працювати, такъ ощадно жити, поки не прикуплю собѣ хочь троха землѣ та стану, коли вже не богачемъ, то що найменше середнимъ господаремъ... И бувъ вбнѣ добрымъ роббинкомъ, знавъ ся на рбжибмъ майстерствѣ, але далеко ему було ще до того, щобы мати въ покладѣ грошѣ.

Посидѣвъ Якимъ на порогахъ, выкуривъ нову люльку тай пбшевъ до хаты. Вбнѣ сѣвъ за варст тѣ робити полотно (у вбльныхъ хвиллахъ вбнѣ занимавъ ся тблько ткацтвомъ) и переуваючи човенцемъ зъ одной руки до другой, думавъ про свое житє, про свою господарку, про неврожѣ, про податки, про рбжнѣ клопоти й недостачѣ, та рѣшивъ зъ своѣй головь, що мабутъ таки найлучше бути купцемъ. До него долѣтавъ гамбръ купуючихъ людей, свистъ сопѣлокъ, кукурѣкане оловяныхъ пѣвникбвъ, и хочь якъ переразлива була та шумка, котрою дѣтворѣ на-вычередеи роодерала воздухъ, таки Якимъ залюбки вслуховавъ ся въ ту мѣшанину звукбвъ, та думавъ собѣ вишкомъ: Чому то я не вродивъ ся купцемъ? Може бы оно було таки провблнѣйше жити на свѣтѣ, нѣжъ такому бѣдолашному господаревѣ, якъ я.

Такъ думаячи за варстатомъ, Якимъ не оглянувъ ся, якъ сонце спочило за густымъ лѣсомъ и на свѣтѣ стало туманѣти, а гамбръ передъ его хатомъ почавъ утихати. Вбници вбдчанились у него хатнѣ дверѣ, а на порогахъ его свѣтлицѣ ставъ той самыи профажнѣ купецъ, та привитавъ его христѣаньскимъ словомъ: Слава Исуу Христу!

— Гей, человекѣ добрый, — заговоривъ вбнѣ до

Якимъ, — заскочила мене нѣчь въ вашѣмъ селѣ; чи не приняли-бъ вы мене на нѣчь?

— Чому нѣ? — вѣдповѣвъ Якимъ. — Почуйте, коли ваша воля, хата у мене простора, а де дѣти ся.

Вѣнъ помѣгъ купцевъ возносити де-щѣ зъ воза до хаты, заѣхавъ пѣдъ шопу, выпрягъ конѣ и разомъ зб своими конятами повѣвъ до воды, а заки впоравъ ся зъ худобою и прийшовъ до хаты, то вже добре звечерѣло. Въ хатѣ свѣтило ся, а купецъ сидѣвъ за столомъ та розмавлявъ зъ Якимовою жѣнкою, що поралась коло печи.

— Я їду зъ рѣчного ярмарку въ мѣстѣ Н., — говоривъ вѣнъ, — а по дорозѣ вступаю ще по селахъ та продаю людямъ останки моихъ товарѣвъ по зниженихъ цѣнахъ. Та ось въ вашѣмъ селѣ я майже все розпродавъ и повѣду теперъ просто до дому. Хороше ваше село, нема що казати, и люде менѣ подобають ся.

— И що-жъ? добре вы зарабатаете на купецтвѣ? — запытавъ цѣкаво Якимъ. — Бо менѣ здаеть ся, що купцевъ то таки найлѣпше мусить бути на свѣтѣ, а вже найгѣрше мабутъ такимъ харлакамъ, якъбы господарямъ, яко непричкомъ я.

Купецъ усмѣхнувъ ся.

— А вы якъ думаете? — сказавъ вѣнъ. — Каждый зъ насъ мусить заробити, бо якъ не заробить, то не мати-ме що їсти. Купецъ не має власной землѣ, котра-бъ его живила, то мусить въ иншій спосѣбъ працювати, головою крутити, щобъ выйти на свое. Ну, а якъ хто має щасте, то певно, що ведеть ему добре.

Поставили на столѣ вечерю.

При вечерѣ купецъ ще довго говоривъ про купецкѣй справы, про витривалбегъ и працю, яка до того потрібна и про зиски.

Якимъ цѣкаво слушаеъ тои бесѣды, а при томъ нагло зродилась у него въ головѣ одна думка и стала чимъ разъ ббльше развиватись и его занимати. Але було вже пбзано и хочъ якъ радъ бувъ Якимъ ще довше бесѣдувати зб своимъ разумнымъ гестемъ, таки треба було йти спати. Купцеви постелила Якимова жбнка у великой свѣтлици, а обое господарѣ пбшли на сночинокъ до хатини, що була у нихъ черезъ сѣни.

Якимъ довго не мбгъ заснути; вбнѣ думавъ свою думку, ажъ у головѣ ему крутило ся, та перевертавъ ся на всѣ боки, мовъ опареный. Вбнѣци не змбгъ довше вытримати. Треба-жь передъ кимъ-сь звѣрити ся!

— Гей! Катерино! — закликавъ вбнѣ до жбнки, торкнувши еи о плече, — чи знаешъ ты, що я придумавъ? Возьму тай стану купцемъ, такимъ, якъ той, що у насъ ноче...

— Етъ, сени, дурный, то лѣпше зробишь! — пробормотала заспана жбнка, обернулася на другий ббкъ и захропла.

— Оъ и маешъ пораду! — прошептавъ невдоволенный Якимъ.

Вбнѣ ще довго перевертавъ ся, разбираеъ свою думку зб всѣхъ бокбвъ, а вбнѣци утома взяла таки верхъ и вбнѣ заснуеъ. Коли на другий день пробудивъ ся, уже купецъ бувъ одягнений и выбираеъ ся въ дальшу дорогу. Прещаючись зб Якимомъ, дякувавъ ему за вбчлѣгъ и хотѣвъ упхнути ему въ жменю якусь заплату. Та Якимъ не хотѣвъ на се нѣякъ пристати.

— А най мене Богъ боронить, щобъ я бравъ вбдъ васъ заплату за се, що вы нечували въ мой хатѣ! Або я жидъ, чи шо?

— Ну, коли не хочете заплаты за вбчлѣгъ та за трудъ коло моихъ коней, то я вамъ дамъ добру раду,

котра най вамъ выстане за заплату. Вы, якъ бачу, письменный! — додавъ вѣнъ, показуючи на Молитвенникъ, що лежавъ на одвѣрку вѣдъ вѣкна.

— Такъ есть, умѣю читати и писати, а навѣтъ моя жѣнка трохи письменна.

— Ну, то дуже красно, — говоривъ дальше купецъ. — Менѣ дуже подобало ся положене вашою хати, що лежить якъ-разъ по середнѣ села. Якъ-бы я бувъ на вашѣмъ мѣсци, а ще до того знавъ читати и писати, такъ якъ вы, то я-бъ заразъ заложивъ собѣ крамницю. Зъ того, що тутешнѣ люде розкупили вчера майже всѣ мои товары и дали менѣ добре вторгувати, я вижу, що крамниця въ тутешнѣмъ селѣ добре-бы розвивала ся и раджу вамъ по ширости, заложѣть въ своѣй хатѣ наразъ хочъ маленьку крамничку, а побачите, що мати-мете при своѣмъ маленькѣмъ господарствѣ добрый заробокъ, та будете мене згадувати.

— Ахъ, батечку! — закликавъ урадованный Якимъ, — вы мовѣ-бы зъ подѣ сердца выйняли мою думку. Та-жь я ще вчера вечѣръ, коли слухавъ вашою бесѣды, постановивъ собѣ въ мысли: заложити крамничку и власне ниѣ хотѣвъ я спытати васъ о раду, а вы ось и самѣ менѣ се кажете.

— Ну, памятайте-жь! — сказавъ на вѣдѣздѣмъ купецъ, — зробіть такъ, якъ я вамъ раджу, а не покастесь... Бувайте здоровѣ!

Купецъ поѣхавъ въ дальшу дорогу, а Якимъ Чайка лишивъ ся дома зб своєю горячою думкою. Вѣнъ ставъ заразъ жѣнцѣ розповѣдати, якъ то вѣнъ заложить крамницю, якъ буде заробляти, якъ зъ часомъ побольшитъ свое господарство та стане богатѣмъ чоловікомъ.

Жѣнка ему не противилась. Она знала, що Якимъ

має добру голову, що вб'їть, до чого-бъ не взявъ ся, а всею доведе до кбица. Она лишъ замѣтила, що на таке дѣло треба багато грошей.

— Не такъ дуже багато! — вдповѣвъ Якимъ. — Я не думаю зачинати зъ великою сумою, бо менѣ, бачь, здаєсь, що лучше йти вѣдъ малого до великого.

Черезъ цѣлий мѣсяць вб'їть нѣ про що ббльше не думавъ, якъ лишъ про крамницю. Чи садѣвъ у хатѣ, чи робивъ шо въ поли, чи то йшовъ дорогою, все в всюды думавъ про крамницю. Въ его уявѣ перемѣнялась его хата въ пышний склепъ повный рбжнородныхъ товарбвъ розложенихъ по поляцахъ. Люде одинъ вбходять, другі приходять до его крамницѣ, а вб'їть зъ жвнкою не може упорати ся, не може дати рады, а грошѣ такъ и плывуть, мовъ та вода.

Однакъ Якимъ Чайка лише носивъ ся зъ такими думками та ними бавивъ ся, а ббльше нѣчого, до дѣла не бравъ ся. Правда, готовыхъ грошей у него не було, та за те рбжнї люде буди ему виншї кбльканацять ринськихъ за роботу, а якъ бы сего було за мало, то можна було вѣдъ бѣды ще трохи й зажитиася... По якбмсь часѣ той горячїй запалъ Якима почавъ остигати, а вкбци цѣлкомъ десь подѣвъ ся; вб'їть повови потонувъ въ давне буденне житє зб звичайними трудами и клопотами... Правда, вб'їть часомъ пригадавъ собѣ на провѣзжого купця, що у него ночувавъ, та все поповдѣвъ свбїй замѣръ. „Го, го! — мовдѣвъ вб'їть, — най но я заложу собѣ крамницю, а бѣда заравъ пбйде вѣдъ мене прбчь! — а сусѣды, передъ котрыми вб'їть за горяча звѣривъ ся зб своимъ замѣромъ, стали зъ него навѣтъ повопковувати. „Чи нема въ тебе часомъ, Якиме, на продажъ шмиру до воза?“ — запытає его деколи сей, або той сусѣдъ. Якимъ, хочъ за се й не гвѣвавъ ся, а

все таки було ему на серци якое маркотно. Вбнз чувъ, ще ему мимо найлучшою волю, якое дуже тяженько зважитись на сой крокъ... И я вбдъ себе не конче вижу Якимъ Чайку за ту его нерѣшучесть, чи радше оказати: оспалбсть. Господи Боже! такъ вбнз Русннз такъ само якъ я... А щобы Русннз уваживъ ся на якій новий способъ зарббку, то треба ему хѣба горячого сала налити за ковиъръ. Другі люде зрывають ся до поступу, уживають всѣхъ возможныхъ способбвъ, щобы поправить свое жите-буте, ну, и богатѣють таки нашою працею, а Русннз вде тою самою, втѣами вытченою дорогою, мовъ той вблъ въ ярмъ, и нарѣкае на свое змиденне жите...

Однакъ въ часомъ зайшла одна рѣчь, що зновъ розбудила у Якимъ давннйшн думки и бажана.

Коршеминый жидъ вже вбдъ давна продававъ сблъ и мавъ на тѣмъ добрый заробокъ, а люде ту выгоду, що мали дома таку важну потребу, якъ сблъ.

Та не сповна въ рбнз пбсля того якъ селомъ переѣднвъ и у Якимъ почувавъ чужнй купецъ, коршеминый жидъ отворнвъ крамницю. Поспреваджувавъ рбнн рѣчи, якій лише въ селъ потрібнн и продававъ, а люде куповали, та ще собѣ й хвалили, що, мовлявъ, за смнз та за тмнз не треба тьопати до мѣста.

Якимъ Чайка взявъ ся за голову. „Диви! перебѣгъ мене жидюга! — влнкнувъ вбнз, — а мои замѣры пропали, мовъ у воду пбшли!“... И Якимъ зновъ ставъ разъ у-разъ думати про крамницю, а въ серци почувавъ якійсь гнѣвъ нѣбы на себе за свою оспалбсть, нѣбы на жидъ за те, що заложнвъ ослепъ въ коршмѣ. Вбнз часомъ заходнвъ до тои крамницѣ и тогдѣ ще ббльше бравъ его гнѣвъ на видъ жидбвского нехарства. „Не такъ бы у мене було, — думавъ вбнз собѣ, — кобы

менѣ Богъ допомогъ прийти до крамницѣ. У мене було бы все въ порядку, було-бы все чисто, охайне, ажъ любо гляну́ти...“ Вбѣзъ говоривъ передъ всіма людьми, що теперь уже конче заложить крамницю. „Не то жидь, — кричавъ вбѣзъ въ досадою, — але й я потрафлю повести таку рѣчь!“ Вбѣзъ бувъ разъ у мѣсть и купивъ собѣ навѣть крамарску вагу. И якъ вбѣзъ тѣшивъ ся тою вагою! „Ну, вже є першій крокъ! — говоривъ вбѣзъ до жѣнки, — а невдовѣ може удасть ся и другій зробити...“ Вбѣзъ переважувавъ дома кожду рѣчь, розкладавъ на столѣ тягары та вчивъ ся самъ, ще й жѣницѣ показувавъ, кбѣлько котрый тягаръ значить и якъ що треба важити, и коли часомъ прийшовъ хто до Якимової хаты, то Якимъ показувавъ кождому свою вагу и величавъ ся нею, мовъ не знать якою чѣткою. „Нехай-но въ мене буде вже крамниця, — говоривъ вбѣзъ, — то я собѣ справлю ще другу, трохи ббѣльшу вагу, бо тая пригожа лише до самыхъ делікатныхъ рѣчей“.

Та до крамницѣ чогось не приходило, а люде въ селѣ вже на добре стали посмѣшкувати ся зъ Якима и вже его нѣхто не называвъ иначе, якъ „склепаремъ“... У Якима зновъ взяла верхъ руска повблѣнбсть и нерѣшучбсть... Згодомъ вынѣсъ вбѣзъ вагу до коморы и чимъ разъ рѣдше до неи навѣдовавъ ся, а вага припадала що разъ грубшою верствою пороху.

— Гей, Якиме склепарю, — говоривъ до него разъ сусѣдъ, — чому ты вже рѣзъ не заложышь у себе той крамницѣ? Найбы вже разъ мавъ чоловікъъ у себе пбѣдъ бокомъ все, що треба, та не ганявъ ажъ генъ до жида!

— Е, чекай но ще трохи, — говоривъ Якимъ, чухаючи потылицю, — най но я обжену передновокъъ

и прийду до гроша... най но я розгляну ся по Божбмъ свѣтъ...

И розглядавъ ся Якимъ по Божбмъ свѣтъ, а часъ минавъ, а вага въ коморѣ все порохомиъ припадала...

Часомъ пригадавъ вбнъ собѣ на своего давного гостя, на проѣзжого купця, а особливо тогдѣ, коли закуривъ собѣ люльку, куплену у того купця. Потягае вбнъ люльку, а люлька трѣщить и здаеся ябѣмъ говорить до него: „Фе, встыдай ся, Якиме! Чого ти, Якиме Чайко, такіи недбалый? такіи лѣнныи? Чому не заложивъ ще доси крамницѣ?“ — И Якимъ встыдавъ ся та все чухавъ ся збъ всгыду въ голову. И Богъ знае, якъ довго бувъ бы вбнъ такъ идѣвъ збъ своими думками и бувъ посмѣховискомъ людей... Та прийшовъ часъ и Якимъ Чайка розрухавъ ся на правду, взявъ ся за роботу не на жартъ и зробивъ вибици рѣшучій крокъ.

Товчокъ до сего подавъ ему оденъ жидокъ, що Богъ зна' збъ-вбдки забривъ до села, вынайнавъ собѣ хатину и въ тѣй хатинѣ заложивъ склепокъ, такъ що теперъ стали въ селѣ вже двѣ жидѣвскій крамницѣ. А Якимъ Чайка взявъ собѣ ту рѣчь такъ до сердца, що вбдѣ разу принявъ ся за роботу.

— Га, теперъ менѣ всьо одно! — закликавъ вбнъ — побороу ся збъ жидами! Не буде збъ мене нѣхто покепковувати, що ось то: „де тобѣ, Якиме, до такои роботы? се жидѣвска рѣчь, а не хлопска“... Теперъ я покажу всѣмъ, що хлопъ може ще й лѣншу мати крамницю, якъ не оденъ жидъ...

Вбнъ закуривъ люльку, а люлька такъ любо потрѣскуе та все до него промовляе: „Ну, ну, Якиме смѣло берись до роботы, не гай часу! ахъ, Якиме, любый Якиме!“ И Якимъ взявъ ся до роботы.

Вбнз самъ власноручно поробивъ собѣ гарній полицѣ и умѣстивъ ихъ, якъ слѣдъ, въ своѣй меншій кбмнатѣ, що була у него черезъ сѣни, вынѣсъ зъ коморы вагу, обчистивъ ея зъ пороху та поставивъ на столѣ, такъ що теперъ майже все вже було готове, лише сироваджуй товары! Вбнз кинувъ ся по людяхъ за грбшми и майже кождый, хто ему бувъ виненъ за роботу, вѣддававъ дойгъ. Крбмъ того, якъ на тез-жь свиня, кобы здорова, вкотила девятеро поросятъ, вбнз ихъ продавъ все що до одного. Маючи гршѣ въ кешени, Якимъ запрягъ конѣ и поѣхавъ до мѣста по товары. Вбнз удавъ ся просто до рускои Народной Торговлѣ, а директоръ, щирый чоловѣкъ, лишь уредовавъ ся, коли почувъ, за чийъ Якимъ приѣлавъ. Вбнз порадивъ Якимови, якъ треба крамницю розпочинати, якѣ власти про се повѣдомити, якъ поединой рѣчи продавати, щобы мати заробокъ, а вкбнца выдавъ ему товары, записавъ его мѣжь своихъ постбйныхъ вбдборцѣвъ и пожелавъ щастя до розпочатого дѣла.

Якимъ Чайка укладавъ черезъ кблька днѣвъ товары на полицяхъ у своѣй крамницѣ, ажъ поки не уложивъ всего въ порядку такъ, що ажъ любе було глянути. Люде вже знали, що вбнз сировадивъ товары, и дехто навѣтъ приходивъ до него за купномъ. Але Якимъ навѣтъ не внуекавъ нѣкого до крамницѣ. Вбнз говоривъ:

— Людонькове добрый! менѣ ще не вбльно нѣчого продавати, ажъ прийде часъ. Такой, батче, законъ!

А заки пришовъ той речинецъ, вбнз дальше порядкувавъ въ своѣй крамницѣ та копавъ зъ боку коло хаты яму на нафту, бо й сю важну рѣчь хотѣвъ вбнз мати у себе на продажъ.

Вкбнца пбшовъ Якимъ одного дня на приходство

и по росивъ панъ-отця, щобы заразъ першого дня зъ недѣль вѣдиравивъ для него службу Божу та потрудивъ ся до его хаты посвятити крамницю.

Священникъ вельми утѣшивъ ся тымъ починомъ Якима Чайки.

— Чувъ я, — сказавъ вѣнъ, — що ты, Якиме, закладаешъ у себе крамницю. Дѣло се добре, тѣлько шеода, що ты скорше до того не взявъ ся, бо теперъ другі крамарѣ будуть тобѣ певно бороздити. Та не роби собѣ нѣчого зъ того! Будь вытревалый, поступаай честно, впокой въ громадянъ, о скѣлько можь, руску самосвѣдомѣсть, пукай до нѣхъ почутя христіаньского, а увидишь, що всѣ будуть у тебе купувати.. Гараздъ, — додавъ панъ-отець, — буде, якъ хочешъ, а я й вѣдъ себе ще людямъ въ церквѣ про все розповѣмъ, та захоочу, щобы въ тебе всѣ купували.

Заразъ въ недѣлю по службѣ Божѣй, коли ще всѣ люде були въ церквѣ, промовивъ панъ отецъ таке слово:

— Маю вамъ, мои чести^а парохіяне, сказати одну радбѣтну новину. Ото нашъ громадянинъ, Якимъ Чайка заложивъ въ своѣй хатѣ крамницю и буде вѣдъ теперъ продавати вамъ по умѣреной цѣнѣ всякы рѣчи потрібны до вашого щоденного жия. Есть се дуже радбѣтна ознака, що й нашѣ люде зачинають брати ся до того рода промыслу, котрымъ до теперъ лише чужѣй займали ся и збогачували ся нашимъ грошемъ. Дятого обовязкомъ вашимъ есть подпомагати своего брата въ тѣй его праці, а я зываю и прошу васъ, щобы вы всѣ рѣчи купували лише у его крамницѣ. Свѣй до своего! — се най буде вашимъ гасломъ. А що Якимъ Чайка, якъ правдивый христіанинъ, хоче дѣло се розпочати зъ Богомъ, дятого завтра рано вѣдиравитъ ся въ его намѣръ

служба Божа, на котру всѣхъ честныхъ парохіянъ запрашаю, а по службѣ Божій удамо ся всѣ до дому Якимя Чайки, де вѣдбудесь посвящене и отворене крамницѣ.

Въ цѣлѣмъ селѣ того дня нѣ про що бѣльше не говорили, лишъ про Якимову крамницю, а Якимъ ходивъ по господаряхъ та запрошувавъ уклбно всѣхъ на другій день на службу Богу и на отворене крамницѣ.

Показало ся, що декотрі люде (мабуть зъ зависти, а може пѣдъюдженій жидами) не дуже прихильно вѣдзывали ся про Якимову крамницю. Они говорили: „На що хлопови брати ся до крамницѣ? Хлопови цѣпомъ махати, а не лѣтець мѣрвити, не вагою важити. Або то мало ще тыхъ крамарѣвъ? Пѣйди до мѣста, то тяжко вѣдъ нихъ обѣгнати ся...“ Але бѣльше людей розумнѣйшихъ не такъ говорили. „Хочъ и багато — казали они — е крамарѣвъ, то все-таки мѣжь ними нашего чоловѣка збъ свѣчкою шукати. Намъ треба нашихъ рускихъ купцѣвъ. Бо коли насъ Руенибъ такъ багато на свѣтѣ е, то здаець, що повиннй зъ насъ жити таки нашй люде, а не чужй... Або то кождый хлопъ не мае бѣльше нѣчого робити, лишъ цѣпомъ махати? Кто чуетъ собѣ хать до якогось нашого лучшого зарѣбку, чи то до ремѣсла, чи до купецтва — най пробуе щастя, най ему Богъ допомагае!“ — Такъ говорили розумнѣйшй люде.

На другій день була краса погода, на небѣ нѣ хмариночки. Вѣдъ самого ранку дѣвоны гомонѣли, мовѣ живй, запрошували громадянъ на службу Богу. Було церковне свято и люде стримувались пѣсля давного звичаю вѣдъ тяжкои работы, длятого и до церкви най-

шло повно людей. По службѣ Божьѣ пшовъ священникъ, а за нимъ и всѣ люде до хаты Якима Чайки.

Тутъ чекала на гостей скромненька перекуска, всѣ позсѣдали за столы и почалась гутбрка. Говорили про справы господарскѣ, про урежаѣ, а вже найббльше про Якимову крамницю. Панъ-отець, що сидѣвъ мѣжь господарями на покуть, представивъ въ короткихъ словахъ, яка се красна, а заравомъ важна рѣчь — народне купецтво. Вбнѣ описавъ руску Народну Торговлю, що такъ красно розвивае ся, и порбннавъ еи зъ могучимъ русломъ, до котрого повинни сплывати всѣ менші потбчки: мѣскі и сѣльскі рускі крамницѣ, и тримаючись разомъ, бути пбдвалнною народнаго богатства. Кобы лишъ якъ найскорше прийшло до того, — говоривъ вбнѣ, — щобы въ кождбмъ селѣ була своя руска, христіянська крамниця злучена въ купецкихъ справахъ зъ головною маткою, зъ Народною Торговлею, та кобы тблько всѣ Русины купували лишъ у своихъ людей, у своѣй Народнѣй Торговлѣ!

Потбмъ перейшли всѣ до крамницѣ. Тота не могла всѣхъ помѣстити, то велика часть гостей мусѣла чекати въ сѣняхъ и на дворѣ, тымъ ббльше, що приходили все ще свѣжї люде: жѣнки, молодицѣ, дѣвчата, навѣтъ дѣти.

Панъ-отець посвятивъ и поблагословивъ ту крамницю и пожелавъ щастя новому господареви-купцеви, а вбдтакъ, свѣдаючи зъ себе епїтрахиль, додавъ:

— Ну, а теперъ, Якиме, въ имя Боже, гайда за лаву, тай продавай намъ що кому потрѣбно!

Першїй панъ-отець купивъ цѣлу голову цукру и казавъ собѣ дати ще рбжнихъ дрбничокъ для дѣтей, а потбмъ кождый зъ господарѣвъ, кожда зъ господинѣ приступила до стола и купувала рбжнї рѣчи: цукоръ,

мыло сѣль, голки, цвяхи, матерія и т. д. а Якимъ кидавъ ся на всѣ боки, мѣривъ, важивъ, продававъ, грошѣ рахувавъ, ажъ упрѣвъ неборака.

Я такожь бувъ на отвореню тои крамницѣ. Я видѣвъ, якъ у Якима дрожали руки, коли вѣвъ що мѣривъ, або важивъ; якъ ему ся нова работа вшла ще нескладно, незручно, и якъ вѣвъ встыдавъ ся тои своєю незручності. Та я ему сказавъ, усмѣхаючись зъ вдоволенемъ :

— Не бѣй ся, Якиме! Зъ часомъ наберешъ вправы и зручности и нѣчого не буде тобѣ лекше вѣдъ тои роботы. Лише смѣло и чесно йди тою дорогою, працєю, щадя та Бога о помѣчь прося, а всьо буде гараздъ!...

Самѣтна нивка.

Тогдѣ, коли я першій разъ ѣхавъ по-при самѣтну нивку, бувъ ранокъ, красный весняный ранокъ... Ясне, свѣже, мовъ выкупане сонце выкотило зъ за дбровы, що генъ далеко мрѣла середъ подблської рѣвинны, и чимъ разъ выше и выше пѣдносилось въ гору... Панувала тая глубока, урочиста тишина, котру можна деколи замѣтити пѣдчасъ сходу сонца, коли день запо-вѣдає ся красный, погбдний. Вѣтрець спавъ ще десь въ глубокомъ яру, рожеві хмарки лежали на небѣ тихо, непорушно; жито, що вже зачнало колосити ся, такожъ стояло тихо, и бѣ погружене въ глубокой задумѣ; не колыхалась буйна пшеница, що розкбшнымъ темнозеленымъ килимомъ вкрывала поля; навѣтъ жайворонокъ замовеъ на хвилю, а роса на сочистомъ листю зббжа, на листкахъ дѣванны и полину, що росли при дорожѣ, тремтѣла, и мовъ бриллыты, переливалась въ радужной барвы. По долинкахъ, мовъ кадильный дымъ, стелилась бѣла имла и здавалось, що се вбдѣ того кадла долѣтають до насъ пахщѣ, котрыми ранний воздухъ бувъ пересаклый. Глубока урочиста тишина... Здавалось мовъ-бы цѣла природа въ якомъ остовпѣню подивляла величнбсть богатного сонечка

и, переята побожнымъ настроємъ духа, впала ниць передъ всемогучимъ Сотворителемъ.

Однакъ тая хвиля тревала вельми коротко... Першій жайворонокъ не втерпѣвъ и выбивъ ся въ гору та завѣвъ веселу пѣсню, а за нимъ тысячъ товаришѣвъ, мовъ грудочки землѣ выкидавъ невидимыми руками зъ-посередъ зббжа, стрѣляли въ воздушный просторъ, и наразъ заграла въ горѣ могутна музика. Потягнувъ свѣжій легбѣтъ, заколихалось жито-пшениця, имла розплилась у воздухъ, рожеві хмарки побѣлѣли, сонце підбималось все выше и выше, а въ мѣру якъ его теплѣй промѣнѣ стали огрѣвати воздухъ и землю, нечисленна многота рбжныхъ комахокъ стала вдѣшувати ся въ зббжу и грати ся въ золотыхъ промѣняхъ сонця, — и той рбжнородный шелестъ комахокъ, спѣвъ жайворонкѣвъ и шепбѣтъ леготомъ колысаного зббжа зливавъ ся въ одну гармонію, въ одну радбстну пѣсню... Такъ и видно було, що всяка твѣрь тѣшитъ ся сонѣчнымъ сявомъ, тѣшитъ ся яснымъ днемъ, радуєсь житємъ, а та загальна радбсть, неначе якійсь могутный веръ, пбрвала и мене зъ собою и менѣ зробилось надушъ приємно, легко, солодко... Я повною грудію вдыхавъ чистый здоровый воздухъ, а слухаючи веселыхъ воздушныхъ спѣвакѣвъ, и собѣ ставъ въ пбвъ голосу спѣвати якусь пѣсоньку.

Навѣтъ мов конѣ були видимо радѣ, бо порескали и шпарко йшли на передъ, а мой вбѣникъ Карпъ, статочный и звычайно мовчливый человекъ, ставъ вбѣ часу до часу оглядатся на мене зъ пбдѣ широкого содоканого капедюха, мовъ-бы хотѣвъ менѣ щось сказати, подѣлитись зб мною якоюсь радбстною новиною.

— А що, Карпе, — промивъ я, — правда, що красный ранокъ?

— Аякъ-же, красный, — вѣдповѣвъ Карпъ, и — хлѣбъ росте, — додавъ поднесеннымъ гелосомъ, показуючи багогомъ на зббже.

„Хлѣбъ росте!“ — ось що вѣбъ хотѣвъ менѣ сказати, мѣй Карпъ мовчальвий! Вѣбъ вже подѣлявъ ся зѣ мною тою радостію, що ему розпирала широку грудь; вѣбъ вже щасливый; сидить, згорбившись, на козлѣ, зѣ вѣжками въ рукахъ; вже не огляваець на мене зѣ-пѣдъ широкого капелюха, бо вже сказавъ тебѣ, щѣ хотѣвъ сказати.

„Хлѣбъ росте“, — менѣ Карповѣ слова дуже припали до вѣподобы и я ихъ кѣлька разѣвъ повторявъ, пѣдчасъ коли мои очи зѣ лѣсостію обѣймали подѣльснѣй нивы, покрытѣй грубымъ килимомъ буйного зббжа, що здавалося, такъ и росте въ очахъ чоловѣка.

Вѣбѣмъ мы зрѣвнались зѣ самотною нивкою. Она лежала праворучъ вѣдъ дороги цѣлкомъ пуста и неоправлена.

— Гсѣвъ, ставъ Карпе! — закликавъ я зѣдивованный.

Карпъ спянивъ на хвилию конѣ, а я пѣднявъ зѣ сѣдженя, стараючись огорнути зоромъ цѣлу самотну неоправлену нивку.

Прѣстора се нивка; що правда досѣтъ вузка, та за те довга, такъ що и вѣбця не можѣ было доглянути. Вѣ порѣвнаню до другихъ, працѣвнтою рукою оправленихъ пѣдѣ, мѣла она якийсь сумный оплаканный выгледъ: пуста, мовѣ-бы слугъ еи ще вѣколи не краявъ, вермыта грубою муравою; зарѣсла корчами полину, дѣванны, чорноблѣю...

— Гей, а то щѣ? — закликавъ я зѣдивованный, вытѣгаючи руку въ напрямъ заупущеной нивки.

— Щѣ? пуста! вѣдповѣвъ Карпъ.

— Та чѣя она?

— Чия? Єхъ, о тѣмъ багато говорити.

— Ну, кажи, кажи, Карпе! Щѣ про неѣ знаєшь?
Карпъ почухавъ ся въ голову.

— Я знаю се, — ставъ вѣнъ говорити зъ прово-
дока, — щѣ другі люде кажутъ... А люде кажутъ, що
ѣ ту нивку правують ся два браты зъ того села, ще
онъ — тамъ сутенѣвѣ. Одинъ братъ каже, що то ему
записавъ батько тую нивку, а другій перечить: каже,
що батько не робивъ нѣякого завѣщаня, а тѣлько такъ
роздѣливъ дѣти маєткомъ и ему вѣдказавъ нивку... Тай
пѣшовъ процесъ, а що свѣдки вже повмерали, то и про-
цесъ тягне ся безконечно... И якъ одинъ братъ выиграє,
то другій зачинає заразъ правовати ся на ново, и такъ
все иде дальше. Кажуть, се були заможні господарѣ,
та тымъ правомъ такъ вже знищили ся, що ледво ды-
шуть. Страхъ якъ завзявъ ся оденъ на другого! Оденъ
другому каже, що и зъ торбами пѣду, а не дамъ тобѣ
землѣ. И якъ выйде на веснѣ съ плугомъ оденъ братъ,
то другій летить заразъ съ колосъ и зганяє. Не зачѣ-
пай, не твое! каже... Господи! Кѣлька разѣвъ, кажутъ,
була на тѣй нивцѣ буча, кѣлько потекло братньою кро-
ви, кѣлько чуприны рознѣсь вѣтеръ по поли, и не до-
раховавъ бы ся... Отъ, кара божа, тай годѣ!

Мой вѣзникъ махнувъ рукою зъ якимсь згбрдли-
вымъ выразомъ на осмаленѣмъ лицѣ, та ударивъ конѣ
вѣжками по бокахъ... „Муха буде!“ додавъ вѣнъ по
хвили, та либонъ тѣ слова вѣдносились вже до коней,
щѣбъ ихъ перекопати о потребѣ скоршого бѣгу.

Ахъ, якъ то непременно єсть, увидѣти, або довѣ-
датись про щѣсь сумного въ хвили, коли чоловікъ єсть
веселый!

Я похиливъ голову... Веселѣть, що передъ хвилею

мене огорнула, десь щезла зъ мои душѣ, а моя думка не хотѣла сходѣти зъ самотной нивки.

...И чого они, тѣ братья, поступають такъ нерозумно? — пытавъ я себе. Замѣсть погодитись въ добрый способъ и працювати на батькѣвскѣй землѣ, волять они сварити ся, процесувати ся, бити ся, нищити ся до послѣднього, волять зъ торбами йти... а нивка лежить самотою середъ оправленихъ чужихъ пѣль, опущена, мовь сирѣтка... И коли дивишь ся на неѣ, то здаєсь тобѣ, мовь бы она засылала скаргу до неба за то, що на нѣй замѣсть пшеницѣ росте кропива, полинѣ, чорнобилѣ. И — дивне диво! До не одной, хочъ и противной рѣчи може чловѣкъ зъ часомъ привыкнути и бути на неѣ цѣлкомъ обоятнымъ, — однакъ що-до тоѣ самотной нивки я нѣколи не мѣгъ бути рѣвнодушнымъ... За кождымъ разомъ, коли менѣ лучалось переѣздити по при ту нивку, завжди ворушились въ моѣй души якѣсь дивнѣ, невѣдраннѣ думки; за кождымъ разомъ я скоро вдвертавъ вѣдъ неѣ очи на веселѣ, зббжемъ филиючѣ поля и старавъ ся думати про що нише...

Вѣдъ того ранку минувъ вже досыть довгѣй протягъ часу. Та ось послѣдноѣ весны я переѣздивъ зновъ по-при самотну нивку. Зновъ бувъ краснѣй, погѣднѣй ранокъ. Жайворонки залзвались веселымъ свѣтомъ, широкополѣ нивы красувались доходячимъ житомъ-пшеницею, а самотна нивка все ще стонѣть опущена, неоправлена...

Тымъ разомъ я замѣтивъ на нѣй слѣдъ людской руки: хтось ще не дуже давно выоравъ на самотнѣй серединѣ нивки глубоко берозну; видно хтось хотѣвъ еѣ справляти, та на тѣмъ и ставъ. Менѣ заразъ выринула передъ очи цѣла подѣя, щѣ недавно мусѣла тутъ зайти. Се певно одѣтъ братъ выйшовъ зъ плугомъ орати нив-

ку, а другій заразъ прилетѣвъ зъ коломъ и збгвавъ
орача... Коли я не орю, мовлявъ, не ори я ты! Гбркій
свѣтъ... Та ось приходить нытане: Чи довго ще самбтна
нивка стояти-ме запущена и неоправлена? Чи довго ще
ждати, поки брати наберуть ся розуму?... А може они
и не наберуть ся розуму? — Га, якъ бы такъ мало бу-
ти, то прийде часъ, що нивка перейде въ чинсь другій,
розумнѣйшій руки, котрї ззумѣють еи пошановати,
и певно вбддячить свому господареви за его працю. Але
що тогдѣ буде зъ братами?...

Дядько Федюсь.

Я ніколи не можу на той часъ забути, коли то бувало мы малі хлопці-школярки що неділя повызлазили на хоры и заквѣ зачне ся служба Божа, оглядаемо зъ горы всѣхъ побожныхъ христіанъ збранихъ въ церквѣ пбдъ нашими ногами. Мы навѣтъ якъ будь старали ся звернути на себе увагу людей, що тамъ въ долині. И справдѣ, часомъ обернешь де хто и подивить ся до горы на хоры, а намъ було се приємно: намъ здавало ся, що вбнѣ власне длятого задеръ до горы голу, чтобы поглянути на насъ, малыхъ спѣвакбвъ.

Видишь! — думали мы собѣ. — мы, хочъ и малі, а маємо свою вагу! Тебе тутъ на хорахъ не треба, а насъ старый дякъ Трохимъ, зъ червонымъ носомъ и зъ червонсю хустиною пбдъ шник, бере все на хоры, а якъ котрый часомъ на збытки старому не пбйде на хоры, а стане собѣ на серединѣ церкви мѣжъ „звычайными“ людьми, то дякъ Трохимъ перегинаєсь черезъ поруче хорбвъ, шо ажъ поруче трѣщитъ, и махав рукою и клеще придушенымъ голосомъ: „Ивасю, Грицю, ходи сюды!“

Кблько те людей переглянувъ я за той часъ въ церквѣ и старыхъ и молодыхъ и малыхъ дѣтей! Я знавъ, якъ называєсь кожда особа, знавъ навѣтъ, до кого на-

лежить котра-будь дитина... Та теперь я вже нѣякимъ способомъ не могу собѣ пригадати поодинокихъ лицъ и фізіономій, якій я тогдѣ видѣвъ... Лишь одно-однимъ лице, лишь одна голова зъ того часу стоять и теперь, наче жива передъ мною!

Мы малі хлопцѣ-школярники, хочъ и якъ дивили ся зъ хорбвъ на нарѣдъ збраний въ церквѣ, то все таки мы найбільше звертали свои очи въ одно мѣсце, въ оденъ куточокъ церковный, тамъ праворучъ коло ббч-ного престола, де правильно стававъ собѣ оденъ високий, старый чоловяга зъ замашистымъ синвымъ вусомъ и зъ величезною лысою головою, такъ лысою, що она до свѣтла горючихъ свѣчокъ блищала, мовъ церковна баня до сонця. Лише зъ заду на потылиці межі обома ухами росло въ него кблька волоскбвъ, котрї вбнѣ видно, старанно плекавъ и зачѣсувавъ на зукбсь, кудысь до горы въ сторону чола. Се бувъ власне дядько Федюсь... Вбнѣ стоявъ звичайно непорушно, тримавъ передъ собою на престолѣ розложено грубу книжку до молитвы и — зъ заложеными на довгбмъ, орлибмъ носѣ окулярами — все щось читавъ зъ тои книжен.

Мы нетерпеливо дожидали тои хвилѣ, коли дядько Федюсь передъ самою службою Божою возьме до рукъ пруть, прилѣпить до его кбнця горючій огарокъ и стане запалювати свѣтло на головнбмъ престолѣ. При тбй роботѣ вбнѣ мусѣвъ задержати голову до горы и та голова поныскувалася и свѣтилася, наче мѣсяць въ повнѣ, а якъ була на дверѣ погода и сонце перепускало свои промѣнї крбзь рбжнобарвне вбкно, що въ видѣ трираменного хреста мѣстило ся въ переднбй стѣнѣ церкви поверхъ головного престола, то его голова мусѣла переходити черезъ смугу того свѣтла, що въ укбснхъ лїнїяхъ выходило зб згаданого кольорового трираменно-

то хреста, захоплювало по дорогѣ верхки напрестольныхъ свѣчокъ и кбичило ся въ углу межи долбкою, а стѣною захристѣи. Тогдѣ дядькова лысина купалась въ тѣмъ рбжнобарвынѣмъ сявѣ и се дѣялось або довше, або коротше пбсдя того, якъ скоро вбнѣ воспѣвъ зацалити свѣтло, часомъ лишъ коротку хвильку, та власне въ тѣй хвильцѣ выглядала она чудесно! Подумайте собѣ лишъ, що тогдѣ дядькова лысина якъ разъ жѣвилась, — на нѣй горѣли, ажъ за очи капали рбжнѣй барвы: и сѣня и жовта, и рожева и зелена... а для насъ малыхъ хлопцѣвъ було се вельми пріемне видовище...

— Диви, ось теперъ! — шептавъ менѣ до уха Гриць, — такъ, якъ бы его хто взявъ та й обмалювавъ!

— Правдывнѣй пророкъ Блисей! — шептавъ менѣ въ друге ухо Ивавъ.

Потѣмъ вбдчнннлись царскѣ врата, выходивъ на службу Божу священникъ, пбдносивъ ся въ гору дымъ зъ каднла, а мы все ще не переставали дивитись на дядька Федюся, котрый, запаливши свѣтло, стававъ знору въ своѣмъ кутину, нахлявъ ся надъ своєю книжкою и читавъ молитвы. Та дальше годѣ вже було розглядати ся по церквѣ, бо дьякъ Трохимъ передъ самимъ „Благословенно царство“ выйшовъ зъ кешенѣ здорову рогову табакирку, заживавъ табаки и пукъ-пукъ-пукъ! пальцемъ въ деще табакирки. Се бувъ для насъ знакъ: готовесь, мовлять, до спѣву! И мы ставали по обохъ бокахъ дьяка Трохима и пыльно дивились на его пбднесеный въ гору указующій палець правомъ руки, котрый мавъ дати намъ знакъ до „Аминь“.

Але й пбдчасъ службы Божей вбдъ часу до часу мы нишкомъ зиркали на лысу голову дядька Федюся. Часомъ сонѣшныи промѣни, перейшовши крбѣзъ кришта-

леву призму, якихъ ввсѣло повно на великомъ, округломъ пауцѣ посередъ церкви, вѣдббсь чудесною сньюю, помаранчевсю, або якон-будь краски плямою на гладкомъ черепъ дядька Ф-дюся. Тогдъ мы торжасмо оденъ другого лѣктемъ, або спѣваючи, даемо оденъ другому знакъ очима, або цѣлою головою, щобы подививъ ся на дядькову голову. „Дивись, морлявъ, що за краса!“

По скбиченнй службѣ Божьй дядько Федюсь знову гасивъ свѣтло и коли вже люде выходили зъ церкви, вѣнъ ще разъ бравъ до рукъ свою книжку, клякавъ передъ самыми царскими вратами и моливъ ся зъ такою якоюсь побожностію, зъ такимъ огнемъ въ цѣлѣй своѣй поставѣ, що мы, дивлячись на него, и собѣ клякали та молились тихцемъ, и не знаю, якъ другі, але я навѣтъ жалувавъ въ души за той грѣхъ, якого допустивъ ся въ домъ Божьмъ, роблячи собѣ забавку зъ лысои головы дядька Федюся.

Дядько Федюсь бувъ въ цѣлѣмъ селѣ знаною людиною. Вѣнъ бувъ вельми побожный, все читавъ святе Письмо, говоривъ дуже розумно и взагалѣ бувъ добрягою, назъ за чого всѣ его шанували, а се вже й зъ того можна вносити, що его навѣтъ поза очи нѣхто не называвъ иначе, якъ „дядькомъ Федюсемъ“, а я малышъ хлопцемъ навѣтъ чувъ разъ, якъ хтось говоривъ, що коли дядько Федюсь умре, то его душа пѣйде просто до царства небесного.

И мы малі хлопцѣ-школяриени такожъ дуже добре знали дядька Федюся, мы его дуже поважали, а навѣтъ любили. Вѣнъ мавъ великій, красный садъ, одинокій въ цѣлѣмъ селѣ и мы неразъ въ лѣтъ туды забѣгали, а дѣдко Федюсь все намъ дававъ по шапцѣ яблукъ та грушокъ. При такихъ окаянхъ вѣнъ казавъ

намъ часомъ по черѣзъ читати изъ своихъ великихъ старинныхъ, въ дерево оправленной Псалтири.

— Ану, голубчики! — говоривъ вѣнъ, — спробуйте, чи потрафити вы читати зъ мои Почаѣвской?

Намъ не робило се великою трудности: мы читали, мовъ орѣхъ кусали, а дядько Федюсъ гладивъ насъ по головахъ, та приговорювавъ:

— Ну, ну! вчѣтъ ся, дѣточки, выходѣтъ на люде.

Часомъ дядько Федюсъ казавъ намъ въ садѣ заспѣвати: „Единородный Сынъ“; або „Херувимской пѣснѣ“. Що правда, намъ не хотѣлось спѣвати, — мы встыдали ся, що насъ буде чути ажъ геть далеко — але надѣя на сочистѣ яблока и грушки додавала намъ смѣливости и мы зачинали гуртовий спѣвъ, а нашѣ звѣнчѣ хлопчѣй голосы ровходились по саду и лунали далеко по селѣ. Дядько Федюсъ тогдѣ й собѣ вторувавъ грубымъ, басовымъ голосомъ та ще й помахувавъ до такту рукою, такъ само, якъ дякъ Трохимъ.

Я дуже добре пригадую собѣ дядька Федюся. Бувъ се старый парубокъ и, на мою думку не мбгъ мати больше, якъ шѣстьдесять лѣтъ, хо.яй по причинѣ лысой головы выглядавъ трохи старше. Вѣнъ живъ у свого братаиича Андрея и — о еколько можу пригадати собѣ зъ моихъ хлопчѣихъ помѣчень — живъ цѣлкомъ выгодно и навѣтъ щасливо. Братаиичъ Андрей разомъ зъ своею жѣнкою дядька шанували, годували, помли, одягали, а навѣтъ що до работы при господарствѣ, якъ здесьъ менѣ, лишили ему цѣлковиту свободу.

Ще и звѣдѣи пригадую собѣ дядька Федюся. Вѣнъ на свято одягавъ ся все по старевѣтски: въ синѣй, довгий жупанъ, оперѣзовавъ ся широкимъ жовтымъ поясомъ изъ широкого шовку, а на лысу голову закладавъ високу, сиву шапку на завѣсахъ зъ синнимъ дномъ. И

коли вбѣ такъ прибранный ишовъ до церкви, операючись на грубѣй закривленой палици, то выглядавъ справдѣ якось величаво и мы хлопцѣ — школярникъ, якъ тѣлько збѣннисиє коли зъ нимъ, то заразъ бывало збѣймаемо шапки и кличемо до него въ одназъ голосъ:

— Слава Богу!

— Слава на вѣки! — вѣдновѣдавъ дядько Федюсю якимсь дуже ласкавымъ и приятнымъ голосомъ. — Идете, дѣтюнки, до церкви? Идѣть, идѣть! прославляйте Бога!...

Въ тыхъ словахъ дядька Федюсю мы чули для себе похвалу и захоу та признає за те, що йдемо до церкви, и мы були якось гордѣ въ нашихъ хлопчачкѣ серцяхъ на ту дядькову ласкавѣсть.

Я неразъ думавъ собѣ малымъ хлопцемъ: кобы те всѣ люде були такѣ бѣгоговѣннѣ, якъ дядько Федюсю, тогдѣ було бы на свѣтѣ иначе, не було-бъ межѣ людми нѣ колотнечѣ, нѣ крадежи, нѣ пѣяньства, та й взагалѣ нѣякого нещаєта, — и думаячи такъ, постановлявъ я собѣ неразъ въ моѣмъ хлопчачѣмъ умѣ, що коли менѣ прийдѣсь бути старымъ, то я буду именно такимъ, якъ дядько Федюсю...

Розумѣсь, я не знавъ минувшости того чоловіка, и доперва пѣвнѣйше дѣзнавъ ся, що бувъ часъ, коли дядько Федюсю бувъ цѣлкомъ иншою людиною, що вбѣ мавъ колисъ цѣлкомъ иншѣ навѣчки, а навѣть цѣлкомъ иншу натуру. И я дивуюсь теперъ, якъ сильнѣй впливъ може мати часомъ на духа людского одна хвиля, оденъ випадокъ, короткѣй протягъ часу, котрымъ немаче послугуєсь якась невидима рука, щобы завернути чоловіка зъ оденъ дороги и справити его на другу, цѣлкомъ противну дорогу вѣдъ тѣм, котрою вбѣ до того часу прамовавъ.

Колись за давнихъ часбвъ дядько Федюсъ служивъ ажъ дванайцять лѣтъ у вѣйску, тягавъ ся по рѣжныхъ краяхъ, бувъ у кѣлькохъ битвахъ и дослуживъ ся капральства. А коли вкѣнци въ бѣлѣмъ кабатѣ, въ синѣй шапцѣ та зъ золотымъ медалемъ на грудяхъ вернувъ до дому, то не заставъ уже мѣжь живыми нѣ батька, нѣ матери и ставъ жити при старшему братѣви.

Не конче то статочне жите провадивъ дядько Федюсъ, коли вернувъ зъ вѣйска до дому. Заразъ алигавъ ся зъ кѣлькома выслужеными, такъ якъ вѣнъ, войками, та ѝ ставъ зъ ними пити чорно: зъ коршмы ѝ не вылазивъ, а деколи ѝ ночувавъ по шинкахъ. Люде бувало роблять у поли коло хлѣба, або въ лузѣ коло сѣна, що ажъ пѣтъ зъ чола цюркомъ лѣ ся, а Федюсъ иде селомъ, взявшисъ по-пѣдѣ бокн зѣ своими кумпанями, заточусь то въ сей, то въ той бѣкъ, та ще ѝ приспѣвуе: „Гей, гей, море мре! — ѣджмо, пиймо, сердце мое!...“

Старшій братъ хотѣвъ Федюся оженити, думаючи, що вѣнъ оженившисъ п статкуе, та ѝ розгладавъ ся вже по свѣтѣ, чи де не найде для него якои крепкои дѣвки. Та Федюсъ не хотѣвъ о тѣмъ навѣтъ думати. „Ще часъ, — говоривъ вѣнъ, — най я ще погуляю на вольной волѣ!“ И гулявъ Федюсъ, а лѣта йшли за лѣтами. Вкѣнци старшій братъ умеръ, — жѣвка братова умерла ще давнѣйше — а на господарствѣ лишивъ ся братѣвъ сынъ Андрей.

— Ну, дядьку! — промовивъ разъ неспѣдѣвано братаничъ Андрей, — треба намъ до хаты господнѣ... хто-то зъ насъ буде женити ся? вы, чи я?

Жени ся, сыгу, ты, -- вѣдповѣвъ, не надумуючисъ дядько Федюсъ. — Менѣ вже, бачъ, иде до старости,

а ты ще молодій. Жени ся, а я вже буду при тобѣ жити въ безженибѣ станѣ... А коли ты, сыну Андрею, и твоя будуча жѣнка будете мене доглядати на старій лѣта и не будете надб мною знущати ся, то я вамъ запишу цѣлий мѣй ґрунтъ на вѣки вѣчной, аминь!

Дядько Федюсь бувъ трохи пѣдхмеленій и говоривъ тѣ слова якось такъ жалбно, що Андрееви ажъ на плачъ зббрало ся.

— Добре, дядьку! — сказавъ внѣтъ, — нехай буде й такъ. А що я буду васъ шанувати й доглядати, то можете на мене спустити ся.

И оженивъ ся Андрей зъ одною хорошою дѣвчиною, а дядько Федюсь збставъ при молодыхъ господаряхъ и добре ему жило ся. Ёго неббщникъ братъ, а Андреевъ батько умѣвъ ще яко тако утримати Федюся въ рукахъ. Неразъ и до роботы его заставивъ и грошей не дававъ... Зароби, мовлявъ, коли хочешъ пити! А Андрей цѣлкомъ попустивъ своему дядюсеви. Не бравъ его до нѣякои роботы, хибя дядько самъ зъ доброй волѣ зволнивъ ему часомъ немочи при господарствѣ, хочъ се рѣдко коли лучало ся, грошей дававъ ему подостаткомъ, щобъ дядько мавъ за що промочити горло... Що-жь? — думавъ собѣ Андрей, — я уживаю ихъ поле, то и имъ треба дати якусь частку... Внѣтъ знавъ, що люде прозываютъ его „богачемъ“, ну, а се богатство внѣтъ завдячувавъ въ головній мѣрѣ своему дядькови. А Федюсеви въ то лише грай! Въ его буйныхъ, чорныхъ кучерахъ стали вже прокидуватися сѣбѣй волоски, але ему було се байдуже. Противно, чимъ старѣйшавъ, тымъ ббльше дурѣвъ. Зъ коршмы майже не вылазивъ, а въ селѣ не було нѣ весѣля, нѣ хрестинѣтъ, нѣ вечерницѣ, де бы дядько Федюсь не спивъ ся до упалого и ще

добре було, коли вб'їть зъ такихъ оказій долъзъ до дому рачки.

А дома зновъ, коли дядько бувъ ще трохи при памяти, те мавъ звичай своихъ братаничѣвъ выносити пѣдъ небеса, а себе самого ганити, понижати. Вб'їть называвъ Андрея першимъ въ селѣ господаремъ, золотою дитиною, своимъ сыномъ, а его жѣнку ластѣвкою, щѣбетушкою, ясною збрѣю...

— А я — кѣнчивъ вб'їть свои похвальнѣ бесѣды, — а я... нужденный чоловѣкъ, п'яниця чорный, неправный, негѣдный того, що мене свята земля носитъ! (При тыхъ словахъ вб'їть бивъ себе у груди кулакомъ.) Сходивъ я свѣтъ вдовжъ и впоперекъ, чувъ я, якъ на вб'їнѣ порохъ смердитъ, якъ кулѣ грають, та нѣгде не наложивъ головою... И треба мене на тѣмъ Божѣмъ свѣтѣ? Господа! така нѣ, здасть, не треба мене на свѣтѣ... Сыну мѣй любезный, Андрею! — звертавъ ся вб'їть до братанича, — пѣйди но та закличь до хаты людей, а я власною рукою напишу завѣщане, запишу тобѣ при свѣдкахъ цѣлу мою частку, а самъ васъ пок'яну та пѣйду въ свѣтъ широкій, тамъ, де росте рижь, де море шумить-грає, може мене де на дорозѣ смерть спѣткає, а не спѣткає, то я самъ привяжу собѣ камѣнь до шиѣ та к'яну ся въ море глубоке, нехай морска рыба рознесе мое тѣло по всѣхъ кѣнцяхъ землѣ, бо менѣ здасть, що мене тутъ на свѣтѣ не потрѣбно...

Вже не знати, чи дядько Федюсъ говоривъ тѣ слова лише такъ собѣ, въ п'янѣмъ натхнѣннѣ, чи зъ розмыслѣмъ, щобы розжалобити своихъ братаничѣвъ, — досыть, що вб'їть тѣ слова не говоривъ, а скорше спѣвавъ такъ жалбеннымъ, замирающимъ голосомъ, що Андрей и его жѣнка мусѣли собѣ втирати слѣзы. Они дядька роздагали, роззували и кладовили до костелѣ, а дядько

заспилавъ твердимъ сномъ, — але якъ пробудивъ ся та прочунавъ, тогдѣ зновъ сунувъ до коршмы або дешбудь на пятнку.

Геть пустивъ ся дядько Федюсъ на злу дорогу, а особливо, коли вѣдъ якогось часу пбзнавъ ся зъ одною своєю „кумою“. Вѣдъ ставъ вже й дома рѣдко показувати ся, а все въ кумы, а коли прийшовъ до дому, то бувъ якійсь не свѣй, нѣбы сумный, нѣбы злбсний, а одного разу навѣтъ промовивъ ся, що, каже: возьму та й продамъ всю свою поле що до клаптика, а тамъ... най ся дѣе, що хоче!... Мабуть се вже кумина була научка!

— Овъ! зъ дядькомъ зле зачинае бутн... нещаслива годинокъ! — сказавъ зажуреный Андрей до жѣнки.

И хто знае, що було бы стало ся зъ дядькомъ Федусемъ, якъ бы не одна пригода, що зробила цѣлковный переворотъ въ его житю. А стало ся ось якъ:

Одною недѣлѣ вечеромъ була въ коршмѣ страшенна гульня. Музика грала незвычайнай, вандрбвнй цыгане, а грали они на скрикахъ, на басахъ, на клярнетахъ, на цимбалахъ, трубѣли въ трубы, были въ бубны и въ шѣднй покрывки... Коршма вѣдъ народу ажъ трѣщала, а докола коршмы тиснулася нечисленна многота людскихъ головъ, щобы хочъ зъ далека послухати цыганской музыки... А въ коршмѣ танцѣ. Передъ вѣвъ, якъ звычайно, дядько Федюсъ зб своєю кумою. Пбдохоченый тримавъ одною рукою за пѣдбокн куму, другою рукою зьявъ ся за голову, а пѣдковами рѣзавъ у землю, що искры сыпали, та все приговорювавъ: „Грай, цыгане слѣпый, бо ще тобѣ выскочить друге око!“ А слѣпый цыганъ тягне смикомъ, та все зъ-пѣдъ лоба поглядае однимъ окомъ на дядька Федюся...

Танцювавъ дядько, танцювавъ, ажъ вѣбнци стало ся зъ нимъ щось незвычайне: вѣдъ нагло почервонѣвъ,

якъ грань, пустивъ куму зъ рукъ, ставъ кидати до земль, чимъ понало, и геть вытовкъ жидьбскій склянки и всяку посуду, потѣмъ ставъ дертись на стѣну, рычати нелюдскимъ голосомъ... Въ коршмѣ вчинивъ ся страшный заколотъ. Ледви удало ся звязати дядька Федюся и вдиести на ношахъ до дому. И дома мусѣли его ще три днѣ тримати звязаного, бо все ще скреготавъ зубами и кидавъ ся на всѣ боки. По троухъ дняхъ дядько Федюсь страшно ослабъ и ледви живый пролежавъ шѣсть недѣль: болѣло его цѣле тѣло, кожа жылка, такъ що не мѣгъ рушити навѣтъ палцемъ, а крѣмъ того здавалось ему безъ перестанку, що въ постелѣ пдѣ-самою его головою квичать свинѣ... Вебниці по шѣстьохъ тыждняхъ дядько Федюсь пдѣвѣвъ ся, ставъ проходжувати ся та приходити поволи до здоровья, але въ наслѣдкѣ той дивной слабости выдѣло ему волоса на головѣ такъ, що не лишилось нѣ одного волосочка... И хочъ вѣнъ опбеля мастивъ собѣ голову рѣжними мастями и умывавъ рѣжними водами, то все таки голова збстала лысою, якъ колѣно, ажъ до самой смерти.

Люде рѣжно толкували собѣ дядькову слабость. Однѣ говорили, що ему давъ хтось напнати ся чеме-рицѣ, або иншого такого зѣля; другѣ зновъ твердили, що ему такъ поробивъ слѣпый цыганъ. Тай самъ дядько бувъ сильно переконаннѣ, що се цыганова робота, бо коли першій разъ по слабости поглянувъ у зеркало и побачивъ свою, якъ яйце, лысу голову, промовивъ, тяжко збтхаючи: Ось, якъ менѣ довѣкавъ Иродѣвъ сынѣ, цыганъ проклятый!... Та хто знае — додавъ вѣнъ по хвили, все заглядаючи въ зеркало, — чи були се правдивѣ цыганы? Чи не були се скорше другѣ людцѣ... на курячихъ лапкахъ и зъ песячими хвостами?...

Дядько Федюсь довго роздумовавъ надъ тою при-

годою та надъ своєю слабостию и прийшовъ вкбнци до такого заключеня, що се Господь Богъ пбславъ ему та-кіа знакъ, щобы вбнъ поправивъ ся. И дядько Федюсь поправивъ ся: куму разъ на все покннувъ, на горьвкы й не глянувъ, коршму обминавъ зъ далека, а зъ гульвѣсы ставъ наразъ людвною статочною и вельми побожною. Вбнъ вытягнувъ нзъ скринѣ старый, предкѣвѣчный Часословець (вбнъ тамъ его сховавъ ще, якъ ишовъ до войска) и ставъ зъ него що-дня пильно читати молитвы; вытягнувъ стару почаѣвску Псалтиру, зъ котрой ще во время оно дякъ учивъ его „по словахъ“ читати, и читавъ дядько Федюсь Псалтиру голосно, уважно, побожно. Правда, зъ початку кума ще неразъ забѣгала ему дорогу, але дядько вбдвертавъ ся вбдъ неи, а коли та кума одного разу не втерпѣла и сказала ему солодкимъ голосочкомъ:

— Не журись, Федюсю сердце! хочъ ты лысый, та менѣ милый! — то дядько Федюсь обуривъ ся и сказавъ до неи рѣшуче слово:

— Нѣ, голубоньку! вже я доволь нагрѣшивъ ся, а теперъ прийшовъ часъ спасати душу.. Иди собѣ геть, небого, та роби й ты такожде.. §

Дядько Федюсь ставъ правильно що недѣлѣ ходити до церкви и хочъ люде зъ початку зглядались на его лысу голову, а неоденъ навѣтъ засмѣявъ ся въ домѣ Божомъ, то зъ часомъ всѣ привыкли до его незвычайной лысины и навѣтъ стали его чимъ разъ ббльше поважати.

Дядько Федюсь стававъ у церквѣ завсѣгды въ одномъ кутку, коло пббчного престола — мабуть для того, що въ тѣмъ мѣсци мавъ де власти передъ собою свѣй досыгъ грубий... Часословець. Зъ часомъ вбнъ (мабуть такожъ ради спасенія душѣ) ставъ запалювати до

службы Божом свѣчки, а по службѣ Божьей гасити, а коли ему нѣхто того не боронивъ, то ся работа перейшла зъ часомъ у выключный его привілей...

*

*

*

Дядьку Федюсю! Кблько то разбѣвъ малымъ хлопчиною я тебе видѣвъ зъ нашой сѣльскбй, мохомъ оброслой церковци! Кблько то разбѣвъ я оглядавъ зъ хорбѣвъ твою чесну, лысу голову, а ты все стоявъ у кутуку и тихо моливъ ся... — Ба навѣтъ тогдѣ, коли я вже бувъ гимназіяльнымъ студентомъ и коли дякъ Трохимъ, завсѣгды зъ червонымъ носомъ и зъ червоною хустиною пбдъ шнею, ставивъ мене на хорахъ на почеснѣмъ мѣсци — заразъ коло свои правиць, и коли прийшла пора читати Апостола, а дякъ Трохимъ зъ дуже чемнымъ выразомъ лица пытавъ мене: „чи сонзволите, господине?“ — то й тогдѣ я нѣ перестававъ зиркати на твою лысину и любоватись, коли на нѣй вбдбавъ ся сонѣшний промѣнь радужною краскою! Щасливй то були часы, дядьку Федюсю!

Багато лѣтъ минуло зъ того часу, багато воды въ рѣцѣ уныло... Мене доля выкинула разъ на все зъ рбдного села и довго-предовго я не мбгъ бути навѣтъ гостемъ въ мѣсци моихъ дитинячихъ и хлопячихъ споминбв... Ажъ ось недавно тому загостивъ я на кблька днѣвъ до родины. За тыхъ кблька днѣвъ я старавъ ся оглянути кождый куточокъ, кожду деревину, кождый корчикъ, до котрого мене вязавъ якійсь важнѣйшій споминъ, та всюды находивъ я значій змѣны.

Якъ разъ одного дня була недѣля и я пбшовъ до церкви на службу Богу. Зачала ся служба, а на хорахъ стали спѣвати звбикими голосами малй хлопцѣ-школярники и той спѣвъ бувъ для мене такъ любымъ,

що я слухавъ его, якъ найсолодшою музики. Слухаючи того спѣву, почувъ я себе въ станѣ якогось приємнои за-деревѣлости... Я нѣбы задрѣмавъ и моя душа перенесла ся въ давнѣе часы и я побачивъ себе малымъ хлопчиною таки въ той самой церквѣ на хорахъ межи моими ровесниками-школяриками гри боцѣ старогѣ дяка Трохима, а тамъ десь въ кутнку коло бѣчнаго престола... зда-сь, такъ и сля, такъ и купае ся въ радужниомъ свѣтлѣ лысна дядька Федюся...

Зъ той солодкои мрѣвѣ выбивъ мене явѣсь хлопце, высовѣй якъ дубъ, зъ замашистымъ, уже шпакова-тымъ вусомъ и зъ свѣжо выгоденою синьою бородою. Вбѣзъ зъ-легка торкнувъ мене рукою и подавъ менѣ запалену, грубу, воскову свѣчку. Я взявъ свѣчку до рукъ, та приглядаючись уважнѣйше тому чоловікови пбзнавъ въ ньому свого давного, сердечного товариша Гриця. Я таки не втерпѣвъ и запытавъ его тихе ледви чутно:

— А дядько Федюсь де?

Мой товаришъ молодости лишь усмѣхнувъ ся зъ легка и замѣтъ вѣдповѣди пбднѣсь очи въ гору, якъ коли-бъ хотѣвъ сказати: „Онъ тамъ, въ горѣ, мѣжь святами.“ И я звернувъ свои очи въ той куточокъ, де колись стоявъ лысый дядько Федюсь, та знайшовъ его пустымъ... Я оглянувъ ся на хоры, — тамъ спѣвають малѣ хлопчики, але чии они, Богъ ихъ знае! Та й дяка Трохима якогось мѣжь ними не видати, дабонь и вбѣзъ почимчнувавъ туды, куды дядько Федюсь... Розгляда-юсь по церквѣ та розпбзнаю моихъ колишнихъ това-ришѣвъ, зъ котрыми я спѣвавъ колись на хорахъ. И стоять они зъ горячими свѣчками въ жилавыхъ, згаро-ванныхъ рукахъ, саме росле хлопа, а дехто вже й добре пбдстаркуватый... На лицахъ ихъ анѣ слѣду давнои

свѣжости ѣ веселости, а у декого такъ и промовляють зъ очей злиднѣ, невбдрадна година... Якъсь мимо волѣ повѣвъ рукою по моѣй довгѣй, на груди спадающѣй бородѣ, пригадавъ, що ѣ мечѣ ншей зачинае вже притрушувати голову та подумавъ: Колисъ зъ тыми людьми и я бувъ молодой та вѣвъ разомъ зъ ними веселе, безжурне, щасливе, хлопяче житя...

Ось куды мы пойдѣмо, небого...

Вбѣзъ сѣвъ къонецъ стола зажуренный и схиливъ на руку важку голову та зъ думками бючись осоружными, неначе хорый, болесно стогнавъ. А протизъ него на лавочцѣ подъ печею сидѣла жѣнка молода й дитяну грудью кормила, надѣю, помбчъ на лѣта старіи. Обое сидѣли въ тихомъ мовчаню, на дворѣ зимній вѣтеръ шумѣвъ, стару стрѣху деръ, а въ хатниѣ десь подъ припѣчкомъ сверщокъ заливавъ ся, цвѣтрѣнькотѣвъ...

— Гей, жѣнко, моя мила подруго! — промовивъ згодомъ чоловікъ, — не такъ давно, якъ мы побрали ся, мабуть вѣдъ того часу минуло ледви чотирі роки... Та ось, твоя краса вже збѣяла, мовъ на морозѣ пышний цвѣтъ: пожовкли личка твои румяні, поблѣдли кералеві уста, въ очахъ погасъ давній огонь и твоя веселбсть десь подѣла ся, а зъ веселостю и давна охота до співанокъ, мовъ зъ водою уплыла... Мбй Боже! що зъ тебе стало ся? Зъ давном дужом и здоровом молодницѣ, зъ невсыпучом щобетухи осталась лише снасть, лише тѣнь... Дивлюсь на тебе, якъ ты, неначе сонна, спуешъ ся по хатѣ, якъ ты тяжко ведыхаешъ та нишкомъ проковтуешъ гбркй слезы — и тяжкій бблъ грызе мене за серце, роздирае грудь, а чорні думы, мовъ

майвореня, тиснуть ся до головы... Тогдѣ хотѣвъ-бы я, щобы земля пѣдо мною розступила ся, тогдѣ хотѣвъ-бы я зѣ тон батькѣвской хатинѣ летѣти геть у свѣтъ заочи, бо й свѣтъ менѣ не милый и жите менѣ не любе, коли дивлюсь на смутокѣ твѣй, на твою журбу журливу, що тебе все бѣльше и бѣльше пѣдкошуе и зѣ ногѣ валить...

Замовкѣ на хвилию и неначе прислуховавѣ ся, якѣ на дворѣ вѣтерѣ шумѣвъ, якѣ въ хатинѣ! пѣдѣ припѣчкомѣ цѣвѣркотавѣ сверщокѣ. Вѣдтакѣ похитавѣ геловою и говоривѣ дальше:

— Гей, знаю я причинѣнюку, чому ты такѣ оплошѣла, неначе пташка пострѣлена. Мабуть се клопоты щоденный, мабуть се недостатки впертѣй, мабуть се злиднѣ люгѣй... Та я не виненѣ тому, Господѣ Богѣ видить, що не виненѣ. Бажавѣ я колись ще нарубокѣмѣ, зготовити тобѣ райскае жите, бажавѣ впровадити тебе до сен батькѣвской хатки, мовѣ ту князѣвну, и трудитись цѣлый вѣкъ для тебе й пантрукати, щобѣ ты щebetанемѣ своимѣ и спѣвомѣ веселила ту стареньку, батькѣвску хатну, щобѣ ты тутѣ процѣвтала, мовѣ та рожа-цѣвѣтъ, щобы я, дивлячись на твою красу, все наберавѣ новон силы до новон працѣ... Я сподѣввавѣ ся, що наше, хочѣ и невеличке хозяйствечко, та выстане для насѣ на прожитокѣ, я намѣрявѣ ще працею де-щѣ придбати, заощадити й побблѣшити те хозяйствечко... Та склало ся не такѣ, якѣ ждало ся! Вже въ першѣмѣ роцѣ выступила вода зѣ рѣки и розлилаея повѣзньо по лугахѣ; но людскихѣ поляхѣ и все забрала зѣ собою и понесла людску працю въ свѣтъ, Богѣ зна' куды... И сплеснули въ долонѣ бѣднѣй хлѣборобы и вмыли ся слѣзоами на видѣ тон страшнои рунны... Та добре ще, якѣ въ кого бузѣ

у скринь зайвий гробъ. — той собъ якось порадиць. Але хто живъ лише надѣєю на живно, той пропаць, той пбрниуць у безвыхдний далусь. До тыхъ и мы належали... Гей, гей! та що й згадувати про той незабутний, таженый рбкъ, що наступивъ опбсла!.. Ану-жь бѣжи до жидо-лихваря, та зичь на насѣня, а вѣти хочеть ся такожь — зичь и на прожитокъ! А лихварь, правда, грошъ дае, але й рахуе проценты, страшний мовъ нетры... Та най тамъ! Чоловѣкъ надѣю мае у грудяхъ, ще може другий рбкъ покаже ся лучшій, може Господь допоможе выльвати зъ довгбвъ и розжити ся якось по людски... А тымъ часомъ чекай, терпи, не довжь, не допий, заробляй, гаруй, якъ той вблъ у плуць... Дарма надѣя! На другий рбкъ повторилась та сама исторія: зновъ пбйшла зъ водою наша праця...

Розпука, горе! Хочь сѣдай та плаць, хочь лѣзь живцемъ у яму... Нужда, голодъ, а тутъ лихварь тноне: Давай грошъ! — „Та де я возьму тобъ грошей? Душу тобъ дамъ, не грошъ!“ — Я не хочу твою душъ, давай менѣ поле, грунтъ... ось що менѣ давай! — „Та вбдсахнись! бери собъ хочь поле, бо я й такъ не маю зъ него жадного хбена!“... И пбйшла половина хозяйствечка менѣ зъ рукъ, пбйшла, пропала, навѣть не шелешнула... А тутъ зновъ свѣти треба, и вѣти треба, хочь чорный хлѣбъ, хочь голый борщъ... Та не дамъ я свой бѣльскый земля запапашуватись, дармо пропадати. Буду голодомъ морити ся, не досыплати, а по варббкахъ ходити-му, людей о працю просити-му, чей удасть ся не-режити ще той рбкъ... Ты сама такъ перадила и мы обое такъ робили — и пережили.. Гѣрке то було житя, бодай про нього й не згадувати! Вбдтакъ рѣка вже, правда, не выдывала, люде збирали зъ поля свою працю и мы збирали. Та що-жь? Лѣта пбйшли слотливй, мо-

крѣ, неврожайнѣ, а зъ засѣву не вертало ся навѣтъ наснѣя. И жий тутъ чоловіче! За той часъ мы збѣднѣли, цѣлкомъ пбѣдупали... Бо ѣ якъ тутъ не бѣдѣти? Тажъ прецѣвъ вѣсти живѣй люднѣ хочеть ся, тажъ треба за-
дѣгнутись и обути ся! А тутъ нѣ звѣдки помѣчь не при-
ходить, а тутъ кричать: давай, плати податокъ! Не пы-
тають, що въ порожнѣй скринцѣ анѣ шелюга... Деробив-
лисе мы за той часъ! бѣдай нѣкому такъ не було...
Єдиний скарбъ, тѣ синѣ волики, продавъ я вже давно,
лучшу одѣжу позаставлювавъ, плоты всѣ повыпалювавъ,
а теперъ хочъ гнѣнь, нема за що рукъ зачепити... А тутъ
треба дрѣвець и хлѣба и молока дитнѣ... Ахъ, ахъ!
Мбѣ Боже! менѣ въ очахъ чорнѣе, въ головѣ шумить,
свѣтъ ходитъ ходоромъ... Ось, моя подруженьке, причина
твого смутку, твого горя: то нашѣ глѣдѣ, невѣдрадная
година...

По тыхъ словахъ вѣнъ назадъ опустивъ на руки
втомлену голову и хитаючи нею то въ одну, то въ дру-
гу сторону, стогнавъ, мѣвъ хорый...

А жѣнка? Она положила спячу дитину до комыски
и накрыла ея якимсь лахманцемъ. Она поглянула на
чоловіка своими великими, гарными, синими очима, хо-
тѣла промовити до него, потѣшити его, та слово застряг-
ло ѣй въ горлѣ. Она вже неразъ потѣшала его, додава-
ла ему вѣдвѣга и розбивала ту страшну грыжу, що и ея
точила, мовъ той червѣ. Та она нѣколи не видѣла его
такъ розжаленымъ, такъ безнадѣйнымъ и такъ якось
страшнымъ въ тѣмъ своѣмъ розжаленю, якъ нинѣ — и
якась неописана туга стиснула ея за серце ѣ замкнула
мову. Она оперла ся плечима о нѣчь и такъ сидѣла,
впяливши очи въ свого чоловіка. По хвили стали ѣй
приходити до головы якѣсь думки и зъ тыхъ невыраз-
ныхъ думокъ виробила ся згадка (и якъ часто она при-

ходила, та згадка!), якъ то колись, не такъ ше давно, они обоє були такі щасливі, такі веселі... ахъ, чому те щастє лишъ такъ коротко тревало?... Она згадала, якъ те они недавно вобирали ся, якъ ишли до шлюбу... Вбнз молодой, здоровый, мовъ явбръ, гарный нарубокъ, зъ румянымъ лицемъ, зъ пѣдкрученимъ вусомъ, зъ чорными кучерями, зъ квѣткою на грудяхъ, зъ хустиною за поясомъ, вь скрипучихъ чоботахъ, а она вбрана, мовъ та пава, у цвѣтахъ, у биндахъ, гнучка, якъ тополя, стояла побѣчь него вь притворѣ церковнімъ. Якъ они потѣмъ ступали вздовжъ церкви вѣдъ порога ажъ геть до горы: вбнз гордо, мовъ той князь, она пышна, якъ княгиня... Якъ люде на нихъ зглядали ся, якъ по всѣй церквѣ розходивъ ся тихій шепѣтъ: „Ахъ, які они обоє красні! ахъ, що за гарна пара!“ Які они потѣмъ були щасливі, якъ обоє любили ся и кблько обцѣввали собѣ добра, кблько щастя вь тѣмъ житю!... А теперъ що? що зъ нею стало ся? Ахъ, она се добре знає... А зъ єи чоловіка? Боже! Хто-бы єго вѣдъ того часу не видѣвъ, певно не пѣзнавъ бы... Лице амарнѣло, почорнѣло, очи вь лобъ позападались, красні кучерѣ покудѣльчилились, зъ нихъ сиві волоски такъ и прозирають... И вбнз бувъ веселый, та й у него веселѣсть пропала... И хто-жъ тому виненъ? Певно, що нѣ вбнз, нѣ она; они-жъ обоє, якъ любили ся, такъ и люблять ся, одно другому члгого слова нѣколи не скаже. Хто-жъ виненъ? Злиднѣ винні, клопоти, журбы, невгомона праця, тѣя нужденна праця, що имъ навѣтъ на хлѣбъ не вистатчає.. И бѣдибй жѣвнцѣ пустили ся зъ очей слезы и она стала трастись на цѣломъ тѣлѣ и хлѣпати, мовъ мала дитина.

Та чоловікъ потѣшивъ єи. Вбнз вставъ, зблизивъ

ся до неѣ повагомъ, сѣвъ коло неѣ на лавочцѣ, одною рукою вѣявъ еѣ за шію, другою пригорнувъ до себе.

— Ты плачешь? — сказавъ вѣнъ нѣжнѣмъ голосомъ. — Не плачь, голубко! Май надѣю на лучше, чѣкай, а невдовѣѣ и въ наше вѣконце засвѣтитъ сонечко. Послухай, щѣбъ я тобѣ скажу. Уже намъ дома просвѣтку либонъ не видати, але е, кажутъ, десь край Бразиліѣ, за высокими горами, за широкими морями, а до того краю, до тоѣ Бразиліѣ стягають се зѣ всѣхъ сторѣнъ бѣднѣи люде: бездомнѣи нетяги, безземельнѣи халупники, пѣдунавшѣи господарѣ, загаломъ всѣ, хто лишъ чуе въ рукахъ силу до работы.. А приѣдешъ тамъ, до того краю, такъ заразъ дадутъ тобѣ землѣ доброн, врожайнон, кѣлько самъ захочешъ... Бери, будуй се, господарѣ на шастѣ, на здоровлѣ, та ще ѣ податку не возьмутъ вѣдъ тебе. Ось, куды мы пѣйдемо, небого!.. Я вже давно ношу се зѣ тоѣ гадкою, вже вѣдъ давно раджу се зѣ товаришамъ, та все ще жалъ менѣ тоѣ старенькоѣи хатинѣ... Та що тамъ жалъ! жалъ не нагуду! Отъ возьму, продамъ цѣле хозяйствечко, а якъ тѣрѣснуть лѣды, тогдѣ гайдѣ въ дорогу, въ свѣтъ широкѣи, за лучшою долею, за лучшимъ щастемъ... Що-жъ? чи добре, моя подруженько? Ты мовчишь? О, розвесели твоѣ милѣ личко, покрѣпнѣи надѣєю!..

И они такъ сѣдѣли обое пѣдъ печѣю на лавочцѣ въ обѣймахъ въ тихѣмъ мовчаню.. Въ свѣтлицѣ чимъ разъ бѣльше темнѣло, на дворѣ вѣтеръ шумѣвъ, на хатѣ стрѣху деръ, а пѣдъ припѣчкомъ якось глумливо двѣркотѣвъ сверщокъ...

Бузьки.

Бузьки вертали зъ вѣрѣю, зъ далекого полудня... И чимъ бѣльше зблжались они до любоя, рѣдноя краины, тымъ веселѣйшими стѣвали, тымъ бѣльше спѣшились, тымъ бадьорѣйше краяли воздухъ своимъ крылами. Ось, ось, ще трохи, а вже розстелить ся передъ нами наша рѣдня, обвѣчна краина! — здавалось, немовъ говорила до себе въ тѣмъ великомъ поспѣху...

И а рѣдна краина вѣбнца розстелилась передъ ними, наче красныя, у веселѣ цвѣты тканый килимъ... Сонце любо усмѣхало ся зъ синього неба, посылаючи на землю теплѣ, благодатнѣ промѣнѣ. Пѣдъ тими промѣнями леды стаяли, а рѣчки весело грали, мовъ малѣ дѣти жибонѣли, тудились до бѣльшихъ рѣкъ и паныли все дальше до моря. Бѣла скатерть сѣвгу уступила зъ пѣль и лугѣвъ, а очамъ бузькѣвъ показали ся широкоюу ланы, зеленѣючи густою руніою озимины, жита-пшеницѣ, ополоканы теплымъ веснянымъ дощикоу. А по поляхъ, мовъ тѣ мурашки заходятъ ся коло весняной роботѣ хлѣборобы. Однѣ орють, выгейкуючи на сѣвѣ волака, другѣ сѣють, зъ розмахомъ видають зерно

въ сыру землю, а всё радѣ, а всё веселѣ, одушевленѣ надѣю на добрый урожай... Вдовжь рѣчокъ и рѣкъ тягнуть ся просторѣ дуги-долинны и нѣбы усмѣхаютъ ся до бузъбвѣ, нѣбы запрошуютъ до себе, щобъ на нихъ вѣдпочили, погуляли. И лѣсбѣ видно богато: однѣ зеленѣ сосновѣ боры, другѣ чернѣ, стоять, о чѣмъ шепчуть зѣ-тиха межи собою, выгрѣваютъ ся до сонца. А середѣ тои рѣжнородности видѣть ся порозкиданѣ села, хаты на весну свѣжо повыбѣлюванѣ, окруженѣ садочками... Ось, ще не довго, а темный лѣсъ розбвѣсь, зазеленѣе, загуде могутну пѣсню и дуги зазеленѣють зацвѣтутъ лотачею, зацвѣтутъ садочки по селахъ, широкѣ поля заколышутъ ся зеленымъ збжѣмъ, наче тее море — и тогдѣ буде разѣ хорошо! тогдѣ буде ще любѣйше, ще веселѣйше, мовъ у раю!

О, ты рѣднѣ краино! Якъ у тебе красно, якъ у тебе солодко, кѣлько въ тебе простору! Ё де, дякувати Богу, жати, а де подѣтись!

И бузъки радѣ витають рѣдний край зѣ пѣдѣ небесной синявы, круять ся колесомъ, немовъ танцюють зѣ великою радости, весело клекочуть...

— Та летѣмъ, летѣмъ чимъ скорѣйше до батькѣвского гнѣзда, до рѣднои стрѣхи!

И бузъки прилетѣли до рѣднои стрѣхи, заклеотали весело, закрутились колесомъ и зѣ розмахомъ сѣли на рѣдне гнѣздо и стали цѣкаво розглядатись по рѣднѣмъ обдѣстю, стали его витати пѣсля довгои розлуки...

— И ось насъ маєте! — здавалось немовъ говорили они, — и ось мы знову до васъ прилетѣли, нѣнца родний, бо злетѣи свѣтъ вдовжь и впоперекъ, то нѣгде таки не есть т.кѣ добре, якъ у себе, дома, на рѣднѣмъ гнѣздѣ... А ты, господарю, выйди но зѣ хаты, наймы

тебе повитаємо та подивимось, чи ты здоровъ, чи твоя жѣнка й дѣти здорові, чи щасливі, чи веселі?...

Та зъ хаты якось нѣхто не виходить, на подвѣрю же видко нѣ людяны, нѣ худѣбки, нѣ навѣтъ домашнои штиць; глухо и пусто довокола, наче-бъ хто вѣнникомъ замѣвъ цѣле обѣйсте... Плоты пооблѣтали, а господарь чомусь-то ихъ не городить, не ладнає; у хаты стѣны такожь пообпадали, а господиня ихъ не лѣпить, не бѣжить; на подвѣрю малі дѣти не грають ся на сонци, не витають веселымъ крикомъ бузѣкѣвъ, довго ожидаемыхъ вѣщунѣвъ весны. Пусто, тихо, мовъ ангель смерти перелетѣвъ недавно черезъ те обѣйсте.

Бузѣки розглядають ся здивовані и чимъ разъ бѣльшій острахъ и якійсь смутокъ ихъ огортає...

— Гей, господарю! та де ты подѣвъ ся врагъ зб своєю родиною? Чи вы часомъ, Боже бороини, не вымерли черезъ зиму?!...

Прилетѣвъ маленькій горобчикъ и розъяснивъ бузѣкамъ цѣлу рѣчь.

— Не вмеръ вашъ господагъ, та й не видѣти вамъ его бѣльше. Гей, було ему, братчики рѣдненькій, тутъ дуже тяжко жити: хлѣба не було нѣ шматочка, а въ коморѣ нѣ пучки муки, нѣ однои крупочки, нѣ одного шпонця, та й не було чимъ жити, не було ему чимъ дѣточокъ годувати, а ще до того не було въ що одагнути ся, нѣ чимъ хаты огрѣти. Бѣдувавъ вашъ господарь зб своєю родиною, голодувавъ, а вѣбни побачивъ сердешный, що ему тѣсно въ рѣднѣмъ краю, що ему прийдесть тутъ зъ голоду вмерти, та й покинувъ рѣдне гнѣдище, всього вѣдрѣкъ ся.... Забравъ жѣнку, забравъ дѣти та й потягнувъ зъ другими сѣромахами, такими, якъ вѣнъ, у далеку, непевну чужину, за высокої горы, за широкі моря, и вже вѣнъ бѣльше не вер-

несь до дсму, а въ тѣхъ пустцѣхъ мешкають теперь совы
съ нѣчвидами. Ось яка новина, братчики рѣдненькѣ!

Коли бузьян ту новину почули, тогдѣ еще ббльше
посмутнѣли, похилили головы, опустили крыла и тужно
ѣ жалбно стали клекотати...

Галилеѣвскій вѣйтъ.

(Картина зъ галилеѣвскои исторіи.)

Я бы цѣлкомъ не писавъ той исторіи, тымъ менше не посылавъ бы еи до фейлетому, але що-жь, коли галилеѣвскій чоловѣкъ плакавъ передъ мною ревными словами и просивъ, щобы конче всео списати и пѣслати „до друку“, щобы, мовлявъ, цѣлый свѣтъ дѣзнавъ ся, що дось тамъ въ глухѣмъ закутку нашого краю є село Галилеѣвъ, а въ нѣмъ славный галилеѣвскій вѣйтъ...

— А може вы, паночку, будете легкѣй на руку, — додавъ галилеѣвскій чоловѣкъ, — и коли люде перечитають ту штуку, то може Господь змилуєсь надъ нами.

Дай Боже, щобы я бувъ легкѣй на руку, — але ось та исторія:

— Гей, гей, милый Боже! — почавъ менъ оповѣдати галилеѣвскій чоловѣкъ, — нема, здаєсь, нѣгде на свѣтѣ такого другого вѣйта, якъ въ нашѣмъ Галилеѣвѣ! Бо по другыхъ селахъ видно якѣсь лучшѣ порядки, якѣсь ладь, якѣсь рухъ, отже выходитъ, що тамъ и вѣйты мусять бути лѣпшѣй. А насъ Господь Богъ тяженько покаравъ, лебонь таки за нашѣ грѣхи... Ще перше, то було пѣвъ бѣды, але коли его выбрали другимъ наворотомъ за вѣйта, то вжесталъ въ тогдѣ на

нашбмъ селѣ по правдѣ скарана го.ина. Бо нашъ вѣйтъ такъ розпаскуднѣвъ ся, такъ розпнѣвъ ся, що другого такого паницѣ и въ цѣлбмъ свѣтѣ не знайдешъ. А колнѣвъ бувъ зъ него тверезый чоловѣкъ!.. Ранокъ приѣде, жиды въ коршмѣ ще сплять, а нашъ вѣйтъ вже калатає до дверей: „Вѣдчиштѣ!“ И сидить въ коршмѣ до полудня або й цѣлый день и залагоджує тамъ всѣ справы громадскѣ. Зближаєсь вечѣръ, а вѣйтъ зновѣ квартирує ся до коршмы... И сидать вѣнѣ тамъ до пѣвночи и сидѣвъ-бы може цѣлу нѣчь, але я съ жиды зачнуть просити: „Вуйцѣ, бѣйте ся Бога, идѣте вже до дому, бо нема чимъ свѣтити!“ — тогдѣ доперва „вуйцѣ“ выносить ся, а часомъ, коли дуже паничѣ, то треба еге ажъ по пѣдѣ боки завести до дому... зъ генорами. А зъ вѣйтомъ разомъ и раднѣ тримають кумпанію и бѣльша часть громадянѣ бѣжитъ до коршмы, мсѣвъ по свячену воду. Черезъ тоє и справедливости нема... Всею въ насъ иде на шѣру килишка: хто спонтѣ вѣйта, а зъ нимъ и раду громадску, того буде й верхъ, а кого не стати на почастунокъ, то той пропавъ, якъ песъ на ярмарку. Тримай у рудѣ килишокъ, а здаєсь, що зъ певностію завѣвъ бысь вѣйта навѣтъ до самого пекла... А люде чимъ разъ бѣльше бѣднѣють, жидѣвъ у селѣ чимъ разъ бѣльше множить ся, а помочи нема нѣвъ зъ-вѣдки. О якихъ порядкахъ въ громадѣ и не згадуй! Кѣлькохъ насъ завело разъ бесѣду, чи-бы не було добре для власной користи завести въ громадѣ касу позичкову, а вѣйтъ въ крякъ: „То бунтъ!“ каже. То може-бы шпихлѣръ громадскѣй првести до ладу... бо громадскѣй шпихлѣръ у насъ бувъ давнѣйше, але коли нашего вѣйта выбрали въ-друге вѣйтомъ, то зъ томъ поры и шпихлѣръ засяѣтивъ ся. Вѣйтъ и на теє каже: бунтъ, а ему вторують раднѣ: бунтъ... Що-жъ мы зробимо бѣднѣй, нещасливѣй?

Кѣли такъ дальше поѣде, то мы пропадемъ, станемо жидовскими наймитами...

Якъ низько упавъ нашъ вѣйтъ, най вамъ паночку послужить за доказъ ось така исторія:

Заложились у васъ недавно два хлопы. Гриць каже:

— Знавшъ що, куме Иване? Я нашому вѣитови дамъ въ писокъ зъ-вѣдси й зъ-вѣдти, а вѣиъ не тѣлько що не буде гнѣвати ся, але ще мене въ руку поцѣлуе.

— Ну, тои вже штуки не покажешь! — вѣдказуе Иванъ.

— Заложѣмъ ся, що покажу!

— Добре, заложѣмъ ся.

— О пачку тютюу.

— Добре.

— Ходѣмъ до вѣита.

А де-жь вѣита шукати? Разумѣсь, въ коршнѣ. Сидить вѣиъ за столомъ та й думку думас, либонь че-кае, чи не знайде ся хтось, щоби ему заливъ горло.

— Гей, вуйцѣ! — заклакавъ Гриць, вѣдчинивши дверь, а ходѣтъ по сюда, на пѣдѣвне!

Заледви лишъ вѣиъ выйшовъ на пѣдѣвне, а тутъ его Гриць бразъ-бразъ зъ-вѣдси й зъ-вѣдти въ писокъ.

— А що? смакуе?

Вѣиъ лишъ очи выбалушивъ и языкъ вываливъ, самъ не знае, зъ-вѣдки се на него спало... А Гриць стоить и смѣе ся.

Вкбнци вѣиъ опамятавъ ся.

— Що ты Грицю? — каже, — чи ты сказивъ ся, чи зъ розуму збйшовъ? Чи ты не знаешь, що тебѣ на сухо не уйде?

— Я такъ собѣ зажартувавъ, — каже Гриць. — Але ось ходѣмъ, напиймо ся, най ся сотный кае!

— Ну, ну, ходи, — каже вбѣтъ, — коли не хочешъ въ арештѣ посидѣти! — и грозить пальцемъ, але ему зъ очей гвдно, що вбнъ цѣлкомъ не гвѣае ся.

И оба вбѣшли до коршмы, мовь-бы межи ними нѣчого не було, а за ними втиснувъ ся и Иванъ, котрый до теперъ стоявъ въ кутку и видѣвъ цѣлу рѣчь.

Въ коршмѣ гачавъ Гриць фундувати герѣвку пиво, а вбѣтъ лыкаа, якъ вблѣ брагу, та все приговорюе :

— Пиймо, брате Грицю (въ него кождый братъ, хто его поити), не журѣмъ ся, а всео буде гараздъ! Ось, менѣ пощѣвый людикъ! — и оббѣмае Гриця обѣручь.

А вбнъ усе мае примбвку : „пощѣвый людикъ“, коли напе ся, и коли вже свѣта Божого не тямить и языкомъ не може обернути, то все ще мимрить : „пощѣвый людикъ“ та й „пощѣвый людикъ“... Богъ его знае, де вбнъ того навчѣвъ ся...

И ще мае одну паскудну привычку : Коли напе ся до безпамяти, то заразъ за покотомъ всѣхъ цѣлуе по рукахъ, навѣтъ жидбѣвъ. До того и теперъ прийшло. И коли Грицеви дѣставъ ся вкбица той гонбрь, тогдѣ вбнъ вставъ и вивнувъ на Ивана :

— Ходи, та не забудь за пачку тютюну!

Ось, паночку, якого мы маємо вбѣта въ Галилеевѣ! И що намъ бѣднѣмъ та нещасливѣмъ робити зъ такимъ соромомъ? — плакавъ передб мною и ломивъ руки галилеѣвскій чоловікъ.

— Ну, то старайте ся его скинути зъ вбѣтвства, — толкувавъ я галилеѣвскому чоловікови, — удайте ся до начальства, представте цѣлу рѣчь, якъ и що есть, то може его усунуть...

— Ахъ, ходили мы, паночку, ходили въ депутаціи, та нѣчого не скуралі.

— Що-жь вамъ казали?

— Назвали насъ бунтвинниками и ще якимись „варколами“. (Богъ знае, що оно значить, те слово!) „А вашъ вѣйтъ, — кажуть — мусить бути вѣйтомъ, бо вѣнъ естъ добрый вѣйтъ!“ — Ось що! И ще зачепилисьмо собѣ бѣду, бо теперь вѣйтъ на насъ мститъ ся и доскулке намъ, якъ може.

— Вы менѣ — каже — нѣчого не зробите, а я буду вѣйтомъ, якъ довго самъ схочу, ажъ покн собѣ не заслужу золотого „ментеля“!

— А при выборахъ вашъ вѣйтъ на кого голосуе? — спытавъ я галилеѣвского чоловіка.

— На кого? На того, на кого ему вже скажуть голосувати... на того, що горѣвкою, пивомъ и дреглями купуе собѣ голоса.

Я похиливъ голову и задумавъ ся. Прикро менѣ було слухати тон бесѣды.

— Але правда. — говоривъ дальше галилеѣвскій чоловікъ, — при послѣднихъ выборахъ нашъ вѣйтъ не голосувавъ нѣ на кого, бо передъ самымъ голосованьемъ такъ арѣзавъ ся, якъ не боже сотворѣне. Наганячъ крутили ся за нашимъ вѣйтомъ. „Де — кажуть — галилеѣвскій вѣйтъ?“ — А вѣнъ лежавъ пѣдъ лавою, якъ дубина. Ажъ кровь муѣвля пускати, щобъ его дочутити ся, та закнмъ коло него опорали ся, то було вже по голосованю, але и за тее дѣставъ вѣнъ похвалу и надгороду... Ахъ, Господоньку Боже! що намъ робити, якъ намъ ратувати ся вѣдъ такои ганьбы? — ставъ зновъ плакати и руки ломити галилеѣвскій чоловікъ. — Порадьте намъ, паночку, змилуйте ся надъ нашою недолею! По другихъ селахъ люде просвѣщають ся та за

чинають поправляти свою долю, а въ насъ панує тьма крѣпшна...

— Що-жъ менѣ вамъ поради? — промовивъ я. — Якожъ надзвычайно рады я вамъ не дамъ, але ось що вамъ скажу: На разѣ тяжко, щобы вы могли вже теперъ що-небудь путнього у себе зробити, бо людей, що такъ, якъ вы, яснѣйше дивлять ся на свѣтъ и котрыхъ дехто называє „вархолами“, чи якъ тамъ, есть у васъ ще дуже мало. Але вы старайте ся число вашихъ однодумцѣвъ чимъ разѣ ббльше помножити, такъ щобы въ громадѣ якъ найскорше була ббльшбеть людей такихъ, якъ вы, а тогдѣ вы и вбйга собѣ выберете, якого самі схочете, и раду громадеку и запровадите у себе порядки такі, які видите по другихъ просвѣченыхъ селахъ...

Сумна то исторя! — подумавъ я собѣ, коли вбдѣйшовъ вбдѣ мене галилеѣвскій чоловѣкъ, — але разомъ такожъ и потѣшна. Читатель самъ здоровъ знає, длячего сумна... А потѣшна длятого, що прецѣнь и въ такъ глухѣмъ закутку нашого краю, якъ Галилеѣвъ, зачинають уже люде приходити до самосвѣдомости и зрозумѣня своихъ интересѣвъ. Тяжко се имъ приходитъ, вѣтеръ вѣе въ очи, але часъ не стоить на мѣсци, часъ иде, а зъ часомъ, дасть Богъ, и въ Галилеѣвѣ инакше буде..

Дякъ Гриць.

Я недавно познакомивъ ся зъ дякомъ Грицемъ. Беть то чоловѣкъ въ силѣ вѣку, поряднѣй, тверезнѣй, десеять заможнѣй господарь, якъ на селянина всесто- ронно образованнѣй, очитаннѣй, а що найважнѣйше — самосвѣдомѣй чоловѣкъ и рускѣй патриотъ. Про що нѣ зачнн зъ нимъ геворити, а вѣнъ все зверне на патри- отизмъ... Та не тѣлько въ словахъ есть вѣнъ вѣрнѣйшнѣй своимъ засадамъ, але такожъ въ дѣлахъ. Беть вельми рухливѣй; якъ тѣлько почуе, що десь тамъ а тамъ въ околици має вѣдбути ся вѣче, заразъ спѣшитъ туды, бере у вѣчу живу участь, тримае до народу огнистѣ бесѣды, жаднои громадскои справы не заспитъ и коли wymagaе потреба н. пр. въ часѣ выборовъ, тѣ вѣнъ по- трафитъ розбуркати не лише свою громаду, але що най- менше десеять дооколичныхъ сѣлъ потягне за народнымъ кандидатомъ. Однимъ словомъ — дякъ, якихъ въ те- перѣшнихъ часахъ подай Господи якъ наиббльше... Вѣдъ часу до часу вѣнъ приходять до мене зъ другого села позичати книжокъ до читаня и коли часомъ выдае пе- редѣ мною судъ о книжкахъ, котрѣ читавъ, то справдѣ менѣ неразъ приходять ся подавлати его влучнѣйшнѣй судъ,

а ще ббльше широко розвнтый и читанемъ скрѣпленый хлопскій розумъ.

Я вже зъ вѣдки инде чувъ, що зъ дяка Гриця люде посмѣшкують ся, мовъ-бы вѣнъ колисъ за хлопчачихъ лѣтъ учивъ ся „на ксьондза“, та въ школахъ затуживъ за пирогами зъ сыромъ и втѣкъ до дому. Для мене було цѣкаво довѣдати ся де що близше про шкѣльнїй часы Гриця, а особливо про его утечу зъ школы, и разъ, коли вѣнъ прийшовъ до мене по новїй книжки и газеты та коли вже маъ вѣдходити до дому, я ще посадивъ его коло себе и спытавъ приязно :

— Я чувъ, що вы хлопцемъ вчили ся у Львовѣ въ гимназїи та що вы втѣкли зъ вѣдтамъ до дому... Ану оповѣжете менѣ, якъ то було... оповѣжете менѣ, Грицю, про вашї шкѣльнїй часы...

Дякъ Гриць зъ разу сильно почервонївъ и ставъ выкручувати ся, якъ мѣгъ, та коли вѣнъ вѣбци увидѣвъ, що я не на глумъ, але по щерости его пытаю, тогдѣ и вѣнъ ставъ ширый до мене.

— Добре, — сказавъ вѣнъ. — Коли вамъ, добродѣю, о тое ходитъ, то я оповѣмъ про мои шкѣльнїй часы и про мою утечу зъ Львова, але се довше потягне, а вы може не маєте часу...

— Але-жь прошу, прошу, зачинайте...

Дякъ Гриць заживъ табаки и ставъ такъ оповѣдати :

Я нѣколи не можу того часу забути, коли то я малымъ хлопчиною зъ книжками пѣдъ пахою бѣгавъ до школы... Що за житя! Чоловѣкъ нѣчимъ не журивъ ся, зѣчимъ не грызъ ся, хѣба, щобы не бути голоднымъ,

або щоби професоръ часомъ не посваривъ. Та й того не бувало. Мама годували ласощами свого одинака, пилькували, якъ ока въ головѣ, пестили... Здаєсь такожъ, що тї маминї пестошѣ вплынули не мало на мою утечу зъ Львова, ну и — щобъ такъ сказати по письменному — на мою карієру... А професоръ бувъ до мене такожъ ласкавий. Разъ, що — нїгдѣ правды дѣти — мавъ я таки добру голову, а по друге — мой тато, дай имъ Боже царство небесче, жили зъ професоромъ на добрѣй стопѣ: носили ему подарунки, гостили ся зъ нимъ, купали ся...

А колько то було утѣхи, коли я по скѣпченѣй третїй класѣ въ нашѣй сѣльскѣй школѣ дбставъ на испитѣ книжочку въ червоныхъ окладинкахъ... Я мысливъ, що мѣй цѣльй сѣвтъ, що я вже справдѣ ученый чоловікъ, бо-жъ, предцьв за дурно нїкому не дають такі книжочки въ червоныхъ окладинкахъ... Мои тато, здаєсь, думали такъ само. Они оглянули книжочку въ свенхъ рукахъ, подивились осторожно до середини и усмѣхнулись пбдъ вусомъ. „Гарна — кажуть — книжочка, видно, що ты дурно не ходивъ до школы... на, шануй!“... Я завинувъ книжочку въ папѣръ и сховавъ за образъ, а самъ полетѣвъ до другихъ товаришѣвъ подивитись на ихъ книжочки и образки. Потѣмъ збрало ся насъ богато хлопцѣвъ и мы пбйшли въ лѣсъ на суницѣ и Богъ знае, що вже мы тамъ говорили, що виробляли !...

Не знаю, якъ другї, але я думавъ, що моя наука вже скѣпчила ся и неразъ идучи по-при школу, думавъ я собѣ: „Гей, гей! бѣднїй тї дѣти, що мають еще до тебе ходити, обдрана школо!“... Я й не звертавъ на се уваги, що мои тато стали щось зъ часта заходити до школы та нараджуватись зъ професоромъ. Менѣ було се рввнодушно, я бувъ по поляхъ, по лѣсахъ, по лугахъ,

я ве́шь водивъ передъ. Дятого певно не здивуетесь, добродѣю, що я задеревѣвъ зб страху, коли мои тато въ ко́лькь недѣль пбзвѣйше зъ повагою сказали при вечерѣ :

— Ну, Грицю небоже, завтра рано пойдешь до школы на науку, чи дакъ на корпотницю... Профессоръ каже, що шкода тобѣ байдаки збивати та забувати те, що знаєшь...

Я вдваживъ ся мому татови сказати, що я вже сѣбичивъ третю класу та що до школы нема вже менѣ чого ходити.

— А профессоръ менѣ казавъ, — мовлять тато, — що власне такѣ, якъ ты, повиннѣ ходити дальше до школы; що такѣ, якъ ты, идуть зъ третьей класы до четвертой, а потѣмъ ще до высшихъ класъ, ажъ поки не выйдуть на люде...

При послѣднѣмъ словѣ я завважавъ, що тато якось таемничо подивились на мене, вѣдтакъ на маму, що сидѣли мовчки коло мене и гладили мене по головѣ, и той особливый татовъ поглядъ менѣ справдѣ не подобавъ ся. Я прочувъ, що замѣряють зробити зб мною щось незвычайного и, якъ здаєсь, на ту вѣдембеть упавъ я оцньно на дусъ, бо тато стали мене потѣшати и додати заохоты...

— Зрештою ты, — закбичили они свою мову, — ходити мешь до школы на науку не самъ, а вкупѣ зъ Михасемъ Гринишинимъ.

Михасъ бувъ моимъ товаришемъ и такожь дуже добре вчивъ ся; теперъ вѣнъ есть священикомъ.

Се помогло. Мы зъ Михасемъ жили въ великѣй дружбѣ, тожь коли я довѣдавъ ся, що мы оба зъ нимъ будемо ходити до профессора на науку по-за шкѣльними рѣднами, тогдѣ мене се потѣшило и я зъ легкимъ сер-

Виблюгома найшмак. повѣстей. Томъ LXII.

демъ пбшовъ спати „И чого вбнъ буде насъ учити той проесоръ?“ — пытавъ я себе, перевертаючись въ постели, — „певно десь по нѣмцки...“

На другій день мы съ Михасемъ були въ школь. Проесоръ давъ намъ нові книжки, котрі вбнъ за батьківскій грошъ покупивъ въ мѣстѣ, а мѣжъ ними и нѣмецкій „куменюшъ“.

Зъ того часу мы оба съ Михасемъ стали ходити до четвертой нормальной класы, котрой згоджений нашими батьками проесоръ учивъ насъ приватно. Наука йшла намъ гладко, проесоръ задававъ собѣ коло насъ богато праць, а мы дивили ся зъ горы на всѣхъ школярѣвъ, въ тѣмъ переконаню, що имъ ще далеко до того, чого мы учимо ся, а особливо до нѣмецкого „куменюша“.

Часъ минавъ скоро и мы вже були на еквиченю четвертой класы. Нашъ учитель бувъ зъ насъ задоволеный, а ще ббльше мой тато, коли почувъ разъ, якъ жидъ сказавъ разъ до мене щось по жидовски, а я зрозумѣвъ и вбдповѣвъ ему по нѣмцки. — А що, жидюго? Вмѣ мбй хлопець по нѣмцки? — спытали они, подивившись зъ-горда на жидя.

— Ай вай! — пбдлещувавъ ся жидъ — оно умѣ лучше вбдъ мене, зъ него буде велике панъ.

Вбдниця пбвхали мы до недалекого мѣсточка, де буда чотиро-класова школа та здали испытъ и повернули зъ свѣдоцтвами до дому.

Зновь радбсть, зновь утѣха и вбдпочинокъ по еквиченныхъ трудахъ! Тблько не на довго... Тато заявили менѣ отверто, що за шѣсть недѣль пбвдуть зб мною до Львова и збставлять мене тамъ въ школахъ. Я не хотѣвъ на тое згодити ся, я ставъ доказовати, що

менѣ лучше збстати дома та помагати татови при господарствѣ.

— Я тобѣ Кажу завчасу, — сказали они рѣшучо, — що тебе чекає, щобѣ ты освоивѣ ся зъ тою думкою и зъ мою постановою, за що менѣ колинь будешь дяковати... Та й чого тобѣ плакати? Прецѣнь самъ у Львовѣ не будешь ходити до школы, а вкупѣ зъ Михасемъ Гринишинимъ и оба будете на одній кватирѣ стояти а що-де господарства, то вже моя въ тѣмъ голова, хтє менѣ нас помагати.

„Зновѣ Михасѣ Гринишинѣ!“ — подумавъ я собѣ. — „Не вже-жѣ бы вбнѣ оправдѣ мавѣ охоту ѣхати до школы ажъ до Львова?...“ Я его дуже любивъ, того Михася, але вѣдѣ теперѣ ставъ я до нього остигати; а коли на другій день я довѣдавъ ся вѣдѣ нього, щовбнѣ радо вибѣрає ся въ такѣ далеку дорогу, тогдѣ ставъ я уважати Михася за найбільшого свого ворога, за причину моего нещастя.

Я ставъ вѣдтакѣ смутный, задумчивый, нѣ до кого непривѣтный, а коли хлопцѣ на улицѣ стали посмѣшкувати ся зъ мене и прозывать „паничемъ“, то я вже не знавъ, що зъ собою робити. А тутъ мама смутнѣ, сестры по куткахъ нашкомъ плачуть, шиють, готують менѣ бѣде, а крѣмъ того прийшовъ зъ мѣста вравецъ Лейбка та ставъ шити для мене паньскую одѣжу, та примѣрати, та прицокувати...

— Алѣ пакѣ! — любивъ говорити до мене Лейбка, — ты мовѣ-бы вродивъ ся на пана, такѣ тобѣ до лица та паньска одѣжѣ, правдивый „дурецъ“...

А тато лише поглядають на мене, та усмѣхаючись погляджують вусы.

И що то за одѣжѣ? Куда сурдутина зъ чорного суна, вузкѣ штаныта, каміселька та блуза збирана зъ-

заду на шнурокъ... Коли кравецъ примѣрювавъ до мене те убраня, то менѣ було такъ прикро, мовъ-быта одѣжь була менѣ на смерть призначена...

Я въ тѣмъ смутку стративъ память и не тямивъ, що часъ мого выѣзду вже ось-ось за плечима; я не знавъ, що всѣ мои рѣчи стояли спаковані въ скринцѣ и чекають на мене.

Одного дня надъ вечеромъ кажуть до мене тато :
— Ану, Грицю! вбери ся въ ту одѣжь, що тобі Лейбка пошивъ, та вауй „штнбилеты“...

Я послухавъ и затыгнувъ мовчки на себе ту не-знавистну одежу. Та не бувъ бы я того робивъ за жад-ну цѣну, кобы я бувъ знавъ, до чого оно йде...

А тато мене ланъ за руку — тай ходи, кажуть, до панъ-отця просити о благословенство на дорогу...

На тѣ слова мене мовъ-бы обливъ хто горячою водою. Середъ бѣлого дня йти улицею, а потѣмъ обло-номъ на приходство въ тѣй куцѣй одежи! Тамъ лю-де будутъ дивити ся, а хлопцѣ смѣяти ся... О, Господи Боже, змилуй ся! Та й якъ тутъ ити въ тѣй одежи? Я повернути ся въ нѣй не вмѣю.

Та нѣчо не помогло, я мусѣвъ ити; тато тримали за руку. Идемо мы улицею, на плотахъ сидятъ горобцѣ, цѣрѣвнѣкають, а менѣ здаєсь, що они зъ мене смѣють ся... „Паничъ, паничъ, паничъ... ади, якій!“ — такъ и чую выразиѣсьнѣко, якъ зъ мене глумлятъ ся горобцѣ..

„Чекайте, чекайте! — подумавъ я собѣ, — дамъ я ланъ: паничъ!“ Я бувъ недоброй на горобцѣвъ, я постановивъ на веселу истити ся на ихъ дѣтяхъ...

По дорожѣ мы вступили до хаты Гринишнихъ, та забрали зъ собою Михаса и его батька. Мы оба зъ Ми-хасемъ ишли передомъ, а нашій батьки за нами поваж-нѣю ходю, розмовляючи зъ собою о близькѣй подоро-

жи. Михась такожь вбранный по паньски, якъ чѣтка, бувъ дужъ веселый, ишовъ то подсакуючи, то выкручующись и все зачинавъ до мене щось говорити, але я до него не вбдаывавъ ся, а его въ той часъ ненавидѣвъ...

Коли я зъ-далека задрѣвъ бѣлѣ стѣны и блыскучѣ вѣкна приходского дому, мене перейшло морозомъ... „Що то буде, що то буде! — подумавъ я собѣ, — а до чого тогъ всео адало ся?... „Мы йшли широкимъ оболономъ помежи гусьми, що цѣлыми чередами пасли ся на зеленѣй муравѣ. Малѣ дѣти, що тутъ и тамъ бавились и весело жибонѣли, при нашбмъ зблизженю нагло замовкали и оглядали насъ зъ цѣкавостію.

Ось и приходскій дѣмъ! Пѣдо мною зачали ноги илѣти, а бажавъ въ душѣ, щобы пѣдъ ламп земля розступила ся и насъ поглотила... Мѣй тато выступили на передъ и отворили фбртку, та „просимо, панове!“ сказали, пускаючи на передъ насъ обохъ зъ Михасемъ. Я затиснувъ зубы... „Глумѣть ся, глумѣть ся!“ подумавъ я собѣ... По вѣлькохъ ступеняхъ мы вступили на ганокъ, стѣненный дикимъ виноградомъ. Якась дѣвка зъ середны отворила дверь до сѣней. „Вы до егомостя? — спытала она, окидаючи насъ цѣкавыми очима. — Идѣть въ тѣ осы дверь... егомость въ канцелярїи“... Ще разъ подивилась на насъ цѣкаво, усмѣхнула ся алобно (менѣ такъ власне здавало ся) и пбгнала до кухнѣ. Мѣй тато запукали до дверей три рази по вѣйсковому, взяли острожно за клямку и отворили.

Мы вступили до невеличкои комнаты, де священикъ сидѣвъ при столику и щось писавъ.

— Слава Иусуу Христу!

— Слава на вѣки! А, витаю васъ, панове господа-

рѣ! — промовивъ вѣнъ, кладучи на бѣкъ перо и звертаючи до насъ свое гладко выголене лице.

Бувъ то молодой и людьми загально люблений священникъ. Вѣнъ, якъ я пбзвѣише довѣдавъ ся, головно причинивъ ся до того, що нашѣ батьки рѣшились давати насъ дальше до школь.

Мы всѣ за порядкомъ цѣлували его въ руку.

— А що се за панчѣвъ вы менѣ привели? — говоривъ вѣнъ дальше, усмѣхаючись ласкаво и глядячи по головахъ насъ обохъ зъ Михасемъ.

Пригадую, що на тѣ его слова ударила менѣ кровь де головы и въ ухахъ зашумѣло. Я дививъ ся прямо въ восковану пбдлегу, въ котрѣй невыразнымъ стовномъ вбдбивала ся моя тѣнь...

— А се нашѣ школярники пришли до васъ, панч-отецъ, просити о благословеньство на дорогу до школы, — мовили нашѣ батьки.

— Красно! Благословлю и зичу всего доброго! — промовивъ священникъ пбднесеннымъ голосомъ и зробивъ рукою хрестъ у воздухъ. — А коли-жь вы думаете вхати?

— Позавтрѣ.

— То добре. Поѣдемо разомъ, бо я маю такожь дѣло до св. Юра, та при тѣй нагодѣ поможу вамъ записати хлопцѣвъ до школы.

— О, хвалити Господа Бога, що такъ складае ся, — мовили нашѣ урадованѣ батьки, — а коли панч-отець прийдуть намъ зъ помочію, то мы будемо дуже вдячнѣ и не забудемо тон ласки, бо мы справдѣ не знаемо, куды кинуть ся въ тѣмъ великомъ мѣстѣ.

Они довгенько ще розмовляли зб священникомъ та радились о рбзнихъ рѣчахъ дотично дороги, всякихъ

выдатебъ, а священникъ, пригадю собѣ, обохъ насъ упоминавъ, щобы мы вчили ся, добре вели ся и т. д.

Менѣ стало легше, коли мы вѣбници опинились на дворѣ. Та я подумавъ, що теперь власне по заходѣ сонця люде вертають зъ поля, пастухи женуть череду до дому... Веѣ будуть ставати, затримувати насъ, оглядати вѣдъ нѣгъ до головы, смѣяти ся... И я, не надумуючы довго, дирнувъ бѣгцемъ на передѣ бѣчными дорогами по-за плотами и закнмъ тате прийшли до дому, я вже давно розбравъ ся зъ паньскою одежи и лежавъ на печи.

Цѣлу нѣчь я спавъ, якъ забитый, а коли рано зб ену пробудивъ ся, заразъ прийшло менѣ до головы, що ее послѣдний день менѣ дома попасати. Мама зб смутнымъ лицомъ дали менѣ дуже смачне снѣдане, та оно не йшло менѣ до губы... Сестры, мовъ тѣ ластвочки щобстали до мене, припрошували вѣти.

— Не жури ся, Грицю, якось оно буде... Ты будешь до насъ листы писати, а мы до тебе; и на свята до насъ приѣдешь, привезешь новы коляды...

Са ихъ бесѣда мене добивала. Я не мѣгъ всидѣти зъ хатѣ, я выйшовъ на двѣрѣ. На дворѣ смутно, глухо, анѣ вѣтрець не дыхне... Деревя въ садочку позвѣшували долѣ галузе, тихо стоять. Десь у грушѣ цвѣрѣнькае горобець, одинокій горобець, та такъ сумно! ажъ за сердце хапае... Я передѣ тымъ ще нѣколи не чувъ, щобъ горобець мѣгъ такъ сумно цвѣрѣнькати... Я пѣйшовъ до хлѣва, де стоявъ рѣчнякъ-бычокъ, мѣй любямецъ. Дивлю ся: въ яслахъ лежить зелене сѣно, а бычокъ не вѣсть, сумно звѣсивъ голову, о чѣмъс думает, чѣмъс журить ся... „Знаю я, о чѣмъ ты думаешь, любчику, Чепелику... Не буде вже кому тебе доглядати, несоленого хлѣбца давати...“ Я почавъ его гладити та

до нього промовляти: „быцю, быцю“, а вбіт: „му-у-у“ зарычавъ, та такъ жалбно, що мені ажъ слезы пустилися зъ очей. Я довгенько заплакавъ коло бычка и тутъ у хлѣвѣ я набравъ новон силы, нового постановленя. Що! абы я такъ лишавъ мого бычка, мого Чепелика, що вже теperь тужить за мною, не хоче зеленого сѣна їсти? Нѣ за що въ свѣтѣ!... Але що тутъ робити, що почати? Я постановивъ угѣти зъ батьківського дому.

Не кажучи нікому слова, я взявъ шапку и вийшовъ на улицю... Куды? — перейшла мені думка по головѣ — куды мені йти? Га! куды очы понесуть, все мені одно... Я вийшовъ за село. За селомъ тягнувъ ся лѣсъ. Я йшовъ дорогою просто до лѣса и невдовзі окружили мене вѣковѣчній, грубечній сосны, що сумно шумѣли мені надъ головою. Я йшовъ дорогою все напередъ. По сонци, що стояло мені десь надъ головою, можъ було побзати, що вже полудень. Я втомивъ ся дорогою и протягнувъ ся вѣдпочити край дороги пѣдъ сосною. Я дививъ ся прямо въ гору. Крѣзь галузе, що мовъ дахъ висѣло надѣ мною, продирали ся декуды сонѣшній промѣнѣ; крѣзь галявку, яку творивъ лѣсъ надъ дорогою, видно було, якъ по небѣ пересувалась бѣлѣ хмарки; десь неодадѣкъ вѣдъ мене дятель довбавъ деревину... Мені було любо, солодко. „Ось тутъ-бы й жити въ лѣсѣ — подумавъ я собѣ, — та нічимъ не журити ся...“ Я собѣ пригадавъ, що десь тамъ глубоко въ лѣсѣ живють гонтолуцы и балькарѣ; мені такъ и прийшла охота до нихъ дбрати ся, зъ ними подружити ся... Оттакъ думаючи, я й не счувъ ся, коли заснувъ.

Я спавъ досить довго... Коли пробудивъ ся, було вже пѣдъ вечѣрь. Сонця не було видно, тѣлько гладкѣ

ниъ особѣ купали ся въ косыхъ сонѣшныхъ промѣ-
няхъ и якъ жаръ червоуѣли. Коло мене щось затрѣща-
ло, и я по хвилѣ побачивъ чоловіка зъ довгими чор-
ными вусами, зъ навъженными бровами, въ короткомъ
кабатѣ, въ соломяномъ ширококрисомъ капелюсѣ зъ
сойчними перомъ и зъ рушницю черезъ плече. Се
бувъ пбдлѣсничій; я заразъ его пбзнавъ.

— Що ты тутъ робишь, хлопче? — запытавъ вбнъ
мене остро.

Я мовчавъ.

— Чий ты?

Я сказавъ, чий я.

— Ага, то ты завтра маєшь вхати до школы...
Чого-жь ты бродишь по лѣсѣ?

— Я не поѣду до школы! — сказавъ я зъ при-
тискомъ.

— Ага, вже знаю, що ты робишь... Ты утѣкъ зъ
дому, але я тебе запроваджу назадъ, чупасомъ... На пе-
редъ маааррршь! — закомендерувавъ пбдлѣсничій.

Я не мавъ охоты вертати до дому, однакъ коли
поглянувъ на грбѣне лице пбдлѣсничого та на рушни-
цю, що выглядала ему зъ-за плечей, послухавъ его
слбвъ и пустивъ ся въ дорогу попередъ него.

— Ты дурню оденъ! — говоривъ пбдлѣсничій де
мене дорогою, — ты повиненъ свого батька въ руки и
ноги цѣдувати, коли вбнъ тебе хоче зробити чолові-
комъ... И я бувъ колись такой самый дуракъ, якъ ты,
а за те мушу теперъ, якъ той псѣ ганати по жидов-
скихъ лѣсахъ... Але що тобъ о томъ говерити, коли ты
дуракъ?... Не лети такъ скоро, а то може й менъ ко-
лись подякуешь за прислугу, аку тобъ ниѣ роблю...

Тато, мама не могли надякувати ся пбдлѣсничому
за то, що мене, якъ блудне ягня, привѣвъ до дому.

Пбдлѣсничій, що взагалѣ вбдзначавъ ся палкою вдатю, радивъ дати менѣ вблѣка „вбдливанныхъ“, але тато не слухали его, тблько махнули рукою.

— Е, — кажуть, — кобы тблько менѣ его зъ дому, то вбнѣ тамъ вже набере ся розуму...

Однакѣ пбдлѣсничій не уступивъ зъ хаты, поки я на его розказъ не впавъ татови до нбгъ и не поцѣлувавъ зъ обѣ руки тата и ману на знакъ перепрошеня.

— Паматай-жс! — говоривъ до мене пбдлѣсничій при вбдходѣ, вымахуючи рукою, — май розумъ и не будь дурнемъ, бо и я колнсь... ну, але що о тбмъ говорити!...

Я вже знавъ, що вбнѣ хотѣвъ сказати, та не добчивъ бѣдний пбдлѣсничій.

Поява пбдлѣсничого справдѣ мала на мене якиѣсь впливъ. Я переставъ бути упертимъ и цѣлкомъ пбддавъ ся батьковскбй волѣ. Я зѣвъ зб смакомъ вечерю и мимо того, що ббольшу часть дня спавъ у лѣсѣ пбдъ есною, заснувъ на цѣлу нбчь твердимъ спомъ.

Раненько, коли я збудивъ ся, увидѣвъ я, що конѣ стояли вже запряженѣ и нетерпеливо копали землю копытами. Зббранѣ до подорожи тато давали домовимъ рбзнѣ розпорядженя.

Я зъ песпѣхомъ умывъ лице зимною водою и вѣ одну мить бувъ вже готовый до дороги. На столѣ стояло для мене снѣдане, та я не мавъ найменшою де него охоты.

— Ну, якъ не хочешъ ѣсти, то поповен вѣ дорожѣ, — сказали тато, — а теперъ перекрести ся до обрабѣвъ, попрощай ся зъ матерію, зъ сестричками, та й зъ Богомъ вѣ дорогу, бо деес тамъ нашѣ вже мусять на насъ чекати.

Прощати ся зъ матерію и зъ сестрами — се буде

для мене въ тѣи хвили найтруднѣйшою рѣчию. Я боявъ ся стратити рѣвновагу, и уникавъ плачу; однакъ се мучило наступити. Коли мама обняла мене и благословила на дорогу, я не мѣгъ того выдержати, я вырвавъ ся вѣдъ нихъ силомбѣ и выбѣгъ зъ хаты та припавъ обома раменами до ступы, що стояла въ сѣняхъ, и зайшовъ ся вѣдъ плачу. Якъсь вѣдорвали мене вѣдъ тѣи ступы, котра трохи пѣвнѣйше по вишнѣй причинѣ далась менѣ добре въ тямку, якъсь мене высадили на фѣру и мы рушили въ дорогу. Конѣ бѣгли скоро на передѣ, а я бувъ мѣвъ приголомшѣный. Хаты, поле, лѣсъ — все мчало ся по-при мои очи и мѣвъ наполюханѣ вѣтѣкало кудысь гетъ въ неозначену даль... Въ думцѣ менѣ все была рѣдна хата, мама, сестры, Чепеликъ... зъ острахомъ вѣдвертавъ я свои мысли вѣдъ того, що мене чекало въ будучности... На стаціи зелѣзной дороги мы зѣйшли ся все разомъ. Незадовго приѣхавъ Михась Гринишинъ зъ своимъ батькомъ и зъ священникомъ на однѣи фѣрѣ. Потѣмъ прийшла вѣзда зелѣзницею. Пригадую собѣ, що Михась бувъ дуже цѣкавый и все деръ ся до вѣкна, а для мене все було байдуже, я чувъ велику вѣтому та сонливѣсть и спавъ мало що не цѣлу дорогу.

У Львовѣ помѣстили насъ на квартирѣ у якомъ сторожикѣ. Записали насъ до гѣмназіи, покупили намъ книжки и батьки поѣхали до дому, а мы лишили ся. Пригадую собѣ, якъ мои тато, прощаючись зъ мною, давали менѣ науки: „Памятай, — кажутъ, — Грицю, учи ся добре, пильнуй ся, щобъ я не мавъ за тебе вѣстыду передъ людьми...“ Пригадую собѣ, якъ ниѣтъ, моего тата зъ пѣднесеннымъ до горы пальцемъ, зъ урочистымъ выразомъ лица и зъ слезою въ оцѣ... Вѣднѣи

тато! Що въ нхъ душѣ тогдѣ дѣяло ся? И надѣя и гордость и батьковска любовь..

Я бувъ цѣлый мѣсяць у Львовѣ, цѣлый мѣсяць ходивъ до гимназiи. Та нѣчо менѣ въ томъ мѣстѣ не подобало ся, почавши вѣдъ сторожники, що мала заступити менѣ мѣсце матери. И вѣда менѣ зъ початку не смакувала, а коли я привыкъ до неи, то завсѣгды було для мене за мало. И я неразь зъ плачемъ роздумовавъ: „Гей, гей, милый Боже! тамъ дома вѣдять пирожки зъ самымъ сыромъ, та ще й въ масло мачають, а я тутъ мушу голодувати...“ Наука менѣ такожъ не лѣзла до головы. Якъ передъ тымъ мавъ я охоту до книжки и всео легко понимавъ, такъ противно теперъ я не могъ нѣчого зрозумѣти, анѣ въ зубъ... Чи, бувало, читаю що, чи вчу ся латиньскій слова на память, чи сиджу въ школь, все менѣ на думцѣ батько, мама, сестры, рѣдне село, Чепеликъ... Профессоры зъ початку лагбдно мене упоминали, потѣмъ уже острѣйше, а вѣбци махнули рукою. Зъ тебе, кажутъ, нѣчого доброго не буде!...

Я роздумовавъ неразь нишкомъ, якъ-бы то утѣчи до дому. Вѣбци одна обставина склонила мене до того.

Ра зъ сидимо мы въ класѣ, профессоръ пише на таблицѣ якiсь рахунки, а я думаю про Чепелика, коли вѣбмъ, чую: на улицѣ заричало тела, точъ-въ-точъ такимъ голосомъ, якъ мой Чепеликъ... Я, не надумуючись довго, выскочивъ зъ лавки та метнувъ ся до вѣна. Дивлюсь, а тамъ жидаы везуть серединою улицѣ на возѣ телята. „Чепеликъ! — подумавъ я собѣ — Чепеликъ!“... Я вылетѣвъ стрѣлою зъ класы на коридорѣ, на сходы, на улицу, та тутъ за жидами и за телятами и слѣдъ застигъ... Въ глубокѣмъ смутку я пѣйшовъ на квартиру и вже ббльше не вертавъ до школы. Таки того

самого дня я обраховавъ все свои грошѣ, какъ я маю въдѣ тата и въдѣ мамы на мои особистѣ потребности, а въдѣ сестеръ на коляды, та ѣ дирнувъ на зельзаницю, допытуючись на кождѣй улицѣ, куды на дворець дорога.

На дворци я здыбавъ чоловѣка, що бувъ одягненый въ такий самый сѣракъ, въ якихъ у насъ ходять, и ѣхавъ въ томъ самѣмъ напрямѣ, що я. Я вбдавъ ся ему въ опѣку, а вѣнъ купивъ менѣ билетъ до моего стаціи, та ще ѣ звернувъ къбѣка крейцарѣвъ. Мы ѣхали въ ночи и я прибывъ на стацію досвѣта. Тутъ высѣли жиды, що ѣхали до близького мѣсточка, въдѣ которого я вже знавъ дорогу до дому. Я имъ давъ все грошѣ, какъ менѣ ще остались въ кешени, присѣвъ до нихъ и попоудни бувъ дома.

Власне, коли я вступивъ до хаты, сидѣли все коло стола и полуднали.

— Гриць! Гриць! — закликали сестры.

— Гриць! — закликали мама.

— Духъ святой! А то що? а ты за чимъ? — закликали здыбованый тато.

Лише наймитъ сидѣвъ цѣлкомъ спокѣйно коло мѣски и добродушно усмѣхавъ ся до мене.

— Я вѣкъ — кажу — до дому... Тамъ бѣда, голодъ... Я не буду ходити до школы, менѣ кучно за домоу, за вами....

Сестры стали мене розпытывати, що я тамъ видѣвъ въ далекомъ свѣтѣ, а мама спытала, чи не болятъ мене що...

Тато цѣлкомъ спокѣйно докбичили полуденокъ, потѣмъ вышли на двѣрь, а по хвѣлѣ прийшли до хаты збъ здоровею березовою паровиноу въ рудѣ.

— То ты такий!? — закликали они въ наибольшѣмъ унесеню, — то ты такъ менѣ дякуешь за мою

працю, за мои труды, що я теперь не буду мбгъ на свѣтъ показати ся? Ходи сюды, за мною, до сѣней!... Федьку, сюды!

Наймитъ скочивъ до мене и взявъ мене за руку.

— Лягай на ступу! — комендеруютъ тато. — Тримай его, Федьку!

Федько вцепивъ ся мене пазурами за крижи.

— Прразъ! — крикнули тато, а я закричавъ съ болю що силы, — два три, штири... десять!...

За нежданимъ разомъ березина впивалась, мовъ гадина, въ мое тѣло и выкликála страшенный ббль... Я съ початку кричавъ, та побѣйше затиснувъ зубы и обоятно ченавъ кбнца... Не знаю, якъ довге бувъ-бы я такъ лежавъ на ступѣ, бо тато були дуже розгнѣвали ся, але мама и сестры выбѣгли до сѣней, обступили тата и стали по своему лебедѣти, та вибици розбрили его.

— До комеры съ нимъ, пбдъ ключь!... нѣчого вѣсти не дати... за кару... най знае, по чому локоть! — кричали тато... Але мама не допустили до того. Мене розбрали и положили въ звычайну мою постѣль, де я невдовѣ заснувъ.

На другій день вже цѣле село знало, що я втѣкъ зб школы, и люде нѣ про що ббльше не говорили, якъ тблько про мою утчу.

Тато якоь мужио перенесли той встыдъ, а я собѣ нѣчого съ того не робивъ. Въ кблька дивѣвъ опбсла взяли мене до роботы и я працювавъ разомъ съ наймитомъ: поганявъ волю въ плугѣ и самъ учивъ ся ходити за плугомъ, молотивъ, вѣявъ, возивъ на поле гнбй и взагалѣ робивъ всю роботу и всю легко понимавъ. Невдовѣ ставъ я для тата правою рукою при господарствѣ и чувъ се въ немалою гордостію, що я въ тѣй не-

величбї машинї господаркї в конце потрібною складовою частїю...

Але я не тїлько зробивъ ся необходимо потрібний при господарствї, а особливо зъ тон перы, коли тате стали занепадати на здоровїю; я ще вырєбивъ собѣ зъ часомъ дїлкомъ почестне мѣсце въ церквї. Спїваючи що недѣлї зъ дякомъ въ крїлосѣ и на хорахъ, я скоро понавъ не легку впрочѣмъ дяковску штуку: привонявъ собѣ гласм, вывчивъ ся Ермолая, Тиника, и для небѣщника старого дїа Тихона бувъ я правою рукою; а коли вѣнъ въ глубокой старости розставъ ся зъ снмъ свѣтомъ, то я зайнявъ его мѣсце и до нинї спїваю въ церквї на хвалу Богу... Осъ и вѣнецъ мого оповѣданя, добродїю...

Вы пытаете мене, чи не жаль менѣ за тымъ, що я не кѣнчивъ шкѣль и не доборовъ ся якогось легшого кусинна хлѣба?.. Га, що-жь менѣ на те вѣдповѣсти? Вже менѣ, якъ то кажуть, либомъ судило ся бутн хлѣборобомъ и дякомъ. Та я нѣ за чимъ не жалую и емь задоволеный своею долею. А знаєте, добродїю, длячого? (Я знавъ и мѣгъ о не знати що заложити ся, що Грицева бесѣда возьме теперъ патріотичный напрямъ, и тамъ справдѣ стало ся). Знаєте длячого? По перше — що не вѣс тѣ нашї сурдутовї панове, що выйшли зъ народу и добороли ся легшого хлѣба, тримають зъ тымъ народомъ, не вѣс берутъ живу участь въ житїю, въ руху, у вѣдродженїю того народу, а многї навѣтъ явно цурають ся своен матери... И коли я собѣ погадаю, що може-бъ и я при легшбмъ хлѣбѣ ставъ такимъ бездушнымъ трупомъ, тогдѣ благословлю свѣй чорный хлѣбъ в свѣй хлонскїй сѣрактъ... А по друге — нашъ народный рухъ пѣдъ теперѣшну пору, коли мы муенмо о найменшу дрѣбницю бороти ся, есть въ монхъ очахъ

подбный де возвои кампанн н, яеъ въ таибн кампаннн потрѣбнн не лнше капнтаны н генералы, але такожь капралѣ, то я тѣшу са, що я выробнвѣ собѣ становнще капрала, яеъ то мене прозвали на однбмъ вѣчу; а що добрый капралъ може такожь положнн великн заслугн н багато зробнн въ нашнхъ обставннахъ, то чей вы, добродню, самн того не заперечнте...

Скнбнчнвшн свое оповѣдане, дяеъ Грнцѣ ставѣ де мене вдоволене усмѣхатн са, а я ваяеъ его за жнлаву руку н сильно ен потнслувѣ...

ДѢТИ.

Бувъ весенный, цвѣтневый вечеръ... Въ першій половинѣ цвѣтня було ще холодно, та сонечко вже иначе до людей усмѣхало ся зъ синього неба, сивги вже стали, зъ вирею прилетѣли бузъки, а невдовзъ около Благовѣщеня сподѣвались люде такожъ ластовокъ, любныхъ щебетушечокъ... По перебутій тяжкій зимѣ вступивъ въ людей вбравднѣйшій духъ, а зъ веселимъ спѣвомъ жайворенка вступила и въ людей веселость, нове життя...

Що ино передъ хвилею погасъ тускльий полусвѣтъ сумерку и цѣлкомъ звечерѣло. Вѣявъ холодомъ проймаючій вѣтеръ, по небѣ, мовъ на вѣдогнѣ гнали одна за другою пошарпані хмары, а мѣсяць то показувавъ ся зъ-за хмаръ, то навадъ ховавъ ся, и въ мѣру того робило ся на свѣтѣ яснѣйше, то зновъ темнѣйшало...

На старинномъ цвинтарі, що лежавъ край одного подільского села, шумѣли гиласті липы, колыхались плакучі березы, а вѣтеръ, продераючись крѣзь штахеты деякихъ огороженихъ гроббѣвъ, добувавъ переразливій тоны, мовъ граючи на якихъ днѣвхъ инструментахъ.

Однакъ нѣ на шумъ деревъ, нѣ на проймаюче скоччаче вѣтру не звертали жаднен уваги два чоловѣки,

Віблигетъ найближчихъ пошарпаній. Томъ LXII.

що находились пбдъ ту пору на цвинтари... Оденъ зъ нихъ, старый гробарь Танасъ зъ збвалымъ, поморщеннымъ лицемъ, тяжело вдсапуючи, закопувавъ свѣжій грббъ, а другій, молодой ще чоловікъ, одагнений въ святочный сѣракъ и безъ шапки на головѣ, стоявъ зъ боку гробаря и зб зложенными на-вхрестъ руками на грудяхъ пыльно заглядавъ до незаасыпаной ще ямы... Коли-бъ такъ гробарь Танасъ поглянувъ при свѣтлѣ мѣсяця на лице молодого чоловіка, то певно завважавъ бы на ньому выразъ безграничной розпуки, якось одублѣлости и вбдчаяня, яке пробивалось зъ его запалыхъ очей, зъ наморщенныхъ брбвъ, зъ его на пбвъ отворенныхъ дрожащихъ устъ и взагалѣ зъ цѣломъ его поставы, похиленой, пригнубленой... Але гробарь Танасъ бувъ цѣлый занятый своею роботою. Вбнъ насунувъ шапку на потылицю и зъ поспѣхомъ, наче бъ на него чекала ще якась друга, важна робота, наберавъ лопатой сырон землѣ та кидавъ ен въ яму, отираючи вбдъ часу до часу рукавомъ пѣть зб старого, морщинами поораного чола...

— Вбдступись на ббкъ, Мироне, не заваджай! — оббававъ ся вбнъ вебици до молодого чоловіка грубымъ, терпкимъ голосомъ, — або лучше, йди зо дому! Ты вже тутъ нѣчого не порадишь... небораче! -- Последнєе слово вбнъ вымовивъ лагбднѣйшамъ, тихшимъ, нѣбы дрожащимъ голосомъ.

Молодой чоловікъ, котрого гробарь назвавъ Миронемъ, вбдступивъ оденъ крокъ на ббкъ, однакъ не вбдповѣдавъ нѣчого на сю бесѣду, анѣ не йшовъ до дому.

— Ехъ, небоже, Мироне! — говоривъ гробарь дальше, — не таке ще я видѣвъ... Ты поховавъ жѣнку... ну, то певно, велике нещасте, великій смутокъ, бо

вы зъ собою добре жили... Та видишь, я не плакавъ, бо я вже привыкъ до людскихъ слъзъ и до розпуки... Але разъ, небоже, коли якась жѣнка ховала чоловѣка та хотѣла кинути ся въ яму и коли всѣ люди плакали, двлячись на ея нещасте, то й я заплакавъ, знаешь... я заплакавъ! Та коли се було? (Вбѣнъ ударивъ себе по чолъ кулакомъ).. Нѣ, вже не могу собѣ пригадати... Ехъ, та память моя нещаслива!

Гробарь Танасъ говоривъ се, щобы Мирона потѣшити, щобы ему показати, що прецѣнь лучають ся ще ббольшій нещастя вбдъ его смутку, але Миронъ все стоявъ непорушно и молчавъ, мовъ заклятый.

— То такъ, небоже, — говоривъ гробарь дальше, не вбдрываючись вбдъ своен работы, — оденъ на свѣтѣ умирае, а другій родить ся, але хто щасливѣйшій? чи той, що родить ся, чи той, що умирае? Я не хочу на тебе вбдповѣдати, нехай дадутъ вбдповѣдъ тѣ ось могли, що по нихъ вѣтеръ бушуе, хе, хе, хе! — Вбѣнъ засмѣявъ ся дробненькимъ смѣхомъ и зайшовъ ся вбдъ кашлю... засмѣявъ ся мабутъ вдоволенный зъ того, що до его головы пришла така розумна думка...

Однакъ сѣ фѣлософичнѣй слова не промовили Миронowi въ тѣй хвилѣ до сердца. Зъ наморщеннымъ чоломъ и зъ напруженнымъ зоромъ вбнъ слѣдивъ порушеня лопаты и чимъ ббльше гробарева работа вбдблизалась до кбнца, тымъ скорше дрожали его уста, якийсь нешокбй огортавъ его чимъ разъ ббльше, а одна ея рука пбднесла ся и вхопила ся долонею за чоло, мовъ-бы хотѣла пбдперти упадаючу голову, або придушити горячу тамъ думку..

*
*
*

Миронъ не належавъ до тыхъ людей, що суть некрістуній для глубшихъ зворушенъ, аяъ до тыхъ, що умѣють запаковати надъ собою розумомъ, розвагомъ. Вбнъ бувъ оденъ зъ тыхъ, що дають ся порывати своимъ почуванямъ безъ опору, наче дробна стебелинка, — що въ щастю, чи въ горю забувають на цѣлый свѣтъ и йдуть слѣпо за порывомъ своего сердца, навѣтъ коли-бъ оно мало ихъ завести на дно пропасти... Не знати, якъ бы вбнъ поступивъ собѣ въ якомъ незвычайномъ щастю, — вбнъ такого щастя въ своемъ житю не знавъ. Та ось постигло его незвычайне горе: его жѣнка, котру вбнъ любивъ цѣлою душею, захорѣла и передъ часомъ умерла, полишивши четверо дробныхъ дѣточокъ. Сего удару Миронъ нѣколи не сподѣвавъ ся, вбнъ мавъ надѣю до послѣдней хвилѣ, що жѣнка выдужае, а коли наступила смерть, тогдѣ мовъ-бы хто тяжкимъ обухомъ ударивъ его по головѣ. Вбнъ ставъ битись о стѣну головою, лебедѣвъ, рычавъ несамевитымъ голосомъ. „Ахъ умерла ты, моя надѣе! — лунавъ его плачь по подвбрю, — осиротила ты мене бѣдного, нещасливого... И якъ менѣ теперъ жити на бѣломъ свѣтъ безъ тебе? що менѣ робити? де порадовьки глядѣти?... Перебѣдували мы таку зиму тяженькую, а теперъ ледво стало на весну благословитись, ледво стало сѣнѣчко усмѣхатись, а ты попрощала ся зъ нимъ свѣтомъ, моя зоре ясная!...“ Вбавъ ажъ захрыпъ зъ великого голосѣня, а люде, хочъ и що робили, не могли его утахомити... Вкдици, здавалось, вбнъ выплакавъ всѣ слезы, выкричавъ всю силу въ грудяхъ... Миронъ сѣвъ въ кутѣ хаты и сидѣвъ тихо, непорушно, нѣ до кого не вдзываетъ ся, нѣкому нѣ на що не вдповѣдавъ, блудными очима водивъ по хатѣ и нѣбмъ усмѣхавъ ся янось гбрко дрежачними губами... Дѣбрѣ сусѣды самѣ занялись пехо-

рономъ, а коли тѣло вынесли азъ хаты, тогда и Миронъ поднявъ ся азъ своего мѣста и пбѣшовъ въ слѣдъ за домовиною до церкви, а вѣдтакъ на цвинтарь. По похоронѣ люде хотѣли забрати его до дому, та вѣнъ не хотѣвъ ити...

— Дайте мена спокѣй! — сказавъ вѣнъ тихимъ голосомъ, — лишѣть мене до кѣнца.

Люде пороаходелись, а Миронъ стоявъ, зложивши на-вхрестъ руки на грудяхъ и пильно дививъ ся, якъ гробарь Танасъ закидавъ яму...

Вѣдници грѣбъ бувъ вже готовый. Танасъ зробивъ могилку, вырѣзнявъ, приплескавъ ен азъ всѣхъ сторѣнъ лопатою и перехрестивъ ся...

— Ну, славити Господа Бога, скѣничивъ! — закликавъ вѣнъ, ставляючи на бѣкъ лопату.

Тогда Миронъ впавъ передъ могилою, обнявъ ен руками и полежавъ такъ хвильку. Вѣдтакъ нагло зрвавъ ся на ноги, вхопивъ одною рукою гробаря за плече, а другою пок зуючи на вѣльне мѣсте край жѣвчичной могилы, промовивъ крѣзь зубы якимсь шипучимъ, гробовымъ голосомъ.

— Ось тутъ, Танасе, копайте заразъ другу яму! чуете? заразъ! — По тыхъ словахъ вѣнъ, спотыкаючись по гробахъ, пустивъ ся до брамы и щезъ на дорожъ, що вела до села.

Однакъ старый гробарь мавъ въ тѣй хвилѣ свою голову занату иншими думками та не звертавъ великою уваги на Мириновѣ слова. Вѣнъ сѣвъ на сусѣднѣй могилѣ и выйнявъ втомленою рукою азъ-за холавы люльку, набивъ ен тютюномъ и закуривъ, потѣмъ добувъ азъ-за пазухи пласкату флящину и покалатавъ нею кѣлька разѣвъ. „Нема?“ — спытавъ вѣнъ себе здивованный, коли въ флящину нѣчо не вѣдзвало ся. Не довѣряючи

самому собі, вбїз вбдѣтавъ флящину и перехиливъ ея до рота. „Нема! — закликавъ гнѣвнымъ голосомъ, ховаючи флящину назадъ въ пазуху, — а менѣ все здавало ся, що в хочь троха на днѣ... А то разъ голова! а то разъ память! тѣфу!..“ Вбїз завѣсь мотузъ и допату до трупарнѣ, дббравъ ся до дорогъ, зачинивъ браму и пустивъ ся до села. „Нема, а менѣ здавало ся, що в! — не перестававъ вбїз думати дорогою, попакуючи люльку. — Треба йти выпити, бо не вытримаю, вялеть въ животѣ“...

Ему вбдѣтакъ прийшовъ на думку Миронъ и Миронѣ слова на двинтари. „И що вбїз думаетъ, божевблннй? Ще готовъ зробити яку дуриницю!... Чи не пбїтибъ до него? чи не вгломонити-бъ его?“ — Вбїз прийшовъ на роздорожжѣ въ селѣ: одна улица вела до коршмы, а друга до Миреновой хаты... Вбїз ставъ на хвильку... Куды йти? чи до Мирона? Ёго права рука вбднеслася до пазухи, де спочивала порожня флящина и — гробарь Танасъ тяжко збтхнувши пустивъ ся дорогою... до коршмы.

*

*

*

Миронъ гнавъ безъ шапки на головѣ просто до дому... Коли вбїз стоявъ надъ гробомъ жѣнки въ глубокѣмъ мовчаню, выродилася въ его головѣ одинока мысль и та мысль цѣлкомъ его опановала. „Тамъ у хатѣ на жердцѣ надъ постелю висить довгий, червоний поясъ... Взяти той поясъ, пбїти до стодблчнны, зробити петлю, привязати до платвы, закинути собѣ на шню и — кбнець!“ Черезъ цѣлый часъ вбїз про що нише не думаетъ, лише ся одна думка вертѣла ему мозокъ и здавалось навѣтъ, робила ему пблгу, а теперь ось вбїз жене до дому, мовъ божевблннй, щобы сю думку збїстити.

Въ хатѣ темно, тихо, хочь макъ сѣй... Миронъ по-
дѣйшовъ на пальцяхъ просто до жердки, намацавъ по-
ясъ, здѣйнявъ его, стиснувъ судорожно въ руцѣ и хо-
тѣвъ ити зъ хаты до стодѣльчины... Втѣмъ мѣсяцъ вый-
шовъ зъ-за хмары и освѣтивъ напрасно яснымъ свѣ-
тломъ середину хаты. Цѣла смуга мѣсячныхъ промѣ-
нѣвъ впала просто на постелю и Миронъ увидѣвъ, якъ
его четверо дѣточокъ сплать спокойнымъ, тихамъ смомъ
покотомъ одно била другого... На ихъ дитячихъ лич-
кахъ малювала ся невинность и тая спокойна безжур-
ность, яка лише дитячому вѣковн властива...

Миронъ здрыгнувъ ся... „Дѣти! — подумавъ вѣнъ
собѣ, — а я забуду про дѣти...“ Поясъ выпавъ ему зъ
рукъ на землю, мѣсяцъ мовъ навмыслне не заходивъ за
хмару, лишь освѣчувавъ внутро хаты и спячї дѣти, а
Миронъ стоявъ, мовъ вкопанный, не зводячи очей зъ сво-
ихъ небожатоукъ... Що зъ нимъ за той часъ дѣвалось?...
Вѣнъ стоявъ и слухавъ, якъ якась невидима сила всту-
пала въ него, якъ якїсь вѣдмѣннї вѣдъ попереднихъ
почувана ворущилнє въ его груди... Его стиснувъ за
серце якїйсь невымовнї жаль, вѣнъ впавъ на колѣна,
притуливъ чоло до краю постелѣ, а зъ очей хлинули
ему слезы цѣлымъ ручаемъ... Вѣнъ не плакавъ уже
майже два днѣ, а теперъ въ мѣру того, якъ ему слезы
лили ся зъ очей, робилось ему на серци легше,
мовъ тяжкїй камѣнь зсувавъ ся ему зъ грудей... Вѣнъ
зложивъ руки и ставъ зъ жаромъ молнти ся. И моливъ
ся Миронъ довго, а нова сила стала въ него вступати
и спокой роаливавъ ся благодатною струею по цѣлѣмъ
его ествѣ... Вѣнъ вставъ, нахиливъ ся надъ дѣтьми, ставъ
ихъ хрестити и цѣлувати... „Бѣдї дѣти! — думавъ
вѣнъ, — матери не мають, а що-бы зъ ними стало ся,
коли-бъ имъ и батька не стало?... Ахъ, кобъ вы знали,

мои голубята, — говоривъ вѣнъ шепотомъ, — вѣдь якого кроку вы въ тѣй хвилѣ выратовали своего батька! Дякую вамъ, мои сердечнїи, та обѣцю и присягаю вамъ, що вѣдь теперь буду для васъ выключно жити и працювати...“ Вѣнъ накрывъ дѣти кожухомъ и самъ сѣвъ коло нихъ на краю постель, схиливъ голову на руку и ставъ чекати, поки и его не зморить сонъ... А мѣсяць все свѣтивъ и цѣкаві зорѣ заглядали крѣзь вконеце до тихой свѣтлицѣ...

* * *

На другїй день рано гробарь Танасъ ишовъ до коршмы заморити червака. На дорозѣ вѣнъ пригадавъ собѣ Мирона и вчерашнїй его слова. Вѣнъ зб всеи силы ставъ драпати ся въ потылицю. „И отъ мочиморда зъ мене непросвѣтнїй! — закликавъ вѣнъ зъ досадою. — треба було менѣ вчера йти до коршмы? А теперь бѣднїй чоловікъ може де висить на бантахъ! Ще готова бути людска душа на моѣмъ сумнѣню“...

Вѣнъ пошкандибавъ до Миронової хаты, однакъ чимъ ббльше зближавъ ся до неѣ, тымъ поволѣйше йшовъ, — якїйсѣ бстрахъ робивъ гажкими его ноги. Вкбиди вѣнъ почувъ, якъ зъ Миронової хаты выходили рѣвноштрнїй удары ступы... Отъ, хтѣсь товче просо, се певно Миронъ, слава тобѣ Господи! Вѣнъ перехрестивъсь и путивъ ся скоршнимъ крокомъ, а за хвилу стоявъ передъ сѣянними дверима Миронової хаты, котрї були на половину створенїй.

— А хто тамъ товче въ сѣняхъ просо? — закликавъ гробарь Танасъ, — чи то ты Миронѣ?

Миронъ скочивъ зб ступы и приблизивъ ся до дверей. Его лице було дуже блѣде, але спокбйне.

— Що робашъ? — спытавъ Танасъ.

— Товчу просо дѣтямъ на кашу, — въдповѣвъ Миронъ. — А вы що скажете? може вамъ що належить ся?

Танась почухавъ ся въ голову.

— Чи належить ся? — въдказавъ вѣнъ. — Ага, добре, що ты пригадавъ... Моя память, видишь, якъ те решето. Та оно щось нѣбы тебѣ... Менѣ вчера дали кблькось-тамъ шѣстокъ, вже не могу собѣ пригадати, хочъ мене забий... та ще менѣ щось прйде... Отъ, що дася, те й буде, та й годѣ! — Вѣнъ облилавъ ся, а его тусклі очы слабо сверкнули въ сторону коршмы...

Миронъ побѣгъ до хаты и вынѣсъ грошѣ.

— Натѣ! маєте! маєте пять шѣстокъ, — сказавъ вѣнъ, даючи Танасови грошѣ — може буде вже все... якъ кажете?

— Ахъ, все, голубе, все, ажъ за богато! Бувай здоровъ — та жий для дѣтей..

Танась стиснувъ грошѣ въ кулакъ и потягнувъ пбдбѣгцемъ просто до коршмы — заморювати червака.

А Миронъ постоявъ на дорозѣ, подививъ ся за вбходячимъ Танасомъ та повторивъ его слова: „жий для дѣтей“ и полѣвъ на ступу товчи просо дѣтямъ на кашу...

Для хорого Федя.

Маленькій Федь лежавъ хорый въ постели и тяжело стогнавъ, мовь стара людина. Мама обтулювала его латунцями, хухала ему на руки и нѣжки, бо въ хатѣ було зимно, въ печи непалено... Федьвъ тато, Марко Бурый, пригнобленный сидѣвъ край стола, оперъ голову на руки и думавъ сумну думу...

Вже неравъ вѣнъ переживавъ неоденъ смутокъ, неоденъ жаль, та здасть ще нѣколи не було ему такъ тяжело на серцю, якъ нинѣ... Дячого? Ото вѣнъ заощадавъ зъ заробленихъ грошей на стѣлько, щобы найняти конѣ до лѣса та кунити фѣру дровъ, бо на дворѣ люта зима, паливо выйшло, а до того ще й дитина, его любый Федь занедужавъ на якусь слаббеть, Богъ знае, на яку: лежить въ постели, не хоче нѣчого ѣсти, нѣ пити, лишъ стогне, а серце въ батька-матери роедѣрае ся зъ болю.

Вѣнъ вранць вже думавъ, до кого-бъ то зъ сусѣдѣвъ удати ся за коньми, коли втѣмъ дверѣ ринули и до хаты вступивъ присяжный.

— Ану, Марку! — закликавъ той непрошенный гбсть, — види-но до громадског канцеларіи, та заплати, небже, податокъ. Здекучникъ чекае ще вѣдъ вчера,

а коли нині не заплатишь, то возьмутъ кожухъ, позабераютъ вереты...

Марко Бурый вдаривъ ся объ полы руками.

Ось тобѣ дрова! — закликавъ вѣнъ переляканный. — Та якъ же я можу теперъ платити податокъ — звернувъ ся вѣнъ до присяжного, — коли бачите, въ мене вышли дрова, на обійстю нѣ трѣсочки, въ хатѣ не палено, а тутъ ще й дитина захорѣла. Конче намъ треба дровъ...

— Га, що-жь вамъ можу порадити? — вѣдказавъ присяжный. — Мене до васъ прислали, то я прийшовъ и сказавъ вамъ, а вы робѣть собѣ, що хочете.

По тыхъ словахъ присяжный вышелъ, а Марко задягнувъ ся въ латунецъ, завинувъ грошѣ въ вузалець и пѣйшовъ до канцеляріи. Вѣнъ ще мавъ яку-таку надѣю.. Вѣнъ думавъ, що може ще выпросити ся, може ему ще почекають до другого разу та не будуть грабити.

Въ канцеляріи заставъ Марко великій стискъ народу. Декотрі бѣдніи господарѣ и халупники просили ся, чтобы бы имъ ще почекали зъ податками, чтобы не грабили. Але здекуцникъ бувъ неумелымый.

Одень бѣдный халупникъ просивъ ся и плакавъ, що не має чимъ заплатити податокъ, бо мусить купити дѣтямъ хлѣба. На те здекуцникъ вдаривъ въ стѣлѣ кулакомъ и закривавъ:

Податокъ першій, якъ твоя губа, мудю одень! давай грошѣ!

Марка мовъ обливъ хто зимною водою... Коли вѣнъ почувъ тѣ слова, тогдѣ ему цѣлкомъ вѣдпала охота просити ся. Вѣнъ собѣ подумавъ: коли податокъ першій вѣдъ губы, то певно, ще податокъ першій такожь вѣдъ

дровъ, вѣдъ голыхъ плечей, вѣдъ босыхъ ногъ, вѣдъ хорои дитины, вѣдъ его Федя...

Такъ вѣнъ роздумавъ въ своѣй головѣ и коли пришла на нього черга, вѣнъ вывазавъ безъ гомону грошѣ зъ вуэлика, положивъ на стѣлъ и заплативъ податокъ за свою хатину, за шпичину, за маленькій огородецъ, за клаптикъ поля и, звѣсивши голову, пѣйшовъ смутно до дому...

Ще нѣколи не було ему такъ тяжко на серцю, якъ нинѣ. Цѣлый день пересидѣвъ вѣнъ у хатѣ, слухавъ, якъ заводила жѣнка надъ хорою дитиною, якъ дитина стогнала, а ему самому серце кривилось, щемѣло, вѣдъ журбы та грызоты въ годовѣ кипѣло, переверталось...

И чому они тамъ въ канцелярїи взяли вѣдъ него грошѣ, коли тѣ грошѣ були въ него останнїй и вѣнъ потребувавъ ихъ на паливо, коли вже не для себе, то бодай для слаби дитины? И чи они забогатѣють тыми его кѣлькома риньскими? Чи справедливо, чи по людски они поступають? Чому не хотять почекати до лѣпшого часу?... Такї и тымъ подббнїй пытаня ставивъ собѣ бѣднїй Марко, а всѣ вѣдповѣди, якї наеувались ему на тѣ пытаня, дратували его, бурили, доводили до грѣха...

Щобы отряснись вѣдъ такихъ думокъ, вѣнъ звернувъ ся до жѣнки и запытавъ :

— А що Федь? Чи буде ему лекше? якъ ты думавшь?

— Де тамъ лекше! — вѣдказала жѣнка крѣзь слезы. — Богъ знае, чи дочекае до рана... Руки й ноги змившї, якъ лѣдъ. Кобы ще хотѣй було тепло въ хатѣ, а то лють, здаеся ще змивѣйше, якъ на дворѣ...

Вбнъ вставъ и пбдбйшовъ до постелъ, помацавъ дитину за руки, за ноги, — зимнй.

— А, Господи Боже! — простогнавъ вбнъ и выбъгъ на двбръ.

Вбнъ знавъ, що на дворъ не знайде нъ патычка, нъ грѣсочки, та мико того, наче-бъ сподбючись якого чуда, вбнъ збгнувъ ся у двое и ставъ пально шукати по своѣмъ невеличкбмъ подвбрю, ставъ рукою розгортати снѣгъ и вдивляти ся въ землю, мовъ глядачи за якоюсь згубленою цѣнною рѣчию. Та годъ, нема нѣчого... Вбнъ пбшовъ ще пбдъ шбичину и ставъ нишпорити по всѣмъ закуткахъ, але й тутъ не було нѣчого. Зъ тяжкимъ сердцемъ вбнъ выйшовъ на двбръ и пбдбвсь заплаканй очи й руки до неба... На захбднбй сторонѣ, де сонце недавно зайшло, червоныло небо и рѣдкй хмарки, мовъ мѣдяна бляха, на всходѣ збйшовъ повный мѣсяць и пбдбймавъ ся все выше въ гору еповитый въ густый туманъ мраки — знакъ великого морозу. На небѣ горѣли збрки, тихо, мовъ позапалюванй свѣчечки, и блимали до него своимъ сявомъ, якось жалбено, якось приязно, неначе милосердили ся надъ его бѣдою... „Може тамъ десь и Федька зброчка — думавъ собѣ Марко — блимае — блимае и може бути, що ось-ось покотить ся она по снбнмъ небѣ й погасне, а Федя не стане въ живыхъ...“ и ще тяжшй смутокъ огортавъ его сердце. Груша на огородцѣ, била его хаты, такожъ стояла тихо, не порушило, немовъ затаила въ собѣ духъ и очѣковала чогось великого, незвычайного. На самбмъ верхку грушѣ сидѣло цѣле стадо воронъ, воѣ вороны зверненй клювами въ оденъ ббкъ, знакъ, що крбмъ морозу треба спбдбвати ся ще й вѣтру, що морозъ буде втискатись до хаты стѣнами, а вѣтеръ завѣвати-ме коминкомъ на прапѣчокъ...

У вѣгнахъ хаты блиснуло свѣтло, жѣнка засвѣтила каганецъ и Марко занепоковный звернувъ свои кроки до хаты.

„Чи не зрубати-бъ для хорого Федя грушъ?“ — перейшла ему думка черезъ голову... „Ахъ Господи Боже мѣй!“ застогнавъ вѣнь тяжко, переступаючи черезъ порѣгъ хаты.

Въ хатѣ однаково: жѣнка заводила, дитина тяжко стогнала. Марко вѣвъ на свое попередне мѣсце край стола и оперъ голову на руку.

Якій той вечѣръ смутный для него, а якѣ то були веселѣ вечера, коли Федь бувъ здоровый! Приходить вѣнь бывало зъ работы, а маленький Федь скучивъ ся безъ тата цѣлый день, витас его веселымъ реготомъ, наставляе до него рученята. И вѣнь бере на руки своего сынка, сѣдае зъ нимъ пѣдъ печю и бавить ся зъ нимъ та-розмовляе, любуесь его веселымъ лепетомъ, тѣшитъ ся, якъ Федь своими маленькими ручками тягне его за вусы, за чуприну... Вкѣнци весела жѣнка подае вечерю, а по вечера они оба зъ Федемъ кладуть ся спати, Федь своимъ маленькимъ тѣлцемъ тудить ся до тата, зачыхае свои маленькѣ нѣжки татови за пауху и такъ они оба сплять собѣ въ теплѣй хатѣ веселѣ, щасливѣ... Весело тогдѣ було и любо, мовь у раю, въ ихъ бѣднѣй хатнѣ, а теперъ смутно, якъ въ гробѣ, бо не тѣлько, що Федь лежить хорый, але зайшло такъ, що нема чимъ запалити въ хатѣ и бѣднѣй Федь мусить мерзнути.

— „Ехъ, зрубая грушу! — подумавъ Марко Бурый, — принаймѣ не буду мати на сумлѣню, що я заморозивъ дитину. Не маю за що спровадити лѣкаря, те хочь розпалю въ печи, най ему буде тепло. Рѣвно груша вже стара, мусить бути порохнава и безъ того не

довгий для неї вѣкъ"... Ђму здавалось, що груша якъ-разъ мусить бути порохова. Однакъ зъ другою стороною и грушѣ жаль ему було такожъ... Таа груша була найгрубша и найвысша зб вѣхъ грушъ въ селѣ и була незвычайно родюча. Родила она вправдѣ не конче великї, але за те дуже солодкї и смачнї грушки, и то не якъ будь, а по десять або й по кбльканайцять кбрцѣвъ на рбкѣ. Микола Бурый гордивъ ся нею и величавъ ей неразъ своимъ масткомъ, своєю коровою... И цѣлкомъ справедливо, бо не только, що кожного року можна було продати по кблька кбрцѣвъ овочу и зыскомъ не одну дѣру заткати, але Маркева жѣнка ще собѣ сушила багато грушокъ на зиму и тї сушенї грушки були подпорою хлѣба, заступали омасту...

— „Зрубаю грушу! — повторивъ Марко. — Що-жъ маю робити? Кобы знати, що Федь буде жити, тогдѣ нехай бы и груша була, а коли Федь умре, тогдѣ й грушѣ не треба... що менѣ тогдѣ по грушѣ?...“ Вбнѣ вставъ и пбдбйшовъ на пальцахъ до постелѣ, вытягнувъ руку и осторожно помадавъ Федеви руки й ноги. Зимнї! А Федь отворивъ очка и поглянувъ на Марка такъ жалбно, такъ бла-аючо, що здавалось, наче-бъ вбнѣ хотѣвъ промовити: „Ратуй мене, тату!...“

На той видѣ закрутились Марковн сльозы въ очахъ.

„Треба ратувати дитину, треба конче запалити въ печи! Ахъ, чому я скорше, ще за дня не впавъ на ту думку!“ — закликавъ Марко въ розпуцѣ.

Вбнѣ вхопивъ зъ-пбдъ лавки сокиру, выбѣгъ безъ шапки на двбръ и пустивъ ся просто до грушъ. На дворѣ морозъ тиснувъ, легенькїй вѣтрець потягавъ, небо було ясне, засѣяне безчисленными звѣздами, а мѣсяць своимъ срѣбнымъ промѣнемъ сыпавъ прямо на грушу. Груша, погружена въ глубокїи снѣ, стояла тихо, ледве

похитуючи дробненькими галузками. Цѣла облѣплена
внесемъ мѣнилась до мѣсяца рѣзными барвами. Воронь
на верхку грушѣ спали такъ само, якъ перше, тихимъ
сномъ... Марко поплювавъ собѣ долонѣ и цюкнувъ се-
кирою въ грубий пень дерева. Перша трѣска вѣдскочила
на бѣкъ и Маркови выдало ся, що груша нѣбы здрѣгну-
лась — зъ болю и въ него якось дивно защемѣло коло
серця... Однакъ вѣнъ подумавъ собѣ заразъ, що тамъ
въ хатѣ его Федь лежить хорый, що ему дуже зимно
и вѣнъ перекрестивъ ся и ставъ дальше рубати.. „Га,
стара ты вже, небого! — говоривъ вѣнъ вѣдсапуючи, —
порохнава ты, и такъ тобѣ вже недовгій вѣкъ... Послу-
жи-жъ менѣ въ мовѣмъ тяженькомъ горю.. може Федь
подужае, коли ему буде тепле..“ И вѣнъ рубавъ все
дальше, трѣски вѣдскакували, а пѣтъ вкрывавъ его чо-
ло. Вѣнъ врубовавъ ся все глубше въ дерево, а порохна
анѣ слѣду не було. Ось вже незадовго дорубавсь вѣнъ
до стрижня, а груша все здорова, якъ дѣвнѣ, —
и Богъ знае, якъ довго могла бы она ще стояти и груш-
ки родити... Марко чуе, що ему до очей тиснуть ся
слѣзы, але вѣнъ затиснувъ зубы и рубае все дальше и
дальше, мовъ-бы хотѣвъ ударами сокиры заглушити
свѣй жалъ...

Марко втомивъ ся и ставъ вѣдпочивати.

— „Мѣй предокъ, той, що посадивъ ту грушу —
думавъ собѣ Марко, обтираючи пѣтъ зъ чола, — чи по-
гадавъ вѣнъ, що его потомокъ збѣде на такій гляднѣ,
що стане рубати та нищиги сю батькѣвску памятку?
Нѣ! знаесь, вѣнъ не мѣгъ тогдѣ про ее погадати... Та
чого менѣ такій думки лѣзуть до головы?...“ Деся далеко
въ селѣ залунала весела пѣсня. Мабуть якийсь парубокъ
ишовъ кудись... хто его знае, куды вѣнъ ишовъ?
Може ишовъ до любки, а може вертавъ вѣдъ нею и

уловный радостію, видно, мусѣвъ добути на верхъ те радбствне почуване, що розширало его грудь, и затагнувъ веселу пѣсню, а звуки тон пѣснѣ розходили ся въ чистбмъ и тихбмъ воздухѣ по цѣлбмъ селѣ и долетѣли до ушей Марка Бурого... Его, мовь-бы хто ножемъ потягнувъ коло сердца, такъ прстивною для него була тая весела пѣсня... И якъ люде можуть веселити ся, коли ему такъ тяженько коло сердца? коли ему такъ смутно?...

Вбнъ зайшовъ зъ другого боку грушѣ и ставъ дальше рубати дерево. Сокира блискала до мѣсяця, трѣски вѣдскаковали, а весела пѣсня не переставала лунати... Вкбнці груша затрѣщала и зъ шумомъ та лоскотомъ повалилась на землю... Переляканѣ вороны зъ дикимъ крикомъ стали лѣтати понадъ збуреною чуприною Марка Бурого, а Марко Бурый выпустивъ зъ рукъ сокиру на снѣгъ и похиливъ голову на груди...

Першій разъ.

Що-ино на свѣтъ Божій стало займатись, а мати и старшій братъ спалъ, коли Параня збудилась зб сну. Она мала першій разъ въ своѣмъ житю йти въ поле жати, и вже страхъ зъ якъ великою нетерпеливостію очѣкувала она того ранку... Она схопила ся зъ постель, розглянулась по хатѣ и выдалось їй на причудъ, що она вже не малый дѣвчукъ, якимъ була до теперъ, але вже велика, слушна дѣвчина, що десь и того року та поваги у неи набрало ся, чого до теперъ цѣлкомъ по собѣ не замѣчала. Она причепурилась на-борзѣ, вхопила кошовку, побѣгла до криниць, принесла до хаты воды и розпалила въ печи на обѣдъ.

— Чого ты, Параню, чимъ боржѣй вже збрвала ся та берешь ся не до своєї роботы? Тобѣ ще спати-бъ! — догоряла мати дочцѣ, забираючи ся сама варити обѣдъ.

— Еть, мамо, теперъ не пора спати, коли зачинають ся жнива; теперъ хнба самі дѣлюхи сплять, тѣ, що не хочуть робити, — вѣдказала Параня зъ великою повагою, крутнулась на одной нбжцѣ и побѣгла до коморы, де на кѣлочку висѣвъ ей новый серпъ.

Мати лишь уемѣхнулась та пехцтала головою..

Она тѣшилась въ душѣ своею донечкою — робтинцею, своею потѣхою на старій лѣта, хочъ и не давала по собѣ пѣзнати тон утѣхи.

Паранѣ минавъ заледви четырнадцатый рѣкъ житя, она була хорошою бѣлявочкою, чорнонокою, чорнобровою, еи тѣло стало що-нино розвивати ся, мовъ той пупляшокъ рождѣ. Не одному могло-бѣ выдатись, що се навѣтъ грѣхъ заставляти до тяжкои роботы таку ще нерозвинену цвѣтку. Однакъ въ селяньскѣмъ ставѣ на се не зважають...

Мати Паранѣ була убогою вдовою, мала всего хатку зъ огородцемъ и оденъ загбичикъ поля. Изъ своего годѣ прожити, ддятого треба йти на паньскій ланѣ жати за сноплѣ, а свое нехай за той часъ чекае; а якъ свое жито буде вже само просити ея пѣдъ серпѣ и елонити ея и опадати, тогдѣ хочъ-бы въ ночи при мѣсяцехи можна свое выжати.

До теперъ ходила вдова на живна зъ сыномъ, та ось сего року „пѣдросла“ вже Параня — те нехай и она йде, въ трѣйку все таки бѣльше зароблять... Параня й безъ того рвала ся до роботы, а коли мати нагадала про живно и принесла для неи зъ мѣста новий серпѣ, то Параня ажъ скакала зъ великою радости и плескала въ долонѣ...

Та сего ранку она вже тѣшилась наибѣльше, бо-жъ сей ранокъ выдавъ ся для неи якимсь великимъ празникомъ, а день, въ котрѣмъ она мала йти въ поле жати и першій разъ въ житю побѣчь матерн омытись потомъ гяжкою працѣ, мавъ бути переломомъ въ еи житю... Вѣдъ теперъ на бѣкѣ ляльки и дитинячій забавки, а замѣсть нихъ серпѣ до рукъ и праця, невсыпуца праця такъ довго, якъ довго вѣку на сѣмъ свѣтѣ. Та

чи есть тутъ чего такъ дуже тѣшити ся? Бѣдна дитина!...

Параня побѣгла до коморы, здѣяла въ вѣлочка серпъ, принесла до хаты и, оглянувши его въ всѣхъ бокахъ уже Богъ знае, котрый разъ, положила на столъ; потѣмъ подвинула ся до маленького зеркальца на стѣнѣ, поправила себѣ на головѣ неслуханный космичъ волоса, що все вылазило въ-за уха, и сѣваючи въ пѣвъ-голосу якусь пѣсоньку, побѣгла до стодѣлщины будити старшого брата, що спавъ блаженнымъ сномъ на сѣнѣ, мовъ бы ему и въ умцѣ не було йти нѣтъ жати.

— Ану, Иване! дѣнтак, вставай! — закликала Параня сѣбнимъ голосочкомъ, а коли Иванъ и вусомъ не моргнувъ на ея покликъ, тогдѣ Параня давай его термосити, давай за ноги тягнути.

Видици Иванъ збудивъ ся, протеръ очи.

— Що такє? горить, чи що? — спытавъ вѣмъ здивованный.

— Не горить, а часъ вже вставати. Въ хатѣ вже обѣдъ доварюеть! — закликала Параня. — Ану, выходи въ стодолю на свѣтъ божій, умый ся змною водою та Богу моли ся, бо вже люде збирають ся та й намъ пора йти жати!

— Овъ! яка менѣ жниця, якъ въ вѣлоча батѣгъ! — проворкотѣвъ Иванъ и хотѣвъ знову положити ся на запашиє сѣно, але Параня не дала, вхопила его за руку и силомцѣ тагнула на двѣрѣ. Якъ-разъ зѣшло сонце и золотымъ промѣнемъ ударило просто въ отвореніи двѣри стодѣлщины. Иванъ збрвавъ ся на рѣвни ноги и обоє молоді люде роземѣли ся голоснымъ реготомъ.

Незадовга и обѣдъ бувъ на столѣ, обѣдъ скромнѣнкій и пѣсеннѣкій, якъ звичайно у бѣднѣхъ людеи

и то ще на переднюку, — такій обвѣдъ, що коло него че потрібно довго гаяти часу. Вдтакъ всѣ троє забрали серпи, не забули такожъ на полуденокъ, що складавъ ся зъ прѣсною паланички и кѣлькохъ огѣрочкѣвъ, заперли хату и пѣйшли улицею вѣдовжь села.

До нихъ прилучалось все бѣльше женцѣвъ, бо попередного дня паньскій тивунъ оголосивъ початокъ жнива на паньскѣмъ ланѣ, а вкѣнци назбирала ся спора громадка. Попереду йшли дѣвчата, за дѣвчатами хлопцѣ, а позаду старшій жѣнки и молодицѣ сумѣшь зъ чоловіками и старшими дядьками. Всѣ були убого побвранѣи, а де-хто навѣтъ драгитиво, якъ звычайно найбѣднѣйшій люде въ селѣ и безземельнѣи халупники, що йшли на паньскій ланъ жати за копу, щобъ заробити собѣ дещо на прожитокъ. Липнєве сонце що-нио збѣшло зъ-за обрѣя и оживило своимъ благодатнымъ свѣтломъ цѣлу вселенну, до недавна погружену въ глубокѣмъ снѣ. На стодолахъ клекотали бузьки, по плотахъ скакали горобчики и весело цѣрѣнькали, а цестрѣи метелики перелѣтали зъ цѣтки на цѣтку та упивались нахучою росею. Земля усмѣхала ся, сяне небо усмѣхало ся, и женчики були веселѣ: дѣвчата щєбетали мовтѣ пташечки, хлопцѣ весело гомонѣли, а старшій позаду розмовляли повагомъ.

Мѣжь тымъ дѣвчата все оглядали ся-вѣдъ часу до часу, мовъ-бы имъ чого недоставало. И справдѣ имъ не доставало старого дядька Прокола. Бувъ то старый парубокъ и великій смѣхунъ. Що небудь вѣнъ скаже, то чоловікъ, що его слушае, не вытримае, мусить смѣятяся, ажъ за боки тримати ся, а дѣвчатамъ того тѣлько й треба. И вже они его любили, того дядька Прокопа, душѣ за нимъ не чули. Де-небудь его здыбають, такъ заразѣ берутъ межи себе та й: говори, дядьку! оновѣдай всяку

всячину!... Однако симъ разомъ дядько Прокбпъ ишовъ зъ самого заду. Не знати, чи вбнъ справдѣ забувъ дома Богу помолити ся, чи то сей красный, лѣтний ранокъ такъ зворушивъ его поетичну душу, досыть, що вбнъ тримавъ у рукахъ капелюхъ и йдучи позаду грмадки женцѣвъ, вдмовлявъ набожно молитвы въ пбвъ-голосу. Старшій уважали се рѣчию зовсѣмъ природною, бо-жь прецѣвъ неразъ можна спѣткати чоловѣка, що йде селомъ або полемъ и молить ся Богу, але дѣвчата, звычайно вѣтрогоны, мусѣли и тутъ знайти щось смѣшного. Котрась шепнула: „Дивѣть, дядько Прокбпъ молить ся Богу, дядько Прокбпъ безъ Отченашу обѣдавъ“... И якъ почувли другі, що дядько Прокбпъ нишѣ безъ Отченашу обѣдавъ, такъ давай смѣяти ся, хихотатисъ, и вже черезъ цѣлу дорогу не було у нихъ нишой бесѣды, якъ тѣлько про се, що дядько Прокбпъ безъ Отченашу обѣдавъ. А Параня смѣялась вже найбільше. Ъй було невысказано любо, що ось-то она йде поручъ зъ дѣвчатами-вбдданицями, котрѣ ще вчера уважали еи за пбдростка, а нишѣ приняли до своего гурту, якъ подругу, бо-жь прецѣвъ має серпѣ въ рукахъ и йде не на забаву, а на жинво.

А дядько Прокбпъ, хочъ и чуе, що дѣвчата смѣють ся, хочъ и видить, що они все за нимъ оглядають ся, хочъ и знае, що они хотѣли-бъ мати его мѣжь собою, однакъ не подаесть покусѣ. Все йде зъ заду и молить ся Богу, мовѣ-бы хотѣвъ имъ сказати: Смѣйте ся здорові, а менѣ въ тѣй хвили не до того; я мушу подякувати Богу за те, що не пороснувъ градомъ на людску працю, бо десь тамъ мѣжь людскими полями и мѣй клаптикъ жита доходить...

Прийшли вѣбци на паньскій лашъ и тутъ вѣб розпознавали ся. Члены поодинокихъ родинъ сходились

до купы и разомъ ставали до работы. Параня зъ матерію и зб старшимъ братомъ збйшли ся такожь разомъ, заняли одну полосу, перекрестились набожно по три разы и стали жатъ.

— Ану-но ты, сороко черноока, бери ся до работы! — закликавъ до Паранѣ дядько Прокбпъ, котрый зб своею родиною занявъ сусѣдний загбнѣ. — Будемо видѣти, чи вмѣнешь ты такъ само серпомъ вывивати, якъ по дорозѣ хихи-смѣха выправляти...

Параня почервонѣла, мовъ квітка, зб встыду, коли почула дядьковѣ слова. Они выдались їй справедливимъ докоромъ за те, що она на дорозѣ смѣяла ся, мовъ-бы дядько безъ Отченашу обѣдавъ, и теперь жалувала въ душѣ и каялась того, що вже не верне ся, та не знала навѣтъ, якъ дядькови вдповѣсти, що сказати.

Параня лиха сама на себе, стала завязуто жати... Що набере жменю стебель, то серпомъ чухъ! — и кладе позадь себе на снбпъ; серпъ полыскуєсь, мовъ змїя, жито шелестить, дѣвчина жне.

— Поволи, дитинко, поволи! — остерѣгала мати, — ты ще непривычна, кобысь не врѣзала собѣ руки...

А дядько Прокбпъ бувъ таки трохи цѣкавыи. Вбѣи пбдступивъ ближе до дѣвчины и, накладаючи до люльки тютюну, ставъ пильно приглядати ся молодбѣи жницѣ.

— Ге ге-ге! — закликавъ старый по хвѣли, — иѣвроку, иѣвроку, иѣвроку! Та она жне, якъ стара, готова ще всѣхъ насъ выпередити...

Тутъ уже Параня, захочена похвалою дядька Прокбпа, уважала за потрѣбне конче щось сказати, иначе могли-бъ ей уважати за немову... Она, не переставючи жати вдказала:

— Уже кого, якъ кого, але васъ, дядьку, то таки

певно випереджу, коли ви зам'єте серпомъ жати, будете люльочку пакати...

— А диви, яка робітниця! ще й мене до роботи жене... Гей, кумо Марисько! — звернувъ ся вбнъ до Параньной матери, — лагодъ ся до вес'ля, бо такимъ робітницямъ, якъ твоя доня, не довго д'яувати...

— Сми'йте ся, сми'йте ся! — вѣдказала гордовито вдова Мариська, — та ще вреч'те мен' д'явку...

— Не ббй ся, кумо Марисько! Вжѣ мен' такому старому собацѣ не вречи твоєи дочки, — вѣдпов'явъ дядько Прокбпъ. — Коли я тебе саму не врѣкъ тогдѣ, якъ ты пышала ся чорними бровами, а я, чорновусий парубага обертавъ тобою на музикахъ, якъ тою стебелинкою, а все заглядавъ въ твоє чорнй очн, то теперъ вже не вречу твоєи дочки... Ей, кумо Марисько, тѣ-то було колєсь весело! не правда?

— А йди собѣ старый! — закликкала вдова Мариська и махнула серпомъ. — Дѣти слухають, а вбнъ мен' буде теревєн' гнути та нагадувати, якъ ще баба д'явкою була...

Всѣ розсми'яли ся, а дядько Прокбпъ, попакуючи люльку и усми'хаючись зъ вдоволенємъ, пбйшовъ на своє м'сце та ставъ жати, серпомъ вымахувати.

А вдова Мариська таки не оперлася покусѣ, таки нагадала собѣ той часѣ, коли она була ще молодою д'явчиною та вытанцюувала зъ Прокопомъ, и рѣшила въ своѣй головѣ, що таки справдѣ було тогдѣ весело. Она собѣ нагадало такожъ, що Прокбпъ навѣть до неє сватавъ ся колєсь, та вже вбнъ б'днѣга якось нѣколи не мавъ до того щастя та й такъ лишєвъ ся парубкомъ ажъ до сивого волоса.

Сонце пѣднесилось усе выше въ гору, ранний холодокъ удѣтавъ, а зам'єте него ставало чимъ разъ го-

рятьше. На небѣ нѣгде не видко нѣ найменшом хмарки, нѣ зъ-вѣдки не дыхне вѣтрець, горячій потъ чимъ разъ ббльше обливаетъ жевцѣвъ, але они не устають въ работѣ, серпы польскують ся, чаккають, жито шелестить... Мовь тѣ мурашки, що не зважають на денну спеку, а все йдуть дальше въ своѣмъ походѣ, такъ само жевцѣ все напередъ поступають въ работѣ. Передъ ними чимъ разъ меньше незжатога жита, по-за ними чимъ разъ ббльше стернѣ... Женцѣ въ поли при работѣ — се для мене красный зворушаючій видъ. На той видъ огортае мене якесь неописане, богоговѣне почуванне, я клоню чоло передъ тою величною працею и вѣдаю честь рукамъ, що тои працѣ пбдняли ся. Та чого они такі бѣдѣй, такі забуті тѣ чорні, перепані руки? Та чи скоро приде для нихъ лучша доля, вбдраднѣша будучность для тыхъ голодныхъ, захлялыхъ роббтниківъ-хлѣбороббвъ? Гей, Господи Боже, зглянь ся, допоможи та прискори той часѣ!..

Параня анѣ разу не пристала, анѣ не почувала втомы. Она йшла разомъ зб старшими, личко еи зарумявилось, хустина впала на плечи, короткі перстѣнички волоса, що не дали ся заплести въ косу, розбурхались и мовь вѣнчокъ окружали еи чоло. Та она, мовь знаючи, що еи зъ тымъ до лица, дала имъ волю и все жала та жала, лише вѣдъ часу до часу выпрямилась та запаскою овѣивала свое розвалене лице.

Вкбнци сонце пбднеслось до найвысшом высоты и сыпало на землю, мовь гравъ, горячимъ промѣнемъ, стало парно, мовь у банѣ, настаѣ полудень.

Дядько Прокбпъ педививъ ся на сонце, глянувъ на тѣнь и вкринувъ зб всеи силы:

— Гей, люде, християне! Ану погляньте въ гору: онъ, де сонце! А тѣнь вѣдъ людини маленька, я къ чор-

ный песикъ при ногахъ... Часъ вже хіба відпочити та покръпитись, чимъ Богъ пбславъ!...

Женць, мовь чекали на той покликъ, кожде кидас серпъ та бѣжить до торбини зъ чорнымъ хлѣбомъ, зъ чѣсникомъ, зъ огбрючкомъ. Всѣ розтаборились и стали полуднати, а Паранѣ ще нѣколи не смакувала такъ, якъ сьогодня, палаиця зъ огбрючкомъ. Всѣ веселѣ, балакають, смѣють ся, жартують, а дехто, попоѣвши, витягнувъ ся лѣниво на сырѣй землѣ, накрывъ очѣ капелюхомъ або хустиною и лежить въ якѣсь одеревѣлости: нѣ-то вѣнъ спить, бо на сонъ нема часу, нѣ-то чуває, бо обоятный на те, ще другѣ говорятъ. . Вѣнъ прийнявъ до святомъ земельки и лежить на нѣй непорушно, мовь-бы хотѣвъ за той короткѣй часъ набрати зъ той землѣ свѣжонъ силы до дальшой працѣ...

*

*

*

Сонце зайшло вже. Вечѣръ зближавъ ся скорою ходою, на небѣ стали показовати ся збрки. Зъ паньского лану вертали громадка женцьвѣ току самою дорогою и въ тѣмъ самѣмъ порядку, въ якѣмъ ишли рано въ поле. Не було мѣжъ ними лише старшихъ жѣнокъ, бо тѣ пѣйшли скорше до дому варити вечерю. Всѣ женць, а особливо молодѣжъ були веселѣ, немовъ вертали зъ весѣла, а не вѣдъ тяжконъ працѣ. Дѣвчата попереду спѣвали пѣснѣ, а хлопцѣ весело жартовали, або спѣвали разомъ зъ дѣвчатами.

Лишь одна Параня була якось не своя... Она нажала цѣлу копу, такъ само якъ кождѣй пересѣчный жнець. Черезъ цѣлый дѣнь, якъ довго тревала работа, не чула она втомы, ажъ воли работа склѣчила ся и люде пустили ся въ дорогу до дому, почула Параня въ собѣ нагло якусь охладѣсть, неповоротнѣсть въ рукахъ,

въ ногахъ и въ цѣлбмъ тѣлѣ. Бѣдна дѣвчина була ще непривычна до такъ тяжкой працѣ, она першій разъ въ житю перебула той „непыть зрѣлости“, зъ того и втомилаась. Однакъ за другимъ, за третимъ разомъ людина наберае вправы, а тогдѣ и втомы въ такбмъ степени не чус. Се рѣчь звычайна... Наибольшимъ бажанемъ Паранѣ було не дати по собѣ пѣзнати того умучена передѣ другими, щобы зъ неи нѣхто не смѣявъ ся, и ддятого удавала она веселѣсть и бадьорнѣсть. Дѣвчата спѣвали и она такожь силувала ся спѣвати, хочъ чула добре, що у неи нема до того нѣ найменшой охоты. Дядько Прокбпъ ишовъ поручъ зъ молодѣжю и оповѣдавъ рѣжнї смѣшности, зъ чого всѣ заходились вѣдѣ реготу. И Параня такожь смѣяла ся, але она чула добре, що ен смѣхъ не такїй, якъ у другихъ, она навѣтъ не знала гараздъ, що таке смѣшне дядько Прокбпъ говорить...

Зъ-за овиду выкотивъ ся круглолицый мѣсяць. Вечѣръ ставъ чудово гарный, величавый... До села було вже недалеко, а дѣвчата, мовъ навмысне звѣльняли ходу, щобъ довше бутн разомъ та повеселитись пѣсля цѣлоденной працѣ, та наслухатись смѣшныхъ оповѣданъ дядька Прокопа.

Але дядько Прокбпъ бувъ ишой гадеи, якъ дѣвчата; ему було спѣшно певечерати та зарытись де въ солому на вѣчный вѣдпочинокъ, ддятого и самъ ишовъ скорше и пѣдганявъ дѣвчата до скоршого ходу.

— Ану, козоньки! — говоривъ вбпъ, — не приставайте вы такъ дуже, а поспѣшайте скорше, бо теперь не Великденъ зъ гагѣлками, а жинва, часъ горячїй, треба йти спати, щобъ завтра зновъ стати до работы...

И дѣвчата радї-нерадї мусѣли пѣдбѣгати за дядькомъ Прокопомъ.

Вѣбици приишли до села и тутъ громадка людей

стала чимъ разъ-то зменшатсь. Тутъ то тамъ хтось зъ людей зближивъ ся до своихъ ворбъ та й прощавъ ся зъ прочими: Добравбчъ, дядьку!.. Добравбчъ, подруженьки! а вѣличте насъ завтра рано, не втѣкайте!..

Вдова Мариська чекла вже на свои дѣти зъ вѣчерю, зъ пбсенькою, скромненькою... Дѣти прийшли. Парая не впала де хаты зб свѣомъ и гаморомъ, якъ се до теперъ бувало, а вступила поважно, тихо, повѣсила серпъ на вѣлочку пбдъ образомъ, сама сѣла на лавцѣ и тяжко збтхнула. Она выглядала, мовъ та пташка прибита слотою, що опустила крильця и вже не зббна до дальшого лету.

— А що, Параяю, — заговорила мати, — втомилася дуже? правда?

— Втомилася, мамо, — вбдповѣла дѣвчина, — мы всѣ троє нажали по копѣ...

— Правда? А я тебѣ все казала: не дурѣй! жни поволи, розважно, — докоряла мати, — а ты все рвала ся цѣлый день на передѣ, якъ дурна коза, щобы всѣхъ, навѣть матѣрь выпередати... Памятай-же, май розумъ на другій разъ та роби въ мѣру, пбсла силы, якъ Богъ приказавъ, а теперъ сѣдай вечеряти, та йди спати, вбдпочинь...

Бѣ жалъ було свои единой донечки, крышечки, що такъ утомилася цѣлоденною працею въ поли... Але она потѣшала ся тымъ, що ен доня вдала ся нѣ въ кого, тблько въ неи, въ свою маму... Вдова Мариська пригадала собѣ, що и она колись такъ само втомилася, коли выйшла малою дѣвчиною першій разъ на жинво, але потбмъ набрала вправы и умѣркованя, такъ що и втумы опбсла не було чути... Вдова Мариська пригадала собѣ, що она колись за молодыхъ лѣтъ була першою реббтвицею въ селѣ, та що власне длатого, хочъ она

сирота нічого не мала, посватавъ ей небожникъ чоловікъ... Такъ и Параню хтось посватае — рвншла она въ свойй головъ — може навѣтъ якийсь богацькій сынъ... Бо-жь зъ неи робить ся красна дѣвчишка, а яка роботаща, моя донечка, голубонька едана... Господи Боже, благослови ей та дай їй добру долю...

По вечерѣ мати лягла спати на постели въ хатѣ, а Параня зъ братомъ пбѣшли до стодолы на сѣно. Ахъ, якъ она бажала ще на дорожѣ дбстати ся чимъ скорѣйше до того затишного мѣсця на водпочинокъ! — и кинулась она, мовъ камѣчикъ на запашиє сѣно... Лежачи горѣлиць, слухала она зъ якоюсь неописаною любовстю, якъ десь на сѣножати все рвномѣрно деркавъ деркачь, пбдъ пбдвалиною въ стодолѣ цвѣркавъ сверщокъ, а котрыйсь зъ сусѣдвъ молотивъ при мѣсяцевѣ жито на хлѣбъ. Тутъ прийшла Паранѣ де головы думка: що за силу муєнтъ мати той хлопць, коли вбнѣ не тблько працювавъ цѣлый день у поли, але ще въ ночи замѣсть ити спати, гопає цѣпомъ, що ажъ вбдголосъ розходить ся... Братъ не спавъ; вбнѣ сидѣвъ на сѣнѣ била сестры и шептавъ молитвы. Дѣвчина пригадала собѣ, що она такожъ по вечерѣ ще не молилась, и їй стало совѣстно, она забажала вбдмовити принаймѣ Отченашь - Богородице Дѣво... Она хотѣла пбднести ся, сѣсти, перекреститись... однакъ ноги, руки, крыжѣ выдались їй тугими, мовъ зъ олова, нѣякъ не можна ихъ пбднести нѣ нимъ рушити... Тутъ вирывувъ въ уавѣ бѣднои дѣвчины дядько Прокбпъ... що нѣбы той дядько Прокбпъ выставивъ зъ пбдъ сивыхъ вусбвъ кбнець языка и усмѣхавсь глумливо до неи, деркачь на сѣножати все деркає рвномѣрно, а сверщокъ цвѣркає, а сусѣдъ молотить жито на хлѣбъ... однакъ тѣ голосы нѣбы все ббльше и ббльше вбддаляютъ ся, все тихшають... Братъ

уже переставъ молити ся, вѣнъ перекрестивъ ся въ послѣднѣ, лѣтъ спати, держачь и сверщокъ вже замовкли, ще лишъ трохи чути, якъ молотить сусѣдъ, але вже десь нѣбы дуже далеко... Вѣдници все затихло, дѣвчину опускає самосвѣдомбсть, она засыпляє глубокимъ, твердымъ, мелодымъ сномъ...

На дворѣ красна, тепла, чудова нѣчь, цѣле село спить пбся тяжкомъ працѣ глубокимъ сномъ, навѣть чоловікъ, що молотивъ недавно жито на хлѣбъ, пбйшовъ спочивати въ соломѣ. Лишь псѣвъ вѣдъ часу до часу десь гавкне въ селѣ, зрештою все тихо...

Крѣвъ шиару въ стодоляхъ але мѣсяць свое промѣне на сѣно, одна зброчка цѣкаво заглядає, дивить ся на личко спячон дѣвчины, а въ мѣсячнѣмъ промѣню помадъ головою Паранѣ умосить ся одинокій комарь та бренть, выспѣвує :

— Спи, Параню, бо ты дуже втомлена, спи рѣбонько, набирай силы, щобы и завтра знову нажала копу на паньсьомъ ланѣ твоѣй мѣньцѣ на потѣху, на славу...

Жебрачка.

Въ галеріи образвъ мѣжь найсвѣжѣйшими дѣлами штуки звертавъ на себе наибольшу и майже выключну увагу публики образъ одного молодого артиста, котрый вымалювавъ на полотнѣ звычайну мѣску старуху-жебрачку въ природній величинѣ и зъ такою реальною правдою, що видѣть чудувались и не могли начудоватись, хвалили и не могли нахвалитись молодого артиста...

Одного лѣтного дня стояло передъ згаданымъ образомъ трое людѣй: досыть ще молодой мужчина, молодца, дуже хороша и пбсла найновѣйшой моды вбрана панѣ, мабуть его жѣнка, и молоденька, такожь вельми гарна и зб смакомъ убрана панночка, мабуть сестра старшой дамы. Всѣ трое стояли рядомъ передъ образомъ, а зъ ихъ очей такъ и пробивавъ ся нѣмый зачудъ и те остовпѣня, въ яке чоловіка деколи вправляе правдиве дѣло штуки.

Въ сали було снмъ разомъ выимково дуже мало людей, бо день бувъ надто горячій, а крѣмъ того вже зближавъ ся полудень, длятого товариство, выйшовши зъ першого вражѣня и нѣ на кого не оглядаючись, почало зъ собою въ пбвъ голосу розмовляти.

— Ахъ, Боже! — закликала хороша панѣ — до того справдѣ треба вже великою здѣбности, щобы намалювати такий образъ и впровадити чоловѣка въ таку шлюзію!

— Здаєсь, она такъ и дивить ся на насъ своими старечными очима и леда хвиля промовить жагѣсымъ голосомъ: „Дайте шажокъ Христа ради!“ — додала молода панночка и тяжко зѣтхнула.

— Въ тѣмъ власне лежить суть штуки, — сказавъ мужчина зъ повагою. — Представити рѣчь такъ, якъ она въ дѣйсности есть, влити въ неи життя, а крѣмъ того освѣтити ея певною мѣрою идеальности — належить до справдѣшныхъ артистѣвъ; тожь и авторъ тон картины, якъ зачувати, молодой ще чоловѣкъ справдѣ має передъ собою велику будущиость.

Товариство подало ся кѣлка крокѣвъ въ-задъ и зновъ потонуло въ огляданю картины.

— Вбѣрѣть, прошу васъ, пѣдъ увагу тов лице! — ставъ говорити мужчина до своихъ товаришокъ. — Артистъ навмысь выливъ на голову своєї старухи цѣлый сѣбитъ сонѣчного промѣня, щѣбы всѣ черты ея лица були тымъ выдатнѣйшими, и справдѣ осягнувъ тымъ свою цѣль, бо передъ нашимъ окомъ не може укрѣтити ся найменша подробица потрѣбна до охарактеризованя того лица. Дивѣть! зъ якою вѣрностию вѣдданѣ всѣ его черты, тѣ старечѣ, давного блеску позабавленѣ очѣ, тая сѣть безчисленныхъ морщинъ... або тѣ уста, на-пѣвъ отворенѣ, беззубѣ, здаєсь, они нѣбы порушають ся...

— Справдѣ чудесне! — закликали обѣ панѣ.

— Се ще нѣчого, — говоривъ мужчина дальше, — се рѣчь вправы и техникѣ. Найголовнѣйша рѣчь въ тѣмъ, що артистъ умѣвъ вѣтхнути въ свѣй малюнокъ справдѣшне життя. Погляньте на нього зъ бѣльшою увагою:

чи не говоритъ зъ того лица бѣда, нужда, голодъ, а може ще ѣ слаббеть, однимъ словомъ: жите? Здаесь, та старуха своимн очима, своимн морщинами, своимн поевнѣлыми губами просить насъ, благае о помбчѣ, здаесь — вѣдъ нашого милосердя зависить еи сп... не, еи истноване... Що жъ? чи не такъ?

— Ахъ, правда! — закликали обѣ панѣ, старша дама додала: — Въ сѣй хвилѣ здаесь менѣ, а я почувуаю милосерде. Се дѣйстно штука: за помочи образу выкликати въ людиѣ подббне почуване...

— А до того яка пропорція, яка симетрія лежить въ цѣлости картины! — говоривъ дальше мужчина. — Всѣ барвы вѣдповѣдно розложени, нѣчо не замазане, всео якъ найстараниѣше выбичене, однимъ словомъ: правдиве дѣло штуки! Але погляньте теперъ уважно на середину полотна и скажѣть менѣ: щѣ вамъ найббльше впадае въ очи?

Панѣ стали уважно дивитись на картину, однакъ не говорили нѣчого. Мужчина добувъ зъ кешенѣ картку паперу, звинувъ еи въ трубку и подавъ своѣй жѣницѣ.

— Подивись черезъ ту трубку!

Жѣнка замкнула одно око, а до другого приложила звитекъ паперу и уважно приглядалась картинѣ.

Ровночасно панночка звинула въ трубку обѣ долонѣ и собѣ стала въ той способѣ дивитись на образъ.

— Ну и що-жъ вы видите?

— Я виджу руку, — вѣдповѣла жѣнка — и та рука мовѣ-то вѣдстае вѣдъ полотна.

— А зъ другой руки видно лишь голый локоть, — додала панночка, червѣнѣючи.

— На то власне я хотѣвъ звернути вашу увагу, — сказавъ мужчина зъ вдоволенемъ. — Одною рукою, зъ котрой видно лишь голый локоть, притримъ же-

Виблютенка найзнамен. повѣстей. Томъ LXII.

брачка свои лахи (однакъ ся рука не вѣдграе тутъ важной роль), а другу вытягнула по милостиню. И власне що-до той вытягнутой руки показавъ молодой артистъ величезный талантъ, майже гений артистичный. Бо не тѣлько, що та рука вѣддана якъ не можъ лучше аб всѣми зморщинами и жилами та що тутъ въ найвышшомъ степенѣ е захована перспектива, черезъ що выдае ся, мовъ-бы та рука вѣдставала вѣдъ полотно, мовъ бы сонѣчне свѣтло на нѣй рухало ся, переливалося, — але найважнѣйше то се, що она зъ выразомъ лица творить гармонию, сказати-бы, одну цѣлѣсть... Обіймѣть лише однимъ поглядомъ и лице и вытягнену руку жебрачки.. Чи не замѣчае те перь, що той бѣдлашный выразъ убожества и нужды и голоду, на котрый я выше звертавъ вашу увагу, выступае те перь живнѣйше и живнѣйше порушае людске серце?

— Ахъ, такъ! — промовила старша панѣ, — я навѣтъ почуваю въ тѣй хвилѣ якесь неописане зворушене въ грудяхъ, а до очей тиснуть ся менѣ слезы.. на правду!

Она повела хусточкою по лицѣ.

— Ахъ, що за злуда! — закликала паничка. — Чоловѣкъ хвилями забуває, що се полотно, и ось-ось готовъ сягнути до калитки, щобы втиснути въ ту руку милостиню... А цѣкава рѣчь, — додала она, — кѣлько сей образъ мѣгъ бы коштувати?

— На сѣмъ я такъ дуже не розумѣю ся, — вѣдновѣвъ мужчина, — але завсѣгды здаеся менѣ, що вѣнъ повиненъ що найменше коштувати десять тысячъ коронъ.

— Не знати, чи его хто купать?..

— Чому нѣ! Така картина може окрашати найсвѣтлѣйшій салюны.

Всѣ трое, надивившись довольнѣ на цѣну картину, вѣйшла зъ салѣ, перейшли черезъ обширный коридоръ и явились на площѣ, що розстелялась передъ галерією образѣвъ.

— А теперъ, голубчику, — промовила милымъ голосочкомъ молода панѣ до свого чоловіка, — пбйдемо до дому на обѣдъ... я казала кухарцѣ зготувати для тебе твою найббльше улюбленій потравы... але по дорозѣ вступимо до базару... Я хочу сторгувати ту шовкову матерію на сукню, про котру я не давно тобѣ говорила, а ты обѣцявъ заплатити.

— То вступимъ до базару! — вбдповѣвъ недбало мужичина.

Всѣ трое перейшли черезъ площу и мали вже завернути вѣ ббчну улицю, на котрбй знаходивъ ся славный базаръ, коли вѣ тбмъ якась жебрачка, що стояла на розѣ улицѣ оперта о муръ, вытягнула до нихъ суху руку та стала лебедѣти слабымъ голосомъ :

— Ахъ, ласкаві панство! я ще нинѣ нѣчого не ѣла... я така голодна, така хора... а милосердѣть ся надъ нещасливою, подайте милостію Христа ради!...

Але панство не звертали на неѣ нѣ найменшою уваги и йшли все на передѣ поважною ходою. И на що нимъ звертати на неѣ увагу? Кблько-то такихъ самыхъ жебрачокъ не стрѣчають они що дня на улицяхъ мѣста?

Тогдѣ жебрачка, не знаѣи вже длячого: чи би такъ докучавъ голодъ, що она за всяку цѣну хотѣла дбстати милостію, чи она мала яку иншу задушевну гадку (она динилась передѣ тымъ на браму ведучу до галеріи образѣвъ), вбдѣлилась вбдѣ муру, заступила дорогу молодбй, хорошбй пани и дбтнула ся своими зимними

пальцами си ручки, щобы тую красну рученьку поцілувати...

— Ахъ, Боже мій! — кривнула молода пані, — якъ-же мене налякала якась огидна баба! не добре мені робить ся, серце бить ся! — и мѣцно вчепила ся рамени свого чоловіка.

Всѣ троє приспѣшили ходу.

— Ахъ! и якъ уже зухвалыми стають ся тѣ неробы! Вже оправдѣ небезпечно показатись на улиці! — вакликала зъ обуреннємъ молода панночка.

— Я вже кблька разбѣ у газетахъ звертавъ увагу магістрату на сей нагнѣтокъ суспѣльности, що непокоить спокбйнихъ людей, — сказавъ мужчина, — але магістратови анѣ поліціи навѣть не снитъ ся взятись за якѣ-будь мѣры въ тѣмъ взглядѣ...

Всѣ троє пбйшли прискоренимъ крокомъ до базару.

Шкода, що тѣ люде не приглянулись лучше тбй напастливбй жебрачцѣ.. Була те власне та сама старуха-жебрачка, що послужила за модель молодому, многонадбйному артистови до его славного образу, та сама, що си портретъ на выставѣ всѣ троє паньство такъ подивляли, такъ нимъ запаливались, та сама у власнбй особѣ, тблько що правда: на образѣ була она „офѣнена певною мѣрою идеальности“...

Ночный привидъ?

Разъ въ одномъ товариствѣ зайшла бесѣда про духи и привиды... Выйшли на верхъ рбэні гадки про се пытае, рбно якъ и далне; чути рбэні оповѣданя й пригоды дотыкаючі тои матеріи... Для мене була цѣкава пригода, яку при тбй нагодѣ оповѣвъ отецъ деканъ Н., поважный патріотъ и народолюбець.

Рѣчь дѣлалась — почавъ вбизъ, — въ оденъ зъ тыхъ завсѣгды для Русинбвъ памятныхъ рокбвъ, въ когрыхъ вбдбувають ся выборы чи-то до сойму, чи до рады державнои... Выборы мали вбдбутись передъ жнивами и вже задалегбдь обявивъ ся въ цѣлбмъ краю незвычайный рухъ: рбэні сторонництва подготовляли для себе теренъ, завязували ся передвыборчій комитеты, друсували ся въ часописяхъ вбдоавы, накликуваня до масъ народныхъ, остережена и т. д.

И нашъ, звычайно спокойный та въ блаженной црѣмотѣ погруженный глухій кутъ не лишивъ ся позаду. Нашъ глухій кутъ ожививъ ся и може навѣтъ ббльше, къ де-небудъ инде, выступили у насъ ворожо и завято прогнвъ себе протявнй партіи.

Мы Русины хотѣли доконче переперти своего посла треба признати, що въ тыхъ нашихъ змаганяхъ им

поступали досыть солідарно. Мы завязали свій комітетъ, з'їздили ся, радились, переписували ся зъ центральнимъ комітетомъ и, кбнець кбнцемъ, мене раба Вожого поставивъ рускій загаль кандидатомъ на посла... Господи Боже! я цѣлкомъ не бажавъ собѣ той чести, однакъ коли голосъ загалу вложивъ на мене тоѣ обовязокъ, такъ годѣ було его не приймати...

Я бувъ першій разъ въ житю кандидатомъ на посла и пбзнавъ, що се рѣчь не конче выгбдна, особливо для чоловіка въ старшбмъ вѣцѣ, для чоловіка, що любить спокбй и хатну тишину, що свое жите уложивъ въ певнй правила, вбдѣ котрыхъ ему наразъ приходится ся вбдступити. Однакъ тутъ ходило о *bonum publicum*, отже треба було збрвати и зъ найлюббйшими привычками, треба буги все въ руху, и, щобъ такъ сказати, „стояти на колесницяхъ“. И я стоявъ на колесницяхъ : мене вбзывали въ рбзнй стороны и я вѣдивъ, стававъ передъ правыборцями, твердивъ свое „вѣрую“... Зъ другой стороны часто навѣдувались до мене люде якъ зъ интелігенція, такъ и зъ селянъ зъ рбзными пытанями, зъ рбзными просьбами, мовь-бы я бувъ уже справдѣшнымъ посломъ. Переписка моя збблшила ся: що дня приходили до мене цѣлы купы листбвъ и я мусѣвъ неразъ до пбзної ночи сидѣти, щобы ихъ перечитати, щобы на нихъ вбдповѣсти... Однимъ словомъ : я дѣлавъ и, якъ менѣ здавалось, совѣстно выповнявъ обовязокъ кандидата на посла...

Але нашй противники такожь не спали. Правда, ихъ кандидатъ сидѣвъ собѣ спокбйно въ своѣй палатѣ, та за те цѣла громада рбзныхъ покликаныхъ и непокликаныхъ агитаторбвъ працювала замѣсть него : пбдносили въ газетахъ его горожаньскій чесноты и збббности,

рбѣнй людцѣ вѣстались по селахъ, шептали и глѣу-
вались зъ правыборцами, записвали могоричь и т. д.

Знайшовъ ся хтось, що почавъ ширити про мене
рбѣнй ложий вѣсти, приписувати менѣ рбѣнй блуды
и прикметы не лицюючй зъ гбдностію посла... Ба що
ббльше! почали до мене приходити безыменній листы,
въ котрыхъ якійсь добросердечный чловѣкъ зъ повѣт-
вого мѣста старавъ ся мене склонити до того, щобъ
я зрєанігнувавъ зъ кандидатуры...

„Ваше Преподобіе! писавъ до мене безыменный
кореспондентъ. — Плюйте на ту кандидатуру, бо она
не годить ся зъ Вашою повагою и честію. Сидѣть собі
спокойно та вбдправляйте службы Божй, а політику
лишѣть тымъ, що до неѣ покликанй такъ уродже-
немъ, якъ и суспбльнымъ положенемъ. Тутъ
про Васъ богато говорятъ и, на жаль, выходятъ на
верхъ такй рвчи, що можуть Вамъ богато пошкодити,
коли Вы дальше будете упиратись про свой кандидат-
туръ... Та ѳ томъ напишу другимъ разомъ. Уважайте
на себе, щобъ Вы не перестудили ся... Вашъ щирый
другъ“...

Трохи пбѣнйше зновъ прйшовъ до мене листъ
писаный тою самою рукою.

Мбй щирый другъ писавъ :

„Ксєнже (sic)! — Коли маєте якй компромітуючй пись-
ма, то спалѣть все сейчасъ, а попѣлъ розвѣйте на вѣ-
трѣ. Въ сихъ дняхъ має до Васъ упасти несподѣвано
ревизія. Якійсь пбдлый доносчикъ донѣсь о всѣхъ Ва-
шихъ махінаціяхъ, такъ що вбдъ якогось часу Вы фігу-
руете въ очахъ мѣродайныхъ властей, якъ Наумовичъ
II. Вашъ дбмъ має що noci кишѣти вбдъ рбѣнйхъ (мо-
же й заграничныхъ) агитаторбвъ, а хлопы зъ найдаль-
шихъ сторбнъ нашего повѣту йдутъ до Васъ, якъ по

свячену воду, кожда почта приносить Вамъ цѣлу торбу рѣзнихъ писемъ и листвѣвъ... Вашъ дѣмъ має бути осередкомъ, зъ которого розходять ся по цѣлмъ повѣтѣ, ба навѣтѣ по-за границѣ повѣту рѣзні, небажані въ горѣ агітаціи. Такъ довѣсь на Васъ пѣдлий доносчикъ, а я ще разъ остерѣгаю Васъ, що кождою хвилѣ грозить Вамъ ревізія. Сожалю надъ Вами!..“

Тѣ безъименні листы цѣлкомъ не збила мене зъ пантелику. Я пѣнававъ зъ нихъ лише, що я комусь заваджоу, що хтось въ пѣдступній способѣ хоче мене старею настрашити або може, спроваджуючи на мене ревізію, обезчестити мене въ очахъ загалу... Признаюсь, що тѣ интриги мене гнѣвали и додавали менѣ ще бѣльше охоты й запалу до працѣ въ моихъ кандидатскихъ справахъ. Що-до загроженою ревізію, то я уважавъ ея за байку, а зъ другой стороны, судячи посли завязобѣ моихъ противникѣвъ, можна було припускати, що они и на той способѣ готові здобути ся, що хтось легко приставить менѣ стѣлца и коли дотычна власть схоче повѣрити подббнымъ сплетнямъ, то и о ревізію не дорого... Та я бувъ чистый и нѣ трошки не боявъ ся ревізію, хочъ и якъ неприемною рѣчию мусить бути она для чоловіка. Протявно, я бавивъ ся тою мыслию, що ось-то я въ данбмъ разѣ буду тріумфувати! Зъ якимъ сожалѣнемъ буду я дивитись на тыхъ панкѣвъ, що мовъ иструбы спадуть на мѣй дѣмъ и будуть мене невинно турбувати... Якъ они опѣсля будуть мене перепрошувати!.. Не гнѣвайтесь — мовлявъ — Ваше Прендобіе! мы тому не винні... намъ казали, а нашъ обовязокъ слухати — и т. д.

Однакъ моя фантазія оказалась даремною. Ревізію у мене не було, але прецѣнь зайшло щось, що набавило мене чимало страху. Вправдѣ той страхъ бувъ лише

хвильный, але вѣнъ давъ менѣ побѣйше богато до ду-
мана, особливо коли я при выборахъ перепавъ великою
большествомъ голосовъ...

А рѣчь была ось яка :

Одного вечера я положивъ ся о десятой годниѣ
спати. Загасивъ лампу столу, а засвѣтивъ, якъ се
у мене завсѣгды въ звычай, маленьку лампадку, ночну,
оливну, котрой тускле свѣтло розливалось по пбдлозѣ,
по стѣнѣ, по вкнахъ.. Положивъ ся я спати — и за-
снувъ. Спавъ я точиѣсьнько двѣ години, бо коли збу-
дивъ ся по першбмъ снѣ и глянувъ на маленькій ке-
шеневый годинникъ, що чикавъ на столику менѣ въ
головахъ, була якъ разъ дванадцята година. Я наста-
вивъ уши и ставъ прислуховати ся. Мѣй великій столо-
вый годинникъ стоявъ тихо, не чалапавъ, якъ се его
звычайемъ, повбльно, елегматично, пристоно... Я прига-
давъ собѣ, що забувъ его накрутити. Отже встаю зъ
лѣжка и йду по при вкно до комоды, на котрой стоявъ
згадаый годинникъ. Минувобльно глянувъ я въ вкно —
и замеръ зб страху! У вкно заглядало якесь страхо-
вище, лусате, пелехате, зъ червоными, якъ грань, ли-
цями, зъ розтворенымъ ротомъ, зъ которого виднѣлось
два ряды здоровыхъ, бѣлыхъ зуббвъ, а очи зъ пбдъ на-
ѣженыхъ брбвъ зъ найббольшимъ, бачилось, напруже-
немъ слѣдять, що дѣе ся въ вкнатѣ... де що лежить...
По обохъ сторонахъ головы оцврались ешибы двѣ руки
зъ стиснеными до кушы пальцами. Цѣлый той пносокъ
выдававъ ся менѣ якимеъ квадратowymъ, величезнымъ,
непевнымъ... Може въ пять секундъ предметъ моего
страху вбддѣливъ ся вбдъ вкна и щезъ.

Колибъ навѣтъ середъ бѣлого дня хтоеъ чужий
встронивъ лице ненадѣйно въ вкно, то я думаю, що
для хатнього чоловіка була-бъ се рѣчь не вонче при-

емна. Ну, а середъ ночи, для чловѣка, що збудивъ ся збъ спу, увидѣти въ вѣкнѣ незнакоме лице (та ще яке лице!) — то вже таки категорично рѣчь немела, хотяй-бы той чловѣкъ бувъ и якъ сильныхъ нервѣвъ... Признаю ся — я перелякавъ ся такъ, що навѣтъ не мѣгъ крикнути. Я присѣвъ на крѣселѣ, выдивъ склянку змнѣи воды — и прийшовъ до себе.

Перша думка була у мене: Хто-бъ се мѣгъ бути? Чи се може мара, нѣчний привидъ? Однакъ я нѣчого подобнаго до сего часу не видѣвъ.. Злодѣй? розбѣйникъ? нѣчний нападъ?... Можлива рѣчь! Я вдовець, бездѣтныи — мѣгъ-бы хто думати: богатый, маю грошѣ, ну, и о нападѣ не дорого... А може злодѣй пришли красти ковѣ?... Я перейшовъ ся два разы по комнату.

Коло лѣжка въ головахъ стояла у мене шабля, стара, предковѣчна, козацька... Ще прагѣдъ мѣи выкопавъ ея, коли оравъ пѣдъ гречку давне побовнище, и вѣдтакъ она стала переходити у насъ зъ рукъ до рукъ. Я глянувъ на неи и вѣдвага вступила въ мене. Въ одну мить я вѣувъ ся, одагнувъ ся въ капоту, взявъ шаблю въ руку (памятаю, якъ менѣ при томѣ пришла до головы думка: „Ну, не послужила ты менѣ, сестрице, до сего часу, але вже винѣ зробишь прислугу!!!) и выбѣгъ на двѣрѣ. На двѣрѣ тихо, хочъ макъ сѣи. Тепла лѣтна нѣчь, мѣсяць бувъ въ повнѣ, по небѣ тягнули пошарпанѣи хмары, зъ-межи котрыхъ мигтѣли зорѣ... довокола все видно. Я пѣдѣишовъ до дверей стайнѣ: ковѣ хрупають сѣио и чути, выразно, якъ парубокъ рѣвно сопѣ, спятъ блаженнымъ сномѣ. Нѣчого не видно, нѣ чути. Що-жь се могло-бъ бути?

Я выишовъ на улицу. Улиця иде коузъ мое обѣи-сте, проста, якъ стрѣла. Выходитъ зъ села и иде въ поле та ажъ гѣиъ далеко звертаѣ ся на бѣкъ. Я ставъ

довкола розглядати ся, ставъ прислуховати ся, та й тутъ все спокійно, тихо... Однакъ по довшімъ напруженю зору деглядавъ я може на тысячу кроківъ вдѣ мене якусь чорну постать, що рухалась середъ дороги въ сторону вдѣ поля... Се мусить бути скотина, або чоловікъ! — подумавъ я. Мѣсяць якъ-разъ вийшовъ зъ за хмари и кивувъ цѣлий снопъ свѣтла на туманіючу середъ дороги постать. При тѣмъ я увидѣвъ выазно зачерни чоловіка, я увидѣвъ, якъ у него на головѣ щось замигтѣло, мовъ искры, и якъ вдѣ одного плеча на звукѣ сторчала ясна, блискуча стрѣла.. Се когутачій пера... се багнетъ... се шандаръ.. Ось оно якъ! Менѣ наразъ роз'яснило ся въ головѣ. Се шандаръ бувъ у мене пдѣ вбномъ и вбнѣ то набавивъ мене такого страху. Я все ще стоявъ на улиці и дививъ ся въ даль, — багнетъ все ще блищавъ до мѣсяця, я людска постать все ще рухалась, все меншала, вкбнци зникла. Мѣсяць зайшовъ за клапотъ чорной хмари и наразъ покрыла дорогу густа темнота. Я обернувъ ся и повбльнимъ крокомъ пустивъ ся до дому... Втѣмъ взяли ся звбдкисъ два вартбвники.

— Хто то? — крикнули оба разомъ менѣ за плечима.

— Я!

— Що за я?

Въ одну мить захопивъ мене обвручъ оденъ хлопце, а другій ставъ приглядасъ менѣ въ лице.

— Тажъ се єгомость! — кликнувъ той, що приглядавъ ся. — Що ребите, єгомость, о сѣй порѣ на улиці?

Другій заразъ мене пустивъ и ставъ перепрашати за свою „некречивбсть“, а оба при тѣмъ зъ почестію зввернули свои очи на мою закривлену шаблѣю.

— Чекайте но хлопці! — оббывавъ ся я, — чи не переходивъ тутъ хто улицею? У мене хтось вештавъ ся по подворю и заглядавъ у вѣно.

— Нѣкого мы не видѣли. Мы стояли онтамъ побѣ липами коло церкви, то якъ-бы хто ишовъ бувъ улицею, були-бъ мы певно видѣли.

— А шандара вы нинѣ нѣгде не здыбали? — спытавъ я такимъ тономъ, наче-бъ я хотѣвъ той випадокъ замельдувати заравъ до жандармеріи.

— Нѣ! Шандаръ бувъ вчера въ нашомъ селѣ, а нинѣ, Богъ знае, де вѣнъ обертае ся...

Парубки мали охоту побалакати зб мною ще довгенько, они впадали на рѣснѣй адогиды, и давали рѣснѣй рады, — оденъ навѣтъ замѣтивъ, чи не слѣдъ-бы задовоити „на-івалтъ“, але менѣ зачинало бути холодно и я вернувъ до себе, до хаты та лѣгъ назадъ на давне мѣсце въ постели.

Зновъ вузолъ! и якъ тутъ его розвязати? Вартѣвники не мали причины брехати передб мною. И що-жь се могло бути? Зновъ приходили менѣ до головы нѣчнѣй привиды, страхи, мары... Довго я не мѣгъ заснути и думавъ сякъ и такъ... Ба, кобы я не бувъ видѣвъ на дорожѣ людской постати зъ когутячними перами и зъ полискующимъ до мѣсяця баінетомъ, то певно бувъ-бы я рѣшивъ ся за привидомъ... А такъ — я позбставъ таки въ тѣмъ сильномъ пересвѣдченю, що то бувъ шандаръ, хочъ я и не мѣгъ собѣ нѣякъ выяснити: якъ вѣнъ мѣгъ перейти улицею такъ, що вартѣвники, котрѣ стояли на тѣй самѣй улици, его не видѣли або бодай не почувли его крокѣвъ... Та се вже его рѣчь... Що вѣнъ бувъ въ селѣ день передъ тымъ, се по моѣй думцѣ, нѣчо не значило. Той самъ або другій, мѣгъ прийти на другу нѣчь зновъ... Але чого вѣнъ заглядавъ у мое

вѣсно? Чи вѣнъ мавъ такий Wink, чи зробивъ се зъ власнои воли, зваблений свѣтломъ, що пробивало ся крѣзь мое вѣсно? Богъ его знае! Въ тѣмъ часъ, коли про мою особу, якъ писавъ мѣй безименный „приятель“ зъ повѣтового мѣста, такъ багато говорили, могло рѣзно бути... Вѣдтакъ я й забуду про сю пригуду...

Тую лишъ змѣну зробивъ я у себе, що заразъ вѣдъ другои ночи нѣколи не забуду я заслонювати вѣсна мои кѣмнаты и то грубыми занавѣсами, ну — и роздобувъ собі песика та й выгудувавъ его на великого и лютого пса, котрый, теперъ все гавкае на моѣмъ подвѣрѣ — и коли-бъ який непрошений и чинный гѣсть набравъ охоты зайти на мое обѣстя, то мѣй Брюсъ заразъ давъ бы менѣ о тѣмъ знати.

Право патронату.

— Чи чули вы, панове, що нашъ Аркадій зрѣвъ ся презенты на Локчиць? — спытавъ о. Филемонъ своихъ гостей, кѣлькохъ священникѣвъ зъ сусѣдства, що до него приѣхали на празникъ и теперь по богослуженю власне прийшли на обѣдъ.

— Що вы говорите? Се невозможно! — закликавъ пѣдстаркуватый священникъ, що мавъ спѣвану службу Божу и теперь пивъ каву.

— Се не до увѣрена! — закласали другіи здивованіи священники.

— А прецѣнь оно такъ есть! — мовивъ дальше о. Филемонъ — и я о тѣмъ чувъ вѣдъ самого Аркадія, котрый говоривъ не на жарть, але цѣлкомъ серіозно. Та впрочѣмъ вѣнъ заразъ тутъ самъ надѣйде и вамъ все скаже, а може доповѣсть и причину, яка его до сего склонила, бо менѣ вѣнъ о тѣмъ не говоривъ нѣчого, не було часу...

Священники тѣлько здвинули плечима и выглядали на людей, що нагло встали збитіи зъ павтелику. Они передъ кѣлькома днями довѣдали ся зъ газетъ, що ихъ любый Аркадій дбоставъ презенту на Локчиць и теперь

збирались ему погратулювати, а тутъ есь що стало ся! Дивне диво...

О. Аркадій — то бувъ завѣдатель зъ сусѣдства, вельми симпатичный молодой чоловікъ, хочъ зновъ и не такъ уже молодой, щобы бодай вѣдь кблькохъ лѣтъ не сидѣти на власнѣй парохіи. Бувъ се оденъ зъ тыхъ завѣдательвъ, що, якъ то говорить ся, не мають „щастя“, товчуть ся по рбзныхъ закуткахъ цѣлой епархіи та не можуть нѣ до чого дотовчи ся. Багато мелодшнихъ священникѣвъ дбстають парохіи и неразъ навѣтъ добрі парохіи, а такіи „нешчасный“ лише дивять ся и дальше чекае... Не оденъ зъ такихъ людей передъ часомъ упаде на душъ, безъ устанку грызе ся, зъ грызоты старѣеь, марить на лиці, ставеь рввнодушнымъ на цѣле о-кружене, опускаеь, — але о. Аркадій до такихъ не надежавъ. Мимо безнастанныхъ неудачъ, мимо крайнои бѣдности, завсѣгды бувъ вбнѣ до свѣта добре розполо-жений, мавъ добрый гуморъ и де лише показавъ ся на новѣй посадѣ, всюды зъєднувавъ собѣ любовь и привязане, всѣ бажали мати его въ овоьмъ сусѣдствѣ, а коли ему пришлоься переносити ся на нову посаду, то всѣ сусѣды жалували за нимъ и зб слезами его прощали. Бувъ се чоловікъ не малыхъ здбностей и ревный та трудящій священникъ, черезъ що зыскувавъ любовь не лише у сусѣдѣвъ, але такожь у парохіянъ, такъ що простый народъ неразъ выпроваджувавъ его зъ плачемъ и пбѣвъ малъ, коли ему пришло выносити ся зъ парохіи. Отъ и теперъ вже всѣ священники по вѣдправленѣмъ богослуженю пришли на обѣдъ, а о. Аркадій сидѣвъ ще въ церквѣ, ще вынайшовъ кблька побожныхъ невѣсть, котрі не успѣли скорше выповѣдати ся и запричащати ся, и вбддававъ имъ духовну прислугу.

Вѣбдици разомъ зъ паламаремъ выйшовъ зъ церкви

и пійшовъ на приходство обѣдати, де прочі священники нетерпеливо его выжидали.

— А! — закликали всѣ разомъ — ось и Аркадій! Дашь на себе, голубчику, довго чекати.

— Ще знайшло ся кблька освбъ до сповѣди, — почавъ звинати ся о. Аркадій, однакъ другі не дали ему дообличити.

— Чекайте, друже, — промовивъ до него оденъ зъ товариства, — мы хотѣли вамъ ірадулювати одержаном на Локчиницѣ презенты, а тутъ чуємо, що вы зрели ся... Чи то правда?

— Суца правда, — вбдповѣвъ о. Аркадій, — такъ есть, бувъ змушений обставинами...

— Певно маєте надію на щось лїпшого...

— Жадном не маю надіѣ, — говоривъ о. Аркадій, весело усмѣхаючись, — а навѣтъ постановивъ я собѣ не старати ся въ найближшій будучности о жадну парохію и коли бъ такъ зъ жѣвкою и зъ дѣтьми було вбльно вхати до Америки, такъ заразъ махнувъ бы геть за море.

— Дивно диво! — замѣтивъ на се о. Даміянъ. — А чи не могли-бы мы дбанатись про тѣ обставины, о котрыхъ вы говорите? Тажъ Локчиницѣ не согбрша парохія и можна вбдъ бѣды на нѣй жити... Отъ и старый неббщникъ живѣ, доки не вмерѣ, и дѣти вывѣвъ зъ людя...

— Обставины? — закликавъ о. Аркадій. — И овшій, я зъ тыхъ „обставинъ“ не хочу робити тайны, тымъ раднѣйше, що хочу почути ваші на се погляды...

Вбнъ закуривъ папѣроску и пбдчасъ коли въ другій комнатѣ накрывали до обѣду, ставъ оповѣдати исторію своихъ презенты и резигнаціи. О. Аркадій передовѣвъ

сердечно розсміявъ ся и тымъ впровадивъ своихъ товаришівъ въ немале здивованє.

Скажѣть менѣ, братя, — почавъ вбѣзъ, ледво стримууючись вбѣзъ смѣху, — до якои я звѣривы подобный?

Всѣ здвигнули плечима и отворили широко очи...

— Не вбдповѣдаете? — говоривъ вбнѣ дальше. — Ну, то пригляньте ся менѣ добре и скажѣть, чи не подобный я часомъ до вбвцѣ?

— Говорѣть бо розумно! — закликавъ о. Дамянъ — не жартуйте та не робѣть зъ насъ дуривѣвъ, ось що!

— Слово вамъ даю, що не жартую, — говоривъ о. Аркадій, — а що я не жартую, то заразъ переконаете ся. Коли тблько Локчицѣ опорожнили ся, т. е. заразъ по смерти старого неббщика, я, якъ практичный чоловікъ, побгнавъ просто до колятора представити ся, що, мовлявъ, хочу убѣгати ся о Локчицѣ. Мавъ я за собою и приперучаюче письмо вбѣзъ однои впливовои личности и десь колись видѣвъ ся я навѣтъ зъ коляторомъ, черезъ що мавъ надѣю на якъ найлучшій успѣхъ моихъ заходбѣвъ. И справдѣ панѣ коляторъ принявъ мене дуже вѣжливо, якъ знакомого, а що найважѣйше, обѣцявъ кѣкому, лишъ менѣ пбдписати презенту и заручивъ своимъ шляхоцкымъ словомъ. И пбшло все, якъ по маслѣ... Я спокбйно глядѣвъ въ будучиость и вкбиди дочекавъ той хвилѣ, коли прийшло до мене повѣдомленє, що моя презента лежить у колятора пбдписана и на мене чекає. Я, розумѣсь, заразъ побѣхавъ до пана дѣдича подякувати и вбдобрати презенту. Та сямъ разомъ крбмъ самого пана дѣдича я заставъ дома такожь его жѣнку. Забувъ я вамъ сказати, що за першимъ разомъ я еи не видѣвъ, бо она була выѣхала кудысь на купелѣ лѣчтн ся на нервы... Отожь панѣ дѣдичка, на мое не-

Бібліотека найзнамен. повѣстей. Томъ LXII.

щасте, мене собѣ не вподобала и якъ тѣлько увидѣла мою особу, заразъ скривила ся, мовь середя на пятницю и промовила до своего чоловіка по французки :

— Ахъ, горе! кому-жь ты давъ презенту? Чи-жь ты бувъ слѣпый? Чи ты не вѣдѣвъ, що той чоловікъ цѣлкомъ подббвий до вѣвцѣ?

— Еть! говоришь щось, любко... — вѣдказавъ панъ дѣдичъ.

— Але жъ цѣлкомъ подббвий до вѣвцѣ, правдиве овече лице! А я такого не хочу, хйба ты бажаешь собѣ, щобъ я вмерла...

— Але-жь, люблю, не говори дурниць... Бо по перше: приглянь ся ему лѣпше, а побачивъ, що се дуже милый и симпатичный чоловікъ, а по друге: вѣнь насъ вѣдъ мене цѣлкомъ формально пѣдписану презенту...

— Коли-жь я не хочу, бо вѣнь подббвий до вѣвцѣ!... Ты очевидно хочешь, щобъ я вмерла...

И такъ дальше поступала суперечка помѣжь благороднымъ супружествомъ... Панъ дѣдичъ, будучи певнымъ, що я нѣчого, не розумѣю зъ тон босѣды, то щобъ я и не дорозумѣвъ ся нѣчого старавъ ся зѣ свои стороны надати тѣй перемѣвцѣ тонъ байдужный, однакожь его жѣвика не робила собѣ нѣчого зъ мои притомности и впадала постепенно въ чимъ разъ бблшьй фохи... еи лице зъ блѣдого стало червоне, а гѣлосъ перейшовъ вѣвци въ фѣстуловый...

— До вѣвцѣ подббвий и баста! — заквѣчила она, — а я не хочу мати въ своѣмъ селѣ духовну особу подббну до вѣвцѣ, не хочу соблазни мѣжь людьми... Ты вправдѣ хочешь и выглядѣшь мои смерти, але я не така ще дурна, я ще хочу жити!

Она почала скорыми кроками ходити по салонѣ и, вхопивши вахляръ, стала нимъ судорожно вахлювати

свое лице. Панъ дѣдичъ стоявъ вельми заклопотанный, правдоподобно надумуючись, якъ ему выйти зъ той халепы. Я завважавъ, що вѣнъ бувъ пбдъ властію своєю достойной супруги и теперь очевидно кааявъ ся въ душі, що напытавъ собѣ бѣду, не засягнувши впередъ ей рады. Менѣ его жаль було, того пана и я шукавъ въ думцѣ способу, якъ-бы ему прийти въ помѣчь, а зразомъ и въ моѣмъ невбдраднѣмъ положенію зрббити якійсь проломъ. Ану-жь, думаю собѣ, промовлю я що-небудь по французки до благородной панѣ, тымъ языкомъ, котрымъ она такъ безъ жєнады въ моѣй притомности чеше мене по-пбдъ шереть... Буду видѣти, яке се зробять вражѣне, буду мати моральне вдоволенє, що прецѣнь я, рускій свяченикъ, не емь такой околбтъ, за якого она мене уважає; буде се для неї заслуженою карою за єи безваглядѣсть; ну, и хто знає, може навіть постелить менѣ дорогу до єи ласки... Рѣчь вѣдома, часомъ въ подббныхъ оказіяхъ оденъ смѣливый крокъ може мати рѣшающе значѣнє, всеможе направити..

Якъ загадавъ, такъ зробивъ.

— Madame! — кажу я пбднесенымъ голосомъ, звертаючись до панѣ, — що я подббный до вѣвцѣ, то я тому цѣлкомъ не виненъ, однакъ впевняю васъ, madame, що хочъ я на зверхъ и до вѣвцѣ подббный, але моимъ сердцемъ я подббный до льва...

Наслѣдки були якъ найгбршѣ. Панѣ вивинула, збмѣла и повалилася на мягонькій диванъ. Панъ задавонивъ, прилетѣвъ льскай и оба зъ паномъ великомѣду паню и понесли єи кудысь до єи будуару.

Я ставъ, якъ вкопанный; въ люстрѣ, що висѣло напротивъ мене, я побачивъ свое лице блѣде, якъ у труца, сердце у мене страшно билось, а сѣвъ на стблѣчку и опустилъ голову на руку... Що я заробивъ? що

*

меня теперь почата? Чи довго я такъ сидѣвъ, не знаю. Вѣбнци прийшовъ панъ дѣдичъ зъ заклопотанымъ лицемъ. Я спытавъ его, якъ мае ся его жѣнка?..

— Се нѣчого, оно перейде, — говоривъ вѣнъ цѣлкомъ пригнобленнымъ голосомъ, — а що до васъ, отче, то вы собѣ зъ того не робѣть нѣчого.. вы въ правѣ, въ цѣлковитѣмъ правѣ...

Такъ, я бувъ въ правѣ, я се знавъ добре, що я въ правѣ, бо жъ предѣнь презента була въ моихъ рукахъ... Однакъ, коли я вѣбнци прийшовъ до себе и розглянувъ се въ ситуаціи, тогдѣ попередній фоха та спазмы панъ дѣдички и се пригноблене, очевидно каятѣ пана дѣдича стало для мене такъ прикримъ, выдалось такъ понижающимъ для мене, що мяю завододѣло якесь неописане, до самой землѣ придавлююче гочуване, и коли бъ я скориставъ зъ того мого права и выйшовъ вѣдъ колятора зъ презентою въ кешенѣ, то я сей крокъ — такъ менѣ здавалось и до теперъ здасть ся — мусѣвъ бы уважати ще ббльше понижающимъ для мене...

— Добродѣю! — сказавъ я до пана колятора, — я не перестану бути вамъ вдячный за вашу ласку и добру волю, еднакъ маючи на увазѣ здоровле вашои достойной супруги и вашъ власный спокѣй, я не можу користати зъ мого права до презента вами пбдписанои, моя честь менѣ того не позволяе.. Найлучше буде, коли я сей документъ знищу таки въ вашихъ очахъ, бо до того я такожь маю право...

И по тыхъ словахъ я подеръ папѣръ на дробний кусники и кивувъ пѣдъ ногъ...

Панъ коляторъ розложивъ обѣ руки, похидивъ ся въ передъ, хотѣвъ щось говорити, та ему, видно, гелось застрягъ въ горлѣ. Я й не чекавъ, поки вѣнъ що

скаже, я выбѣгъ чимъ скорѣйше на двѣрь, дѣбравъ ся до своей фѣры — и коли выѣхавъ ажъ геть на поле, тогдѣ доперва по-увъ я себе свободнымъ и свободдо вѣдѣтиувъ. Таки того самого дня подавъ я письмо до консисторїи, що зрѣкаю ся презенты на Локчинцѣ...

Ось и цѣла истерїя и причина моего поступку! — забничивъ о. Аркадїй. — Вправдѣ для мене було-бъ найкѣрчастѣйше, коли-бъ я бувъ пошивъ ся въ дурня, коли-бъ бувъ въ першій хвилѣ, скоро тѣлько паньство коляторы зачали зъ собою вправляти ся въ французкѣмъ азыцѣ, чѣмно вклонивъ ся и „спасъ ся бѣгствомъ“. Сего такожъ нѣхто не мѣгъ-бы мене взяти за зле. Однакъ стало ся иначе... — а сего, що стало ся, я цѣлкомъ не жадаю, бо-жъ предънь тутъ поступивъ я собѣ такожъ такъ, якъ честный чоловікъ поступити повиненъ...

При обѣдѣ о. Аркадїй, якъ звычайно, мавъ добрый гуморъ, бувъ веселый, жартувавъ. Однакожь прочї священники, не выймаючи навѣть самого господаря, були якось дивно пригнѣбленї... И хочъ о. Аркадїй старавъ ся зводити бесѣду на рѣванї рѣчи, навѣть на справы политичный, котрї при такихъ оказїяхъ бувають звычайно любимую темою реэмовы, то все таки прочї священники снмъ разомъ его не слухали и пѣдчасъ цѣлого обѣду, а навѣть по обѣдѣ не говорили нѣ о чѣмъ бѣльше, лишь о правѣ патронату...

Михалковій радощѣ.

Часъ минавъ, зъ часомъ минала молодбсть, а Михалко не женивъ ся. Вже въ густбй чупринѣ показалося у него вблька сръбныхъ волоскбвъ, а Михалко й не думавъ о женитьбѣ — и коли часомъ де-кто нагадае ему жартомъ: „Михалку, чому тес... не оженишься?“ — то Михалко лишъ махне рукою та скаже, усмѣхаючись своими сръыми очима: „Не судилося менѣ, сиротинѣ...“

Бувъ то крeмезный, присадкуватый чоловага зъ широкимъ, сръдымъ лицемъ, зъ довгимъ орлинымъ носомъ, зъ замашистыми, въ долину звисаючими вусами и зъ великими сръыми очима. Що правда — лице его задля незвычайной широкости и сръдои, майже чорнои краски не конче то було гарне, але за те закривлений нбсѣ надававъ ему выразу смѣливости и якогь гордости, а зъ сръыхъ очей малювала ся лагбднбсть и навѣтъ приемнбсть. И се мабуть було причиною, що дѣвчата до нього залюбки усмѣхали ся, а якъ коли Михалко пбйшовъ у тавецъ, то дѣвчата одна навпередъ другои бѣгли зъ нкмъ танцювати... А особливо, якъ прийшло ся коли танцювати козачка, то вже нѣхто другій, лишъ Михалко бувъ до того майстеръ. Якъ пустить

ся, то такъ и танцюе и ногами и руками и головою, ажъ земля дрожить; всѣ подвизаютъ его, а де-хто ажъ плече зъ великою радости. Та се рѣдко лужало ся... треба було якоись великою оказіи н. пр. весѣля и то дуже гучного, щобы Михалко пѣйшовъ танцювати... Вѣнъ дававъ себе довго припрошувати, та й се не завсѣгды помагало: анѣ зъ господарѣвъ, анѣ зъ господинь, анѣ зъ парубкѣвъ нѣхто не мѣгъ его легко намовити до танцю, вѣнъ вымовлявъ ся звычайно „старыми лѣтами“... Однакъ коли дѣвчата обступлять его гурмомъ та стануть просити, благати — одна возьме за праву руку, друга за лѣву, третя стане гладити его по-пѣдѣ бороду, четверта по чупринѣ, — тогдѣ Михалко мякнувъ, мовъ вѣскъ...

— Ходи, Михасю, потанцюй козачка! — просить его одна красавица.

— Нѣхто такъ не вмѣе, якъ ты, Михасю! — пѣд-лешуесь друга.

— Ехъ, та якій я тобѣ Михасъ? ты чупернеса! — кличе Михалко весело. — „Дядько“, а не Михасъ, ось що!

— Ходѣть, дядьку, ходѣть дѣдусю!... лишъ одного козачка зъ нами перетанцюете! — благають дѣвчата.

— А геть собѣ вѣдъ мене, навѣсай! — боронить ся Михалко зѣ смѣхомъ, — идѣть собѣ до молодшихъ вѣдъ мене, до молокосѣбѣвъ такихъ, якъ вы, а я вже старій чоловікъ, дайте менѣ спокѣй...

Дѣвчата знаютъ, що тутъ уже леды зачинають таяти и напираютъ на Михалка зъ тымъ бѣльшою силою.

Михалко мавъ до дѣвчатъ мягке сердце: вѣнъ любивъ ихъ товариство, ихъ веселый гамбръ, ихъ пѣснѣ, ихъ жарты, а дѣвчата знали про ту его слаббѣсть и стрѣляли дѣ него очима, самі займали его... А коли одного разу Михалко сказавъ до нихъ: „Дѣвчатонька

мои милі! хочъ и якъ дуже я васъ люблю, то таки зъ жадною зъ васъ не ожениу ся, бо така, бачте, судилась менѣ доля..." то дѣвчата вѣдъ того часу цѣлкомъ перестали зъ нимъ церемонитись, а по просту залицялись до него вызываючо, силомбць тягнули его до танцѣвъ, ба навѣтъ неравъ середъ жартѣвъ позволяли собѣ кинти зъ Михалка — не знати, чи щобы его таки конче склонити до жевитьбы, чи щобы оттакъ собѣ надъ нимъ познуцати ся... Однакъ Михалко бувъ все незмѣнимымъ поклонникомъ красного пола и всѣ жарты, хочъ-бы то навѣтъ були кпини, прѣймавъ за доказъ дѣвочихъ ласкъ... Ему здавало ся, що всѣ дѣвчата его люблять, за нимъ шальють, а вже просьбамъ ихъ годъ було устоятись...

Музика зачинае грати козачка, а Михалко пускае ся въ танецъ и танцюе по своему: зъ силою и зъ якимсь справдѣ козацькимъ завязанемъ въ своѣмъ широкомъ лицѣ, въ своихъ сѣрыхъ очахъ, а всѣ притомніи гостѣ цѣкаво споглядають на него...

— Ну, той разъ танцюе! — каже оденъ гѣсть, торкаючи лбикомъ другою.

— Є на що подивити ся! — вѣдповѣдае другій.

Вибини Михалко змученій вертае на свое мѣсце, обтирае пѣтъ зъ чола та, погрожуючи пальцемъ до дѣвчатъ, говорить: „Ось, до чого вы мене довели, спускаюць! Але памятайте, що другій разъ вамъ тее не удасть ся..."

А прийшовши до дому, заглядае до зеркальця, та пытае себе не безъ певного вдоволення: „И що имъ въ мене такъ подобае ся, тымъ дѣвчатамъ?... Нбсь, якъ коромесло, пысокъ, якъ лопата, чуприна вже зачинае свѣѣти... Гей, гей! — зѣтхавъ вѣиъ дальше, поглядаючи на свои сѣрѣ очи, що до него усмѣхали ся зъ-пѣдъ

густыхъ брѣвъ, — якъ нема щастя зъ малку, те не буде й до останку!... Не судилось менѣ, сиротинѣ тое, що другимъ людямъ... А теперъ мовчи, серце, а ты Михалку не дурѣй, будь статочный, поважный, якъ и слѣдъ старому парубкови“...

II.

Однакъ Михалко бувъ чоловікъ веселон вдачи и ддятого ему тяжко приходило бути поважнымъ. А ще тота слаббеть до дѣвчаты!.. Якъ напосядуть ся, якъ обступлять, то щобы чоловікъ и зелѣзний бувъ, мусить змягнути...

Та прийшовъ часъ, коли Михалко на правду забавивъ бути поважнымъ безъ всякого удаваня. На него впали венадѣйно гоноры: громада выбрала его присяжнымъ и польовымъ и то безъ жадныхъ его заслугъ, лише просто задля его голосу. Михалко мавъ незвычайне сильныи басовый голосъ, такъ що якъ крикне въ одибѣмъ кбнци села, то вѣтеръ заносить въ другий кбнець кожде его слово, а якъ коли гукне въ поли пбдъ заходѣ сонця, то его голосъ розходить ся мовъ зъ рушницѣ и вбдбиваеся луною ажъ геть въ пбвъ милѣ далекбмъ лѣсѣ, а гайворона зриваеся зб стернѣ и мовъ дурне крутить ся у воздуху. Михалко неразъ жалувавъ, чому вбнѣ не учивъ ся дякбства... „И бувъ-бы зъ мене дякъ — говоривъ вбнѣ неразъ, похитуючи головою — и спѣвавъ-бы я на хвалу Богу, та не було кому учити мене за молоду, то й нема нѣякон користи зъ того голосу“... Але Михалко помылавъ ся, бо якъ-разъ по причинѣ того голосу выбрала его громада присяжнымъ, хочъ и якъ багато навѣтъ заможенѣйшихъ вбдѣ

него господарѣвъ добивалось той гбдности и нѣвеличкои платнѣ.

— Намъ треба, — говорили раднѣ — якъ-разъ такого присяжного, якъ Михалко, зъ сильнымъ, здоровымъ голосомъ, щобъ его кожде почуло и зроумѣло, коли придетъ ся людямъ щб оповѣстити...

Та присяжный бувъ въ одной особѣ звычайно польовымъ и полицаемъ, длатого и тѣ гонбры припали Михалковы.

— Вбнъ якъ разъ вродивъ ся на польового! — говорили одной раднѣ.

— А якъ же! — кажутъ другѣ — якъ закричать въ поли, то пастухъ, щобы и въ пбвъ ммлѣ де спавъ, а збраве ся та заверне худобу вбдъ шкоды.

— Худоба й сама заверне ся, коли почуе его гольсь, — кажутъ третѣ ..

Хочъ Михалко и не набивавъ ся до тыхъ гонбръвъ, однакъ въ душѣ бувъ незвычайно радъ зъ того, що прецѣнь громада звернула на него свою увагу, що прецѣнь и вбнъ значить щось межи людьми...

„Ось и послужу я громадѣ зъ широи душѣ — думавъ собѣ Михалко, — та може й тѣ дѣвчатиска переставуть до мене ширити зубы та завертати очима... И щб имъ у мене такъ подобаве ся? Господи Боже!“... И вбнъ гладивъ собѣ вусы и усмѣхавъ ся зъ вдоволенемъ. „Цѣкава рѣчь, чи переставуть?“ пытавъ вбнъ себе (а чувъ въ душѣ, що се було бъ для него вельми прикро, коли-бъ они „перестали“.) „але завсѣгды — думавъ вбнъ дальше — треба вбдъ теперъ поводитися зъ ними якось вначе, але якъ? Га! се вже покаже будущнбсть“...

Вбнъ постановивъ собѣ совѣстно сповняти обовязки, якѣ влсжгла на него громада, а щобы собѣ надаги

большою поваги, вбнѣ метнувъ ся до лѣса, вырвавъ зъ коренемъ молодого дубчакъ и выробивъ собѣ зъ него хорошу закривлену палицю та не выпускавъ ея зъ рукъ... „Дай Боже“, сказавъ вбнѣ до своихъ палиць, коли першій разъ выходивъ зъ нею на село, „щобъ ты, моя кривульочко, була колесъ палицею вбѣтѣвскою въ Михалковыхъ рукахъ!“...

Вбнѣ носивъ ся ще зъ думкою, чи не справити-бъ собѣ якусь пристойнѣйшу одѣжу... Однакъ на разъ годъ було сего дѣяти, бо вбнѣ не рахувавъ ся до богачѣвъ. Вбнѣ живъ при молодшѣмъ братови, котрого самъ оженивъ, а зъ кѣлькохъ загѣнцѣвъ поля мусѣли жити й одягати ся оба зъ братомъ и зъ братовою, та ще й лѣта були тяжкѣ, а драчѣ великѣ.

Длятого по довшѣ розвазѣ постановивъ Михалко лѣпше прибрати ся ажъ геть на будуче, а теперъ и дальше ходивъ въ звычайнѣй одѣжѣ... Однакъ про недѣлю и свато ставъ вбнѣ таки выимати изъ скринѣ и задягати старосвѣтскій батькѣвскій жупанъ зъ дорогого синього сукна и оперѣзуватисъ червонымъ поясомъ зъ кутасами. Въ тѣмъ синѣмъ жупанѣ паробкувавъ ще его батько, а Михалко дуже любивъ сю батькѣвску памятку.

Вбнѣ неравъ выймавъ той жупанъ изъ скринѣ и просушувавъ на сонци, а коли пѣдъ ту перу навинувъ ся хто чужій, то Михалко заразъ давай хвалити ся своимъ добромъ.

— Диви, щѣ за сукно! возьми въ руку, — говоривъ вбнѣ. — Такого сукна теперъ не знайдешъ, хочъ бы ты збѣшовъ свѣтъ вдовжь и впоперекъ...

Гбѣсть осторожно гладивъ рукою сукно и потакувавъ Михалкови.

— Старый, а такий якъ бы бувъ що-вно зъ голки

— говоришь Михалко дальше. — Колись були разь собь майстры!...

Вбнз не задягавь до теперь того жупана, а тримавь его на пбзвйшй часы, коли, мовлявь, уже цвлкомъ постартееь... Однакъ теперь, коли громада выбрала Михалка присяжnymъ, уважавь вбнз за вбдповбдне вбратись въ батькбвскй жупанъ, бо-жь прецввь теперь ему вже приставати зь самymi поважnymi людьми. И коли Михалко першй разъ прибранный святочко вшовъ до церкви на службу Богу, то справдъ выглядавь поважно. Люде зь далека зглядались на него, зь бльзка адоровили его, а малй дбти то ажъ пбдббгали приглянутись свньому жупанови.

— То присяжный! — говорить оденъ хлопчина до другого.

— То „паліцай“! — перечить другйй. — Чи не видишь въ него палиць?

Михалко чуе ту суперечку малыхъ хлопцввъ, а сердце росте въ нього зь великою радости.

III.

Таки тон самон недблъ показавь Михалко, що громада на ньому не завелась... По службъ Божбй вбйтъ затримавь громаду на майданъ передъ церквою и ставъ голосити якесь нове розпоряджене. Але вбйтъ мавъ слабый голосъ и тй, що стояли оддалбвъ, не могли чути, про що йде рбчь.

— Най говорить присяжный! — кличуть люде, — бо мы не чуємо.

— То най говорить присяжный, — сказавъ вбйтъ. — Говори до нихъ Михалку!

И Михалко взявъ ся пбдъ боки, выпавъ живбтъ на

передъ и ставъ гремѣти, выговляючи wyraзно кожде слово.

— Гей, люде! Въ краю есть холера, длатого прийшовъ наказъ до громады, щобы воды зъ рѣки не пати, щобы страву добре ввварувати, щобы не ѣсти нѣ бараболь, нѣ огбрѣвѣ, нѣ жадного паскудства, а противно: добре живити ся, попивати чай, червоне вино и нѣчого не бояти ся!

Люде, якъ звычайчо, стали шумѣти... „Божа воля! божа воля!“ давались чути голоса зъ товпы. Або: „Мы вже не таке перебули... чому бути, тому не минути... кбицець буде бѣдѣ!“ и т. д. Де-хто смѣявъ ся. Де вже пакъ хлопиви пати чай, або вино, та ще червоне!...

— Якъ то? — оббававъ ся де-хто, — не ѣсти бараболь? А що-жь ѣсти?

— Мясо! — кликнувъ Михалко.

— А де его взяти?

— Кѹри рѣзати, свинѣ колоти, ось що!

— А чай? а червоне вино?

— А най того Михалка опанув! Чого вѣнѣ не навдумувавъ? — говорили весело люде однѣ до другихъ. То разъ тобѣ присяжный!

Люде вже хотѣли ровходити ся, але Михалко гукнувъ и всѣ затримали ся.

— Ще е другій наказъ, панове громадо! — закликавъ присяжный. — Всѣ, що задлягають зъ податками, мають постарати ся до чотирнацяти днѣвъ о грошѣ на податокъ, а хто грошѣй не зложитъ, того будуть грабити.

Половина слухачѣвъ пбднесла до горы руки и стала чухатись по-за ухами.

— Овъ, то вже не жарть! — простогнали тѣ, що чухались, — тутъ уже нема чого смѣяти ся, батечки...

Громада ровбѣшлась и Михалко зъ легемѣт сер-

цемъ пбйшовъ до дому. Вбнь бувъ зъ себе вдоволеный, бо-жь выголосивъ поручене вбйтомъ розповяджене выразно и голосно, всь его чули и всь хвалили за вымову.

По дорозѣ дбгнала его громадка дѣвчатъ и коли зъ нимъ зрбвнала ся, тогдѣ окружили его веселѣ красунѣ и стали до нього щebetати мовѣ тѣ ластбвкн...

— Скажи намъ, Михасю, про що ты таке веселе оповѣвавъ на майданѣ? бо мы не чули, — спытали его дѣвчата.

— Не кажѣть: Михасю, кажѣть: дядьку! — поправила одна дѣвчина свои товаришки, — чи не видите, якѣ они поважнѣй?

— Скажѣть, дядьку! не хмуртесъ на насъ такъ страшно! — щebetали дѣвчата.

— Говоривъ о тбмъ — вбдповѣвъ Михалко, усмѣхаючись, — щобъ вы рѣзали кури на мясо, бо зближае ся холера, то треба добре фети...

— Ахъ, падоньку! та де-жь уже кури рѣзати?

— То не може бути! вы насъ дурите! Скажѣть, скажѣть правду, не брешѣть, дяечку! дѣдусю! голу-боньку сивенькѣй!

— Та де я тобѣ сивенькѣй? — кликнувъ Михалко. — Ахъ, ты, ты... чуперноса якась! — и вбнь пбднѣсъ до горы палицю и зробивъ нею рухъ, наче-бъ хотѣвъ кого досягнути.

— Ахъ тѣраймо! — закликали дѣвчата — чи не видите, яка у нихъ страшна, закривлена палиця!

И дѣвчата фуркнули напередѣ, мовѣ стаде пташокъ, все оглядаючись до Михалка своимн веселыми, усмѣхненными лицами, а Михалко й собѣ смѣявъ ся до дѣвчатъ.

„Ну и що тутъ робити? — пытавъ себе Михалко. — Аяъ жупанъ, аяъ палиця, нѣчо ихъ не вбдстрашуе...

Все липнуть до мене, якъ тѣ мухи... И чоґо они хочуть вѣдь мене?..“

Ѣму було легко на серци, а теперъ зробилось еще лекше, мовъ якій тягаръ зсунувъ ся зму зъ грудей.. Веселый гамбръ и смѣхъ дѣвчаты подѣлавъ на нього, мовъ чиста, кринична вода на спраґненоґо чоловѣка.. Вѣнъ таки побюювавъ ся въ душѣ, що дѣвчаты будуть теперъ вѣдь нього сторонити.. А тимчасомъ вѣнъ имъ все однаково милый.. Ахъ, тѣ сердечнѣй, тѣ добрѣй дѣвчаты!..

По обѣдѣ вѣнъ одягнувъ ся въ легку полотнянку и пѣшовъ у поле. День бувъ ясный, поґѣднѣй. Маве сонце котидось по снѣжѣмъ небѣ, легкой вѣтрець потяґавъ, а зелене збже на поляхъ такъ и колыхалось непроглядною филею, купалось въ сонѣшнѣмъ свѣтлѣ, въ благодатнѣмъ тецлѣ и мовъ очевидячки росло, наливалось сокомъ, грубшало.. Якійсь прибузненѣй пастушокъ гнавъ на толоку кѣлька штукъ товару и свиставъ на вербовѣй дудочцѣ. Михалкова забавлось зачепити того пастушка.

— Гей, ты! хлопче! — обзвавъ ся вѣнъ — а чоґу ты запускаешъ худобу въ шкоду?

— Нѣ, дядьку! — ставъ звинятись и плакати пастушокъ, — я не запускаю, то краса корова сама збѣґае.. онъ та, що йде на самѣмъ передѣ и нюшитъ, а я завертаю.. Гей ты тамъ, Красуля! куды задираешъ голову? Людске збже тобѣ пахне? Ну, ну! памятай собѣ!

Михалко смѣявъ ся. Ѣму було весело на душѣ и любый ему бувъ малѣй пастушокъ и навѣтъ краса корова.

Вѣнъ выйшовъ у поле, ставъ на горбку, зъ-вѣдка було видно, мовъ на долони, громадоку толоку и па-

стухѡвъ, що збивши ся въ одну купу, бавили ся въ якусь забаву.

— Гой-гой! — крикнувъ Михалко до пастухѡвъ, — а пильнуйте череду! Не запускайте въ шкodu, якъ будете гнати до дому, бо буду бити!

Его голосъ могутно розвѣсь ся по поли, а пастухи пбдкнули въ гору шапками, на знакъ, що чують его и розумѣють.

— Гой-гой! — ще разъ кликнувъ Михалко и розвѣвъ обѣ руки, наче бъ хотѣвъ цѣлый свѣтъ пригорнути до своихъ шаренихъ грудей.

„Ну, и послужи я громадѣ на пожитокъ“ — думавъ Михалко, вертаючи до дому. „Присяжный, полицѣй, польовый, а потѡмъ, коли буду вѣрно служати, то може й вѣйтомъ зроблять чоловѣка... Кто то знае?..“

IV.

Однакъ всею на свѣтѣ має свой кѡнець — и Михалкова радѡсть въ одну мить скбичилась, затагнула ся чорною хмарою.. Коли вѡнъ оттакъ щасливый и веселый вертавъ зъ поля до дому, вѡтѡмъ цѣлкомъ неждано прийшовъ ему на думку его ворогъ — Микола. Ахъ, якъ-бы вѡнъ хотѣвъ, особливо въ теперѣшней хвилѣ, поеднати ся зъ нимъ и вернути до колишней приязни... Та годѣ! Вѡнъ уже не разъ пробувавъ допроводити до того, однакъ Микола показувавъ ся до нього все холодный, непривѣтний... „И чого вѡнъ на мене гнѣває ся? — пыгавъ себе Михалко. „Я-жъ ему нѣчого не виненъ, а-жъ ему нѣчого злого не заподѣвавъ... Съмъ дѣтъ гнѣву й ненависти! И якъ то всею може помѣстити ся въ его-

серця? Господи Боже!..." И вбївъ ишовъ дальше, похиливши голову та роздумуючи про свого ворога, про Миколу..

Той Микола, то бувъ его колишній товаришь молодости. Они оба ще малыми хлопцями выдирали горобчїй гнѣзда, а въ зимѣ, не могучи оденъ безъ другого вытримати, бѣгали до себе въ гостину босакомъ по снѣгу, вбѣдакъ пасли громадскїй товаръ по лѣсахъ та дебрахъ (тогдаъ ще бувъ вблїный выпасъ въ лѣсѣ), потѣмъ разомъ паробкували и були оденъ духъ... Та на бѣду оба стали залицятисъ до одной дѣвчини, аде й тогдаъ ще жили зъ собою добре... Они врадили: кого зъ насъ выбере красна Малая, тому зъ нею и женитися, а другому шукати нишон долѣ... Красна Малая выбрала Миколу, а Михалко лишъ облизавъ ся и почувавъ ся въ голову... „Га! коли такъ, — сказавъ вбївъ — треба менѣ шукати нишон долѣ... Коли полюблю другу дѣвчину, такъ само, якъ Маланю, то й оженю ся, а коли нѣ, то й такъ буду вѣкувати..." Вбївъ цѣлкомъ не бувъ злий на свого товариша, на щасливого Миколу, протївно: на его весѣлю бувъ за дружбу, смѣявъ ся, танцювавъ до упаду, спѣвавъ и веселивъ ся, наче-бъ то его власне було весѣля.

Ему здавало ся, що зъ Миколою и дальше жити-ме въ такій самбїй дружбѣ, якъ перше, и не було дня, щобы вбївъ не навѣдувавъ ся до молодого подружя. Однакъ Микола ставъ якосъ дивитися на него вовкомъ, а вкбїци одного вечера безъ жадной причины нагло розгнѣвавъ ся и показавъ Михалкови дверѣ.

— Забирай ся зъ моєи хаты! — закричавъ вбївъ люто, — щобы й твого духу тутъ не було чути!..

Михалко остовицѣвъ. Ему перейшло поза плечима холодомъ, въ головѣ закрутило ся... Вбївъ взявъ шапку

Бібліотека найзнамен. повѣстей. Томъ LXII.

и вийшовъ на улицу. Скорыми кроками пустивъ ся вѣнъ до дому, однакъ коли прийшовъ до своєї хаты, постоявъ хвильку и пѣйшовъ дальше. Его давило щось въ горлѣ, до очей перло щось нѣбы слезы, губы дрожали — а щобы придавити се якесь дивне и не бувале въ него зворушена. вѣнъ ставъ свистати... И свиставъ Михалко, ходячи по селѣ зъ однею улицѣ до другею... Люде вже полягали спати, а Михалко свиставъ; уже й першій пѣвнѣ закукурѣсале, а Михалко не перестававъ свистати... И пересвиставъ Михалко всѣ козачки, всѣ коломыйки, всѣ спѣванки, якѣ лише знавъ, вѣбниці махнувъ рукою и пѣйшовъ спати. На другій день вѣнъ бувъ, якъ звычайно, веселый, мовь-бы нѣчого не зайшло, та до Микола вже бѣльше не доведувавъ ся.

Вѣдъ того часу минуло вже сѣмь лѣтъ и въ житю обохъ товаришѣвъ зайцли чималѣ змѣны. Микола и такъ не бувъ богатый, а за той часъ зъубожѣвъ страшно, его жѣнка вмерла и вѣнъ лишивъ ся зъ дробными дѣтьми. Крѣмъ того мучыла его вже вѣдъ довшого часу пропасница, зъ-за чого вѣнъ позовкъ, змарнѣвъ, не бувъ здѣбный до жадной працѣ.

А Михалко вийшовъ на старого парубка... Вѣнъ зъ початку на злѣсть Миколѣ хотѣвъ оженити ся и провадивъ навѣтъ досыть гуляще житя, залицавъ ся до всѣхъ дѣвчатъ, часъ уходивъ, однакъ вѣнъ не полюбивъ жадной дѣвчины такъ, якъ его душа бажала. А коли дома треба було господивъ, тогдѣ вѣнъ махнувъ рукою и оженивъ молодшого брата, а самъ рѣшивъ ся жити въ безженибѣ станѣ. Та хочъ вѣнъ и постаткувавъ, однакъ все-таки рвавъ ся до молодежи и любивъ, коли дѣвчата зъ нимъ жартували и тягнули его до тацѣвъ...

Михалко, вертаючи зъ поля, роздумувавъ про сво-

го ворога Миколу и прийшовъ до того заключеня, що вѣнъ таки щасливѣйшій вѣдъ Миколы... „Ось менѣ люде зробили честь, — думавъ вѣнъ — и я жию собѣ въ гонѣрахъ безъ журбы, безъ клопота, а вѣнъ бѣда-чюско, вдовецъ зъ дробными дѣтьми, збѣднѣвъ, знуженѣвъ, та ще не має нѣ здоровля, нѣ силы, щобы собѣ зъ дѣтьми дати раду... Другі люде идуть въ поле, господарують, а нимъ траєе пропасниця... И лежить вѣнъ на постели жовтий, якъ морква, а по долѣвцѣ валяють ся дѣти обдерті, голодні... Ахъ, не хотѣвъ-бы я бути въ его шкѣрѣ!“... И Михалко вѣдвертавъ свои думки вѣдъ того сумного образу и старавъ ся думати про що инше, та годѣ, бо думки все звертались мовъ на злѣсть до того самого предмету, до бѣдного Миколы...

„Аде чого вѣнъ такой упертый? — пытавъ себе Михалко. — Ось, хотѣвъ я поратувати его, зорати ему перелѣгъ пѣдъ гречку, а вѣнъ каже: „Не рушь най лежить камениемъ!.. Якъ маю гинути, то най пропадаю безъ твоеи ласки!“..... Либонъ сумлѣне ему каже, що вѣнъ колись-то провинивъ ся противъ мене, але вѣнъ все таки, видно, не хоче податись, не хоче признати ся до вини“...

V.

По двохъ тыждняхъ справдѣ зѣвхала еказекуція въ особѣ якогось панка, низенького чоловіка, зъ набрестскимъ лицемъ, зъ синимъ носомъ, зъ зизоватыми очима, въ повыкривлюваныхъ чоботахъ, въ вытертой сурдутинѣ. Першимъ обовязкомъ громады було нагодувати голодного гостя — и вѣнъ вѣвъ заваято, вѣвъ, мовъ-бы цѣлый рѣкъ де мавъ хлѣба въ зубахъ...

*

— Ахъ, мои людоицькове милі! — говоривъ панокъ, пораячнсь коло поданон стравы, зъ незвычайно разумнымъ виразомъ лица, — не приѣхавъ я до васъ на празникъ, а приѣхавъ я стягати вѣдъ васъ залеглый податокъ... Знаю, що коло васъ скрутно, бо и де-жь нинѣ не скрутно? але залеглости мусите зложити... Такий наказъ, я тому не виненъ... та й иначе не може бути, бо подумайте собѣ — додавъ вѣнъ незвычайно лагѣднимъ, майже плакучимъ голосомъ: — щѣ то могло-бъ бути на свѣтъ, якъ-бы всѣ люде не платили податкѣвъ?..

Залагаючи податники мали въ двохъ дняхъ сплатити залеглости, а хто-бы не заплачивъ, на того мала впасти третього дня екзакуція. Хто мавъ грошѣ, нѣсѣ до громадской канцелярїи и плативъ, а хто не мавъ грошей, той товкъ ся, мовъ рыба объ лѣдъ, старавъ ся де-небудь позичити, щобы позбути ся халепы... Та багато було такнхъ „недбалыхъ“, якъ ихъ называвъ вѣйтъ, що крѣмъ залеглостей не мали нѣчого — нѣ грошій, нѣ кредиту... Тѣ вже опустили руки и байдужно чекали третього дня... „Най деруть зъ насъ шебру! — говорили они, — але душѣ таки не выдеруть!“... и тымъ потѣшали ся. Цѣлыхъ два днѣ бувъ у селѣ великій рухъ, а третього дня настала вже справѣшна метушня.

Вѣйтъ зб здекуцникомъ и зъ присяжнимъ пѣйшли по хатахъ грабити „недбалыхъ“. Навпередъ ихъ гавкали собаки, злѣтали зъ плотѣвъ горобцѣ, за ними бѣгли оддалѣкъ цѣкаві дѣти... Неоденъ господарь вѣдчинивъ квартиру въ вѣкнѣ, поглянувъ на улицу та промовивъ до жѣнки: „Дакувати Богу, що до насъ не мають чога завертати тѣ гостеньки“...

А тѣ гостеньки йшли все дальше улицями и переулками. Вѣбци прийшли до якогось низенькон, переба-

киренов, мохомъ поросломъ хатины, безъ обѣя, и тутъ зупнились...

— Ось „нумеро айнецъ!“ звѣси будемо зачинати! — промовививъ вѣйтъ и всѣ три ввѣйшли до середины тон низенькомъ хатки и тамъ зачали „роботу“.

При тѣй „роботѣ“ мусѣвъ наибольше працювати присяжный Михалко... Бо вѣйтъ ходивъ лишь для па-рады, эдекуцникъ лишь записувавъ усьо до грубои книжки, а Михалко мусѣвъ робите те, що ему казали.

И треба ему признати, що вѣнъ оповнявъ свое за-вдане, якъ слѣдъ... Якъ служба, то служба! — подумавъ вѣнъ собѣ, затиснувъ зубы, наморщивъ чоло и бравъ, що казали ему брати, тягнувъ, що казали ему тягнути, а потѣмъ вѣдносивъ усьо до громадскои кан-целяриі.

Цѣкаві дѣти не вѣдступали грабѣжничѣвъ, они все за ними ходили вѣ певнѣмъ вѣддаленю и за кож-дымъ разомъ, коли Михалко выносивъ зъ якои хаты грабѣжъ, цѣкаві дѣти показували на него пальцами и кликали зъ jakimсь дитинячимъ одушевленемъ: „А онъ, диви! несе кожухъ! А, онъ диви! несе верету! мѣтки!...“

Михалко працювавъ страшенно, зъ него пѣтъ ливъ ся цюркомъ, вѣнъ десь навѣтъ загубивъ свою палицю...

До „недбалыхъ“, що мусѣли пѣддати ся езекуцїи, належавъ, розумѣсь, такожъ Микола. До него прийшли они вже на самѣмъ останку, коли сонце добре похили-лось къ заходуви. Сумный видъ представивъ ся ихъ очамъ. Миколови дѣти повѣкали кудись на пѣдъ, хата була Богъ зна' коли метена и перевѣтрена, а самъ Ми-кола лежавъ на постели слабый... Пропасниця такъ его стемняжила, що зъ него лишилась одна снасть: очи повападались, лице було жовте, якъ вѣскъ, а борода,

уже давно не голена, заросла довгимъ, шпакватымъ волосемъ. Зъ-пѣдъ кожуха, котрымъ бувъ Микола накрытый, выглядали по кѣстки голій, сухій ноги.

Всѣ три стали на серединѣ хаты.

— Тутъ вже не знати, чи удасть ся що взяти? — промовивъ вѣйтъ до здекуцника.

Здекуцникъ быстро оглянувъ внутро хаты, а вѣбци одно его око зупинилось на кожусѣ, що нимъ бувъ укритый Микола, а друге вытрѣщилось на вѣйта. Вѣйтъ стиснувъ плечима, однакъ не сказавъ нѣчого. А Микола лежавъ вепорущно и тупымъ зоромъ давивъ ся на своихъ гостей.

Вѣйтъ наблизивъ ся до его постель и промовивъ:

— Ну, Микола, може-бъ ты заплативъ залеглый податокъ? Осъ, мы прийшли грабити тебе, коли не заплатишь...

Микола выинявъ зъ-пѣдъ кожуха обнажену по локоть суху руку и махнувъ нею байдужно, не промовивши слова.

— Ну, коли такъ — говоривъ дальше вѣйтъ — то мы возьмемо у тебе кожухъ, осъ той, що маєшь на собѣ... Бери, Михалку! — звернувъ ся вѣйтъ до присяжного.

Вже не знати, що вѣйтъ властиво думавъ при тыхъ словахъ. Бо вѣйтъ якось моргнувъ однимъ окомъ на Михалку, — можна було гадати, що вѣйтъ говорить лишь на жарть, абы налякати слабого Миколу, але зъ другой стороны не знати, чи протививъ ся бы вѣйтъ, якъ бы Михалко послухавъ его и стягнувъ кожухъ...

Але Михалко не рухавъ ся, вѣйтъ стоявъ, наче вкопанный. Его очи були зверненіи кудись въ повалу, а думки бродили въ давныхъ лѣтахъ. Вѣйтъ передумовавъ въ тѣй хвилі, якъ то колись они оба зъ Миколою жили.

дасливо, весело вѣдъ наймолодшихъ лѣтъ, а теперь ось до чего пришло....

— Ну, Михалку! — торкнувъ его вѣтъ лѣктемъ въ бѣкъ и ще разъ пѣдморгнувъ бровю.

Мѣжь тымъ слабый Микола пѣднѣвъ ся зъ тяжкимъ трудомъ въ постели, оперъ ся лѣктемъ одной руки, а другою рукою скинувъ зъ себе кождухъ на землю!

— Бери, Михалку! — промовивъ вѣтъ глухимъ голосомъ — бери, брате, не жахай ся!... ось, до чего я догосподаривъ ся! — и усмѣхнувъ ся горко.

На тѣ слова Михалко мѣдно прижмуривъ на хвильку очи, мовь-бы хотѣвъ повѣками розгнести слѣзы, що ему заваджали въ очахъ, и схиливши ся, пѣднявъ зъ землѣ кождухъ та знову накрывъ нимъ своего товариша.

— Не возьму я твоего кождуха! — заговоривъ вѣтъ зворуженымъ голосомъ, — а помогти тобѣ поможу. Грошей не маю, але знаешъ що? Заложу за тебе мѣй синій жупанъ, батьковскій, тай всео буде гараздъ. Ты лишѣ не журн ся!

Микола покрутивъ головою.

— Не треба! — промовивъ вѣтъ и назадъ вправъ головою на брудну подушку и завернувъ въ гору очима, ваче зѣмлѣвъ.

— Ходѣть, панове! — закликавъ Михалко до вѣтъ ихъ товаришѣвъ, котрѣ до теперь стояли посередъ хаты и глядѣли эдивоваными очима то на Михалка, то на Миколу.

— Ходѣть! — повторивъ Михалко — я закладаю за него свѣй жупанъ.

И они все три выйшли.

— Михалку! — давъ ся ще разъ чути голосъ Микола, коли они выходили зъ тѣсныхъ сѣней на двѣрь, але Михалко не вертавъ ся до хаты.

— Ну, а за жупанъ не забувайте! — заговоривъ пбеля довшон мовчанинъ здекуцникъ до Михалка, коли они йшли улицею. — Се мусить бути якійсь вашъ своякъ, або приятель, коли вы для него такі ласкаві... Ну, се красно, дуже красно!... се справдѣ рѣдко лучае ся въ теперѣшнихъ часахъ, щобы християнинъ за християниномъ такъ обставъ въ потребѣ, якъ панъ присяжнй за своимъ приятелемъ...

Михалко йшовъ задуманйй, цѣлкомъ не слухаючи похвальной бесѣды здекуцника.

— Мабуть мы вже себнчили! — говоривъ здекуцникъ дальше, звертаючись до вѣйта. — Тяженька робота, втомили ся мы, панове, здало-бы ся що вынйти, перекусити...

— Богу дякувати, вже себнчили! — вѣдповѣвъ вѣйтъ — та й може вже буде на якійсь часъ спокѣй въ тими податками.

— Богу дякувати, Богу дякувати! — говоривъ здекуцникъ. — Ахъ, бѣднйй нарѣдъ! лѣта неврожайнйй, зарѣбкѣвъ нема, а податочокъ треба заплатити... иначе годѣ! Кобы ще лишъ той жупанъ записати — додавъ вѣйтъ звертаючись однимъ окомъ до Михалка — та й буде кбнець, слава Тобѣ Господи!

— Не журѣть ся! — сказавъ Михалко, придушюче гнѣвъ въ серци — заразъ его запишите...

Его дѣткнуло се, що здекуцникъ такъ часто пригадувавъ ему жупанъ. Вѣйтъ скочивъ по дорозѣ до своєї хаты и за чверть години притаскавъ свѣй синйй батькѣвскйй жупанъ до громадской канцелярйи.

— Славнйй чоловѣкъ! — кликнувъ здекуцникъ до Михалка. — Але-жъ бо й грабѣжь нѣвроку! — Вѣйтъ ставъ прицмокувати и выхвалявати жупанъ. — Стара матерйя, добра матерйя! Шкода таку штуку класти мѣжь

тѣ лахи, але коли вы, пане присяжный, такіи великодушныйи чоловѣкъ, то се справдѣ дуже красно зъ вашои стороны...

Михалкови не хотѣло ся слухати тои бесѣды и вѣиъ скоро вернувъ назадъ до дому, а вѣиъ зб здекуцникомъ пѣишли до коршмы на пѣдвечѣрѣкъ.

VI.

Повечерявши зъ братомъ и братовою, Михалко выишовъ на двѣръ и сѣвъ пѣдъ хатою на приспѣ. Вечѣръ бувъ красный, на небѣ ярѣли безчисленныйи зорѣ, свѣтивъ круглолицыйи мѣсяць, въ воздухѣ гудѣли зрущѣ... Любе тепло и спокѣи повниыйи чоловѣка настроити до вдоволеня, однакъ Михалко бувъ невдоволенныйи. Вѣиъ оперъ локоть правойи руки о колѣно, схиливъ голову на долоню и такъ сидячи дививъ ся въ-передъ себе въ землю. „Ну, що служба то вже разъ!...“ шептавъ вѣиъ вѣдъ часу до часу зъ досадою, пѣдчасъ коли на его губахъ показувалась терпка усмѣшка.

Вѣиъ навѣтъ не замѣтивъ того, якъ отворились тихо ворота и на подвѣре вступивъ якийсь чоловѣкъ задягненийи въ кожухъ и слабыиъ, непевныйиъ крокомъ зблизивъ ся до нього. Ажъ коли прихожийи положивъ ему руку на плече и закликавъ: „Михалку!“ — тогдѣ доперва Михалко пѣднясъ голову и окинувъ зоромъ чоловѣка въ кожусъ.

— А! то ты Миколо! — закликавъ вѣиъ здивованийи. — А тебе що прагнало до мене? гей!

Микола мовъ-бы не чувъ сего пытаня. Постогнуучи, сѣвъ вѣиъ на приспѣ и мовчавъ добру хвилию, нѣбы

приходивъ до себе зъ утомленя, або надумувавъ ся, що має говорити.

— Михалку! — сказавъ вѣнъ вѣбци. — Що ты зробивъ?

— Що?

— А жупанъ! На що ты занѣсь твѣй жупанъ до канцелярїи?

— На що занѣсь? а тобѣ що до того? — и Михалко ставъ смѣяти ся и свистати крѣзь зубы козачка.

— Слухай, чоловіче! — говоривъ дальше Микола, сѣпаючи Михалку за колѣно. — Ты хочешъ цѣлу рѣчь въ жарть обернути, а менѣ, бачь, не до жаргѣвъ. Видишь, що я збѣднѣвъ, знуженѣвъ, збѣшовъ на нѣ на що... що грызота мене згрызла на пни, якъ те дерево. И на що ты ще причиняешь менѣ прикрости? на що ты твоею сѣброю мене ще бѣльше приголомшуешь? — Вѣнъ зупинивъ ся и задыхавъ ся, мовъ-бы ему забракло силы до дальшой бесѣды.

Михалко вдививъ ся въ его похмурѣ лице и переставъ свистати.

— Ну, ну! говори дальше, — пробормотавъ вѣнъ стягаючи бровы.

— Я тобѣ казавъ — мовивъ дальше Микола — бери кожухъ, оставлю рѣчь, яку ще можна вѣдъ мене взяти, а ты не хстѣвъ; ты сказавъ, що свѣй грабѣжь заложить за мене и зъ тымъ ты выйшовъ зъ мои хаты... Але я того не хотѣвъ и не хочу... Вечеромъ я трохи очунавъ и понѣсь кожухъ до вѣйта, а вѣйтъ не хоче брати, смѣсь и каже: „Михалко змилосердивъ ся надъ тобою и выручивъ тебе“... И я ото прийшовъ до тебе и пытаю ся тебе: на ще ще ты знущаешь ся надъ мною? На що ще ты приголомшуешь мене? На що робишь для

мене якійсь оферы?... Тажъ я тобѣ нѣ свать, нѣ братъ, нѣ що!...

— Слухай дураку едень! — вликнувъ зъ порывомъ Михалко, але вѣнъ заразъ опанувавъ себе и говоривъ дальше цѣлкомъ спокѣино и лагѣдно.

— Хочъ ты, видно, того не памятаєшь, але я не забуду и не забуду, що ты вѣдъ найдавнѣйшихъ лѣтъ бувъ для мене не сватомъ, але братомъ и другомъ единымъ.. Хочъ ты вѣдтакъ прогнавъ мене зъ хаты, але я нѣколи не переставъ бути для тебе тимъ, чимъ бувъ... Розумѣєшь? А коли я заложивъ за тебе грабѣжь, то я хотѣвъ лише зроби ти для тебе братню услугу, а не „приголомшувати“ тебе, якъ ты кажешъ.. Пришовъ я до тебе зъ тамтими обома, побачивъ тебе, якъ ты слабый лежишь на постели, та й пригадавъ собѣ, якъ то мы жили колись въ дружбѣ, а теперъ думаю собѣ: ось, мѣй товаришь, мѣй братъ у бѣдѣ, въ крайнѣй потребѣ... тай жалъ менѣ тебе стало. И ось, думаю собѣ: хотать у него взяти послѣдний кожухъ.. и чимъ вѣнъ, думаю собѣ, буде вкрывати ся въ пропасници, мѣй Микола, мѣй давний сердечный приятель?... Треба ему помогти — та якъ? Грошей у мене нема, але є въ мене жупанъ... Огъ, думаю собѣ: заложу жупанъ... Якъ роздобуду грошей, то ще выкуплю за пару дѣвѣъ, не вгѣче... а якъ нѣ, то песь его бери! Теперъ рѣвно въ такѣй одежи не ходять и люде зглядяли ся на мене, якъ на яку дивовижу, коли я бувъ въ недѣлю въ церквѣ... А такъ, думаю собѣ, Миколѣ лишити ся кожухъ и вѣнъ мати ме въ чѣмъ грѣти ся, бо вѣнъ слабый.. А якъ выдужає, то вѣнъ колись менѣ вѣддѣчити, а якъ не вѣддѣчити, то менѣ Богъ заплатити, бо-жь Богъ приказавъ ратувати ближнього въ потребѣ... Ось, маєшь вѣдъ и перѣвѣтъ и теперъ знаєшь, длячого я такъ зроби въ.. И

Михалко ставъ дальше свистати пѣдъ носомъ свого козачка.

Микола задумавъ ся. Лице его скривилось, губы задрожали, вѣнъ тяжко збѣхнувъ.

— Михалку! — сказаъ вѣнъ по хвили зворушенымъ голосомъ — то ты не зробиъ того зъ буты, а зъ добраго сердца?

— Якъ зробиъ, такъ зробиъ! — вѣдповѣвъ Михалко, — та нема що о тѣмъ говорити... Отъ балакай-мо про що инше...

Але Микола зновъ задумавъ ся, оперъ на одній долонн чоло и ставъ хитати головою, якъ чоловікъ, що жадуе за якоюсь дорогою згубленою рѣчию.

— Михалку, брате! — промовивъ вѣнъ вкбиди дрожачимъ голосомъ, — прѣсти менѣ! не гѣвай ся! Я бувъ супротивъ тебе несправедливый... я не вартъ твеси приязи, бо не тѣлько я обидивъ тебе дурно-пусто тогдѣ... знаешъ?.. не тѣлько акійеъ злыи духъ вѣдъ того часу все мене пѣдцьковувавъ противъ тебе, але ось и теперъ я бувъ певный, що ты зробиъ менѣ ту прислугу лише для фанаберіи, щобы мене до живого дѣткнути... а ты все зъ добраго сердца.. Ахъ грѣшный я чоловікъ и Богъ мене карае!

— Будь спокбйный! — вѣдповѣвъ Михалко, — щѣ було, то вже мохомъ поросло, а що-до гѣву, то я на тебе нѣколи не гѣвавъ ся, лише жаль чувъ до тебе и неразъ думавъ собѣ: кобы то зъ Миколою жити, такъ якъ давнѣйше! Та все якось не клеило ся...

— Ну, то нехай теперъ оклентъ ся! — промовивъ Микола и вытягнувъ свою дрожачу, суху руку... Виджу твою щирбѣтъ, виджу мѣи нерозумѣ... Чѣи не вѣдтрутишь.

Михалко такожъ бувъ зворушенный, такъ що не

мѣгъ навѣтъ промовити слова... Вѣнъ стиснувъ подану руку, а другою рукою обнявъ Миколу и пригорнувъ до себе та приязно заглянувъ ему до очей, въ котрыхъ блищали до мѣсяця двѣ слѣзы.

Оба сидѣли побѣчъ себе зъ очима зверненными въ зоряне небо. Вѣбнци спытавъ Микола своего приятеля:

— Про що такъ думаешь, Михалку?

— Думаю про се, — вѣдповѣвъ Михалко — якъ то мы бувало малыми хлопцями пасли въ лѣсѣ товаръ та выгукували, а потѣмъ прислуховались, якъ гомѣнъ розходить ся помѣжъ деревами... Якѣ мы були тогдѣ щасливи!

— Дивна рѣчь! — закликавъ Микола — бо я въ тѣй хвилѣ якъ-разъ про те саме думавъ.. Та чи будемо мы ще коли такими щасливими?

— Може й будемо, якъ Богъ дасть!

— Дай, Господи Боже, хочъ въ сотѣй частѣ! — закликавъ Микола и вставъ.

— Треба йти менѣ до дому, до дѣтей — говоривъ вѣнъ, — а то я й забувъ, що въ мене дѣти... та й холодомъ мене проймае... Геть стемняжила мене тая пропасниця нечестива, але може она вѣдъ нинѣшного дня покыне, бо чую, що менѣ якось нѣбы лекше...

— Коли хочешь, то я тебе проведу, бо рѣвно не хоче ся спати — додавъ Михалко.

— Ходѣмъ!

И оба пѣйшли вѣдовжъ улицею повѣльною ходю до Миколової хаты...

VII.

Мѣсяць стоявъ на небѣ высоко, въ селѣ будто тито, по хатахъ вже не свѣтило ся, зъ коли Михалко вертавъ до дому.

Вѣбци вѣнъ поеднавъ ся своимъ товаришемъ молодости!... Ему было такъ легко, якъ тогдѣ, коли вѣнъ одноя недѣлѣ вертавъ зъ поля и тѣшивъ ся тымъ, що его вѣ брали присяжнымъ. Та тогдѣшну его радѣсть замутила згадка на Миколу, а теперѣшной радости вже нема чому замутити, бо Микола вже не гнѣває ся, Микола зъ нимъ поеднавъ ся, Микола самъ его перепросивъ... „Ахъ ты Миколо! якій ты дурный! — думавъ собѣ Михалко — и на що тобѣ було гнѣвати ся? А теперъ, правда?... кажешь, що тобѣ лекше, що тобѣ камѣнь спавъ зъ грудей, що пропасниця тебе вже кидас, и отъ, ты навѣль смѣявъ ся зъ мною! Ну, ну, треба тобѣ буде де що помогти при господарствѣ, може ты ще станешъ на ноги...“ Вѣнъ зробивъ рукою, якъ бы хотѣвъ вымахнути пальцею, та тужь пригадавъ собѣ, що вѣнъ пальцею десь згубивъ на селѣ и розсѣявъ ся. Ему стала передъ очима его цѣлоденна работа и вѣнъ смѣявъ ся... „Ну, и прислуживъ ся я нинѣ для громады, Господи Боже!“ — подумавъ вѣнъ собѣ... Ся згадка стала ему неприятною и вѣнъ хотѣвъ думати про щонебудь иншого. Вѣнъ задеръ голову до неба и ставъ дивитись на мѣсяць, на зорѣ, а мѣсяць и зорѣ дивлять ся на него зъ горы и смѣють ся, выразнѣвнѣе смѣють ся... Вѣнъ не мѣгъ вытримати ихъ глумливого погляду и спустивъ очи въ землю.

„Се она такъ зъ мене смѣють ся, бѣ-же Богу! — подумавъ вѣнъ собѣ — клятья собѣзъ мои работы,

зъ моти службы...“ И ему все зъ упоромъ лѣзла до головы тая его нинѣшна работа... Ось вбнзъ тягне старбѣй вловѣ Хамъ Пукасисъ брудну верету зъ постель... Пукасиха не дае, а вбнзъ тягне... вкбици Пукасиха пускае зъ рукъ верету та ще й клене... „Бери — каже она — бодай вы чею вдавили ся. дери-ретники нечестивѣ!“... Ча тѣ не въ нея вбнзъ загубивъ свою палицу?... А ось, у Гренджолбѣвъ, халупникбѣвъ, у хатѣ голо, якъ въ турецкбѣй церквѣ, въ кутѣ стоить порохова скриня... „Заглянь — каже вбѣтъ — що тамъ е въ скрини?“ Вбнзъ пбднѣсъ вѣко, перехилнѣвъ ся до скринѣ, а тамъ повно рбзного лахмѣтя... „Шукай!“ — каже вбѣтъ — и вбнзъ ставъ нищпороти та на самбѣмъ днѣ знайшовъ кавалокъ полотна. „Ось, полотно!“... „Бери!“ — каже вбѣтъ. Вбнзъ за полотно, а Гренджолиха въ крикъ: „Не рушь! — каже — то чоловікови на шганы!“ — „Бери!“ — каже вбѣтъ. Михалко бере... „А бодай вы собѣ на смерть сорочки зъ того полотна пошили!“ — клене Гренджолиха. „Тѣкай! — комендируе вбѣтъ — бо то баба злюща! А она й не злюща, тблько шо-до проклонбѣвъ, то Гренджолиха перша въ цѣлбмъ сель... Або зъ тою свинею!... Пришли грабати Павла Прилипу та не знайшли у нього вѣчого путнього. Постѣль — простый барлбгъ, одежда — саме лату-ня. Всео перекидають, на всео здекуцникъ кривить ся, а Павло Прилипа смѣе ся... „Може маель яку худобу?“ — пытають его. А Павло Прилипа каже: „Нѣ коней нѣ рогатой худобы не маю, але есть у мене безрога въ саджку, то есть: свиня. Самъ не ѣмъ, а годую свиню, а коли вгодую и продамъ, то заплачу податокъ“... „То выжени свиню зъ саджика, най езъ заплашу до книжки“ — каже вдекуцникъ. „Коли вамъ треба, тѣ собѣ выженѣтъ!“ — вбдказуе Павло Прилипа. „Пане присяжний

выженѣтъ свиню зъ саджикѣ! — звертаєсь здекуцникѣ до Михалка. Всѣ вышли на двѣрь. Михалко почухавъ ся въ голову и пѣшовѣ выганяти свиню. А она авѣ рушь, нѣ хоче йти, така уперта. „Бери за ноги, та выкинь черезъ порѣгъ!“ — крикнувъ вѣйтѣ. Михалко радѣ не радѣ бере свиню за ноги, а она квичить, мовь-бы ей хто коловѣ.. Вкѣнди перекинувъ, а самѣ упавѣ комѣтъ головою, ажѣ носомѣ заперовѣ у гнѣвѣцѣ... Павло Прилипа смѣе ся, ажѣ за бока тримасѣ, а здекуцникѣ зѣ вѣитомѣ и собѣ смѣють ся...

На ту згадку Михалко сплюнувъ и якѣйсѣ гнѣвѣ пѣрвавѣ его на хвилью.. Вѣнѣ чувѣ, що ему кровь выступила въ лице, що ему щось вѣстыдно.. А кѣлько то по другихѣ хатахѣ вѣнѣ натягавѣ рѣзныхѣ рѣчей — и кожухѣвѣ и веретѣ.. кѣлько почувѣ благанѣ, мовь-бы вѣнѣ справдѣ мѣгѣ щось помогти.. кѣлько насмѣшокѣ, кѣлько проклонѣвѣ!... „Тѣфу! такѣ и прозвуть люде дѣриверетникомѣ, ей Богу!“ — подумавѣ собѣ Михалко и почухавѣ ся въ голову. „Та й що за гонорѣ? що за слава?... И дѣвчата вѣдвернуть ся!“ — перебѣгла ему думка черезъ голову Вѣнѣ зробивѣ рухъ рукою, якѣ бы хотѣвъ стукнути палицею о землю. „Нѣ, не хочу я бути присяжнимѣ, авѣ полицасмѣ! — закликавъ вѣнѣ въ голосѣ — ось що! Нехай хто другѣй дѣвить ся зѣ такѣ бнѣзка на людску бѣду, а я не маю до того сердца.. нехай хто другѣй стягає на себе людскѣ проклони, а я не хочу! Я собѣ жити-му, якѣ перше, такѣ, що моя хата зѣ краю, нѣчого не знаю, и люде, якѣ перше будуть мене шанувати й любити...“ („та й дѣвчата!“ — майнула ему черезъ голову думка).

Вѣнѣ подививѣ ся до горы, а зорѣ на небѣ смѣють ся, ажѣ тремтѣть зѣ смѣху... „Ей, зороньєя, чого вы

смѣете ся? Не смѣйте ся, бо менѣ не до смѣху!...“
И вѣтъ зачавъ свистати козачка и скорыми кроками поспѣшавъ до дому.

VIII.

На другій день рано Михалко пбйшовъ до коршмы, куды вѣтъ що дня заходивъ на снѣдане. Самъ разомъ заставъ Михалко ще й кблькохъ радныхъ при столѣ, при флящѣ...

— Здоровъ! А що скажешь, Михалку? — спытавъ вѣтъ,

— Може тамъ зайшло що нового?

— Нѣчого не зайшло нового — вѣдповѣвъ Михалко — тблько я прийшовъ вамъ сказати, що не хочу бути вѣдъ нинѣ присяжнымъ, нѣ полицайомъ, нѣ польовымъ нѣ нѣякимъ урядникомъ въ громадѣ.

— Таеъ? а то чому? — закликали всѣ разомъ.

— Не хочу та й годѣ!

— Ну, якъ не будешь ты, то буде другій, — свазавъ вѣтъ махнувши рукою. — Треба буде зарядити новый выббрѣ.

Михалко вклонивъ ся всѣмъ и выйшовъ зъ коршмы.

— Ну, и не хоче бути присяжнымъ! дивне диво! — закликавъ оденъ радный.

— Щось ему мусѣло на нбсь сѣсти! — сказавъ другій.

— А добрый зъ него присяжный! голосъ має мбцный, якъ труба...

— И добре вчера справивъ ся — додавъ вѣтъ. — Хлопъ, якъ дубина!

Віблотека найзнамен. повѣстей. Томъ LXII.

— Нѣчого! выберемо другого.. Буде нова омазія...
Напиймо ся!

— Напиймо ся!

И чарка пѣйшла въ вѣружокъ.

А Михалко радій вернувъ до дому. Ему було я-
кось встыдно признати ся передъ радными до того, що
вѣнъ не хоче бути присяжнимъ, однакъ вѣнъ той встыдъ
поконавъ и зъ легкимъ сердцемъ вернувъ до дому. Вѣнъ
тѣшивъ ся... „Ось показавъ я всѣмъ, що не хочу стоя-
ти о нихъ ласку, не хочу бути ихъ послушникомъ... Не-
хай другі набивають ся о той гоноръ, а я собѣ буду
жити вольнымъ козакомъ вѣдъ нѣкого незалежнимъ
чоловѣкомъ...“ Вѣнъ бувъ такъ радій, що ажъ затравъ
собѣ руки зъ радости, и якъ-бы такъ де прийшло ся
потанцювати козачка, то вѣнъ пѣйшовъ бы доброхѣтъ у
выскоки, не давъ бы себе просити дѣвчатамъ...

Згадавши дѣвчата, вѣнъ ставъ усмѣхатись передъ
зеркальцемъ и пѣдкручувати собѣ вусы... „И чоге они
мене чѣпають ся, тѣ дѣвчата? — пытавъ вѣнъ себе нѣ-
бы здивований. — И що имъ у мене подобае ся?... Хо-
тѣвъ-бы я дѣзнатись, та жадна не скаже правды... Ой,
хитрѣ вы, голубоньки, хитрѣ!...“

Бѣдный жидокъ Ратица.

I

...Я ще не видѣвъ такои нужденнои людини! — така думка мусѣла насунутись кождому, хто добре приглянувъ ся Ратицѣ, хто окинувъ взоромъ ту мізерну будову тѣла Ратицѣ, те сухобрлаве лице, маленьке, мовь кулачокъ, тѣ очи цибульоватои формы, нбсь, подббный до сливки, на половину отворенный ротъ, борбдку, на котрѣй видѣлось лишь кблька рыжихъ волоскбвъ, подббныхъ до товарачои шерети, вузкѣ груди, сухѣ, довгѣ руки, що теленали ся по обохъ сторонахъ туловища... На имя ему було Кива, однакъ его майже нѣхто не кликавъ инакше, лишь Ратицею. Не знати, щб властиво дало вричину до того прбзвища: чи его низька, згорблена стать, чи може пальцѣ на ногахъ, дуже нербвнѣ и якось дивно powyеручованѣ... Та Ратица не робивъ собѣ нѣчого зъ того прбзвища, вбнѣ не мавъ навѣтъ нѣчого противъ того, коли часомъ и малый пастушокъ кликаувъ на нього: Куды йдешь, Ратица!

Ратица вирбсь и виховавъ ся на селѣ. Бго батьке Сиваникѣ гандлювавъ рыбою за давныхъ, добрыхъ часбвъ и зъ того гандлю живѣ. Та коли ему було утяж-

*

ливо бѣгати зъ мѣсточка до села, а коли до того другій жиды й собѣ стали платись до того гиндлю, то вѣнъ пѣйшовъ до головы по розумъ и купивъ собѣ хатину въ однѣмъ, не конче великомъ селѣ надъ рѣкою Стиромъ та переселивъ ся зъ жѣвкою и зъ малымъ Кавою и не выпускавъ своего гиндлю зъ рукъ.

Старый Сиваникъ бувъ зъ рыбаками оденъ духъ, вѣнъ ихъ частувавъ горѣлкою, питльсванымъ хлѣбомъ, табакою и цѣлкомъ собѣ ихъ зъеднавъ, такъ, що коли часомъ якій чужій жидъ заблукавъ за рыбою, то рыбаки кричали: — „Мы маємо свого фулера, домашнього! Геть собѣ вѣдъ рѣки, бо въ воду кинемъ, ажъ забулькотить за тобою!“ — И чужій жидъ утѣкавъ зъ села, якъ змытый, а Сиваникъ лѣкувавъ въ душѣ и вывозивъ що тыждня до сусѣднихъ мѣсть по бочцѣ рыбы, а лѣтомъ крѣмъ рыбы ще й по фѣрѣ раковъ, и добре на тѣмъ выходивъ. На селѣ отворилась ему ще друга нова галузь зарѣбку: старый Сиваникъ ходивъ по хатахъ и кулувавъ все, що було на продажъ: мѣдъ, вѣскъ, воскобонку, покладки и т. д., и цѣлкомъ загорнувъ въ свои руки торговлю домашнимъ промысломъ.

Давнѣе го часу! Ратица собѣ на е крѣзь сонъ пригадуе, якъ то колись малымъ хлопцемъ вѣнъ бѣгавъ по зеленымъ лугахъ, якъ купавъ ся въ рѣцѣ, якъ ему батько справлявъ новѣ бееша, а мати годувала сметаною зъ сыромъ, гулями, локшинамъ. Але для нього було найлюбѣйше сховати собѣ до одной кишенѣ питльованого хлѣба, а другу наладувати цибулею, редькою, сырыми огѣрками и гайда въ лугъ, надъ рѣку, на цѣлый день ажъ до заходу сонця... Давнѣе добрый часу! И якъ они скоро минули? якъ зъ батоса траснувъ! Батько Киву любивъ. вѣнъ приучувавъ его вже до гиндлю, а коли ему скѣбчилось вѣсімнайцять лѣтъ,

оженявъ, его зъ далекою бѣдною своячкою, зъ повновидою Рифкою и вже мавъ зъ нимъ въ сплбцѣ провадити гиндель Неббцикъ аближавъ ся вже до цѣли своихъ мрѣй, мавъ тѣшити ся щастемъ своихъ дѣтей и внуковъ, та въ томъ смерть перетяла нитку его житя, а въ недоваѣ за нимъ и его жѣвка, Кивова мати вмерла на холеру, а Ратиця лишивъ ся самъ на бѣлбмъ свѣтѣ зъ повновидою Рифкою...

II.

Ратиця по своихъ родичахъ довго туживъ и жалкувавъ, та проковтнувъ не одну слюзу. А особливо коли вѣнъ по матери вѣдправлявъ босины, то такъ схудъ и змаривъ, що только снасть зъ нього лишилась и потѣмъ ледви пришовъ до себе. Сядячи въ кутяку хаты, пѣдопхавши пѣдъ себе ноги, вѣнъ передумавъ цѣле свое дотеперѣшне жите. Вѣнъ старавъ ся собѣ пригладати кождый гуголь, якій кеди дѣставъ вѣдъ матери, кожду бекешу, яку одержавъ вѣдъ батька, вѣнъ пригладавъ собѣ кождый день своихъ дитинячихъ и хлопачихъ лѣтъ и заключивъ, що доси вѣнъ бувъ щасливый, а вѣдъ теперъ, коли зѣставъ полишений самъ на свѣтѣ, то хто знае, що буде... хто знае?...

За той часъ жалобы ему выдало ся, що вѣнъ нѣбы постарѣйшавъ и порозумнѣйшавъ, що вѣнъ якось иначе ставъ дивитись на свѣтѣ, якъ перше и вѣнъ почавъ собѣ докорати! „Чого я бувъ неразъ такій дурный и легкодушный? Чому я неразъ моєю дурною головою заподѣявъ гризоту батькови, матери? Та се вже пропало, а вѣдъ теперъ треба жити инакше: вѣдъ теперъ треба жити розумно, статочно, якъ и слѣдъ госпо-

дарови дому"... И вѣнъ ставъ розважати: що ему вѣдъ теперъ робити, щоби выжити на свѣтъ... Та не довго Ратиця надъ тымъ роздумавъ. Вѣнъ vyrбѣъ при батькови, трохи приучивъ ся его гнидю, ну, и рѣшивъ ступати тою дорогою, котрою ступавъ его неббщикъ-батько: бути фуларомъ, похатчиномъ.

Въ однімъ кутъ хаты свояла скриня дубова, кована. Ратиця знавъ, що тамъ є грошъ, вѣнъ бачивъ неразъ, якъ его батько бувало перегне ся до тои скрини и щось тамъ довго вишпорить, чимъ побрешкує, а потѣмъ дрожачими руками замыкає скриню и ховає ключъ. Ратиця знавъ навѣтъ, де ключъ лежить: на полицѣ межн старинезаными батьковыми книгами. Та нѣколи не бувъ вѣнъ цѣкавий заглянути до скрини и зобачити, що тамъ є. Навѣтъ по смерти батька, якъ довго жила мати, вѣнъ того не робивъ, хотяй впрочѣмъ, яке господаръ дому и наслѣдникъ, мавъ до того право. Ажъ коли по смерти матери вѣдправивъ босны, тогдѣ доперва вѣнъ поваживъ ся приступити до обрахунку своєи спадщини. Заразъ таки першого вечера зацѣпнувъ хату, заслонивъ вѣкно, взявъ ключъ и зъ бючницъ серцемъ отворивъ скриню. На верху була поскладана одна на другѣй рѣзна одѣжъ; вѣнъ бравъ кожду штуку зъ-осѣбна, оглядавъ довокла и подававъ Рнѣцѣ, а та зновъ складала всео на бамбетлѣ. Вѣкници на самбѣи днѣ Ратиця догледѣвъ два мѣшочки: оденъ бблшій, другѣи меншій. Вѣнъ покванно вхопивъ ихъ въ свои пальцѣ, потрясъ кождымъ зъ осѣбна, мѣшочки забренькали... Грошъ! Въ бблшѣмъ мѣшочку були мѣдаки, въ меншѣмъ срѣбло. Вѣнъ ставъ заразъ рахувати всео за порядкомъ и в рѣтвучи заставивъ цѣлыи стѣлѣ маленькими куцками мѣды и срѣбла, а вѣкници прийшовъ до новажни и сумы: до сто рѣвнскихъ.

— Ну! мы богатѣ! — закликавъ вѣнъ до жѣнни.
— Видишь мѣй батько бувъ дѣбрымъ господаремъ, кѣти наскладавъ тѣлько грошей.

Рифка тѣшилась: еи очи ажъ искрелись, коли она споглядала на стѣль. Она ще нѣколи въ своимъ житю не видѣла тѣлько грошей, а тутъ наразъ такій скарбъ и той скарбъ належить до еи чоловѣка, належить до неи...

— Ахъ, грошѣ! — закликала Рифка. — Она зъ великого зворушена не могла навѣтъ нѣчого розумного сказати.

— Ты дурна! — сказаавъ до неи Ратиця. — Тутъ цѣлкомъ нема чого тѣшити ся. Мусишь знати — додавъ вѣнъ зъ розумнымъ выразомъ лица, при чѣмъ пѣднѣсь до горы свои рыжѣ бровы, (Ратиця все пѣдносивъ до горы бровы, коли говоривъ щось розумного и чимъ розумнѣйше що говоривъ, тымъ выше пѣдносивъ вѣнъ свои рыжѣ бровы, котрѣ складались лише зъ кѣлькохъ волоскѣвъ) — мусишь знати, що грошѣ въ житю чоловѣка се нѣчого, се пѣна на водѣ. До грошей (вѣнъ пѣднѣсь ще выше бровы) треба щастя. Хто мае щасте тому й грошѣ выѣдутъ на пожитокъ, а хто не мае щастя (вѣнъ пѣднѣсь найвыше бровы), то щобы вѣнъ мавъ и десять разъ тѣлько грошей, а до того ще десять годовъ, то вѣнъ пропащѣй чоловѣкъ.

И справдѣ Ратиця говоривъ дуже розумно.

Они обоє пѣскладали вебо назадъ въ порядку и пѣйшли спати. Ратиця бувъ своимъ вѣдкрытемъ роздрозненый и довго не мѣгъ заснути. Вѣнъ укладавъ рѣвнѣй планы, якъ зачинати, якъ провадити интересы, щобы свою спадщину побѣльшити и своимъ дѣтямъ зѣбставити вже не сотку, а тысячку...

На другѣй день вѣнъ потягнувъ до мѣста на ярмарокъ подивитись, якѣй тамъ рухъ и повѣдновлювати давнѣй знайомости своего батька, щобы вѣдтакъ мати де

збувати свои товари. Всѣ знайомі радо его витали и пытали, чи не має рыбы. Вбнѣ обѣцявъ, що на другій разѣ вже певно приѣде зъ рыбою. Вбнѣ купивъ на ярмарку госганцѣ для жѣнки: нові черевники, добром матеріи на спбдницю и червону парасольку, щоби, мовлявъ, мала памятку по моѣмъ батькови. Собѣ вбнѣ не купивъ нічого; вбнѣ мавъ багато одежи по батькови и хочъ батьковскі жупаны, бекеши и навѣтъ шаравары були на нього за довгі и за широкі, то вбнѣ таки въ нихъ ходивъ и навѣтъ не думавъ давати собѣ ихъ перероблювати.

Рябка дуже тѣшилася подарунками, а найббльше червоную парасолькою, котрои ще не мала въ жнтю и неразѣ завидувала другимъ жидѣвкамъ ихъ парасольокъ рбзнобарвнихъ.

— То всео купивъ я тобѣ за грошѣ мого батька, — говоривъ Ратиця зъ повагою, дождаючи вечерю, — щобъ ты на нього памятала, бѣ вбнѣ бувъ добримъ чоловічкомъ. А теперъ треба йти спати, бо завтра часѣ уже взятись до якои роботи.

II.

На другій день Ратиця справдѣ взявъ ся до роботи. Ще Рябка спала, якъ вбнѣ вставъ, взявъ кошикѣ и умывши ся въ рѣцѣ зимною водою, пѣйшовъ у село. Вбнѣ кинувъ ся насампередъ до тыхъ хатъ, де жили рыбаки.

Въ цѣлбмъ селѣ можна було нарахувати рыбаковѣ до дваццати и кблька хлопцѣвъ, що замешкували хаты порозкидувані вдовжъ берега рѣки и по-при мале господарство трудили ся ще рыболовлю. Були мѣжъ

ними и богатші, котрі ловили рыбу, такъ сказати-бъ, ббльше въ замилуваня, щобы въ той способб заробити на оббгнане дрбныхъ хатныхъ выдаткбвъ, та були мѣжь ними й бѣднїй, що заробляли въ той способб и на кавалокъ хлѣба, особливо на передбвку. Всѣ рыбаки ловили рыбу верстатами т. е. по кблька хлопа разомъ, однакъ коли зайшла потреба бблшой лбвки неводомъ, або въ зимѣ зъ леду, тогдѣ ставали всѣ до спбльной роботы. Впрочѣмъ всѣ мали на рѣцѣ неограничену свободу, кождїй ловивъ тамъ, де хотѣвъ и тогдѣ, коли ему подобало ся.

Найстаршїй вѣкомъ межи рыбаками бувъ дядько Миханенько, а всѣ прочї товаришѣ не знати длачого, называли его „паномъ цехмистромъ“. Здасть, зъ початку хтось такъ назвавъ его лишъ жартомъ, а коли рыбаки сю жартовливу назву стали частѣйше повторяти, а дядько Миханенько тбїй почеснбїй назвѣ цѣлкомъ не протививъ ся, то й не диво, що она перейшла зъ часомъ въ звычай. Та по правдѣ сказавши, ся назва якъ-разъ лицювала нѣкому иншому, якъ тблько самому дядькови Миханенькови, бо — по перше : дядько Миханенько бувъ, якъ вже сказано, найстаршимъ вѣкомъ; по друге : дядько Миханенько на рыболовлѣ найлучше розумѣвъ ся, знавъ всѣ печеры въ рѣцѣ, всѣ ямы и лопы та й взагалѣ кожде мѣсце, де любить сидѣти рыба; а по третє : дядько Миханенько бувъ вдѣ нѣкого незалежнимъ чоловѣкомъ. Его жѣнка вмерла вже давно, а господарствомъ займавъ ся старшїй сынъ зъ невѣсткою. Вбнѣ мавъ ще молодого сына, парубка Панаса, и хочъ той все носивъ ся зъ книжками и зъ паперами, якъ кбтъ зъ саломъ, однакъ не забувавъ такожъ и на роботу при господарствѣ. А позаякъ сини свого батька до господарства цѣлкомъ не займали, то дядько Миха-

венько посвячувавъ свѣй часъ выключю рыболовлѣ. Вѣнъ бувъ нахоговимъ рыбакомъ и вѣчно товѣзъ ся по рѣцѣ, а въ хатѣ не робивъ бѣльше нѣчого, якъ тѣлько вязавъ кѣлѣ, ватѣрѣ, кѣмлачѣ та майструвавъ иншѣ знаряды потрѣбнѣ до рыболовлѣ. Правда, жѣнка декотрыхъ рыбаковъ гнѣвали ся на нього за те, що вѣнъ часто вѣдтягавъ ихъ чоловѣковъ вѣдъ роботы въ поли и прозивали его навѣтъ „старымъ юдою“, але дядько Миханенько на тее не зважааъ; вѣнъ нюхавъ табаку и усмѣхаючись зъ тайнымъ вдоволенѣмъ, муркотѣвъ собѣ пѣдъ вусомъ: „Отъ, дурне бабство зъ довгимъ волосомъ, а зъ короткимъ розумомъ!... Якъ ему знати: що те значить ловити рыбу!...“ И коли тѣлько дядько Миханенько кликнувъ на рыбаковъ, такъ всѣ бѣгли до нього, сѣдали на човны и вѣхали на рѣку за рыбою.

До сего найстаршого рыбака удавъ ся Ратиця на-сампередъ зъ поклономъ. Дядько Миханенько якъ-разъ вѣбравъ ся на рѣку и коли его дѣти заходились кожде коло своен роботы, то вѣнъ латавъ кѣмлю, привязувавъ до неи шкурки и говоривъ щось до себе въ пѣвъ-голосу.

Заледво Ратиця показавъ ся на подвѣрѣ, дядько Миханенько закликавъ:

— Здоровъ Ратице! А що, будешъ нашимъ фуляромъ, чи маемо шукати другого?

— На що вамъ шукати другого? — говоривъ усмѣхаючись Ратиця. — Кѣли мѣй батько зъ давнѣ-давня провадивъ зъ вами гнѣдѣль, то чому-жь и я не маю такъ само робити?

— Ну, ну, памятай! Будь тѣлько добрымъ фуляромъ, такимъ, якъ твѣй батько пропадущѣй, то и тобѣ буде добре и намъ. Отъ винѣ мы потѣдемо до полудня на рыбу, на твое щастя; що зловимо, всео буде твое,

а за тее ты, небоже, мусишь справити рыбакамъ малу „концеляцію“... то тебе не мине...

— Чому нѣ? справлю! Вы тѣлько ловѣте рыбу на початокѣ, — сказавъ Ратиця, підскакуючи зъ радости.

— Побѣжи-жь, небоже, до тамтыхъ другихъ нехай спѣшать бо шкода часу, — забничивъ дядько зъ повагою, загнуувъ кѣмлю на плечи и потягнуувъ до рѣки.

Ратиця скочивъ ще до другихъ рыбаковъ. Всѣ були ему радѣ и вытали его, якъ своего фуляра.

— Ну, ну, будь добрымъ фуляромъ, — говорили до нього рыбаки, — добре за рыбу плати, не шахруй, не будь циганомъ, коли не хочеш, щобы мы пошукали другого жнда.

Ратиця слухавъ терпеливо всѣхъ тыхъ напѣмненъ, кланявъ ся, піддещувавъ ся рыбакамъ, обѣщувавъ золотѣ горы...

— Ну, ну, не бѣйте ся! — говоривъ вѣбъ, — я буду найлѣпшимъ фуляромъ! Тѣлько мои любенькѣ, идѣте вже на рѣку, бо дядько Миханенько чекае...

Рыбаки потягнули на рѣку, а Ратиця тымчасомъ пѣйшовъ по хатахъ купувати, що трафить ся: покладки, щетину, воскобонну и т. и.

IV.

Сонце пѣдѣйшло вже высоко, коли Ратиця прийшовъ до дому. На старѣмъ годиннику, що висѣвъ на стѣнѣ въ кутѣ хаты, а у котрого замѣсть звичайныхъ вагъ висѣли на шнуркахъ поржавѣлѣ кѣньскѣ пѣдковы, була вже десята година. Рѣка поралася коло печи, доварювала обѣдъ, а Ратиця поскладавъ накупленѣ покладки до особной паки, поперекладавъ ихъ половиною и ставъ молити ся Богу. Всѣнъ привязавъ собѣ до чола приказана, взявъ зъ полицѣ грубу батьковску книгу и, ста-

нувши протн в'кна, кивавъ, якъ слѣдъ по закону, рѣвно-мѣрно головою та шептавъ слова молитвы, перевертаячи засмальцованіи листен и уважно приглядаючись еврейскимъ буквамъ. Ратиця бувъ чоловѣкъ неписьменный. Зъ-помежи еврейскихъ буквъ вѣнъ знавъ лишь одно „алефъ“ и всюды вмѣвъ его вѣдрѣзнити: и въ грубѣмъ и въ дробнѣмъ письмѣ. Вѣнъ дуже любивъ „алефъ“; вѣнъ прирѣвнувавъ его до рака, то до пташки, то зайчика, и якъ коли тѣлько взявъ до рукъ яку книжку, то заразъ заглядавъ до серединны, чи тамъ есть „алефъ.“ Вѣнъ жалувавъ того, що не знавъ письма, а вже найприкрѣйше ему було се, що вѣнъ не вмѣвъ рахункѣвъ. „Безъ рахункѣвъ — говоривъ вѣнъ — чоловѣкъ якъ безъ рукъ“, — и коли ему пришло часомъ що записати, то мусѣвъ послугувати ся карбами на пальцѣ, або чертами на одвѣрку.

Ратиця помоливъ ся, пообѣдавъ разомъ зъ жѣнкою и зновъ кинувъ ся до работы. Вѣнъ взявъ фляшку горѣвки, бохоня хлѣба и пѣйшовъ надъ рѣку до присту-пу, де звичайно причаливали рыбаки. Але рыбаковъ ще не було. Вѣнъ ходивъ по-надъ берегъ и дививъ ся въ даль на зеленіи луги, на лозы, що тутъ и тамъ мрѣли по-надъ рѣкою. Въ значнѣмъ вѣддаленю вѣнъ доглянувъ купку людей, що рухали ся на однѣмъ мѣстѣ, а зъ-межи людей сторчали до горы бовты та голобѣи и такожь рухали ся... „А ось, мои рыбаки! — подумавъ собѣ Ратиця, — дайже вамъ, Боже, щастя, багато рыбы!“

Вѣнъ мавъ охоту удати ся на мѣсте до рыбаковъ, та въ приступѣ не було нѣ одного човна нѣ весла, а пѣшки боявъ ся ити, бо треба було брести черезъ кѣлька досыть глубокихъ рѣчокъ. Вѣнъ не зводивъ очей зъ рыбаковъ, слѣдивъ каждый ихъ рухъ, до его ушей

долѣтавъ глухій гамбръ рыбаковъ. „Видно, е рыба, коли они такъ кричагъ“, — подумавъ собѣ Ратиця. Вънъ сѣвъ на березъ, закотивъ штаны по колѣна и погрузивъ ноги въ воду. Ему было приемно слухати, якъ маленькѣ коблвки и пукасъ щипали его за лядки и доскотали своими тупыми рыльцами. Совце вже почало звертати ся зъ полудня, коли рыбаки причалили до берега.

— А диви! ось вже и Ратиця тутъ е! — закликавъ старый Михаенько, — добрый зъ нього буде фуляръ.. Только нинѣ, небоже, даремный твоѣй и нашъ трудъ, бо мы не зловили нѣчого, нѣ за нюхъ табака!

— Якъ то? На мое щасте вы не зловили нѣ за нюхъ табака? — спытавъ затрѣвоженный Ратиця.

— Якъ видшь... дурно пбѣвъ дня згаяди!

Обхляпанѣ водсю рыбаки выкидали на берегъ кѣмль, бовты, весла, то выхлопували выливками воду зъ човнѣвъ, а Ратиця бѣгавъ, якъ той кѣтъ, вбѣдъ човна до човна, та заглядавъ, чи нема де рыбы, хочъ трохи.

— Ось на, машь! — закликавъ до Ратицѣ дядько Михаенько, подакчи ему плотичку, — ото цѣле твоє щастя! Возьми та спечи собѣ дома на патичку!

Ратиця вытягнувъ руку по плотичку, але рыба трѣпнулась, выхопила ся зъ руки и впала въ воду.

— Ось такъ найлучше! — сказавъ Михаенько, — коли мае що бути, то най буде, а якъ дурница то нехай и та йде собѣ въ воду!

Ратиця вытягнувъ зъ кошिका горѣвку и подавъ рыбакамъ. Каждый бравъ фляшку до рукъ, запахавъ тоненьку шпичку межи зубы и слухавъ звильку, якъ течъ булькотѣла у фляшцѣ, переливаючи ся у горло. Ратиця тымчасомъ краявъ старымъ чепеликомъ хлѣбъ и подававъ каждому рыбакови по окрушку.

— Натє живѣть ся, закусуите! промавлявъ вбач смутнымъ голосомъ.

— Не жури ся, Киво! — говорили весело рыбаки, — якомь оно буде! Ще рыбляча мати не загинула, есть ен досыть по печерахъ та по ломахъ... не зловила теперь, то зловиме въ четверъ.

Рыбаки выпорожнили фляшку, зѣли хлѣбъ, та розбѣшли ся кождый до свого дому, а Ратиця ѣ собѣ поволѣвъ ся за ними зъ порожнымъ кошникомъ.

Не веселѣ думки кружили по его головѣ. Ратиця бувъ вельми забобонный и ся перша неудача, на першомъ кроцѣ его жита, цѣлкомъ его пригнобила. „Ну, ну, — думавъ вбнѣ собѣ по дорожѣ, — коли цѣле мое щастє буде такє, якъ нинѣ, то нема менѣ чого жита на свѣтѣ“... Для нього було найприкрѣйше се, що та плотичка выхопилась ему зъ руки и впала въ воду... „Може справдѣ въ тѣй плотичцѣ сидѣло мое щастє? — думавъ собѣ Ратиця. — И чому я давъ ѣй выхопити ся? чому я не тримавъ ен мѣцно за хвѣсть рукою?... Га, коли такъ, то все пропало! пѣйшло мое щастє разомъ зъ плотичкою у воду, пропаца моя голова!“... Вбнѣ пригадавъ собѣ помершого батька — и ему пустили ся ясны слезы зъ очей. Ажъ теперь вбнѣ ставъ пѣзнавати: щѣ то значить бути безъ нѣчиси помочи и порады... Якіисъ жалъ, якась туга цѣлкомъ его обезсилила. Вбнѣ ледви доплѣвъ ся до дому, вправъ на бамбетель и твердо заснувъ.

V.

Однакожь щастє не було такъ зле, якъ Ратиця зъ початку думавъ. Рыба знайшла ея, а Ратиця гиндлю-

вавъ и зароблявъ, а похатництво такожь добре дописувало. Правда, зъ початку йшло ему якоь не складно зъ рыбаками. Вбнъ, здавало ся, и добре плативъ имъ и гостинцъ зъ мѣста возивъ, однакъ рыбаки були по найбольшѣй части недоволенѣ. Ратиця приймавъ зъ початку такую засаду, що все дававъ рыбакамъ за рыбу половину подаюи цѣны, потѣмъ зъ той половины накидавъ ще половину и торгъ бувъ скбиченный безъ великихъ жороводѣвъ. Однакъ рыбаки не переставали крутити носами и Ратиця неразъ завважавъ, якъ они, по скбиченнымъ тораѣ, беручи грошъ, споглядали на нього якоь зъ погордою. Вбнъ пытавъ себе: „Що то може бути? що имъ не въ смакъ и якъ тутъ имъ догодити?“... Вбнъ пригадавъ собѣ, що рыбаки бувало, закимъ продадутъ рыбу его батькови, дуже довго кричать, сварятыся, потѣмъ понюхають табаки и смѣють ся. „Чекай! попробую я ще въ той способѣ!“ подумавъ собѣ Ратиця. Вбнъ ставъ нюхати табаку й зачавъ при купнѣ давати якъ найменшу цѣну.

— Ну, що вы хочете за той дрѣбъ? — пытавъ вбнъ рыбаковъ, згбрдно показуючи пальцемъ на рыбу.

— Якій дрѣбъ? Новылавлѣ тобѣ очѣ, чи що? Не видишь що то щупаки? Давай пять шѣстоць и бери! — говорили рыбаки зъ обуренемъ.

— Натѣ вамъ шѣстку! бѣльше не варта, — каже Ратиця.

Тутъ вже починала ся сварня. Ратиця клене ся, на чѣмъ свѣтъ стоить, що рыба бѣльше не варта, що тутъ нема нѣякого зарѣбку. А рыбаки кричатъ свов: „Ты ратице свиняча! нехристе! Юдо скарѣтскій! и т. п. обвѣдують его прѣвизицами... „За каркъ его та въ воду, щобъ ажъ забулькотѣло! буде менше одного жѣда на свѣтъ!“ и т. д. и т. д. А Ра.

тиця голосить свое, накидає по новому. Така сварня тревала часомъ и цѣлу годину. Зъ далека гадавъ бы хто, що тамъ коло рѣки рѣже ся половина села, кровь проливає, а то кѣлькохъ рыбаковъ продає Ратиць рыбу. Ратиця выслулавъ рѣвнодушно все обиджающі слова и прѣвнища, пѣдтримувавъ сварню, о скѣлько уважавъ за потрібне и купувавъ рыбу далеко дешевше, якъ добрымъ способомъ.

По скѣпченѣмъ тораъ котрый-небудь зъ рыбаковъ говоривъ до Ратиць звичайно вже жартобливимъ тономъ :

— Ну, дай-же бодай зажити табаки, фарисею!

„Фарисей“ выймавъ зъ кишенѣ березову табакирку, заживавъ самъ и дававъ рыбакамъ нюхати за порядкомъ, зачпнаючи вѣдъ дядька Миханенька:

— Прошу, заживайте, пане цехмистеръ!

Вѣдтакъ кождый мачавъ у табакирку два пальцѣ, напыхавъ табаки въ обѣ носовѣ дѣрки, пчихнувъ и йшовъ до дому, а Ратиця лишавъ ся самъ въ приступѣ.

„Мѣй батько небощикъ мабуть забудъ менѣ сказати, якъ поводити ся зъ рыбаками“ — думавъ Ратиця, порядкуючи рыбу — але я й самъ власною головою прийшовъ до того... Ну, звичайно, рыбаки!.. Така вже въ нихъ, видно, натура... Та й не диво! Обмокне оденъ зъ другимъ на рѣцѣ, выголодять ся добре, то й потребує зъ кимъ будь высварити ся, на чѣмъ-будь злѣсть збгнати. Та ще добре, що зб мною, а то, здаєсь, були-бъ жѣнки ихъ бѣднѣ...“

Вѣнъ поскладавъ рыбу въ саджигѣ, завѣзъ човномъ до другого берега и спустивъ пѣдъ лѣжкой въ воду, щобы була свѣжа, коли прайде часъ везти на продажъ.

Въ той спосѣбъ бѣгавъ Ратиця вѣдъ одного верстату до другого, торгувавъ ся, кричавъ, купувавъ,

а коли наскладаєть цѣлу бочку рыбы, тогдѣ наймаєть фѣру и водставляєть ея до мѣста. Въ мѣстѣ бѣгавъ вѣнь по гостинницяхъ, по богатыхъ панахъ, о котрыхъ знаєть, що люблять вѣсти рыбу, и всюды зновѣ торгувавъ ся, щобы щось заробити. Тѣ, що возили Ратицю до мѣста, зараєзъ знали, чи вѣнь маєть добрый заробокъ. Въ такѣмъ разѣ вѣнь, вертаючи до дому, бувъ веселый и посвистувавъ собѣ щось пѣдъ носомъ, або щось пѣдспѣвувавъ, ударяючи по драбинцѣ вѣдѣ воза до такту патячкомъ. Вѣнь и о рыбакахъ не забувавъ. При добрымъ зарббѣу вѣнь все купувавъ для нихъ по рѣжку табаки, а для дядька Миханенька крѣмъ рѣжка табаки ще и пытьловане бохонятко хлѣба. И майже нѣкогда не було выпадеку, щобы Ратиця вѣчого не заробивъ; бо коли ему не дописала рыба, то вѣнь заробляєть на иншихъ товарахъ: на яйцахъ, на щетинѣ, на клочу и т. д.

VI.

Зъ часомъ Ратиця й забуєть про рокову плотичку... Щастє до нього весело всмѣхалъ ся, зарббкы не переводились, а до того ще кождый рѣкъ приносивъ ему нову потѣху — кождого року родивъ ся ему сынъ. Ратиця страхъ гѣшивъ ся дѣтьми! „Нехай но они — думави вѣнь собѣ — пообдѣрають, а тогдѣ, якъ мы кинемось вѣсь до зарббкѣвъ, то алѣ разѣ буде житя, богацтво!... а поки що, треба годувати малыхъ купцѣвъ...“ И вѣнь запопадаєть, крутивъ ся на всѣ боки, працювавъ зъ подвѣйнымъ напруженемъ для дѣтей, а рѣкъ сходяєть за рокомъ. Пять лѣтъ минуло, вѣдѣ коли Ратиця оженивъ ся, пять сыновѣвъ ему народило ся, пять разѣвъ

Бібліотека найзнамен. повѣстей. Томъ LXII.

справлявъ Ратиця обрѣзуваня. Кѣлько щастя, кѣлько утѣхи переживъ вѣнь за той часъ зб свою повновидою Рижкою! За той часъ его сонце стояло посередѣ неба прямо ему надъ голою ою и обсыпало его золотымъ промѣнемъ.. Правда, вѣнь працювавъ, однакъ въ працѣ и въ невыгодахъ вѣнь чувъ себе щасливимъ. Цѣлыми днями вѣнь товкъ ся по своѣмъ селѣ, заходявъ и до сусѣднихъ сѣлъ, зносявъ до дому всяку всячину, що лишъ попало ему купити, а дома всею упорядковувавъ, вѣдтакъ вывозивъ въ свѣтъ дальше. Неразъ вѣнь намерзъ ся, неразъ дощъ перемочивъ его до нитки, неразъ вѣтеръ роздувавъ ему на остѣжѣ полы вѣдъ халата, а снѣгъ заляплювавъ очи, — всею ему одно! Вѣнь ишовъ напередъ, до вытыченой переѣдъ собою цѣли: до зарбкку, до жатя.. Але за те, коли вѣнь пришовъ вечеромъ до своєї хаты, якъ тогдѣ легко ему було на душѣ, якъ благо коло сердца, зъ якою любовстю слухавъ вѣнь трѣскоту сосновыхъ патицкѣвъ, що горѣли въ печи, якою рескошию переѣмало его тепло, що розходило ся вѣдъ горючого огню! Якъ милою була для нього жѣвка, що зъ зарумяненымъ видомъ стояла коло огня и варила вечерю, якъ милою була для нього дѣти, котрѣ вѣнь бравъ одно по другѣмъ, гойдѣвъ на колѣнахъ, пестивъ, тулявъ до своего сердца. Спокой, вѣдпачинковъ по працѣ въ теплоѣ хѣтѣ, коло жѣвки, коло дѣтей — се було для нього найсолодшимъ щастемъ.

Цѣлый тыждень вѣнь жинъ якъ будъ, вѣвъ якъ найпростѣйшій справъ, та за те напередъ тѣшивъ ся шабасомъ. Вѣнь тѣшивъ ся, що въ шабасѣ буде цѣлый день дома коло жѣвки и дѣтей, що въ шабасѣ буде вѣсти пшеничный гудоль, доббру рыбу, мясо.. А на-дѣйшовъ шаба ѣ, то вѣнь вже уживавъ его, якъ тѣлько

мѣгъ. Прилаженій святочній стравы вѣнъ вѣвъ поволи, любуючись ихъ смакомъ, а щобы той смакъ еще бѣльше пѣднести, то вѣнъ порѣвнувавъ въ думцѣ тѣ стравы зъ тымъ „смѣтемъ“, т. е. зъ цибулею, зъ часникомъ, редькою, яке вѣнъ вѣвъ, и то прихапцемъ, черезъ цѣлый тыждень. Въ шабасъ вѣнъ задыгавъ на себе предковѣчну, вже позеленѣлу вѣдъ старости атласову бекешу, на голову закладавъ шабасову шапку зъ тхорѣвъ и ходивъ собѣ по хатѣ, або по подвѣрю, свѣваючи собѣ щось пѣдъ носомъ, або посвистуючи крѣвъ зубы, та вѣдганявъ геть вѣдъ себе всякѣ буденнѣ думки. И Рифка убирала ся по святочному и неразъ въ лѣтнѣй день они обоє выходили на уллицю або на оболоне, щобы перейтись, а Ратица зъ любовстѣю дѣвивъ ся на червону парасольку, котру его жѣнка розпинала, и здавалось ему тогдѣ, що вѣнъ пагъ, що ему нѣчого не достает до щастя... А минувъ шабасъ, Ратица на другѣй день бравъ зновъ кошикъ на плечѣ и гайда въ село за рыбою, за всякою всячиною. И Рифка дармо не сидѣла: она доглядала дѣтей, пильновала корову, та ще тримала й невеличкѣй склепокъ та продавала людямъ, що хто бажавъ; а хочъ и невеличкѣй бувъ зъ того заробокъ, то завсѣгды щось и зъ-вѣдси капнуло.

Ваагалѣ Ратица за тыхъ пять лѣтъ не заробивъ багато, якъ сподѣвавъ ся, не зложивъ тѣлько грошей, якъ се було зъ початку его мрѣею. Однакъ вѣнъ, якъ на его потреби, живъ цѣлкомъ выгѣдно и нѣчого ему не бракувало. Зароблявъ стѣлько, що мѣгъ зъ жѣнкою и зъ дѣтьми выжити, зъ заробленыхъ грошей доповнивъ батькѣвеку сотку, котру зъ початку бувъ надшарпавъ, поправивъ хату, коли она стала одною року хилити ся, и купивъ корову, щобы дѣти мали молоко.

Вѣнъ неразъ перераховувавъ сотку, котра ему ли-

шила по батьковн въ спадшинъ, и неразъ думавъ, чи не слѣдъ було бы розпочати зъ некъ якій ббльшій гиндель. Однакъ нѣчого гѣдного не мѣгъ вѣнъ придумати. Збѣжа въ тыхъ сторенахъ люди не продавали; щобы гиндлювати худобою, то треба бути сильнымъ хлопомъ, а въ нього не було такои силы; щобы гиндлювати лѣсомъ, або щобы вынаймати коршму, треба мати на початокъ далеко ббльше грошей. Вагалъ що до купецкои натури вѣнъ цѣлкомъ вдавъ ся въ свого батька. Якъ его батько гиндлювавъ рыбою, такъ само й вѣнъ мавъ до того гиндлю найбільше склонности и найбільше хисту. Якъ колесъ вѣдъ его батька, такъ тецерь вѣдъ нього, чи лѣтомъ, чи зимою, вже зъ-далека розходявъ ся запахъ сырой рыбы. Ратиця бувъ справдѣшнымъ фуларомъ! Правда, вѣнъ пронохувавъ, чи бы де не удало ся ему купити кавалокъ поля, або огорода.. та нѣгде не лучало ся: каждый селянинъ тримавъ руками й зубами те, що має, о продажи нѣкто й не думавъ. Щобы поббльшити свою спадщину, думавъ вѣнъ разъ надъ тымъ, чи бы не слѣдъ було ограничити себе въ ѣжѣ... однакъ вѣнъ махнувъ рукою на такую думку и розсѣивавъ ся. „Якій зъ мене дурень! — подумавъ собѣ Ратиця. — На що менѣ жити, мовъ собацѣ? Якъ чоловікъ живъ, то мусить ѣсти, а якъ ѣсти, то повиненъ працювати.. И я працюю, а що зароблю, то на тее, щобы зъ жѣнкою и зъ дѣтьми зѣсти, а що лишить ся вѣдъ ѣда, то схочаю, а якъ я прожю тѣлько лѣтъ, що мѣй батько, то й я зложу сотку а може й ббльше... А якъ мои хлопцѣ доростуть, то они будутъ гиндлювати рѣзнымъ гиндлемъ: худобою, деревомъ, матеріями... а грошѣ будутъ плысти, якъ вода..“ И вѣнъ зъ доволенемъ поглядавъ на своихъ барчистыхъ и пуза-

тѣхъ сынѣвъ, зъ котрыхъ однѣ весело бѣгали по хатѣ, другіи що-вно спинали ся дуба, третіи рачкували...

VII.

Треба знати, що цѣде те родинне щастє Ратиць було сполучене ще зъ одною утѣхою, а именно зъ тою внутрѣшною утѣхою и вдоволенемъ, що вѣнъ уважавъ себе „письменнымъ“ чоловѣкомъ. Вже въ першихъ часахъ, вѣдъ коли вѣнъ ставъ гнидлювати, уважавъ вѣнъ великою недогѣдностію сю обставину, що вѣнъ не умѣвъ писати, а особливо що не знавъ рахункѣвъ. И вѣнъ постановивъ навчитися конче, коли вже не читати, то бо-дай рахувати.

Одного разу вѣнъ удавъ ся до Миханенькового сына Панаса, ставъ коло нього крутити ся, ставъ ему пѣддобриватися, а вѣднці сказавъ :

— Знаешъ, що, Панасе? Я маю до тебе дуже великій интересъ!

— Якій интересъ? — спытавъ здивованный Панасъ бо Ратица приходивъ усе до еге батька, а до нього нѣ-коли не мавъ нѣякого дѣла.

— Ты такой письменный, Панасе, — говорилъ Ратица, пѣдлещуючись, — ты такой ученый, ажъ страхъ, а я дурный, темный якъ табака въ розѣ... Особливо дуже менѣ эле безъ рахункѣвъ, якъ безъ рукъ... Чи не навчивъ-бы ты мене рахункѣвъ, любый Панасе, а я тобѣ за те подякую, а навѣтъ заплачу, коли схочешъ?..

— Добре! — вѣдповѣвъ Панасъ, — не велика се штука навчити ся рахункѣвъ, а для мене дивота, що виджу хочъ одного жидѣ на свѣтѣ, котрый не знае рахункѣвъ. Та коли другіи жидѣ, Иродові сыны, умѣють

рахунки, чому-жь ты, Ратице, мавшь бути темный, якъ табака въ розѣ? — Панасъ смѣявъ ся весело и при послѣднихъ словахъ поклепавъ Ратицю приязно по плечи. — Знаешь що, Киве? — говоривъ вѣнъ дальше, — я не люблю вашои вѣры, бо всѣ жиды, то шахраѣ, павки, душегубы, але ты, Ратице, чесный жидокъ, ты не робишь нѣкому злого... отъ, торгуешь, щобы выжити въ свѣтъ... чи не правда?

— Ну, такъ такъ! Я бѣдный жидокъ, нѣчого пѣ-кому не виненъ.

— Ходи, ходи, любчику, навчи ся рахункѣвъ, — говоривъ весело Панасъ, — може й тобѣ удасть ся ко-го вшахрувати...

Ратица розсмѣявъ ся й собѣ; вѣнъ выщиривъ зу-бы, цѣле его лице покрыло ся дробенькими зморщка-ми, а цибульковатѣ очи выступили ще бѣльше наверхъ.

— Бѣгме, Панасе! — закликавъ вѣнъ и ударивъ се-бе кулакомъ въ груди, — я не на тее хочу знати ра-хунки, щобы шахрувати, лише тому, що менѣ безъ ра-хункѣвъ дуже невыгдно: якъ не запишешь собѣ, то нѣчого не хоче тримати ся головы и геть утѣкае...

И ставъ Ратица учити ся рахункѣвъ. Найтяжше було ему навчити ся вѣдъ 1 до 9, однакъ коли вѣнъ навчивъ ся читати й писати сѣ основный цифры, то вѣд-такъ уже цѣлкомъ легко було ему вывчитись ажъ геть до 100 и до 1000. А коли вѣнъци зрозумѣвъ цѣлу тай-ну читаня и писаня рахункѣвъ, тогдѣ ставъ такъ тѣши-ти ся, що выгледало, мовъ-бы вѣнъ збожеволѣвъ. Ра-тица ставъ скакати по хатѣ, танцювати въ присюды, оббѣмати Панааса, кланяти ся ему ажъ до ногъ, кидати шаламкомъ въ землю, а при тѣмъ все приговорювавъ: „Письменный, письменный, письменный!“... Всѣ смѣяли ся въ Ратицѣ, ажъ за боки тримали ся.

— Тю, дурный Ратица! — кликнувъ вкбщи дядько Миханенько, — та де ты письменный? А читати, а писати вмѣшь?

— Чому не вмѣю? Вмѣю! -- вбдказавъ Ратица и дальше скакавъ по хатѣ.

Вбнѣ справдѣ вмѣвъ читати и писати — по своему. Рбвночасно зъ рахунками вбнѣ учивъ ся дома письма, на власну руку, а ще ему годѣ буде навчити ся читати й писати такъ, якъ умѣвъ его учитель Панасъ, а надто, що вбнѣ понимавъ письмо лишь якъ рѣчь потрібну до практичныхъ цѣлей, длятого вбнѣ вынайшовъ свои власнѣ знаки на кожду рѣчь, якою приходилось ему гиндлювати. И такъ коли ему треба було написати слово „рыба“, то вбнѣ малювавъ лежачій „подовгастый трикутникъ; „яйце“ означало въ нього кругле колѣнце подббне до яйца, „рака“ означало у нього жидбвеке алефъ, „щетину“ знакъ подббный до щетины и т. д.

Вбдъ того часу оставъ собѣ Ратица всео записувати, що де купишь, кблько заплативъ, вбдтакъ що продавъ, кблько взявъ, що на томъ заробивъ, — и було ему зъ тымъ дуже выгбдно. Ему теперь мовъ отворили ся очи, вбнѣ уважавъ себе за цѣлкомъ письменного чоловіка и коли йшовъ якою улицю мѣста, то задиравъ голову до горы и зъ вдоволенемъ вбдчитувавъ нумеры по домахъ. Бувало й такъ, що йдучи дорогою, Ратица нагло зупинить ся, напише паткомъ въ пѣску величезне: 1000, засмѣе ся, погрозить той тысячцѣ пальцемъ и йде дальше. Всео то робивъ вбнѣ зъ радости, зъ великом утѣхи...

Вбнѣ вже забиравъ ся навѣтъ учити рахункбвъ своихъ старшихъ сынбвъ, хочъ тѣ ще ньчого не розумѣли и навѣтъ не вмѣли ще добре геворити.

— Ньчого! — геворивъ Ратица до своихъ хлоп-

дѣвъ, — якъ будете старшими, то я васъ вывчу не только рахункѣвъ, але навѣтъ и письма...

Щасливый бувъ Ратиця!

VIII.

Шестого року Рифка породила близнята, двоух хлопцѣвъ. Ратиця, хочъ и якъ тѣшивъ ся дѣтьми, то однакожь сямъ разомъ тяжко зѣтхнувъ. За багато, молявъ, на оденъ разъ! Однакъ вѣнь скоро успокоивъ ся въ тѣмъ положеню. Вѣнь чувъ десь вѣдъ старыхъ письменныхъ жидѣвъ, що въ жидѣвскихъ книгахъ стоить wyraзо написано: кого Богъ любить, тому дае багато дѣтей, а зъ дѣтьми свое благословене, а вже хто не має дѣтей, то видно, що такого Богъ не любить и такого треба уважати нещасливимъ. „Богъ, очевидно, любить мене“ — думавъ собѣ Ратиця — „и коли вѣнь дае дѣти, то певно дасть и на дѣти!“... И вѣнь здѣйнявъ зъ полицѣ стару батьковску книгу, накнинувъ на себе драгивый таласъ, ставъ коло хатныхъ дверей и горячо моливъ ся до Бговы, мѣцно притискаючи до одвѣрка свою голову.

Вѣдтакъ вѣнь мовѣ набравъ духа въ незрозумѣлыхъ словахъ молитвы. Вѣнь пѣдступивъ пѣдъ вѣкно зъ якоусь урочистостю на лицю и въ цѣлѣй своѣй поставѣ, пѣдкрутивъ собѣ шейсы и нѣбы зъ гордостю поглянувъ на свѣтъ Божій: на луги зелені, на лѣсъ, що туманѣвъ въ далекой дали, на бѣлѣ хмарки, що плавали по синѣмъ небѣ... „Що? — молявъ — свѣтъ красный, свѣтъ широкій, только людей на нѣмъ мѣститъ ся, похѣстятъ ся й мои дѣти“... И вѣнь пѣдѣйшовъ до своихъ

близюкбѣвъ, бравъ одно по другбмъ на руки и туливъ до своихъ грудей.

Коли Ратиця пбсла того зворушена прийшевъ до душевнои рбвноваги, ставъ заравъ роздумувати: що тутъ дальше робити? Двое люда прибуло до хаты, треба на нихъ робити, треба ихъ годувати — се обовязокъ батька. Та чи подужас вбнъ сповнити сей обовязокъ? чи знайде вбнъ тблько зарббку, щобы захвати тблько ротбвъ, котрї самї на себе не можуть ще нѣчого заробити? Га, се конечибсть, се мусъ, щобъ тамъ не знати що було! абы самъ нѣчого не вѣвъ, такъ вбнъ мусить дати вѣсти своимъ дѣтямъ... И Ратиця робивъ рухъ руками, мовъ-бы вбнъ заковчувавъ рукавы до работы, и затискавъ кулаки, мовъ-бы стаючи до боротьбы зъ рбаными противностями, якї посмѣли-бы стати ему на дорожѣ..

Для дѣтей було за мало молока и вбнъ мацнувъ до кешенї та купивъ ще другу корову. Раѣка коло коровъ мусѣла ходити сама, мусѣла вѣчно поратись коло дѣтей, длятого не було вже часу и склепникомъ займатися и мусѣла яго зъ часомъ цѣлкомъ залишити. Ратиця не робивъ собѣ зъ того нѣчого, противно, вбнъ навѣтъ потѣшавъ жѣнку, коли она зъ початку тымъ вельми грызла ся.

— На що тобѣ — говоривъ вбнъ — склепъ? Ты пильнуй припѣчка, дѣтей, а вже моя въ тбмъ голова, щобы вамъ заробити на вѣжу!

Вбнъ залишивъ цѣлкомъ давню гадку: зложити багато грошей; вбнъ промышлявъ лишъ надъ тымъ, абы тблько выжити. „Не менѣ, бѣдному жидкови, складати грошѣ, не менѣ здобувати богацтво; прийде часъ на моихъ сынбвъ, то они мати-муть суму, у нихъ оденъ грбшь буде робити десять грошѣвъ, ще й мене запоможуть на старбсть...“ Такъ думавъ собѣ Ратиця и ходивъ.

по селѣ та скуповувавъ, що попало, однакъ завжди головнимъ предметомъ его торговлѣ була рыба. Тежъ бѣгавъ вбѣ въдѣ хаты до хаты, безнастанно юдивъ рыбаковъ вхати на рѣку, частувавъ ихъ табакомъ, пбдлещувавъ ся, обѣщувавъ золотѣ горы, и хочъ рыбацкѣ жѣнки неравъ пбдносили противъ нього свбѣй голосъ, що, мовлявъ, на рибѣ нема зарббку, а господарство на томъ терпить, марнуе ся часъ, — то таки рыбаки слухали ббльше Ратицѣ, якъ своихъ жѣнокъ, и пускали ся на рѣку пробувати щастя, а дядько Михаенько тѣшивъ ся и называвъ Ратицю найлѣшимъ фуларомъ, якого до теперъ ще нѣколи въ селѣ не було... Та й все таки знайшло ся щось и для Ратицѣ зторгувати — и вбнѣ скуповувавъ рыбу, раки, короводивъ ся зъ рыбаками, а тѣ, якъ звичайно, ганьбили его послѣдними словами и навѣтъ (що правда, лише жартомъ, коли вже добили торгу и зажили табаки) крутили его за пейсы.

Було въ нього господарство: двѣ коровы. И зъ тими вбнѣ дававъ собѣ якосъ раду: лѣтомъ выганявъ до громадской череды, а зимою латавъ, якъ мбгъ. Купувавъ пашу, а не стало коровамъ дати що вѣсти, то Ратиця йшовъ у село „въ понавадне“. Запрягавъ ся въ санчата, бравъ въ пазуху флашку горѣвки та йшовъ въдѣ хаты до хаты, частувавъ хатню челядь горѣвкою та прохавъ о вязаночку сѣна, соломы...

— Даруйте — каже — вязаночку сѣна, або мѣщѣ половы, бо въ зубъ нема що дати вѣсти коровамъ, а дѣтямъ треба молока... даруйте, пане господарю!...

Дехто выпивавъ кнлишокъ та

— Пбйди — каже до парубка — та навязи ему я занку сѣна.

А дехто й цѣлкомъ не пивъ.

— На що менѣ твоя горѣвка? У мене въ хатѣ нѣ-хто ей не пе, а соломы тобѣ й такѣ дамь...

Лучало ся часомъ, що де-хто собѣ й зажартувавъ зъ Ратицѣ, коли вбнѣ згадавъ про свои дѣти, котрымъ треба молока.

— Чи ты сказивъ ся, Ратице? — говоривъ де-хто, — якъ можешъ ты дати раду такѣй купѣ бахурбѣ?

Або:

— Взавъ ты собѣ, небоже, на голову бѣду, не Рифку... Ще рѣкъ — два, а дѣтиска розбпруть тобѣ хату, Бѣгме!

Въ такѣмъ разѣ прибиравъ Ратица звичайне фільозофічний выразъ лица, підносячи якъ найвыше свои рыжѣ бровы.

— Що вы знаєте, Грицю? — говоривъ Ратица. — Въ нашихъ книгахъ стоить написано, що коли Богъ дастъ кому дѣти, то дастъ и на дѣти... Чи вы, або я, можемо вгадати, що ще чекае моихъ дѣтей, або моихъ внукѣвъ, або моихъ правнукѣвъ?... Може они будуть панамя, може они будуть ходити при зигаркахъ, вѣдати картами, може они мати-муть свои села, поля, лѣсы... Кто те може знати?... Отъ, зажайте табака!

Такъ крутивъ Ратица своимъ свѣтомъ и завсѣгды выходивъ на свое. Вбнѣ дочекавъ ше двое дѣтей — двѣ дѣвчаны, котрыма неамѣрно тѣшили ся обое зъ Рифкою, бо жь обое вже вѣдъ давно бажали собѣ хочъ одного потомка женського роду. Обое чули се, що ихъ бажаня сповнили ся и нове щасте почало имъ усмѣхати ся. Дѣти базвали вже одні другихъ, старшѣ наньчили молодшихъ, Рифка могла вже на-ново отворити свою крамничку, а найстаршѣй десятилѣтній сынокъ бѣгавъ вже за батькомъ по белѣ зъ кошкомъ въ рудѣ, помагавъ

гивдливати, а Ратиця тѣшиъ ся, споглядаючи на здорового сына. Помбчь, мовлявъ, купецъ доростае!...

IX.

И такъ Ратиця, ограничивши свои особыя потребности до наибольшей возможности, бувъ-бы живъ дальше зъ року на рѣкъ ажъ геть до глубокой старости... Внѣъ бувъ-бы може дочекавъ видѣти все свои дѣти dorosлыми на власномъ хлѣбѣ, внѣъ бувъ-бы може видѣвъ, якъ тѣ дѣти власнымъ промысломъ зарабатывали-бы грошѣ, робили богатство, якъ се и було его душевнымъ бажанемъ. Однако се не наступило, а причиною того были злѣ часы. Злѣ часы, котры вправдѣ не наразѣ стали злыми, лишь помалу погбршали ся, прибирали чимъ разѣ бблшій згоны, обхоплювали чимъ разѣ бблше людности, обьявляли ся въ чимъ разѣ бблшнихъ нарѣканяхъ, въ слѣзогахъ, въ простяганыхъ рукахъ за хлѣбомъ, въ пожовклыхъ схудощавѣлыхъ людскихъ лицахъ, въ хоробахъ...

Тѣ злѣ часы не минули й того села, де живъ Ратиця. Мешканцѣ того села были колись собѣ замощными людьми и, хотай не мали богато поля, однако мали за те по лѣсахъ вблный выпасъ и утримували богато товару, а земля, хочъ и не найлѣпша, пѣсковата, але добре гноена, выдавала обильнѣ плоды. Але пришевъъ часъ — и вблнѣ выпасы перестали бути вблными, а люди мусѣли за нихъ платити грошѣ. Люди зъ початку бурили ся, нарѣкали, та зъ часомъ освоили ся зъ тымъ положенемъ, бо вкбнци було се лишь пбвъ бѣды: люди платили за пасовиско и пасли дальше худобу по розлогихъ лѣсахъ и дальше ѣли зъ сыромъ пироги и въ

масло мачали. Однакъ часы все погбршали ся. Просторї лѣсовї пасовиска зачали обергати ся на сѣножати, мочары и трясавицѣ осушувати и покрывати ся стыртами сѣна, такъ, що прийшло зъ часомъ до того, що хочѣ и плати за худобу, а пасти нема де... То-жь люде чымъ разъ ббльше выпродували худобу, такъ що вкбнци и найбблшьї господарѣ мусѣли ограничитись лишъ на кблька хвостбвъ. А що-жь вартъ рблньникъ безъ худобы? Поля не було чымъ гноити, земля яловѣла и выдавала що-разъ меншьї урожаѣ. А тутъ ще, якъ на тее-жь, наступали лѣта мокрї, всео выгнивало якъ на поляхъ, такъ и на лугахъ, то зновъ посушливї, градобитя и т. д. Досыть, що люде убожѣли зъ року на рбкъ, а той станъ загальной зъубожѣлости мусѣвъ вбдбити ся та-кожъ и на Ратицѣ.

Правда, Ратиця довгїй часъ того не замѣчавъ. Въ мѣру, якъ его родина побблшала ся, вбнъ тымъ ббльше запопадавъ ся на все ббги, горопашивъ, мовъ той муравель, и хочѣ люде постогнували, то вбнъ все-таки умѣвъ затримати свбї дбмъ майже въ тбмъ самбмъ станѣ засббности. Та прийшовъ часъ и се стало ся дальше неможливымъ — и Ратиця зъ затрѣвоженнѣмъ ставъ порбвнувати теперѣшнї часы зъ давнїйшими и разомъ зб своими спбвгромадянами ставъ жалуватись на теперѣшнї часы и нарѣкати. Бувало на св. Юра, коли то люде обрѣзають хвосты товарови, пускаючи его на нову пашу, вбнъ носить а носить мѣхами тї товарчї хвосты, ажъ плечи облазятъ, вбдтакъ накуе ихъ на драбнястїй вбзъ та ще й рублемъ прирублить и везе въ свѣтъ, вбдпродуе гуртовымъ купцямъ, а де до-му привозить красный заробокъ.. А теперъ? Теперъ вбнъ не наабирае товарчяхъ хвостбвъ зъ цѣлого села лавѣтъ доброй торбы!.. Бувало надходить Рбдво або

Великдень, то кождый господарь коле собѣ годованого вебрика на свята, а щетину продае Ратиць... А теперь? Теперь хто якъ-будь пригладить пбдсвинка, то заразы тащяты его на ярмарокъ, продае на податокъ та на другі потреби, а самъ вѣтъ пбсно, жие якъ мога... Бувало були й пасѣчники — и Ратиця добре собѣ пригадуе, якъ вбнѣ не такъ ще дуже давно купувавъ медъ, вбскъ, воскобонну, — а теперь по пасѣчникахъ и слухъ пропавъ. Колись и рыбы було ббльше, а теперь и той заробокъ ставъ упадати. Теперь намножило ся рыбабвѣ страхъ багато. Кождый, хто мавъ часъ, ишовъ на рѣку и ловивъ рыбу, а въ лѣтъ, то навѣтъ бабы ходять бродякомъ за рыбою та раками. Старі рыбаки кривили ся зъ початку и сварили ся зъ новбтними, а дядько Михаенько, въ почуваню свои довголѣтної гбдвости „цехмистра“, выразно глосивъ:

— Що вы, моспаненьку, берете ся не до свои роботы? Ваші батьки нею не займали ся, то й вы не пхайте носа до рѣки!

Однакъ тѣ не робили собѣ нѣчого зъ того крику.

— Господь Богъ — вбдповѣдали они — сотворивъ рѣку якъ для васъ, такъ и для насъ, а рыба, що въ водѣ плывае, такъ вашъ, якъ и наша, моспаненьку!

И бовтали ся въ рѣцѣ всѣ, хочъ и якъ часті були на водахъ свары и драчѣ. А Ратиця выходивъ на тѣмъ найббрше, бо не всѣ продавали ему то, що зловили. Де-кто ловивъ рыбу просто на те, чтобы було зъ чого сварити юшку де хлѣба, або до бараболь, а де-кто зловѣ, колы трафилася ему ббльша штука, носивъ самъ ажъ до мѣста на продажъ, а тамъ купивъ собѣ соли та й вертавъ до дому щасливый. Зъ часомъ мѣскі жицы й самі стали приходити до села та купували рыбу, ще й платили лучше, нѣжь Ратиця. А пришло лѣто, якийсь

агентъ ажъ зъ Прусъ закупивъ всѣ раки въ рѣцѣ, люде выловлювали ще до найменшого рачка, бо агентъ добре плативъ. Той заволока пакувавъ вѣдтакъ раки до кошѣвъ, вѣдставлявъ на зелѣзницю и раки вандрували свѣтами... Всьо то не йшло до доброго! Рыбакѣвъ намножило ся, купцѣвъ намножило ся, рыбы и ракѣвъ все убивало, а Ратиця, видачи чимъ разъ меншій заробокъ, зъ перелякомъ споглядавъ на жѣнку, на дѣти, та пытавъ себе: Що то дальше буде?

Ба навѣтъ склепъ переставъ Ратицѣ дописувати. Сынъ дядька Миханенька, Панасъ, отворивъ пышню крамницю, сироваджувавъ доббрнї товары, продававъ дешево, а якъ не мавъ хто грошей, то Панасъ дававъ на боргъ, або приймавъ покладки. Бувъ то парубокъ моторный, веселон вдачи, до дѣвчатъ любо усмѣхавъ ся, до жѣнокъ бувъ вѣчливый, а зъ господарями поводити ся поважно. Именно зъ господарями провадивъ вѣнъ безнастанно розумнї бесѣды: зъ книжокъ и зъ газетъ вѣдчитувавъ имъ рѣзнї новинь, рѣзнї подѣв свѣтовї и научувавъ ихъ якъ жити, якъ радити собѣ, щобы покванти бѣду, поправити свое селяньске лихолѣтне жите-бутѣ.

— Гей, панове господарѣ! — говоривъ Панасъ, — часы погбршили ся не тѣлько у насъ, але такожь и у другихъ народѣвъ. Та другї народы ягесь собѣ радять! радѣмо-жь и мы собѣ такъ само. На разъ заложѣмъ собѣ швѣхлѣръ громадскїй, касу позичкову, вѣдтакъ читаймо, учѣмъ ся: якъ найлучше управляти нашу пѣсковату землю, щобы зъ неї мати пожитокъ; що робити, аны у кожного господаря була своя добра худоба... Учѣмъ ся, якї мы, селяне маємо права и на подставѣ тыхъ правъ шукаймо и домагаймо ся приналежныхъ намъ пѣльгъ! Однимъ словомъ, панове господарѣ, те-

перъ такій часу, що лишъ тому добре живеть ся на свѣтѣ, хто має въ головѣ науку, просвѣту, хто не дасть собѣ въ кашу наплювати... Тожъ учѣмъ ся, просвѣчаймо ся!

И люде слухали цѣкаво тыхъ бесѣдъ, кивали головами, потакували, радѣли межи собою, а Панасъ тѣшивъ ся надѣю, що прецѣнь може колнѣти и до его рѣдного села завтае просвѣта, а зъ просвѣтою щезнуть злиднѣ, и въ тѣй надѣѣ запалювавъ ся ще бѣльшимъ жаремъ и охотою до заходѣвъ и до працѣ въ тѣмъ напрямѣ. Тожъ и не диво, що въ Панасовѣй крамницѣ все було певно людеи, всѣ до нього горнули ся и навѣтъ найближшій сусѣды Ратицѣ бѣгали до Панаса.

X.

А часъ ишовъ все на передѣ, та до лѣпшого цѣлкомъ не йшло. Протѣвно: зъ кождымъ рокомъ ставало гѣрше, а у Ратицѣ давалнѣсь вѣдчувати чимъ разъ бѣльшій недостатокъ. Дѣти пѣдростали, потребували яконѣсь одежи, потребували бѣльше вѣсти, а тутъ не було зъвѣдки. Страхъ, якъ скрутнѣо було коло Ратицѣ! И чимъ скрутнѣйше коло нього було, тымъ скорше вѣнѣ бѣгавъ по своѣмъ селѣ та по сусѣднѣхъ селахъ. Неразъ дещъ пере, якъ зъ дуба, вѣтеръ вѣе, ажъ зъ вѣгѣ валить, болото, хляпанниця, а Ратиця закотнѣвъ штаны по за колѣна и чвалае босонѣжь нолами, лѣсами, мовъ той хортъ, ажъ язныкъ вываливѣ, а худѣ лядки такъ и выбласкують...

Якѣ мысли переходили ему по головѣ пѣдчасъ такѣхъ выправъ, Богъ его свѣтѣи знае! Одаакъ головна мысль такъ и высвѣчувала зъ его выпуленѣхъ очей,

зъ его отвореного рта, а та мысль була: жити на Божбмъ свѣтѣ! лишь жити и ббльше нѣчого!

Правда, були у нього ще батьківскій грошѣ и вбнѣ мбгѣ ними якійсь часѣ обганяти найпекучѣйшій потреби. Вбнѣ такѣ и робивѣ. Вбдѣ кблькохѣ лѣтѣ Ратиця надбиравѣ свою спадщину. Часомѣ лучило ся що-небудь купити, та не було пбдѣ рукою грошей, тогдѣ вбнѣ сягавѣ до кованои скринѣ. Часомѣ цѣлыми тыжднями не заробивѣ нѣ дудка, а дѣти скбмлять зѣ голоду, якѣ песата, — треба имѣ купити хлѣба. Тогдѣ Ратиця зновѣ сягавѣ до кованои скринѣ... Одного разу вбнѣ обрахувавѣ свою спадщину и дбйшовѣ до сумного переконаня, що зѣ неи бракувала бблша половина... Вбнѣ злякавѣ ся, сердце ему стало бити ся, а волося звелось до горы: бблша половина грошей, тыхѣ грошей, що ему батько полишивѣ, уже пбйшла прочѣ, а коли такѣ дальше пбйде, то не лишити ся и крейцаря, всѣ розкотать ся... Вбнѣ завязавѣ мбчно позбстали грошѣ шнуркомѣ, заглявѣ ся и зѣвѣв гудеу землѣ, що въ будучности не возьме зѣ нихѣ нѣ нового, щобы тамѣ не знати що було, — хйба-бы ему лучивѣ ся якійсь певный заробокѣ, до котрого выпадало-бы влжити бблшу суму. Однакѣ жаденѣ такій заробокѣ не лучавѣ ся. Всьо захопиди въ свои руки богатѣ, мѣскѣ жиды, а его нѣшто не хотѣвѣ навѣтъ до спблки прийняти. Противно — богатѣ череваѣ, до котрыхѣ вбнѣ хотѣвѣ пристати до спблки зб своею невеличкою сумкою, казали, що они самѣ ледви дыхаютѣ, та ще й кепкували собѣ зѣ нього, проывваючи его „трафнымѣ селюхомѣ“ — „ришници-йдѣ“... И такѣ Ратиця бѣгавѣ дальше и розбивавѣ ся на всѣ боки, а коли нѣчого не заробивѣ, щб найчастѣйше бувало, а дѣти лебедѣли за ѣжою, то неразѣ лучало ся, що Ратиця, мимо свои

Виблютема найзнамен. певѣтеѣ. Томѣ LXII.

клятвы, скрадавъ ся, мовъ той злодѣй, до кованом скрипѣ, отвиравъ еи дрожачими руками и глядавъ у неи помочи-порады...

Та ще поки лѣто, було пбвъ бѣды. Можна пережити якъ-будь, можна купити за дешевѣ грошъ картофлѣвъ, фасолѣ, огороднины, то хлѣба багато не треба. До того ще дѣти радили собѣ самѣ. Прообдиранѣ, на-пбвъ голѣ потомки Ратицѣ розбѣгали ся звичайно по селѣ, по людскихъ садахъ, по огородахъ и рвали та тли, що попало: квасницѣ, огрки, цабулю, морковь, навѣтъ бураки и петрушку.. Господниѣ обганялись вбдѣ нихъ, якъ вбдѣ саравчѣ, и неодна господина зъ тычкою въ рукахъ гнала за навѣсными жидѣвлятами ажъ на Ратицине обѣстя, а тамъ сварела ся, кричала, выкликала Ратицю зъ цѣлимъ его накорѣвкомъ. „Гей, ты Ратице собача! — вричали господниѣ неразъ въ лѣтѣ у Ратицѣ пбдѣ вбкнемъ. — Чому не тримаешъ на уязѣ своихъ бахурбѣвъ? Намноживъ тои погани такъ, ще теперъ на градкахъ вѣчи стовклисько. А бодай вамъ сякъ та такъ!“... Коли Ратица бувъ дома подчасъ такихъ випадѣбѣвъ, тогдѣ вбнѣ звичайно зъ шаламкомъ въ руцѣ кланяъ ся бабамъ и перепрошувавъ за свои дѣти, а потбмъ хапавъ за паровину та обкладавъ нею за пекотемъ свою „погань“... Однакъ вбнѣ бувъ людиною мягкого сердца, злбсть у нього скоро минала. По такбй розправѣ вбнѣ выходивъ звичайно на двбръ, щоби не слухати лементу дѣтей, и звѣсивши голову на груди, ходивъ по своѣмъ подвбрю тамъ и назадъ зъ тяжкими въ головѣ думками... „И на що я катую дѣти дурно - пусто? — пытавъ вбнѣ себе самого. — Чи-жъ бы они се робили, якъ-бы у мене бувъ що дня хлѣбъ на столѣ? А то хлѣбъ не все є въ хатѣ, а якъ и есть, то треба его передъ дѣтьми ховати, щоби

не з'явили всього на разъ... Нїколи нема въ мене хлїба подостаткомъ, а дѣти голоднї дїають въ чужї огородахъ... Що тутъ битя поможе? Бѣда! Чужї дѣти ходять до школы, учать ся письма, а монхъ нема за що якъ слѣдъ одагнути, нема чимъ погодувати и ростуть межъ дѣти темнї и дикї.. Кобы було теперъ, якъ колїсь, то можна-бъ дѣти выгодувати та ще й до школы пбслати, а такъ — годъ, бѣда... И вбнъ теръ собъ чоло и сѣнавъ себе за пейсы. „Та теперъ ще пбвъ бѣды, але що то буде, якъ приїде зима, коли треба буде ще опалити хату, купити дровъ, привести“...

Такъ думавъ неравъ Ратиця, а опбеля такнхъ думокъ хапавъ за кошикъ и гнавъ у село якъ шаленнїй... Неравъ бувало такъ, що вбнъ прибѣгъ зъ кошикомъ надъ берегъ рѣки, та пригадавъ собѣ, що сьогондѣ всѣ рыбаки сидять дома, що сьогондѣ вбнъ оббгнавъ уже кжду хату, та нѣчого не здыбавъ... Тогдѣ Ратиця вертавъ зъ перожнымъ кашкомъ назадъ до дому и вмиравъ ся въ дорогу до другнхъ сѣль...

XI.

Пбсла тяжкого неурожайного лѣта настала люта зима, така люта, що й найстаршї люде не затирили такои зими. Снѣгъ лежавъ по-верхъ плотбвъ, морозъ тиснувъ зб всен силы, ажъ дерева пували. Въ лѣтѣ сѣна не можна було зробити, то люде заадалегдѣ выпродували майже всю худобу. Продавъ и Ратиця свои коровы за песю цѣну, бо кому якъ кому, а ему то таки цѣлкомъ не було якъ зимувати товару, бо сѣна и содомы тои зими не то выпросити, але й купити було годъ. Зъ одержаннми грбши вбнъ обходивъ ся дуже

скупо, та все-таки купивъ своему найстаршому дванадцяти лѣтному синову нові чоботы й тудубецъ и давъ его де мѣста на службу: мавъ вѣнъ тамъ носити на плечахъ до хайдера малі жидѣвскі дѣти, а за те богаті жиды давали ему за чергою харчъ и кватиру. Для Ратицѣ вже й се було пблѣгою, але зъ порбвнаню до того, що вѣнъ мавъ выгодувати и вынимувати цѣлу свою прочу родину, зблѣга була за мала.

Тяжка была зима для цѣлон громады, та мабутъ таки найтяжша для Ратицѣ. Люде подавали собѣ доволка хатъ загаты зъ соломы, або зъ очерету, а вѣнъ того не мбгъ зробити, бо задля безнастанном бѣганины нѣколи не було у нього часу. Тожъ вѣтеръ дувъ крѣзь старі стѣны, що хата ажъ трѣщала, а коминонь залѣтавъ снѣгъ ажъ на припѣчокъ. Дѣти его вили ся въ клубокъ на печи и скбмлили зъ холоду и зъ голоду, якъ псята, а Ратица дививъ ся на тѣ дѣти замізеровані, посинѣлі, и сердце ему краялось, — дививъ ся на свою жѣнку, котра вже давно перестала бути повновидою Рѣкою, — у неи лице пожовкло и якоесь потягнуло ся въ долину, губы посинѣли, нбсъ заостривъ ся... Ратица вбдвертавъ вбдѣ того виду свои заплакані очи та дививъ ся кудысь у вбкно. Вѣнъ самъ схудъ, якъ трѣска, его лице почорнѣло, очи позападались, а по обохъ сторонахъ носа кудысь геть въ долину потягнулись у нього двѣ глубокой закривлені морщины, подббні до голосняцѣ у скрипки, на головѣ показала ся передчасна сивина.. Всього того причиною були недостатки, журбы безнастанні.

Грошѣ, котрі вѣнъ дбставъ за коровы, правда, поволи, але все таки розходили ся. Бо хочъ вѣнъ ними де-що зароблявъ, — на рѣцѣ вѣнъ той зими не мбгъ зробити нѣчого, бо вся рыба подъ грубымъ ледомъ

выдушилась до-чиста та засмердѣлась, и зъ рыбаковъ нѣхто навѣтъ не заглядавъ до рѣки, — однакъ завсѣгды самъ заробокъ не мѣгъ нѣколи выстачити на житя и вѣбнци пришло до того, що вѣсь грошъ выйшла до послѣднего крѣйцаря и Ратиця побачивъ себе на краю пропасти... Що робити? Гинути вразъ зъ жѣнкою и зъ дѣтьми голодовою смертію?... Господи Боже! Вѣнъ роздумавъ, якъ тутъ собѣ поради, ажъ свѣтъ ему крутивъ ся, та не мѣгъ нѣчого придумати. Була се тяжка зина, на хлѣбъ страшна дорожня, а голодъ заглядавъ не лише до Ратячиного вѣвна, вѣнъ давъ ся въ тамку и вѣсьмъ его сусѣдамъ, цѣлому селу...

XII.

Одного зимного ранку Ратиця перекинувъ черезъ плечъ сокиру и поїшовъ у лѣсъ на заробокъ. Въ лѣсѣ мали люде рѣзну роботу: стинали дерева, тесали бальки, рѣзали сажнѣ и т. д. Годъ було стати ему до якои тяжшой работы, — до того треба силы й зручности, — та и для нього найшовъ ся заробокъ. Вѣнъ складавъ на купы геляки, мѣгъ ще обстругувати кору зъ грубыхъ трамбѣвъ, а вѣбнци можна зъ де-кимъ и до сажнѣвъ стати...

Робѣтники прийняли его зъ голоснымъ реготомъ.

— Гей, Господи Боже! — смѣяли ся робѣтники, — якъ лѣсъ лѣсомъ стоять, то ще, здаєсь, не було въ нѣмъ жиди зъ сокирою, ажъ ось маєте Ратицю!

— Бо, здаєсь, не було ще такого року тяженького, якъ теперѣшний — говоривъ де-хто старшій. — Або то вѣнъ що? не має рукъ? не може такъ само

робить, якъ мы? Не святѣ горшки лѣплять, а голодъ-великій пань...

— Ну, ходи, Ратице! заробляй здоровъ! — кликали до нього робѣтники. — Заробишь на день пятнайцять крейцарѣвъ, коли будешь скидати гняки або стругати колоду, а якъ рѣзати-мешь сажнѣ, заробишь ббльше, ну, а тесати бальки, або рѣзати тертицѣ, то вже треба бути майстромъ, моспаненьку!

Ратица не вдповѣдавъ нѣ слова, лишь махнувъ рввнодушно рукою. Вбнѣ ставъ зъ напруженемъ всѣхъ своихъ силъ стагати на купу гняки, спотыкаючись и неразъ падаючи въ снѣгъ комѣть головою...

На полудне позасѣдали робѣтники довкола огню, некли картофѣль, де-кто добувавъ зъ торбины хлѣба и що тамъ мавъ до хлѣба — чи цибулю, чи часникъ. Ратица навѣтъ не дививъ ся въ той ббкъ — вбнѣ прийшовъ до лѣса ватце, та й въ паузѣ не мавъ навѣтъ сухарця. Та робѣтники кликали его до себе:

— Гей, Ратице! ходи сюды до гурту! Чи ты хочешъ уже ниѣ цѣлый лѣсъ переборикати? Поводи, зма ще довга, ходи лѣпше та загрѣй ся!

Ратица прийшовъ и сѣвъ коло огню. Утома и пригноблене пробивали ся зъ цѣлого его ества, такъ що робѣтники, котрѣ передъ хвилею шуткували зъ нього, поглядали на нього зъ якимсь сибвчутемъ и подали ему печеныхъ картофѣлѣвъ, часнику, цибулѣ...

— Що-жь Киво? (вбнѣ дививъ ся на печенѣ картофѣль зъ такимъ якимсь пригнобленемъ и ѣвъ ихъ зъ такою якоюсь побожкостію на лицѣ, що той, котрый до нього говоривъ, не посмѣвъ ему навѣтъ сказати: „Ратице“) — якъ тобѣ подбаетъ ся работа въ лѣсъ? Нѣчого работа, правда?

— Работа, якъ работа, — вдказавъ Ратица, —

заробокъ добрый, якъ у кого в челядь, а въ коморѣ не пусто. Кобы такъ мои хлопцѣ буи вже рослѣ, то я могъ-бы зъ ними и риньскій сръбла денно заробити, а такъ то подлый заробокъ... але й тымъ не треба ни-дати ся.

— Добрый зъ тебе робѣтникъ, — говоривъ дальше парубокъ, — ты нинѣ заробишь що-найменше двѣ шѣтки... Та коли ты схочешъ такъ даліше робити, — додавъ вѣнъ и покрутивъ головою, — то зъ тебе скоро духъ выпре...

Ратица справдѣ заробивъ двѣ шѣтки, о пять крейцарѣвъ ббльше, якъ пересѣчний робѣтникъ заробляе при складаню гилякъ, бо заплата йшла не вѣдъ дня, а вѣдъ того, що хто зробивъ.

Та не тѣшивъ ся Ратица тымъ зарббкомъ, противно, сумнѣ думки товаришили ему, коли вѣнъ вертавъ до дому.

„Отъ, заробивъ я двѣ шѣтки, — думавъ собѣ Ратица, — добрый то заробокъ, у кого в зъ хатѣ хлѣбъ, картофель, борщъ... А у мене нема нѣчого и я мушу вео купити за тыхъ двѣ шѣтки... И якъ тутъ нагодувати и жѣнку и дѣти тыми двома шѣтками?..“

Въ хатѣ заставъ Ратица крикъ, лементъ... Жѣнка плакала, дѣти плакали, заводили дивными голосами: „хлѣба! вѣти!...“ Ратица перейшовъ по хатѣ два рази и выбѣгъ на двѣрзъ. Вѣнъ побѣгъ до сусѣднихъ сельанскихъ хатъ по ратунокъ.

— Люде добрѣ! — лебедѣвъ вѣнъ, коли прийшовъ до першої хаты, — продайте що-будъ, щоби я могъ дати дѣтямъ вѣти, бо ще нинѣ не мали рѣски въ зубахъ... Ось, я заробивъ въ лѣсѣ двѣ шѣтки, заравъ вамъ заплачу. Берѣть, нате, прошу! а менѣ дайте рѣшето картофель, або мисчину муки...

Але въ хатѣ мешкали бѣднѣе люде, що такожь ма-ли цѣлу купу дѣтей и рахували ся зъ каждою одробиною хлѣба, зъ каждою картофлею, та й зъ нѣчимъ вѣдправили Ратицю. Такъ само и въ другихъ хатахъ не мѣгъ вѣнъ нѣчого дѣстати. Десь ажъ на десятѣй хатѣ эмилосерднѣльсь надъ нимъ добрѣе люде и дали решето картофлѣвъ. Ратиця, мовъ не звать зъ якимъ скарбомъ вернувъ до дому, самъ розбравъ огонь и вставивъ въ горнати варити вечерю. Въ короткѣмъ часѣ картофлѣ бу-ли варевѣ, всѣ покрѣпились и пѣшли спати.

Положивъ ся и Ратиця, та сонъ не ймавъ ся по-вѣкъ... Вѣнъ думавъ, що дальше робити?... Въ лѣсѣ якиѣ-небудь — та завсѣгды в заробокъ и тымъ зарбб-комъ можна вѣдъ бѣды дыхати, однакъ, щобъ се на-ступило, то передовсѣмъ треба мати запасъ поживы, хочъ на оденъ тыждень, хочъ на пару днѣвъ, а въ нѣо-го нема нѣчогѣсенько... И зъ-вѣдки тутъ роздобути по-живы? Нѣчого не выпадае, якъ тѣлько йти жебрати, отъ хочъ-бы на тыждень выпрохати у людей поживлѣ-ня, а коли дѣти мати-муть на тыждень що ѣсти, то за той часъ можна въ лѣсѣ заробити кѣльканайцять шѣ-стоць, зъ тыми грѣшми можна пѣйти на ярмарокъ, та купити хлѣба, щобъ було зновъ на тыждень що ѣсти, а за той часъ зновъ йти до лѣса на роботу и т. д. Якъ небудь, абы перебути до кѣнца зимы — а потѣмъ може оно полѣпшитъ ся, може часы змѣнятъ ся... Але передъ вѣмъ треба йти жебрати, проси:и, кланяти ся бога-чамъ въ поясъ, вытяти руку по милостиню, дякувати, и зновъ кланяти ся въ поясъ... Гей, тяжка се рѣчь, але треба, треба... Зъ такимъ постановленемъ Ратиця й заснувъ.

XIII.

На другій день въ ранцѣ ще дѣти спали, коли Ратица вставъ и збравъ ся въ дорогу. Страхъ, якъ тяжело було ему на серци! Ему здавало ся, що вѣнъ иде на другій свѣтъ межи мерцѣвъ, що вѣнъ вже ніколи не верне до своєї нужденной оселѣ, въ котрій вѣнъ vyrбѣс и котра, мимо своєї нужденности, все ему була дорога и мила.

— Онтамъ у кутѣ лежить ще трохи картофлѣвъ — сказавъ вѣнъ до жѣнки, котра такожь ще не вставала. — Якъ встанешъ, то звари собѣ и дѣтямъ на обѣдъ, а пѣдъ вечѣръ може я принесу що нового.

Жѣнка, якъ авчайно, не пытала, куды вѣнъ иде.

— Добре, добре, — сказала она, — дай тобѣ, Боже, щастя на дорогу!

Ратица перевѣсивъ черезъ плечѣ мѣшокъ и пѣшовъ до мѣста, шукати помочи межи жидами, своими одновѣрцями, та й межи богатыми панами.

Чимъ ббльше зближавъ ся вѣнъ до мѣста, тымъ тяжше ему ставало коло серця: се-жь новыи заробокъ, котрый называе ся жебры, а на жебры пускають ся старцѣ, калѣки, люде не здббий до працѣ. А ему ще и не старому, та й не калѣцѣ, чи дасть хто що-небудь? Чи не будутъ его проганати та ще може й ганьбити послѣдними словами? Вѣнъ и такъ же въ пониженю, нѣхто на нього не зглядаеь, а тутъ треба ще ббльше понижати ся, ажъ геть до самой землѣ... Гѣркій свѣтъ! лучша вже смерть, чимъ таке житя! Але тамъ дома жѣнка, голоднѣ дѣти выглядують за нимъ, чекають на кусникъ хлѣба. Га, треба йти, треба спѣшитись...

Такой гадки и обавы переходили Ратиць по головѣ, коли вѣнь зближавъ ся до мѣста. Тѣ гадки и обавы походили изъ зворушенныхъ его почувань и вѣдносли ся скорше до загального безпомѣчного его положеня, бо въ дѣйствости вѣнь умѣвъ уникнути пѣдчасъ жебрана всякѣ для себе неприемнѣй пригоды. Его въ мѣстѣ знали всѣ и вѣнь знавъ всѣхъ мешканцѣвъ мѣста: вѣнь знавъ, де мешкають люде добрѣ а де лихѣ, де ему щось дадутъ, а де его вѣдправили-бы голѣручь. Тому вступавъ вѣнь лишъ до выбранныхъ домбѣвъ. И справдѣ люде, до котрыхъ вѣнь вступавъ, показувались для нього прихильними: кождѣй слухавъ его просьбы и вѣдчувавъ его прикре положене и дарувавъ, що мѣгъ. Жиды надавали ему хлѣба: хто цѣле бохоня, хто половину, а де-хто лишъ булочки. Ратиця пѣйшовъ ще до панѣвъ, до котрыхъ давнѣйше носивъ рыбу, и панѣ не вѣдпускали его зъ порожними руками. Одна панѣ дала ему муки, друга крупъ, не оденъ панѣ всунувъ у жменю грошей.

Однакъ се дѣло йшло дуже поволи. Ратиця въ кождѣй хатѣ оправдувавъ ся зб свого кроку, выкладавъ свое тяжке положене, що, мовлявъ, тяжкѣй рѣкъ, бракъ зарббку, що ему ходить лишъ о се, щобы добрѣ люде запомогли его хочъ на оденъ тыждень, а за той часъ вѣнь буде заробляти собѣ въ хлѣбъ та й може перепахаетъ черезъ зиму, а тамъ може обставины змѣнять ся на лѣпше, може вѣнь ще колись своимъ добродѣямъ вѣддати за ихъ ласку...

И Ратиця ще навѣтъ не обѣйшовъ усѣхъ домбѣвъ, де вѣнь сподѣвавъ ся дѣстати запомогу, якъ уже стало вечерѣти. Та ее нѣчого! Вѣнь мавъ уже повный мѣхъ всякого добра, вѣнь чувъ, що его кешеня тяжка вѣдъ дрбнякъѣвъ и тѣшивъ ся въ душѣ... „Отъ, люде добрѣ,

дай имъ Боже здоровья, запомогли чоловіка! — думавъ вѣсь собѣ, — теперь буде въ мене гараздъ. Ббльше, якъ на тыждень, буду мати для дѣтей хлѣба, муки, крупъ; за грошъ, що брящать въ кешень, куплю картофѣль, та й будемо жити... За той часъ винусь до лѣса на зарбки, та й все-таки щось зароблю, а може й лучать ся що-небудь на заробокъ...“ Вѣсь закинувъ мѣхъ на плечъ и пустивъ ся въ дорогу до дому. Тяжко ему було двигати мѣшокъ, хлѣбъ давивъ ему плечъ, та се нѣчого, вѣсь до того привыкъ, а „такій тягаръ, якъ нинѣ, подай Господи двигати и до самои смерти!...“

Дорога зъ мѣста йшла черезъ поле, потѣмъ черезъ кавалокъ лѣса, а вкѣнци черезъ громадскій „валенты“ (эквиваленты). Та тыми громадскими „валентами“, котрѣ громада дѣстала за вѣльный выпасъ въ лѣсѣ и на котрыхъ рѣсь самый маленький, якійсь червоный мошокъ, и де не то худоба, але навѣть гуси не мали для себе пашѣ, не треба вже довго йти. Выйшовши зъ лѣса, мѣгъ Ратиця въ далечинѣ доглянути свое село, а якъ-бы добре приглянувъ ся темной ночи, то навѣть свѣтло въ своѣй хатѣ.

Выйшовъ Ратиця зъ мѣста на поле. Сонце вже зайшло, а збйшовъ мѣсяць круглый, ясный, на небѣ показала ся тьма зброкъ. Нѣчь красна, погѣдна, але й морозъ краснѣй, пече ажъ слѣзы вытискае, въ очи вѣе вѣтрець, що правда слабѣй, але пекучѣй, мовъ опрыскомъ кидае въ лице... Въ таку нѣчь найлучше закутати ся въ теплый кожухъ, завиннути ноги въ бараниць и ѣхати собѣ санками, шпарками кѣбнями, але йти цѣшки — то вже цѣлкомъ не варто... Однакъ Ратиця мусѣвъ... Вѣсь збгнувъ ся въ дугу, и йде напередъ по-

лемъ, ажъ пѣдбѣгае. „Кобы скорше до лѣса — думавъ вѣнъ собѣ, — тамъ буде затишнѣйше, буде лекше йти...“

Та ось и лѣсъ, его знакомый, сосновый лѣсъ!... Вершки сосонъ шумлять, нѣбы по тихоньки ледви чутьно розмовляють щось зъ собою, то зновъ загудуть голосно, мовъ розпочали мѣжъ собою сварку за якусь рѣчь... Кбѣлко то разбѣвъ въ своѣмъ житю чувъ Ратица той шумъ соснового лѣса! Коли вѣнъ часомъ зъ вѣдки йшовъ, або йхавъ, а дбствавъ ся вкбиди до своєї сосняны, то думавъ звичайно, що вѣнъ уже дома. Що-жь! тамъ за лѣсомъ перебѣжи черезъ „валенты“ — та й вже своя хата, тепла хата! И вѣнъ за кождымъ разомъ вслухувавъ ся въ шумъ сосонъ, мовъ у яку милу музику, ему все здавало ся, що тѣ сосновѣ верхи говорятъ до нього людскою мовою, витаючи его по довгѣмъ невиданю, передъ нимъ кланяють ся... Ему й теперъ стало лекше на душѣ и нѣбы потеплѣйшало.. „Ну, хвалити Бога, я вже въ своѣмъ лѣсѣ!“ — подумавъ вѣнъ собѣ.

Вѣнъ подививъ ся въ гору: мѣсяць пѣдбйшовъ уже високо и мавъ якесь злѣсне, зеленкувате лице... „То такъ вѣдъ морозу — подумавъ собѣ Ратица. — Кобы скорше до дому, бо морозъ, бачу, бере чимъ-разъ бблѣше...“ И вѣнъ поправивъ на собѣ мѣшокъ и йшовъ далѣше... „Ось, уже й лѣсова дорога кбичить ся, вже виднѣе въ дали прогалина покрыта бѣлымъ снѣгомъ. Треба прискорити ходу... тамъ деє дѣти чекають на вечерю. Бѣднй! они будутъ мати нинѣ на вечерю горячу кашу и закусятъ хлѣбомъ“... И вѣнъ зъ напруженемъ розставлявъ ноги до ширшихъ крокѣвъ, та почувъ, що се приходить ему зъ великимъ трудомъ. Въ пѣдошвахъ чуть велике змрно, здасть ся, мовъ-бы они цѣлкомъ примерзли до чобѣтъ, а колѣна нѣбы дрежать, нѣбы заклака-

ють... Наразъ выдалось ему, мовь бы соснина перестала шумѣти, але се тревало лишь хвильку.. нагло обвѣявъ его зимний вѣтеръ и лѣсъ зашумѣвъ зб̄ всей силы. Середѣ того шуму ему выдало ся. мовь-бы заразъ за его плечима хтось вѣхавъ саньми або залубнями: порскають конѣ, скриплять копанницѣ, дѣвонять дѣвбнки.. Ратиця уступивъ на ббкѣ зъ дороги и оглянувъ ся: може хто змудуесь, возьме на сани та пѣдвезе.. Однакъ нѣгде не було нѣ живого духа. Дорога бѣла, ясна, освѣтлена мѣсячнымъ промѣнемъ тягнулась посередѣ лѣса и кбнця ви не було видно... „Се менѣ такъ кровь ударила до головы, — подумавъ собѣ Ратиця, — треба трохи стати, загрѣти руки, натерти колѣна...“ Вбнѣ опустивъ на свѣгъ мѣшокъ и хотѣвъ себе ударити руками по плечахъ, та годѣ! руки въ суставахъ и пальцѣ цѣлкомъ застрякли, мовь патики, а ноги въ колѣнахъ такъ ослабли, що ему здавало ся, наче-бъ у нього цѣлкомъ не було нбгъ... Вбнѣ стоявъ такъ хвильку, та вѣтеръ опять обкрутивъ ся докола нього и вбнѣ поваливъ ся на мѣшокъ... „Замерзаю!“ — майнула ему страшна гадка черезъ голеву. Его обиявъ лякъ. Вбнѣ збравъ всѣ свои силы и крикнувъ: „Ратуйте!“... Однакъ докола було пусто, нѣхто дорогою не йшовъ, анѣ не вѣхавъ. Въ такую морозовицю кожде сотворѣне ховає ся въ нору, а чоловікъ грѣє ся пѣдъ теплою печею, а хто може, то й на пѣчь лѣзе... Ратиця все ще кричавъ, чимъ разъ слабшимъ, захриплимъ голосомъ, та его голосъ розходивъ ся вразъ зъ шумомъ лѣса и гинувъ десь далеко... Вкбнці Ратиця цѣлкомъ затахъ, его ставъ морити сонъ, вбнѣ ставъ позѣхати, повѣки его стали тяжкѣ, мовь оловяні, а очи самѣ вбдѣ себе клеяли ся... По хвили вбнѣ ще разъ отворивъ на силу очи, подививъ ся ще разъ на небо покрыте зорями, якимись великими, мовь полумиски, то

подовгастыми, різнобарвными... потѣмъ зновѣ ему очи замкнули ся. Вѣнъ уже не чувѣ зима, ему зрѣбило ся тепло, ему здавало ся, що вѣнъ лежить въ опаленѣй хатѣ, на мягкѣй постели, о его уши вѣдбивавъ ся урываный голосъ его жѣнки, веселый гамѣръ и смѣхъ его дѣтей... тѣ дѣти десь сѣпають его за ноги, за руки, будять до вечерѣ — аде вѣнъ змученый далекимъ ходомъ, добре, що допавъ ся теплоя постель, вѣнъ и горячою кашѣ не хоче, нѣ навѣтъ найсмачнѣйшыхъ стравъ... вѣнъ хоче спати и бѣльше нѣчого...

И заснувъ Ратица. Мѣсяць плывѣ по безкраймъ небѣ, миліоны звѣздъ искрились, морозѣ тиснувѣ, вѣтеръ мѣвѣ опередѣ себе дробный порошокъ смѣгу, лѣсъ шумѣвъ, стогнавѣ, розлягавѣ ся, а край дороги спавѣ твердымъ сномъ розхрѣстаный, въ нужденнѣй лахи одягненый жидокъ-сѣромаха...

XIV.

На другѣй денѣ знайшли Ратицю неживого, замерзлого, якъ кѣсть. Вѣнъ прилякнувъ на колѣна, грудьми сперѣ ся на мѣшокъ и такъ замерзѣ край дороги пѣдъ самымъ лѣсомъ. Ся новина розбѣйшлась блискавицею по селѣ и невдовѣ рушила цѣла громада на мѣсце выпадку, щобы подивити ся на замералу людину. Передѣ вѣвъ той чоловікъ, що здыбавъ замерзлого Ратицю и, широко розводячи руками, оповѣдавъ, „якъ се було“...

— Запрягъ я — оповѣдавъ той чоловікъ — раненько конѣ до саней та фду въ лѣсъ по дрова. Выѣзджу за село, а тутъ за самымъ таки селомъ заяць, якъ добре теля завбѣдшыи (и де вѣнъ такѣй взявъ ся?) перѣбѣгае менѣ дорогу... Овъ! — думаю собѣ — коби

хочь не було якои халепы! але зновъ за-про дурного заяця не слѣдъ вертати до дому, треба вхати... Перехрестивъ ся я та й дальше вѣю! Перевхавъ черезъ „валенты“, доваджу до лѣса, а тутъ пбдъ самою сосниною щобъ въ снѣгу чорява... пень чи що? Коли-жь бо пня я тутъ нѣколи не бачивъ. Може хто положивъ якій чары? — думаю собъ, а конь все бѣжеть на передъ... Не вспѣвъ я ще добре розбрати въ своѣй головѣ, що се такого могло-бъ бути, коли въ тѣмъ моя гвѣда кобида, якъ не сунѣ въ ббкъ, мовъ навѣжена, а я зъ саней, та на землю, ажъ носомъ запоровъ въ снѣгъ. А бодай тобъ! — заклявъ я, прости Господоньку... Встаю, дивлюсь, а мей конь вбдбѣгли въ ббкъ може на двайцять крокбвъ, та й стоять, хропуть, ухами стрижуть... Ну, стбйте собъ, думаю, а я подивлю ся, чого вы такъ наполохали ся? Пбдходжу ближе до той чорной кучы и бачу: се людина... Зъ першу хотѣвъ я стягнути его черезъ плечъ батогомъ, бо, думаю, може то якій драбуга навмысне прикучнувъ, щобы сполохати коня... Але приглядаю ся ближе, та бачу, що втеръ обвѣявъ его довкола и якъ-бы обмостивъ снѣгомъ, та нѣгде близько не видно свѣжого слѣду... Овъ! — думаю собъ, се не зъ добромъ!.. Нахилию ся, торкаю — не рухась. Хочу его пбдвести за-пбдъ пахи, а вбнъ, якъ костюмаха! Заглядаю на лице — а то хто? Та-жь то нашъ Ратиця! Господи Боже! Я до коней, та назадъ до села, щобъ ще якои бѣды не було...

Незадовго обступила замерзлого Ратицю цѣла громада людей и старыхъ и молодыхъ, навѣтъ кблькохъ школярѣвъ зъ книжками пбдъ пахою протискало ся помѣжь старшихъ.

Зъ першу вѣѣ стояли въ нѣмбмъ мовчаню, нѣбмъ заляканѣ, лише зъ рѣдка давали ся чути якѣсь тихѣ,

несміливій голови. „Що за нещастє! замерзъ чоловікъ, якъ муха!“ давъ ся чути оденъ голосъ. — „Алежь-бо то й морозъ бувъ сеи ночи, трѣскуцій!“ промовивъ другій.

Оденъ зъ людей вбдгорнувъ вбдъ нього снѣгъ на ббкъ. Всѣ мали очи звернені на нещасного Ратицю, котрый непорушно влячавъ на колѣнахъ зб аложеними на грудяхъ руками, опершись о мѣшокъ. Шапка вразъ зъ шаламкомъ влетѣла ему зъ головы и лежала десь у снѣгу. Довгі пейсы звисали по обохъ бокахъ високъ и зъ легка колыхали ся на вѣтрѣ. Голу шию, повѣки, вбддрѣ покрывали тоненькі кришталіки инею и мѣнили ся до ранного сонця рбанными барвами. Хочъ и якъ зъ лица негарною людною бувъ Ратиця за жита, то по смерти, такъ якъ вбнъ теперъ лежавъ опертый о мѣшокъ, выглядавъ вбнъ якось величаво. Хочъ и якъ за жита мало его хто шанувавъ, то теперъ зъ сѣй хвили зъ тымъ мѣшкомъ повнымъ жебраного добра, вбнъ выкликавъ для себе поважане.

И се либонъ було причиною, длячого люде, коли его обступили, не знали зъ початку, щб говорить, всѣ були нѣбы якісь несміливі, нѣбы эдивовані.

— Бѣдний Ратиця, — промовивъ хтось по хвили, — нѣзъ щось въ мѣшку дѣтямъ, та й не довѣсь до дому...

— А може-бъ ще удало ся его вбдратовати? — вырвавъ ся хтось зъ товпы.

— Ого! — закликавъ старій дѣдокъ Миханенько (Вбнъ уже вбдъ давна цѣлкомъ занехавъ ловити рыбу; разъ за-длѣ старости, а по друге, що теперъ всео змѣнило ся: настали нові рыбаки, молодики, а зъ такими не слѣдъ ему старому заходити въ кумпанію). Ого! — кликнувъ старій, нахилиючись надъ Ратицею — чи не

видите, що вб'їть, якъ дубина, цѣлу нбчъ перележавъ на морозѣ? Стань его вбдтерати, то поломить ся на кавалки!

Хтось давъ знати Рицець. И она прибѣгла просто-волоса, въ дранбй спбдничинѣ, обулюючись старою, вытертою хусткою. Люде розступились, а она такъ и припала до свого чоловіка та стала заводити, що ажъ луна йшла по лѣсѣ, качала ся по сибгу, омлѣвала..

Прийшовъ вкбнці вб'їть зъ присяжнимъ. Ажъ теперъ наставъ гамбръ. Однй опам'ятували та розважали Рицю, а вб'їть ставъ „урадувати“.

— Чи вы всѣ можете потвердити, — запытавъ вб'їть зъ повагою, звертаючись до людей, — що то Кива, не знати, якъ вб'їть пише ся, на прбзвище Ратиця?

— Запытай его жѣнки, — вбдповѣвъ дѣдокъ Миханенько, — она тобѣ скаже!

— Та-жъ прецѣнь самі видите, що то нѣхто другій, тблько Ратиця! — закликало кблька голосбвъ.

— А можете вы, панове, на випадокъ потреби потвердити присягою, що то власне Кива, на прбзвище Ратиця? — пытавъ вб'їть дальше.

— Ну, рѣчь вѣдома, що можемо!

— А може тутъ скогло ся убійство? — пытавъ вб'їть дальше. — Треба его зревѣдовати, а вы свѣдки дивѣть ся, глядѣть уважно, чи нема де якихъ знакбвъ на тѣлѣ..

— Де тутъ бути знакамъ? — сказавъ старый Миханенько. — Замерѣъ чоловікѣъ, якъ дубина, та й годѣ!

Але вб'їть тымъ не вдоволивъ ся. Вб'їть казавъ обернути Ратицю, оглянути шию, черепъ на головѣ, груди.. Нѣгде не було нѣ одного знаку.

Вибіотена найкнамен. повѣстей. Томъ LXII.

— Замерзъ! — заключивъ вѣить урочисто въ урядовое повагою. („Я давно казавъ, ще замерзъ!“ додавъ дѣдокъ Михаенъко). Гей, хлопцѣ! робѣть ношѣ та несѣть замерзалега чоловѣка, несѣть до дому, до мѣсця постѣйнаго побуту! А вы свѣдѣи приходѣть до канцеларіи для списаня протокулу...

Кѣлькохъ молодыхъ парубкѣвъ кинуло ся въ лѣсъ, выломали двѣ сосонки, обчѣмхали, переплели ихъ тонкими галузками на впоперекъ, зложили на нихъ Ратицю зъ мѣшкоу, оденъ взявъ зъ переду, другій зъ заду и понесли до села. Позаду йшла Рифка, заливаючись слезами, а цѣла громада поступала зъ-вѣльня за ношами. И якъ звичайно въ такихъ випадкахъ буває, балакала про небѣщика.

— Тахій жидокъ бувъ той Ратиця! — говоривъ хтось зъ громады, — сумирный, нѣкому не заколотивъ воды...

— Нашъ таки жидокъ, громадскій, — сказавъ хтось другій, — та й замерзъ на морозѣ нѣ за нюхъ табаки.

— Добрый зъ нього бувъ колись еуляръ, — додавъ дѣдокъ Михаенъко, — але якъ препала рыба, такъ ось и Ратиця пѣйшовъ за рыбою.

— Але що теперъ буде зъ Рифкою та зъ дѣтисками? — замѣтивъ хтось въ товпѣ. — Поки живъ Ратиця, то запопадавъ на всѣ боки, та прийавъ до дому, що мѣгъ, якъ той муравель, а теперъ... Господь ихъ святый знае!

— Вже ты ними не жури ся! — сказавъ на те дѣдокъ Михаенъко, — вже имъ жиды не дадутъ загинути. Жидѣвня, звичайно, тримає ся купы, оденъ за другимъ въ огонь скочить... не такъ, якъ нашъ братъ христіянинъ...

XV.

Правду сказавъ дѣдокъ Миханенько. Таки того самого дня нахляла до села мѣскихъ жидѣвъ тьма-тьменна, та нанесли Риѣцъ зъ сиротами добра цѣлу жупу, що могла для Ратициной сѣмѣ выстати ажъ геть пѣдъ весну; а що грѣшми, то нѣхто вже й не знавъ. Взяти Ратицю та й занесли на окопско, а Риѣка зъ дѣтьми остала ся сѣма. Не знати, якъ она жила черезъ зиму, нѣхто не видѣвъ, щобъ она выходила де въ село, та й нѣхто до неѣ не заглядавъ. Чого, мовлявъ, ити, коли нема Ратицѣ?...

Та на весну розбишла ся чутка по селѣ, що Риѣка продае хату. Була то нужденна хижка, вже цѣлкомъ подъупала, але за те мѣсце пѣдъ хату разомъ зъ подвѣремъ все-таки мало свою вартѣсть. Хто мавъ грошѣ, почавъ навѣдуватись до Риѣки, пытати о цѣну, торгувати.. Та вѣбици добивъ торгу сынъ дядька Миханенька, Панасъ. „Вправдѣ не треба менѣ той хаты, — казавъ вѣтъ, — але завсѣгды буде се грѣшь не дармо выданный. Хату розберу та поставлю хлѣвъ на овинѣ, а мѣсце нехай лежить. Може колисъ, якъ петягнуть лучшій часы, громада менѣ сплатить та поставить на тѣмъ мѣсци громадекій будынокъ на канцелярiю, на читальню, бо вже виджу, що люде зацѣкавляють ся, зачинають рухати ся и може Богъ дастъ, що оно таки прийде до лѣшого...“

И якъ прилетѣли зъ вѣрею бузѣки, выбрала ся Риѣка зъ села разомъ зъ дѣтьми. Поскладала всѣ свои пакунки й вузлики на драбинястый вѣтъ, на вузликахъ поусадовляла свои дѣти и сама сѣла, въ останне сплавнула, поглядаючи на свое подвѣре, на хатину, де зазна

ла всего, и доброго и злого... „Нью!“ крикнувъ фърманъ на конѣ — конѣ рушили въ мѣста, възъ заскрипѣвъ и выселенцѣ подали ся въ дорогу до мѣста...

Незадовго и въ мѣстѣ нѣкто не стрѣчавъ нѣ Ричи, нѣ си дѣтей... Розлѣзло ся Ратицине потомство по бѣлбмъ свѣтѣ, мовъ тѣ муравлѣ, и Богъ знае, де они подѣлясь и що съ ними стало ся. Чи и ихъ спбткала де батьковска доля, та сама нужда черна, безвыходна, — чи може имъ щасте усмѣхнуло ся... Може они збиваютъ богатства, якъ сего й бажавъ колнсь Ратиця, може они ходять при зигаркахъ, вѣдять каритами, купуютъ села, лѣсы... Кто то може знати? Всео на свѣтѣ можливе...

Гаврило Чорнѣй.

I.

Року 1890 въ послѣднихъ дняхъ мѣсяца серпня вѣздивъ я драбинястымъ возомъ збъ всѣми монни манатками и въ мрачнѣмъ розположенію духа въ село Чмелѣвъ оббямати посаду народнаго учителя. Се була моя перша посада...

Хочь и якъ ще бувъ я молодой, однакъ мавъ я вже на стѣлько досвѣду, що не потребувавъ прикладати рожевыхъ надѣй до той посады, якъ и взагалѣ до цѣлого учительскаго стану, до кстрога я черезъ довгѣ лѣта о власныхъ силахъ добивавъ ся — не зъ покликана, а зъ конечности... Теперь, по лѣтахъ, я вже привмѣъ до того стану, а навѣтъ полюбивъ тую тяжку и непоплатну працю сѣльскаго учителя, але тогдѣ я думавъ иначе... Тогдѣ бувъ еще въ мене свѣжій жаль до свѣта, еще непоконана злѣсть до судьбы, котра, замѣсть вынести мене десь геть високо, кинуда на нужденну посаду сѣльскаго учителя въ Чмелѣвъ... Той мрачный настроѣй душевный замѣтъ ся у мене еще обльше, коли я, вѣхавши въ село, не увидѣвъ нѣгде на улицѣ живон души. Всюды пусто, мовъ замѣвъ; навѣтъ дѣтей нѣгде не було видно. Менѣ прийшла думка до головы,

що се люде навмисне поховали ся передб мною и навѣтъ свои дѣти поховали десь по закуткахъ... Однакъ на щасте мбѣ здогадъ оказавъ ся пбзвѣйше неправдивымъ, се бувъ лишь припадокъ... Пбзвѣйше не разъ я переѣздивъ черезъ чужѣ незнанѣ села и не разъ менѣ лучила ся подобна пригода: коли хочеш увидѣти когось въ селѣ, побачити, якѣ тутъ люде, спытати о дорогу, тогдѣ, мовъ на злбсть, нѣхте тобѣ не покажешь на очи; часомъ зновъ противно: на кождомъ кроцѣ стрѣчаешь людей, а дѣти чѣпають ся воза... Та при моѣмъ мрачнымъ настрою душевнымъ я бувъ скорый до пбдозрѣня. „Не хочу — думавъ я собѣ — щобъ вы выходили на противъ мене зъ хлѣбомъ-сблью, але щобъ ховати ся, то вже за багато... Видно народъ ворожо успособлений до учителя... Осъ и неприемнбсть, а що то буде дальше?“

Я не мавъ навѣтъ кого спытати, де школа, але позаякъ вдовожъ села йшла лишь одна улица, то я вѣхавъ просто на передъ въ тбѣ надѣѣ, що десь она мусить бути при дорозѣ тая цѣль мои подорожи. И я не омыливъ ся; она стояла недалеко церкви, а пбзнавъ я си по дѣвбнику, що висѣвъ на даху коло конина пбдъ бляшаною покрышкою. И тутъ я трохи охоловъ незъ своего прикрого настрою... Насампередъ будынокъ шибльный и его положене менѣ подобались, а що найважнѣйше — на шибльномъ подвбрю я увидѣвъ чоловіка. Коли моя фѣра пбдѣхала ближше, чоловікъ зробивъ иблька жрокбвъ на противъ мене, вдчинивъ на остѣжъ ворота, вбдступивъ на-ббкъ и зъ шапкою въ рудѣ стоявъ, поки фѣра не заѣхала на педвбре, а я не выскочивъ на землю. Потбмъ чоловікъ зблизивъ ся до мене и хотѣвъ поцѣлувати мене въ руку, на що я не позволивъ.

— Вы сторожъ? — спытавъ ся.

— Нѣ, я не сторожъ, прошу пана профессора, — въдповѣвъ чоловѣкъ, — я Гаврило Чорнѣй, господарь нумеровый.

— Ну, то будьте такі добрі, помогите мені позносити пакунки зъ воза, а я вамъ вынагороджу.

— Я того и прийшовъ, прошу пана профессора, — говоривъ Гаврило Чорнѣй зъ усмішкою на лиці, котру очевидно выкликала обѣцана нагорода. — Я довѣдавъ ся, що панъ мають нині приѣхати, та й взявъ ключъ въдъ вѣйти и вже чекаю мало що не въдъ самого ранку. Може треба въ чомъ помочи, послужити, то я готовъ.

— Дуже вамъ вдячний, Гаврило! — сказавъ я, а въ душѣ подумавъ: „Ось и зъ неба впавъ чоловѣкъ; видно, ще свѣтъ не цѣлкомъ пропацій“...

— А чому то, Гаврило, — пытавъ я дальше, — не стрѣтивъ я нѣкого въ селѣ, навѣтъ дѣтей не видно, а де школы мусѣвъ ѣхати навманя?

— Се нѣчого, прошу пана учителя, — въдказавъ Гаврило. — Дѣти хляпають ся теперь цѣлыми днями въ рѣцѣ за селомъ, а люде въ поли: орють, сѣють, снопы вяжуть, звичайно богатъ...

— А вы бѣдний?

Вѣнъ лише махнувъ рукою и повѣвъ очима по штанахъ, мовь-бы хотѣвъ сказати: „Ты поглянь лишь на мои штаны, та не пытай, чи я бѣдний“...

Пѣдчасъ коли мѣй новый знакомый Гаврило Чорнѣй здѣймавъ пакунки зъ воза и носивъ до хаты, я пильно ему приглядавъ ся и старавъ ся угадати его характеръ... Мѣгъ се бути чоловѣкъ бѣльше-менше сороклѣтний, лице мавъ жовте-бѣде, побабчене, мовъ спечене яблоко, очи въ глубь запали, чорнѣй, блискучѣй, чуприна буйна, волосъ чорна, якъ смола, та теперь вже кере-

мѣшана зъ сивиною. Вусы обстриженѣ, настобурченѣ, борода такожь наѣжена колючками, — видно, мѣй знакомый голивъ си лишъ пѣдъ бѣльше свято... А що вже одѣжь, то тая була цѣлкомъ не господарска. Полотнянка — лата на латѣ, при томъ брудна, замазана, личкомъ оперезана, штаны якѣсь чудернацкѣ: одна штана изъ синього жевѣрскаго сукна, друга выбивана, на обохъ колѣнахъ латки зъ порту, ноги босѣ, на головѣ повстяный капелюхъ, такѣй, якъ жида носить, такожь дѣравый... Однакъ сильный хлѣпъ Гаврило Чорнѣй. Рѣчи зноснѣ безъ жаднаго напружена, навѣтъ вбзникови нѣ до чого не дамъ дѣткнутись, а куферокъ зъ книжками, котрый я обома руками ледви мѣгъ пѣднести, захопивъ, якъ стебеланку, вложивъ собѣ на плечѣ и понѣсь, навѣтъ не збгнувшись...

Що се за чоловікъ? — пытавъ я себе. — Вбнѣ каже: господарь нумеровый; але-жь та одѣжь цѣлкомъ не господарска. У насъ господарь въ такѣй одежи ходять бродякомъ ловити раки въ рѣцѣ... Та ще якъ вѣнъ поводитъ ся! За кождымъ разомъ, коли занесе якѣй пакунокъ до кѣмнаты, вертае пѣдбѣгцемъ до воза; усмѣхаець якось дивно-солодко и, кланяючи ся въ поясъ, пытаець найпокрѣпѣйшимъ голосомъ: „А що теперъ панъ кажутъ брати?“ Я вижу выразно въ тѣй цѣлѣй услужности фарисейство и вытѣчену дѣль — нагороду, и то якъ найвысшу нагороду... Ну, загадочный ты чоловікъ, Гавриле Чорнѣю! — думаю я собѣ. — Нагороду я тебѣ дамъ, и то щедрю, бо справдѣ ты менѣ ставъ въ великѣй пригодѣ, але що ты за оденъ и яка въ тебе уцѣвѣсть, то вже я пѣзнаю хѣба ажъ пѣанѣйше...

При помочи Гаврила, котрый все не позволявъ вбз-

никови нѣ до чого догорѣнутись, урядивъ я собѣ комнату, а вѣдтавъ казавъ ему наставити самоваръ.

— Заразъ буде самоваръ! — закликавъ Гаврило зъ вдоволеною усмѣшкою. Вбѣзъ метнувъ ся и за кблька хвиль прилѣвъ воды и цѣлый горщикъ вугля, що могло выстатчити на цѣлый тыждень до того невеличкого самоварчика.

Гаврило заходивъ ся коло самовара дуже зручно, дувъ у коминюкъ зъ цѣлон груди, навѣтъ приговорювавъ до самовара, мовъ до коня, та наганявъ его, щобъ скорше кипѣвъ; видно, вже ему не першина ходити коло того начиня. Въ кблька хвиль вода закипѣла, а Гаврило ставъ коло порога зъ ликующимъ выразомъ лица, наче говоривъ: Диви, якій я зручный, якій неоцѣненный чоловікъ...

Я приготувавъ собѣ чай, сонце клонилось вже дѣ заходивъ, мбїй вбаникъ попавъ конѣ и забравъ я до дому, навѣтъ не хотѣвъ зачекати на скляночку чаю, котримъ я хотѣвъ его почастувати. Гаврила а ще не вѣдпускавъ, т. е. не дававъ ему нагороды, думаючи, що може вбѣзъ менѣ еще на що придасть ся, а вбѣзъ, щобъ лише не стояти бездѣльно, ставъ замѣтати долбвку, котру вже передъ тымъ чисто замѣвъ.

Втбмъ дались чути въ сѣняхъ людскїй кроки и до мови кбмнаты вступивъ новый чоловікъ та привитавъ мене христїянскимъ словомъ: „Слава Иесу Христу!“

Вже зъ самого выразу лица и взагалѣ зъ цѣлон поставы нового прихожого я догадувавъ ся, що се мусить бути вбѣзъ, та вбѣзъ и самъ менѣ за такого представивъ ся.

— Яко начальникъ тутешной громады, — ставъ вбѣзъ до мене говорити, — приходжу повитати васъ, пане учителю, и пожелати вамъ щастя мѣжь нами...

Признаю ся, що поява вбѣта и его привѣтъ менѣ вельми подобались и були для мене милою несподѣванкою, а я зб своєї сторони, о скільки можь и въ якъ найдобрѣйшихъ словахъ, подякувавъ ему за его ввѣчливость.

Але менѣ ось що не подобало ся.

Вбѣтъ нѣ сѣло, нѣ пало звернувъ ся до Гаврила Чорнѣя и накинувъ ся на нього мокрымъ радномъ.

— Що-жь, старый? — говоривъ вбѣтъ нѣбы жартомъ, нѣбы поважно, — дочекавъ ся вбѣтци пана профессора, то вже мати-мешь нинѣ за що паничити въ коршмѣ... Тблько памятай собѣ, щобъ ты не наробишь бучѣ, коли прийдешь пьяный до дому, бо якъ завтра прилетать до мене жѣника на скаргу, то їйБогу, засаджу до Ивановой хаты...

Вбѣтъ, очевидно, за-про слаббсть людску хотѣвъ повелчати ся своєю властію и повагою, а выбравъ до сего невбдповѣдну дорогу пониженя своего ближнього, розумѣсь, не знаючи о тбмъ, що се може вразити мене неприємно.

Хочь и якъ збвяле було лице у Гаврила Чорнѣя, то я таки спостерѣгъ цѣлкомъ выразно, якъ вбѣтъ почервонѣвъ зб встыду по самѣ уши... Менѣ жаль зробилось его и я скоро вихнувъ ему въ руку трикала, а вбѣтъ, не вбдповѣдаючи навѣтъ словомъ на свою обиду, высунувъ ся тихцемъ зб комнаты и пбйшовъ на улицу.

— Просто до коршмы посунувъ! — говоривъ вбѣтъ по вбдходѣ Гаврила, хатаючи зб спбвчутемъ головою, — и запесь вбѣтъ тамъ до безпамяти... Се одинокій въ нашбмъ селѣ паниця, але за те такій, що либонь и за десять миль не знайшовъ бы ему подббного. Вбѣтъ до васъ, пане, буде теперь часто приходити, але вы его не

присвойте занадто, щоби потбмъ не мали зъ нимъ яком неприємности...

Вбйтъ оповбвъ менѣ вбдтакъ цблу исторію про Гаврила Чорвѣя.

Бувъ то колись заможний господарь — говоривъ вбйтъ, — мавъ пятнайцять моргбвъ поля, мавъ хорошу, честну жбнику, добру господаню. Кождий на его мбсци уважавъ-бы себе щасливимъ чоловбкомъ и працювавъ-бы, якъ Богъ приказавъ. Але Гаврило бувъ лбнливий, до роботи не бравъ ся, а за те пивъ, якъ день, такъ нбчь, и пропивъ вбнъ розумъ, пропивъ жбнику и цбле-господарство. Ббдна жбника була тиха, терпелива, сама хотбла вывести ладъ въ цблбмъ господарствѣ и заму-чилась нещасна, не визнавши въ своїмъ житю нбьакого щастя крбмъ поббвъ и зневагъ вбдъ свого чоловбка. Тогдѣ Гаврило нббъ зъ роспуки за жбникою ставъ ще гбрше пити, а позаякъ на грошѣ не хотблось працювати, тогдѣ ставъ продавати землю, оденъ кавалокъ за другимъ. Вббци оженивъ ся вдруге, однакъ друга жбника не вдалась въ першу, не ставила ему жадной перешкоды въ его регульнбмъ житю, але противно, у всбмъ ему потурала, а навбтъ, якъ кажуть, захо-чувала продавати землю, бо при кождбй продажи умб-ла щось выциганити для себе. Се такожъ кавалокъ-скотини, що дбае лишъ о свою пельку, хочъ и не вб-даець пбязьству; однимъ словомъ: яке вбхало, таке здыбало... И продававъ Гаврило, поки не остало ся всего три моргб зъ хатою, котрѣ по першбй жбнцѣ титуломъ матерщини мали перейти на дитину, на дбв-чану зъ першого подружя, та Гаврило и до того ставъ щирити зубы. Тогдѣ найшлася добрѣ люде, що обстали за сиротою и неоправного пбаницю вбддали пбдъ кура-телю, а Гаврило, не смбючи продавати поля, давай вы-

нести зъ хаты, що попаде: збже, оджь, а все тащитъ до коршмы. Тогдъ люба жывочка змѣнила поставу, взяла все пбдъ ключъ и стережесь своего товариша, якъ огню... Та все-таки удасть ся ему вбдъ часу до часу щось вынести, а тогдъ вже не, воленьку собѣ дав... Вбдъ того часу завели ся въ тѣй хатѣ такожь безнастаннй сварнѣ, бйкн, правдиве пекло. Шкода лиш-сврѣтки, що тамъ виростае мѣжь тыми людьми, выховуесь въ тѣмъ пеклѣ. А хороша дѣвчина, якъ пнсаночка!.. И ось вбнѣ такй, якимъ вы его видѣли, пне, — забкичивъ вбйтъ свое оповѣдане, — нужденный, опущеный. Коли не мае за що пнти, то не не, ходитъ, якъ затресный, але коли де роздобуде гроша, то не вже до безпамяти, а потѣмъ рачки лѣзе до дому, та ще й дома робить бучу...

Я признаюся, що Гаврило Чорный мене вельми зацѣкавивъ. Я чувавъ багато про налоговыхъ паниць, однакожь до сего часу не дучалось менѣ анѣ разу близше пзнати таке хоробливе, нещасне ество. И хочъ вбйтъ перестерѣгавъ мене, щобъ занадто не присвоювати до себе Гаврила, то я таки постановивъ противно: присвоити его до себе и слѣдити его натуру. — Може — думавъ я собѣ — удасть ся менѣ выслѣдити властиву причину, длячого вбнѣ пустивъ ся на ту дорогу, а може я буду такй щасливый, що приведу его до розуму, до опаматаня...

Я сподѣвавъ ся, що Гаврило загостить до мене заразъ на другй день, бо-жь вбйтъ мене впевнявъ о тѣмъ; однакъ минувъ цѣлый мѣсяць, а вбнѣ у мене не показувавъ ся. Я здыбавъ его за той часъ кѣлька разѣвъ и тверезого и пного, однакъ вбнѣ очевидячки уникавъ мене. Може бутн, що вбнѣ встыдавъ ся того, що вбйтъ въ монхъ очахъ такѣ немилосердно обиднѣвъ

его „номерового господаря“, а може вбнѣ мавѣ яку иншу перешкоду. Я за той часѣ ходивѣ по селѣ, пбзнававѣ людей, пбзнававѣ околицю. Я пбзнавѣ навѣтъ Гаврилову хату и адивувавѣ ся немало, що она знаходить ся въ такѣ близькбмѣ суусѣдствѣ зб школою. Хата порядна, але оббѣсте опущене, бѣдне; такѣ и видно, що бракъ тутѣ працбвитон руки, котра пбдтримувала-бы его въ добрбмѣ станѣ.

За першбмѣ разомѣ, коли я переходивѣ по-при Гаврилове оббѣсте, сидѣвъ вбнѣ на присѣпѣ пбдѣ хатою зѣ розчѣхранимѣ волосемѣ, зѣ попбдбваными очима и клявѣ комуся, либои жѣнцѣ, на чбмѣ свѣтъ стоить, а зѣ хаты зновѣ долѣтавѣ пискливый, бабскій голосѣ видно мѣжъ подругами що-ино передѣ хвилею вбдбулась баталія.

Я затримавѣ ся бнля ворбѣтѣ и спытавѣ Гаврила, чи те его хата.

— Моя, — вбдповѣвъ — вбнѣ и, задерши голову до вбна, гримнувѣ зѣ цѣлой силы: — А завѣйница-бѣ тебе пбрвала!

— Може-бѣ вы, Гаврило прийшли до мене; маю для васѣ роботу.

— Добре, прийду, коли мати-му часѣ... и знову задерѣ голову до вбна и знову заклявѣ, та въ тбй самбй хвилѣ вбкно вбдчнннло ся и якась рука выляла Гаврилови на голову якуся каламутну течѣ, нѣбы помыѣ, нѣбы борщѣ, Гаврило вбдскочивѣ на ббкъ, а въ хатѣ все верещавѣ пискливый, бабскій голосѣ.

Я пбйшовѣ дальше.

За другбмѣ разомѣ, коли я переходивѣ по-при те саме оббѣсте, увидѣвъ я иншу сцену.

Двѣ невѣсты терли коноплѣ: одна вже пбдстаркувата, нѣчимѣ незамѣтна баба, а друга молода, може

шбонацятитлѣтна дѣвчина, котра вѣдъ разу поразила мене своєю незвычайною красою.

— Не вже-жъ бы се мала бути Гаврилова дочка! — спытавъ я себе. Гаврило мимо даной обѣтнацѣ все-таки не приходивъ до мене, а я мавъ для него роботу: дрова рубати и власне въ той цѣди хотѣвъ я зъ нимъ видѣти ся. Я вступивъ отже на подворѣ и, привитавши по христіянськи обѣ женщины, спытавъ чи дома господарь.

— А бодай такій господарь на свѣтъ не родили ся! — залобедѣла стара менѣ у вѣдповѣдь и либонь хотѣла дальше розводити жалѣ надъ своимъ „весподаремъ“, та вѣдмъ дѣвчина вѣдповѣла:

— Тато въ хатѣ.

— Нема! — гримнула оприскливо Гаврилиха.

— Але-жъ въ хатѣ, они сплять, — повторила дѣвчина и пустилась ити до хаты, правдоподѣбно, щобы выкликати батька, однакъ въ тѣй хвили мачуха бухнула ей кулакомъ въ плечѣ и заверещала:

— Ехъ, ты тумане безголовый, куды лѣзешъ? Чи не чуешъ: коли кажу, що нема, то нема! Бодай твоѣй батько заснувъ, та вже разъ не вставъ.

Дѣвчина почервонѣла, змѣшала ся, нахилилась по горстку конопель, а я махнувъ рукою та вѣдбйшовъ, придувшивши въ собѣ злбсть до старом вѣдмы.

— Чому она не хотѣла, щобы я видѣвъ ся зъ Гавриломъ? — пытавъ я себе по дорожѣ. — Чи може тому, щобъ я не давъ ей чоловікови заробити шѣстки на горѣвку?... Га, коли такъ, то она має по частя слухнбсть... Ну, а дѣвчина? Що за краса! И якъ се може бути, щобы такій скотъ, Гаврило, мавъ такъ красну дитяну?...

Вкѣнци Гаврило прїйшовъ до мене рубѣти дрова. Осѣнь була холодна, можна було сподѣвати ся скорон зимы, длатого я хотѣвъ заздѣлгбдъ забезпечитися противъ тоя добродѣйки... Стѣрожемы въ шкодѣ бувъ малый хлопецъ, длатого до тяжкои роботы треба було кликати когось старшого, а я выбравъ Гаврила. Я вызначивъ ему до рубаня дровъ за всегды пору, коли я бувъ вѣльний вѣдъ занятїй въ шкодѣ, и не дававъ ему вѣдъ разу богато рубати, щобы тымъ частѣйше „тѣшитися“ его товариствомъ.

Та не бувъ вѣнъ такъ говбркнмъ, якъ я того сподѣвавъ ся; протнвно, вѣнъ оказавъ ся замкненый въ собѣ, а коли я лишь доторкнувъ ся въ розмовѣ его пннства, тогдѣ вѣнъ все выкручувавъ ся або удававъ дурного.

Зъ початку я его „освоювавъ“, т. е. говоривъ зъ нимъ прнязно про погоду, про урожаѣ та про иншї буденнї рѣчи, але вкѣнци така збїшовъ я на тему, котра мене найббльше обходила.

— Гаврило! — сказаавъ я по вѣдповѣднѣмъ вступѣ, — то правда, що чоловікъ слабе сотворѣне; осѣ и про васъ говорять люде, що вы не заховуете, якъ слѣдъ тверезости, однакъ чоловікъ може бути сильнымъ, коли хоче, може надъ собою запановати...

Вѣнъ выднвивъ ся на мене зднвованый, потѣмъ почухавъ ся въ потылицю и вѣдтававъ по короткѣмъ намыслѣ:

— Люде брешуть, звычайно богачѣ: якъ-бы могли то бы бѣдного чоловіка въ ложцѣ воды втопили...

— А прецѣны вы такожъ були колись богачѣ! — замѣтивъ я тономъ, зъ которого вѣнъ мѣгъ арозумѣти, ащо я знаю его мннувшбсть.

Гаврило не вѣдповѣвъ нѣ слова, лише засепѣвъ,

якъ ковальскій мѣхъ и зъ такою силою вдаривъ сокирою о дубовый пенъ, що я мусявъ вдскочити на бѣгъ, щобъ не дѣстати трѣскою по головѣ.

„Овъ! — подумавъ я собѣ, — нечемный ты свѣдѣцъ, Гаврило! бачу, ты не любишь, щобы тебе по-пѣдѣ шерсть гладити..“

За другимъ разомъ я зновъ доторкнувъ ся той самою матерію, однакъ я забравъ ся теперъ до рѣчи вельми осторожно, говоривъ дуже приязно, щобы ему не здавалось, мовъ бы я зъ нього кепкую... Змалювавши ему зъ великимъ свѣдѣтельствомъ налѣгъ пиянства, яко тяжку хоробу, и всѣмъ еи наслѣдкамъ, спытавъ я его вкѣпци, чи не хотѣвъ-бы вѣнъ пѣйти до церкви и присягнути на горѣвку...

Гаврило ставъ знову сопѣти, очевидно бувъ лютий, однакъ, щобы мене не зразити, резумѣсь задля сподѣваного вѣдѣ мене зарѣвку, запанувавъ надъ собою и волѣвъ удавати дурного.

— Ага! — сказавъ вѣнъ, усмѣхаючись дурновато, — нагадали вы, пане, про церкву, а я памятаю, якъ нашу церкву мурували, ще тогдѣ малымъ хлопцемъ бувъ... А бувъ тогдѣ, пане, такій майстеръ — архитехтъ, що якъ поробивъ мому татови, то тато цѣлу нѣчь блукали по селѣ, та не могли змѣркувати, де стоить ихъ власна хата; ажъ рано люде завели. А мой тато горѣвки навѣтъ не понюхала, не то пили; тверезый бувъ чоловікъ небщникъ, най имъ Господь дасть царство небесне...

— Такъ? То вашъ тато бувъ порядный чоловікъ и я дивую ся, чому вы не вдали ся зъ вашого тата... що до тверезости.

— Пане! — закликавъ зновъ Гаврило, — якъ я бувъ у вѣйску, то бувъ у нашѣй компаніи капраль, що

якъ затяне бувало перо мѣжь два пальцѣ лѣвою ногою, якъ зачне писати, то тѣлько ширабѣ-ширабѣ-ширабѣ! ажъ свище, такъ пише. Возьмѣ намѣ листы писавѣ, а що вже пивѣ, най Господѣ Богѣ боронитѣ! Якъ приложитѣ пѣвѣ кварталы оковиты до пыска, то такъ и не вѣдѣйме, ажъ поки не выдудлитѣ до послѣдною краплѣ. Часомѣ вѣнѣ менѣ снитѣ ся, пане...

„Ну, най-же тебе чортѣ возьме зѣ твоимѣ капра-лемѣ! — подумавѣ я собѣ, — вже менѣ, бачу, зѣ тобою не договорити ся..“

И вѣ той способѣ все вѣдбувались мѣжь нами розмовы. Я вѣбици махнувѣ рукою и давѣ ему спокѣй, навѣтъ не выходивѣ до нього, коли вѣбитѣ рубавѣ дрова.

Однакѣ Гаврило „освоивѣ ся“ цѣлкомѣ и приходивѣ до мене навѣтъ тогдѣ, коли не було для нього жадноу роботы, та все просивѣ, щобѣ ему дати кѣлька крейцарѣвѣ „на вѣдробокѣ“... Ще бѣльше: вѣнѣ оказавѣ ся навѣтъ на стѣлько пѣдлымѣ, що по просту жебравѣ у мене, вытѣгаючи руку и просѣячи якимѣсь покѣбринымѣ, а заразомѣ ироничнымѣ голосомѣ: „Дайте, пане, пару новыхѣ на шнапса“... Мене вѣбици опустила терпеливѣсть, такъ що я мусѣвѣ выкинути его за дверѣ.

Мѣжь тымѣ я неразѣ стрѣчавѣ ся зѣ Гавриловою дочкою, котрой на имя було Татьяна, а особливо вѣ церкѣ видѣвѣ я еи каждой недѣлѣ. Була се, якъ вже выше згадавѣ я, вѣ цѣлѣмѣ того слова значѣню гарна дѣвчина: личко у нею було незвычайно правильне, снѣжно бѣле, румяне, якъ кровь зѣ молокомѣ, нѣжне, нѣбы у ангела, бровы чорнѣ, косы такожь чорнѣ, блискучѣ, станѣ гнучкѣй... Еи образѣ такъ вѣбивѣ ся менѣ вѣ память, що будь я маляремѣ, то здавѣсь, я мѣгѣ-бы зѣ памяти намалювати еи. Убиралась она цѣлкомѣ поединчо,

Бібліотека найзнамен. повѣстей. Томъ LXII.

однакъ завсѣгды чепурно и зб смакомъ. За кождымъ разомъ, коли я еи стрѣтивъ де, огертало мене якесь жалке ночуване. Така красна дѣвчина, а така нещаслива... Бо-жь певно мусить она бути нещаслива, — думавъ я, — коли має такого батька паницю, а замѣсть рѣднои неньки недобру мачуху. И яка еи чекае доля середъ такого окружена?..

И еще одно:

Разъ здыбавъ я власне зъ тою мачухою, зъ Гаврилюхою. Она приступила до мене, оглянулась довокола осторожно, а вѣдтакъ спытала мене зъ таемничимъ выразомъ лица:

— Паничу! якъ вамъ подобае ся наша Татьяна? Правда, нѣчого дѣвка?

— Ну, або що? — спытавъ я здивований.

— Нѣчого. Она все про васъ допытуеся, а вы, коли хочете, то приходѣть до насъ, будете їй оповѣдати байочки, она письменна, такѣ рѣчи любить, — вѣдповѣла стара якимсь незвычайно солодкимъ, пѣддесливымъ голосомъ...

Она выдалася менѣ въ тѣй хвили такъ обридливою язєю, що я плюнувъ и пѣйшовъ дальше. Я не потребувавъ довго застановлятися надъ тою осеблившою стрѣчею; тутъ бувъ очевидный якійсь пѣдступъ, якѣсь злобий замѣры. Але противъ кого они були вымѣрѣнѣ, чи противъ мене, чи противъ Татьяны? Я казавъ ся въ душѣ, що переходивъ кѣлька развѣ улицу поузъ Гаврилове обѣйте и, що правда, стрѣлавъ очима, чи не увиджу тамъ де его дочки, и вѣдъ теперѣ зовсѣмъ переставъ тамтуды ходити...

Мое мешкане, т. е. школа стояла по самбй серединѣ села на узгбрю въ дуже выгбднбмъ и прнемнбмъ положеню. Село тягнулось въ формѣ пбвмѣсяца вадовжъ невеликон рѣчки, що бѣгла середѣ зеленыхъ лугбвъ теть далеко на полудне до Двѣстра, и азъ вбконѣ мои кбмнаты було дуже добре видко головну улицю, котру не знати, ддячого, называють тамъ „ринкомъ“, вразѣ азъ рухомъ, якій панувавъ на тбй улици; въ долиниъ було видно селянскій загороды, а ще дальше виднѣлись зелені лугы и рѣчка азъ купками лбвъ и вблщныи по берегахъ.

По другбй сторонѣ школы бувъ своббдннй простбръ, тамъ не було жадныхъ хатъ, лишь лагбдно пбдбймавъ ся досыть высокій, може на два кїльометры довгій горбъ, такъ звана „громадска гора“. На похило-сти тои горы вбдѣ села було громадске пасовнско, а хребетъ тои горы вкрывавъ громадскій лѣсъ. Позвдовжъ горы переходила дорога, по однбй сторонѣ тои дороги росла гушавина, зрубъ, а по другбй — вбдѣ пасовнска — росла грубопенна дубина, а тамъ дальше березина, а за березиною тягнулись поля. Не дуже великій бувъ той громадскій лѣсъ, однакъ громада нимъ, якъ и самою горою, вельми дорожила и гордила ся. Колись, ще не за дуже давныхъ часбвъ, хогѣвъ двбръ лбдобрати громадѣ тую гору вразѣ назъ лѣсомъ и уживавъ до тоге рбзныхъ способбвъ, спровадивъ навѣтъ вбйско, але громада оперлася, умѣла постояти за свое добро и выграла справу, а ддятого и по ннѣшннй день кожднй чловѣкъ, навѣтъ мала дитина азъ гордостію поглядас на гору и на лѣсъ та каже: Се наша громадска гора...

И власне тая громадска гора була для мене улюбленимъ мѣсцемъ прогулокъ. Я ще до ннѣ мило про нея згадую и чую жалъ по ея утратѣ. Мбй Боже! Кбль-

ко то разбвѣ я мѣривъ си кроками, кблько молодечахъ мрѣй полишивъ я на тѣй горѣ!... Майже що дня по скбиченѣй науцѣ въ школѣ ишовъ я на гору, неразъ бавивъ на нѣй до пѣзного вечера и доперва, коли бѣлолицый високо свѣтивъ на небѣ, вертавъ я до моеи самѣтної кбмнаты. За кождымъ разомъ знаходивъ я въ такѣй прогульцѣ рѣзвородибсть и приятибсть. Пбйду, бувало, въ день, ходжу по зеленой муравѣ, по лагодной похилости горы, выберу собѣ догодие мѣсце, саду зъ книжкою въ руцѣ и люблю менѣ читати, люблю слухати, якъ въ дали жибоняты малі дѣти-пастушки, якъ десь далеко у пбднбжа горы блеють вбвцѣ, якъ порскають тутъ и тамъ попутані конѣ, грызучи зелену мураву. Коли наскучить ся читане, вбдкладаю книжку на ббкѣ, запалю цѣгарку, кидаюсь на мураву и оперши голову на руку, дивлюсь на цестру панораму пбль, що тягнуть ся и гублять ся въ дали по противной сторонѣ горы, дивлюсь на сине небо, слѣджу за бѣлыми хмарками, що пересувають ся по небѣ, чую себе безжурнымъ, свободнымъ, та пускаючи синій дымокъ крбзь зубы, пбдсѣвваю собѣ зъ-тиха: *Dolce far niente...* Инымъ разомъ иду въ лѣсъ въ дубину та слухаю, якъ столѣтній дубы ведуть мѣжъ собою тиху розмову; часомъ зайду ажъ на другій кбнець лѣса, въ березину, въ гнучку плакучу березину... А коли красного, погодного вечера выкотять ся мѣсяць, мовъ дѣжа, коли цѣлу вселенну обляе своимъ лагоднымъ, срѣбнымъ сявомъ, що за чары! що за краса! Чи повѣрите менѣ, що я на тѣй горѣ пробувавъ навѣтъ укладати вѣршѣ?...

Одного разу я власне заблукавъ у березину. Бувъ красный осѣнный вечѣръ. Якъ осѣнь зб своими дощами, зъ болотами и зъ вѣтрами для каждого есть безперечно найнеприятнѣйшою порою, такъ зновъ нема для мене

приємнішою пори надъ осньн теплу, тиху, погідну, особливо у вересни, коли виконують картофль, и ддятого я въ осени, коли тьлько була вьдповьдна погода, правильно що дня навьщувавъ громадску гору. Було вже пьбно въ вечьрь, але я не хотвьв спати и любувавъ ся красею природы. Було ясно, мовь у день. Повновидный мьсяць пьднвьсь ея бувъ уже високо и не жалувавъ свого свьтла, а вже березовый дьсокъ, здавалось, достоту заливавъ своимъ промьнемъ. Здавалось, що те мьсячне промьне такъ и причьплялось до березовыхъ пьввь и гялячокъ, що оно снуєсь мьжь деревами, мовь срьбна ткань, та що его можь брати въ руки, звивати на пальць...

Я сидьв на самьмь вершку горы, на мовьмь улюбленьмь мьсци, на пни давно вже колись зрубанон березы и дививъ ся въ даль. Крвьв гялявку, яка отвирала ся передь моими очима, видньлось небо засьняне звьздами, видньвьсь ея одень закруть рьчки и я любувавъ ся срьбною лентою млы, що пьдбьмалась надь рьчкою, а тамъ дальше за лугомъ туманьло поле, десь далеко на тьмь поли горьла ватра. Се хлопць тримають сторожу коло накопавыхъ картофльвь, розбклали огонь и печуть собь картофль, весель, щасливь...

Було довокла тихо, явь въ усь. Вьтрець не дыхавъ, березы стояли непорушно зь поспускаными въ долину тоненькими вьтями, пьбь въ глубокой задумь. Часомъ лишь зашелествьв спадаючй сухой листьокъ або суха гялька, часомъ десь далеко давъ ся чути якьсь невыразный гомбьв, часомъ десь въ сель загавкала собака, та всь ть звуки лише пьдносили тишину. Меньь було дуже приємно, але заразомъ я почувавъ себе середь той тьтой березины такъ самьтнымъ, такъ опущенымъ, що мене огорнувъ нагло якьсь неозначеный

смутокъ, якась туга.. Я почувъ нагло, що въ моихъ очахъ збирають ся слюзы, що одна тепла слюза покотилась менѣ по лицу, — и я засмѣявъ ся... Ось, — подумавъ я собѣ — мѣсячна вѣчь, ось природа, ось, якъ она умѣ зворушити серце чоловѣка!... Я подививъ ся на окривокъ синього неба засѣяного золотыми зорками и менѣ прийшло до головы, що Гейне въ своѣмъ поетичномъ натхненю бажавъ собѣ выкрити такий кусочокъ неба и зробити зъ нього плащъ для своєї милон — и я спытавъ себе зъ жалемъ: чому въ мене нема милон?... И Богъ знае, якъ довго бувъ-бы я сидѣвъ на тѣмъ березовѣмъ пеньку и снувавъ мрѣвѣ, — коли въ томъ середѣ глубокой тишины я почувъ, якъ неодавѣкъ вѣдъ мене зашелестѣло сухе листе и дали ся чути людскіи кроки. Признаюсь, що се нагле перерване тишины мене вельми переразило, але я скоро опанувавъ свое зворушене и авернувъ очи въ напрямѣ зъ-вѣдѣн походили тѣ кроки.

Наразъ вышло на галявку двое людей: хлопецъ и дѣвчина. О вѣльканайцять кроковъ вѣдъ мене въ долину лежала досыть груба колода и они посѣдали на той колодѣ побѣчь себе. Вѣнъ заложивъ праву руку на шию, а она нѣжно притулилась до нього. Какимъ намъ стоявъ корчикъ глodu и той корчикъ заслонювавъ мене такъ, що они не легко могли мене увидѣти...

Я бувъ вже другій рѣкъ въ Чмелевѣ и знавъ всѣхъ людей въ селѣ вѣдъ старого до малого, и молоду пару дѣнавъ я въ першій хвилѣ. Она — була найкрасша дѣвчина въ селѣ, Татьяна, дочка Гаврида Чорна, а вѣнъ — таксыжъ мой добрый знакомый, шевчикъ Федорко, одинокій въ селѣ чоловѣкъ, що носивъ ся зъ паньска въ сурдутнѣ, зашнивъ на цию рѣзнобарвнй краватѣи, носивъ штаны „по холявахъ“, а у великій празники за-

кладавъ на голову навѣтъ цилиндръ. Бувъ се непоказный, вѣдъ Татьяны майже о голову внѣшій чоловічокъ, мелодный, може дваццатьпять-лѣтний, на видъ мізерненькій, за-для чого люде, хочъ и величали его въ очи „паномъ майстромъ“, однакъ по-за очи не называли его иначе, лишъ шевчикомъ Федоркомъ. Я знавъ его дуже добре. Мимо свои на позбръ мізерной фігури бувъ вѣнъ сильнымъ и жиливымъ мужчиною, пбдприємчивымъ, а що найважнѣйше словнимъ чоловікомъ. Вѣнъ бувъ самъ оденъ на свѣтѣ безъ жадной родины, Богъ знае зъ вѣдки родомъ, привандрувавъ до Чмелева еще передъ мною зъ мѣста, де вѣдбувъ шевску науку и практику, осѣвъ на селѣ и добре ему поводило ся. Вѣнъ стоявъ въ зносинахъ зъ цѣлою найблизшою околицею, робивъ чоботы и черевики въ першій мѣрѣ для сѣльском интелігенціи, для родинъ священникѣвъ, учительѣвъ, робивъ дешево и добре; не погорджавъ такожь работою для селянъ.

„То вы такі?“ — подумавъ я, дивлячись на нихъ крѣзь глодовой корчъ. Менѣ було якось нѣяково... Чи не вѣддалитись-бы менѣ? — подумавъ я собѣ. Все то ихъ сердечна тайна, а стороннему чоловікови якось не выпадае пбдглядати чужій тайны... Однакъ — я лишивъ ся. Признаюсь, до той цѣлой картины, до той мѣсячной ночи, до зоряного неба, до тыхъ задуманыхъ берѣзокъ не доставало лише залюбленой пары, а коли и она зъявилась, то чи жъ не бувъ се цѣлкомъ красный образъ? чи-жъ не мѣгъ вѣнъ до себе прикувати чоловіка?

Обое сидѣли хвильку въ мовчаню. Вѣдтакъ вѣнъ промовивъ. (Середъ глубокой тишины я мѣгъ чути кожде слово.)

— Ну и що-жъ, Татьяночко? Кажешь, що цѣлкомъ не йде до лѣтшого, все гбрше обходять ся зъ тобою?

— Ахъ, голубе! — заговорила она спѣвучимъ, дуже милымъ голосомъ, — я вже тобѣ казала, що годѣ менѣ бѣднѣй дальше вытримати. Тато мене бить, мама бить, знущаютъ ся надѣ мною страшно. Кобѣ ты глянувъ на мой плечѣ, то перелякавъ бы-сь ся тыхъ синяковъ, що ихъ окривляютъ... Та я все терпѣла, думала, що прийде часъ, коли тѣ муви екбичать ся, але теперъ задумують зробити зѣ мною щось страшного... Ахъ, Боже, Боже! Якъ бы до того прийшло, то все пропало-бѣ, цѣла наша любовь була-бѣ даремною, не побрати ся намъ нѣколи...

И она принала ему до грудей и зайшлась вѣдѣ плачу. Вѣнъ оббѣнявъ еи обома руками и ставъ тулити до себе еи голову. И видѣвъ, якъ ему руки дрожали, якъ вѣнъ цѣлый трясъ ся зъ якогось перестрашу, зъ якогось обавы, якъ не мѣгъ промовити слова зѣ зворушеня...

„Ну, добра менѣ идилля!“ — подумавъ я собѣ, — та чекай, що дальше буде...

— Ну, що-жь? скажи, що такого стало ся? — спытавъ вѣнъ по хвилѣ дрожащимъ голосомъ. — Я вже не видѣвъ тебе зъ тыждень и не знаю, що коло тебе дѣе ся...

— Я нинѣ втѣкла зъ дому, — заговорила она, — менѣ вже тамъ нема що робити, тамъ пекло... Але де менѣ подѣти ся, бѣднѣй, нещасливѣй?..

Она говорила такъ природно зворушающимъ голосомъ, зъ каждого еи слова такъ пробивало ся нещасте, що менѣ стало невымовне жаль тои дѣвчины...

„Ось идилля!“ зновъ прийшло менѣ до головы.

— Ну, що-жь таке? Скажи, не мучь мене, Татяночко! — закликавъ Федорко.

— Ахъ, голубе, менѣ встыдѣ навѣтъ сказати... Подумай собѣ: Тато вѣдѣ тыждня не дають менѣ спо-

кою, катують немилосердно та гонять на службу до двора... до пана. Кажуть: тобѣ тамъ буде добре, а дома и такъ нема що вѣсти... А самі мають зъ-вѣдкись грошѣ, що-дня паянѣ, що-дня морочать менѣ голову тою службою, а мама помагають и въ намовѣ и въ битю, а яка то служба у пана въ дворѣ, то ты либонь добре знаєшь... А нинѣ обоє такъ мене збили, що я ще теперь не можу рушити плечима. Але я втѣла зъ дому, пѣйду зъ свѣтъ за очи, а не вѣддамъ себе на ганьбу... Порадь мене, Федорку, що менѣ робити?... Я хочу йти до тѣтки до Каптурова, а тамъ може знайду для себе яку службу... Що-жъ ты скажешь, Федорку? Порадь, змилуй ся! Нѣкого менѣ не жаль, лишь тебе, мѣй голубе синѣй... Ахъ, де я теперь подѣну ся? до кого пригорну ся? Бо ты менѣ бувъ татомъ и мамсю...

Я знавъ, що Гаврило Чорний бувъ послѣднимъ паницю, що вѣнъ и его жѣнка не по людски обходили ся зъ Татяною, однакъ щобы пускати ся на таку пѣдлѣсть, щобы свою дитину запродувати на ганьбу, сего я вже нѣякъ не мѣгъ поняти. Се вже не жорстокѣсть, се звѣрскѣсть...

Я знавъ такожъ пана, до которого силували Татяну йти на службу. Бувъ то молодой ще панокъ, кавалеръ, що передъ кѣлькома лѣтами по смерти старой матери, незвычайно горопашной и, якъ загадно говорили, честной и строгой женщины, отримавъ маєтнѣсть въ наслѣдствѣ. И скоро лише выбивъ ся вѣнъ на волю, скоро лише ставъ власнымъ, вѣдъ нѣкого незалежнимъ паномъ, тогдѣ давай провадити гуляще житя, давай сыпати грѣшми, якъ половою... Вѣнъ очевидно лѣтъвъ стрѣмголовъ въ руину, о тѣмъ всѣ говорили, и коли вѣнъ еще до теперь не пѣйшовъ „въ дубину“, то се ось-ось наступить, а въ паньскѣмъ гнѣздацѣ засяде якийсь

жидюга. То рѣчь певна... Бувъ се великій розпустникъ и своего рода нещасте для громады. Коли-бъ ему Татьяна попалась на службу, ну, то була-бъ ей гбрка доля, якъ се вже не одну передъ нею спбткало...

А старый Гаврило Чоривй, хочъ и пьяный мавъ разумъ, та видно, выгбдный уложивъ для себе плянь. Вбнъ видѣвъ, що его Татьяна красуна хочъ куды, що зъ нею першій-лѣпшій оженить ся, а тогдѣ, розумѣсь, забере хату й поле, а его може и зъ хаты выжене, бо вбнъ свое всею пропивъ. Та хто знае, чи то его власный плянь? чи не скорше придумала его Гаврилова жѣночка, Татьяна мачуха, бо она мусѣла еще ббльше побояватись о свою будучность. Она не мала жадного власного майна, однакъ була хитра и все горопашила для себе и, якъ де-кто говоривъ, мала навѣтъ грошѣ на позачкаць. Впрочемъ я мавъ еще иншу причину подозрѣвати, що той чортбвскій плянь вышбвъ скорше вбдѣ мачухи, якъ зъ Гавриловой пьяной головы. А вбнъ, звичайно пьяница чоривй, давъ себе легко переконати, и то тымъ скорше, що тутъ, якъ видно, була зъ работѣ горѣлка... И коли-бъ такъ стало ся, якъ обое старй придумали, тогдѣ нѣхто не спбшнвъ-бы женити ся зъ Татьяною, а они обое були-бъ безпечнй... Тутъ очевидно було порозумѣнн...

Мене пбрвала страшна злбсть. Я видѣвъ передъ собою ту пару бѣдныхъ, беспорядныхъ дѣтей, що люблять ся щиро, що бажають чесно жити на свѣтѣ, а зъ другой стороны демона, що сыпле грбшми, що якъ той вовкъ чигае на невинность... И якъ се може бути? Нѣ, се не може бути! До того не можна допустити, я вмѣшаюсь въ ту справу и выведу всео на чисту воду. Тутъ оббзвалась въ мене такожъ особиста нехбтъ до розпустного панка. При своемъ неморальнымъ житю

оказувавъ ся вѣнъ незвычайно гордымъ чоловѣкомъ, при кождѣй стрѣчѣ зб мною удававъ, що мене не видѣть, а коли пришло часомъ до того, що мустьвѣ конче зб мною говорити, то говоривъ до мене, мовъ до якого льокая, якъ то кажуть „черезъ плече“...

Щобъ ваглою моею появою занадто не налякати Федорка зъ Татьяною, я насампередъ зашелестѣвъ сухимъ листемъ, а вѣдтакъ закашлявъ... Они обоє збрвались на рѣвнїи ноги.

— Хто тамъ? — закликавъ Федорко, притискаючи до себе налякану Татьяну.

— Не бѣйте ся, то я! — закликавъ я, сходячи до нихъ въ долину.

— Панъ професоръ! А вы тутъ що робите о тѣй порѣ, пане? — ставъ мене пытати здивованный Федорко.

Татьяна вѣдлучила ся вѣдъ нього, обернулася трохи на-бѣкъ лицемъ и стала дивитись въ землю. Ъй, видно, було соромно, що я прихопивъ еи зъ милымъ.

— Слушайте, — сказавъ я, — я чувъ тамъ зъ горы цѣлу вашу розмову и цѣлкомъ понимаю ваше прикре положене... Жаль менѣ васъ дѣти, и я пытаю васъ: що вы думаете робити? якъ выйти зъ тон халепы?

— Або я знаю, що менѣ робити? — вѣдповѣвъ Федорко. — Менѣ, пане, голова крутитъ ся, мовокъ высыхае, та нѣчо не можу придумати. Порадѣте, пане, коли ласка...

— Чи давно вы любите ся? — спытавъ я ихъ, двлячись на Татьяну.

Красна она була однимъ словомъ! и ростомъ и личкомъ, якъ мальована. Зъ еи лица и зъ цѣлои поставы вѣдбивалось велике пригноблене, а я собѣ подумавъ:

якъ чудесною була-бъ она, коли-бъ на еи лица сіяла веселбсть, коли-бъ она смѣяла ся, спѣвала...

— Чи давно мы „знаемось?“ — вѣдповѣвъ Федорко. — Здась вѣдъ вчера, а буде вже зъ рѣкъ.

— Чому-жь ты, Федорку, зъ нею не женишь ся?

Хотѣй Федорко не бувъ молодшій вѣдъ мене лѣтами, однакъ я ему тькавъ; межи нами вже уложились якось такъ обставины, мабутъ ддятого, що вѣнъ бувъ щуплѣйшій вѣдъ мене и низшій рѣстомъ, а впрочѣмъ, я самъ не знаю, ддячого...

— Чому? — вѣдкававъ Федорко. — Вы знаете, пане, що я хаты власной не маю, сиджу въ комбримъ, а до нихъ я не хотѣвъ ити, хочъ то еи власна хата. Я думавъ приоцадити собѣ грошей и купити або поставити власну хату, а тогдѣ доперва женити ся, та все зволькавъ... А теперъ ось до чого дѣйшло!

— Жени ся тай вѣнецъ! — сказавъ я, — ты мушшь якъ найскорше зъ Татяною женити ся...

— Та й ще одно, -- говоривъ дальше Федорко, — она хочъ и мае нѣбы то бацька, але вѣнъ нѣ до чого, въ курателѣ, а въ такѣмъ разѣ, чувъ я, треба тягати ся по судахъ чи по староствахъ, и я боюсь, чи судъ позволить... Порадити ся не було кого...

— Не бѣй ся, якось оно буде! тѣлько ты не стягай ся, а роби скоро и рѣшучо.

Татяна до теперъ все стояла зъ боку, трохи вѣдвернувшись вѣдъ насъ, не такъ однакожь, щобъ я не мѣгъ видѣти еи лица, на котрихъ малювалось пригноблене и задума. Та теперъ, коли Федорко згадавъ про еи „нѣбы бацька“, она мабутъ взяла собѣ тее дуже до сердца, почувла еще бѣльше свое сирѣтство и нагло розжалилась. Сховала свое лице въ долонѣ и стала плакати, жалко заводити та нафѣкати на свою долю, що

она „мовь тая былинонька въ поли, не має навѣтъ де головоньки на вѣчь склонити...“ Зъ ей плачу, зъ ей голосѣня промовляло такъ щиро сирѣтство и щербата доля, що мене ажъ за сердце хапало, менѣ самому навѣтъ слѣзы до очей тиснулись...

— Знаєшь що, Татьяно? — сказавъ я, ты успокоѣй ся, серденько, та йди до дому, а завтра, памятай, щобъ ты заразъ рано видѣла ся зъ Федоркомъ, и зроби все такъ, якъ вѣнъ тобѣ скаже... А ты, Федорку, ходи до мене.

— Иди, Татьяночко! — просивъ Федорко, — слухай пана, а всео буде гараздъ. Осъ намъ Богъ посылає помѣчь, якоео оно буде...

— Куды-жь менѣ йти? — спытала здивована дѣвчина. — До дому не пѣйду, бо тамъ мене забють, волю тутъ бути...

— Але-жь ты тутъ не можешъ збѣгати, — сказавъ я, — бо хотяй вѣчь тепла, але передъ ранкомъ зимно, перестудишь ся, а тогдѣ зъ кимъ оженить ся Федорко?

При послѣднихъ моихъ словахъ Федорко зложивъ набожно руки, мовь до молитвы, и тяжко зѣтхнувъ, споглядаючи на Татьяну. Смѣшнымъ вѣнъ выдавъ ся менѣ въ тѣй хвили, однакожь все то було для мене однимъ доказомъ бѣльше, що вѣнъ не на жарть любить Татьяну.

— Бити тебе не будуть, — говоривъ я дальше, — бо старѣ вже десь сплять. А коли-бъ навѣтъ били, то ты перетерпи еще той разъ, памятаючи, що бѣльше вже того не буде...

Она надумувалась хвилию, Федорко все стоявъ зѣ зложенными руками, вѣбнци она промовила:

— Ну, то будьте здоровѣ, добранѣчь вамъ! — и юрнула по пѣдъ лѣсъ въ долину, въ напрямѣ села.

— Чекай ще! — вкликнувъ за нею Федорко, — ще одно слово...

Та она не оглянулась, не слукала, и за хвилью мы вже еи не видѣли.

— Не бѣй ся, Федорку, — сказавъ я, — она разумна дѣвчина, зробить все якъ наилучше... Ходи до мене, то поговоримо, порадимось, бо я и такъ не хочу спати.

Мы пѣйшли оба въ долину и незадовго опянились въ школъ, въ моѣй кѣмнатѣ. Я посадивъ Федорку на крѣселъ, а самъ ставъ ходити по кѣмнатѣ тамъ и назадъ и думати думъ.

Моѣй гбѣть мовчавъ и дививъ ся на мене зъ великою увагою, можна сказати зъ певного рода набоженствомъ. Вже то Федорко уважавъ мене за дуже розумного чоловіка и неразъ выражавъ ся зъ подивомъ, зъвѣди въ моѣй головѣ тѣлько мудрости. Вѣнъ приходивъ до мене досыть часто, позичавъ собѣ книжки де читаня, розмовлявъ зб мною о тѣмъ, що читавъ, ставивъ менѣ рбани „лученї“ пытаня, часомъ навѣтъ смѣшний, щобы ему выяснити. Вагалѣ вѣнъ не любивъ говорити зб мною о будевныхъ рѣчахъ, лишъ о пытаняхъ, дотыкающихъ науки... Очеvidно вѣнъ старавъ ся прояснити свѣй разумъ, розширити свѣй свѣтоглядъ, однакъ не мавъ до того багато вѣльного часу за-для щоденном працѣ и старавъ ся о свою просвѣту безъ жадной системы, лишъ прихапцемъ.

Я однакъ мало розумѣвъ ся на справахъ супружыхъ, бо-жь нѣколи не мавъ я зъ ними до дѣла, а права супружого не студювавъ. Щобы отже не вырвати ся зъ якоусь радою, котра опбеля осоромила-бъ мене, а може навѣтъ осмѣшила передъ Федоркомъ, волѣвъ я дипломатично выкрутитись передъ моимъ гостемъ, щѣ

споглядавъ зб зложенными руками на мои уста и ожидавъ вѣдъ мене мудрого слова.

И ставъ видѣнці напротивъ нього и прибравъ якъ найповажнѣйшій выразъ лица.

— Слухай, Федорку! — сказавъ я урочисто. — Ты зъ Татьяною мусишь якъ найскорше, найдальше за три недѣлѣ взяти слюбъ... Чувшь Федорку? Му-у-уеишь. Завтра возьмешь вѣйта и ще одного поважного господаря, возьмешь Татьяну и пбидете всѣ до панъ-отца на протокулъ, дай на заповѣди и роби тее, що тобѣ егомость скажуть... Той — подумавъ я собѣ — розумѣесь добре на правѣ супружбмъ и покаже тобѣ лѣишу дорогу, нѣжь я... Свою дорогою, — додавъ я, — не згадуи нѣькому и слевомъ про се, що Гаврило силуе Татьяну йти до двора на службу. Осторожибеть не зашкодитъ...

— Але-жь се такъ нагло! — говоривъ Федорко, шерабаючись въ голову, — до сего я цѣлкомъ неприготованый...

— Га, братчику, — сказавъ я ему при вѣдходѣ, — се мусить статись! Ты видишь, що грозить Татьянѣ, а едине спасене для неи въ тѣмъ, коли она вѣддасть ся за тебе, коли мати-ме въ тобѣ оборону и опѣку. Хиба що ты самъ, братчику, — додавъ я зъ притискомъ — не поступаешь зъ нею по щ росту... хиба ты ен такожь баламутишь. Ну, коли такъ, то се цѣлкомъ инша рѣчь...

Я знавъ, що Федорко щиро любить Татьяну, але я навмысне сказавъ послѣдній слова, щобы задраснути его честлилюбивбсть та выкликати въ нього енергїю. И справдѣ се подѣлало...

— Пане! — закликавъ Федорко зъ патосомъ, — най мене заравъ чортъ возьме, най мене тутъ заравъ грбмъ забе, коли я по щирости зъ нею не поступаю, а

щобы вамъ се доказати, то побачите, що заразъ завтра беру Татьяну, людей и даю на заповѣди...

Я знавъ Федоркову натуру. Вѣнъ належавъ до людей тяжкихъ, до тыхъ людей, що довго роздумують, закимъ зваяжуть ся на якійсь крокъ, однакъ, коли вже рѣшились, тогдѣ вже ничо не стримае ихъ вѣдъ выконана повязатого замѣру...

На другій день вечеромъ я пѣйшовъ до мѣсцевого священника, розповѣсти ему про мою пригуду зъ Федоркомъ и Татьяною та просити, щобы вѣнъ взявъ въ свою опѣку молоду залюблену пару.

Втѣмъ дали знати, що прийшли молодѣ до протоколу и чекають въ канцелярію. Я бувъ певный, що то Федорко зб своєю судженою, и не омыливъ ся. Священникъ, идучи до канцеляріи, лишивъ отвореніи дверь и я увидѣвъ Федорка въ святочнѣмъ убраню и зб святочнымъ выразомъ лица, побѣчь нього Татьяну зб спущеными въ землю очима, якъ и слѣдъ молодѣи судженѣи, и два чоловіки, першій въ селѣ господарѣ.

Я бувъ свѣдкомъ цѣлого протоколу и пильно прислухувавъ ся, щобы и при тѣи способности де-що навчити ся... Все пѣйшло гладко, лише Федорко не конче бувъ битый въ катехизмѣ, але за те Татьяна знала всѣ молитвы и заповѣди и на всѣ pytania зъ катехизму вѣдповѣдала смѣливо и рѣшуче.

Стадо на тѣмъ, що Татьяна зб опѣкуномъ мусѣла удати ся до суду и предложити парохови судове позволене на вѣнчане зъ Федоркомъ. Видно, се питання Федоркови найбѣльше докучало, бо вѣнъ заразъ спытавъ священника:

— А чи судъ позволять?

— Чому-ж не мавъ-бы позволить? — відповівъ священникъ усміхаючись, — позволяє всімъ, то и їй позволить.

Федоркови роз'яснило ся лице и вѣнъ, вѣходячи, не забувъ такожъ на мене. Зблизивъ ся до отворенихъ дверей и вклонивъ ся менѣ по паньски, усміхаючись до мене ташиничо...

Федорко бувъ не тѣлько у мене, але ще ббльше у священника домашнимъ шевцемъ, а позаякъ мы були зъ нього вдоволені, то священникъ тѣшивъ ся, що Федорко, коли оженить ся, позбстане на все въ нашѣмъ селѣ. Історія Татяны тронула священника такожъ до живого и вѣнъ не мѣгъ менѣ надякувати ся за те, що я справивъ ихъ пбдѣ вѣнецъ та причинивъ ся до усуненя новою соблазну въ селѣ.

Я думавъ, що Федорко заразъ на другій день прийде до мене на нараду, або просто длатого, щобы подѣлити ся зб мною своїми радощами.

Однакъ вѣнъ не приходивъ. Пбйшла вже перша заповѣдь, а я нигде, навѣть въ церквѣ не стрѣчавъ ся зъ Федоркомъ... Мене се вразило досыть неприємно. Все-жъ вѣнъ, — думавъ я, — сякій-такій повиненъ прийти до мене та порадитись, що дальше робити; предѣнь вѣнъ уважає мене за наймудрѣйшого чоловіка пбдѣ сонцемъ... А може вѣнъ має яку слухну перешкоду? Ну, очевидно ..

За те я видѣвъ ся зъ Гавриломъ Чорнѣмъ. Я закликавъ его до себе рубати дрова, а вѣнъ, розумѣє ся, прийшовъ, щобы заробити кѣлька крейцарѣвъ на горѣвку.

Вѣнъ бувъ незвычайно похмурый, ще блѣдшій и зъ червонѣйшими очима, якъ до теперь. Я спробувавъ зайти зъ нимъ въ розмову.

Вибітокъ кайкамен. повѣстей. Томъ LXII.

— Що-жь Гаврило, — кажу я, — у васъ либонь заносить ся на весѣле?

— Весѣле? — спытавъ вѣнъ, мовь зъ-просоня. — Етъ, чортъ бери весѣле! — закликавъ злѣсно.

— Татьяна мусить тѣшити ся, страхъ! Шевчихою буде...

— Татьяна? — знову спытавъ вѣнъ вѣбъ здивованый, а вѣдтакъ зновъ закликавъ гнѣвно: — Най ен чортъ возьме, Татьяну! Ён навѣтъ дома нема...

— А де-жь?

— Та у тѣтѣи своѣи у Каптуровѣ, у тон дрипы, пяницѣ, вже вѣдъ тыждня... Она думает, що я буду ен бити, вѣдраджувать, — вуркотѣвъ Гаврило вже вѣбъ самъ до себе, — але най иде за мужь, най!... А выжене мене зъ хаты шевчикѣ Федорко, то свѣтъ широкый... Се-жь прецѣнь ен хата, не моя...

— Е, що вы кажете: выжене! — ставъ я успокоувати Гаврила, — прецѣнь всѣ знаютъ, що Федорко чловѣкъ спокѣйный, порядный, т верезый...

— Шевчикѣ Федорко, кажете? Федорко тверезый чловѣкъ? — закликавъ вѣнъ хриплымъ голосомъ. — Етъ, пане, хто знае, що еще буде межи нами!...

При послѣднихъ словахъ вѣнъ якось страшно завернувъ червоными бѣлками и погрозивъ сокирою.

„Овъ, Федорку! — думавъ я собѣ — май ся на осторожности, бо твѣй будучій тествъ, бачу, покажуе зубы...“

Гаврило Чорнѣй выдавъ ся менѣ своєю погрозою обридливимъ скотиною и я обернувъ ся та вѣдѣйшовъ вѣдъ нього...

Незадовго чую — приѣхала зъ третього села тѣтка зъ Татьяною, высваряла ся зъ Гавриломъ и зъ его жѣнкою, взяла зарядъ дому въ свои руки та стала гото-

витись до весѣля, щобъ мовлявъ выдати Татьяну за-мужъ по людски...

Чую дальше — Федорко выправивъ свою суджену зъ опѣкуномъ до суду и самъ, хочъ вбѣзъ тамъ непо-трѣбный, побѣхавъ разомъ зъ нею. А вѣбци являєсь Федорко у мене зъ сияючимъ вѣдъ радости лицемъ и зъ судовымъ позволенемъ въ рукахъ.

— Що-жъ ты, Федорку? — спытавъ я, — видно дуже любишь Татьяну, коли такъ дуже тѣшишь ся...

— Страшно! — закликавъ вбѣзъ, — а позааякъ она мене такожь любить, то сподѣю ся, що мы будемо щасливо жити на свѣтѣ.

— Де-жъ ты бувавъ, Федорку, до сего часу, що я тебе вѣгде не видѣвъ?

— Ходивъ по знакомыхъ, по довжинкахъ, та збиравъ грошѣ, щобы не прийти до чужои хаты зъ порожними руками; навѣдувавъ ся такожь до Татьяны, що сидѣла черезъ цѣлый той часъ у своєї тѣтки.

— А якъ ты будешь жити зъ родичами Татьяны? — спытавъ я дальше.

— То значить зъ си батькомъ и зъ мачухою? — вѣдповѣвъ Федорко. — Га, пане, буду старати ся жити якъ найлѣпше... Передъ всѣмъ не позволю на тея, щобы Татьяна дѣзана яком-будь кривды; най они знаютъ, що ихъ пановане скбичило ся та що панею и господи-нею въ хатѣ есть моя Татьяна; а впрочѣмъ и инѣ такожь не зроблю и не позволю зробити кривды.

Менѣ Федорко сподобавъ ся зб своєю бесѣдою и я бувъ радъ въ душѣ, що прецѣнь разъ вже для тои Татьяны скбичить ся си чорне жите та зачне ся жите нове, правда, не безъ тяжкои працѣ, не безъ клопотѣвъ, але завсѣгды не таке, якъ до теперь.

*

Федорко бувавъ у мене теперъ дуже часто, майже що вечера. Все вѣнъ вынайшовъ якусь причину, щоби прийти до мене, однакъ по правдѣ сказавши, Федорко навѣдувавъ ея до мене безъ жадной цѣли, по просту для того, щоби лише поговорити про свою женитьбу, про Татьяну, та про свои пляны на будущисть... Се було для мене гавѣть смѣшнымъ, бо ему мабуть здавалось, що я нѣчимъ бѣльше не займаю ся, якъ тѣлько тымъ, що вѣнъ женить ся...

Разъ уже передъ самимъ весѣлемъ сказавъ менѣ Федорко, що вѣнъ бувъ въ гостяхъ у Чоривѣвъ т. е. у Татьяны.

— Ну, и якъ же тебе тамъ прийняли? — спытавъ я.

— Розумѣсь, — вѣдповѣвъ вѣнъ, — Татьяна и тѣтка прийняли мене дуже радо, однакъ мѣй будущій тесть и теща якось не були до мене ласкаві.

— Що-жь они тобѣ казали?

— Нѣчого. Чоривѣ сидѣвъ у запѣчку та вуркотѣвъ пѣдъ носомъ и я чувъ wyraзно, якъ клявъ менѣ у маму, а зновъ Гавриликъ бѣгала чогось по хатѣ, якъ несамовита, и гримала дверми...

— Ну и що-жь? ты не зражаешъ ся?

— О, цѣлкомъ нѣ! — вѣдповѣвъ Федорко. — Коли тѣлько спроваджу ся до нихъ по слюбѣ, заразъ вычитаю имъ параграфы, якъ они мають справувати ся, щоби мати ласку у моєи жѣнки и господниѣ.

— Ну, най тобѣ Богъ допомагає, Федорку!...

Пѣсля того Федорко вже не показувавъ ся у мене черезъ кѣлька днѣвъ передъ самимъ весѣлемъ, а и по весѣлю не такъ скоро я его увидѣвъ. Вѣнъ просивъ мене, щоби я зробивъ ему честь та прийшовъ слѣдуючого понедѣлка до церкви на его слюбѣ. Хочъ и якъ

бувъ я цѣкавыи видѣти подъ вѣнцемъ молоду пару, котра мене такъ близько обходила, однакъ я сего не мѡгъ зрѡбити, бо того дня не було свята и я мусѣвъ тримати школу.

Але я видѣвъ ихъ обоє т. е. Федорка и Татьяну въ недѣлю въ церквѣ. Они обоє еповѣдали ся. Татьяна була вбрана по весѣльному: у вѣнци, въ квіткахъ, въ биндахъ и выглядала однимъ словомъ чудесно, такъ що всѣ люде мусѣли на немъ зглядати ся и еи подивляти. Федорко бувъ убраный зъ паньска въ чорный „нберцигеръ“, а зъ лѣвого боку на грудяхъ мавъ пришпиглему квітку; однакожь не такъ квітка при боцѣ впаала менѣ въ очи, якъ его чоботы, котрїи вѡнъ такъ вычистивъ и выглянсувавъ, що ажъ очи въ себе брали. Ну, — подумавъ я собѣ, — якъ-же ты ихъ вычистишь до самого слюбю!

Запричастившись ударили обоє передъ намѣстнымъ образомъ Матери Божої по три поклоны и молили ся на вколѣшкахъ ажъ до самого кѡнца службы Божої. Обоє молились вельми набожно, видно обоє вдчували вагу градучої хвилѣ, обоє просили Бега о благословеня, а Пречисту Дѣву о опѣку на цѣле житє. Федорко дививъ ся въ землю, мовъ митарь, и бивъ ся зъ жаремъ въ груди, а Татьяна вѡдъ часу до часу поднесила лице до горы, при чѡмъ я не мѡгъ вѡдбрати очей вѡдъ еи чудесного профілю.

Я еи ще разъ видѣвъ того самого дня. По полудни я стоявъ зъ однимъ чоловѣкомъ на улицѣ напротивъ школы и провадивъ розмову. Втѡмъ надѣйшла Татьяна зъ двома свѣтилками. Она ходила по сусѣдахъ и ближнихъ знакомыхъ просити о благословенство и на весѣле. Зрѣвавшись зъ нами, она приступила до мене и вклонилась ажъ до нѡгъ, вхопнула мене за руку и по-

цѣлувала, при чѣмъ я почувъ, якъ зъ ей одежи розходивъ ся якійсь дивно-приємный запахъ лѣсковыхъ орѣхѣвъ. Она промовила зъ-тиха: „Прощу о благословеньство!“ и хотѣла еще другій и третій разъ менѣ вклонити ся, якъ велить звычай, и за кождымъ разомъ поцѣлувати мене въ руку. Але я до того не допустивъ.

— Досыть, Татяно, най тебе Богъ благословить! встане для мене и оденъ поклѣнь, — промовивъ я стискаючи ей за руку.

Пригадую собѣ добре, яка думка перейшла менѣ черезъ голову, коли я тримавъ ей руку, щобы стримати ей вѣдь другого поклону: „Гей, гей, Татяно! — подумавъ я — личко въ тебе, якъ мальоване, гладеньке, нѣжненьке, а ручка, чую, рапава, шеретка, запрацьована... Честь тобѣ, Татяно!“... И вѣдь тои хвилѣ я черезъ цѣлый день и ажъ геть до пѣзного вечера нѣ про що ббльше не думавъ, лишь про Татяну... Однакъ не були се думки такій, щобъ я за нихъ мѣгъ повстыдатись та не мѣгъ виявити передъ цѣлымъ свѣтомъ. Передо всѣмъ того вечера я чувъ себе посередъ чотирохъ моихъ стѣнь ббльше самѣтнымъ и опущенымъ, якъ звычайно, и пытавъ себе: чому я народный учитель въ Чмелевѣ, а чому я на прикладъ не шевчикъ Федорко?... Вѣдтакъ выступивъ передъ моею уявою молодой панъ дѣдичъ зб своїми плянами взглядомъ Татяны и я тѣшивъ ся въ душѣ, що склонюючи Федорка заразъ женити ся зъ Татяною, попусувавъ гордому гульвѣсь его замѣры... Дальше уявлявъ я собѣ Татяну, якъ она сидитъ на пасагу середъ свѣтилокъ и дружокъ, пытавъ себе, якъ тамъ вѣдбувае ся весѣля, якъ заховуе ся на весѣлю Гаврило Чорный и его жѣнка...

Що-до сего послѣднего пытаня, то моя цѣкавбсть была невдовзъ заспокоена. Менѣ говорили, ще весѣля

вбдбуло ся правильно по закону... Було що вѣсти, було що пити, бо тѣтка, хочь сама бѣдна, понавозила зъ собою всякого добра, та й дома щось знайшло ся. Мачуха была дуже щира, всѣхъ гостила, припрошувала, а коло Татяны и Федорка по просту розпадала ся... Прочувавъ кбнець свого панованя — подумавъ я, — тай хоче пбдобрити ся молодымъ господарямъ... Але за те самъ Гаврило Чорнѣй черезъ цѣле весѣля до всѣхъ бувъ непривѣтнѣй, Федорка и Татяны не то що не благословнѣ до слюбу, але не хотѣвъ навѣтъ глянути на нихъ, черезъ цѣлѣй часъ мовчавъ, дуже мало вѣвъ, а ще менше пивъ, ходивъ найббльше по подвбрю та муркотѣвъ щось до себе... Овѣ, — подумавъ я, — се не зъ добромъ!.. Я собѣ пригадавъ грбзьбу Гаврила Чорнѣя, коли вбнѣ рубавъ у мене дрова, и мимо волѣ ставъ обавляти ся якось драмы... Однакъ моя обава выдавалася бути даремною. Вже минувъ тыждень вбдѣ Федоркового весѣля, а въ хатѣ моихъ сусѣдбѣвъ панувавъ спокбѣй. Що-найменше менѣ такъ здавало ся, бо Федорко по весѣлю цѣлкомъ переставъ до мене ходити и цѣла та справа зачала въ моѣй памяти затирати ся, тымъ ббльше, що я дбставъ новѣ книжки и не мавъ навѣтъ часу про неи думати...

II.

Одного разу въ ночи я пробудивъ ся зб сну и слушаю: щось у мене по горници чалапае. Выразно хтось ходитъ и нѣбѣ за чимсь шукае. Я зъ разу налякавъ ся, хотѣвъ навѣтъ свѣтити и кричати. Однакожь, коли я прайшовъ до себе и розваживъ рѣчь холодно, тогдѣ цѣлкомъ переставъ бояти ся. Дверѣ вбдѣ меси кбмѣтѣтѣ

були щільно заперті і замкнені на ключ, отже чого мені боятися? Двері до салі шкільної і другі двері, що виходили з сніней на двір, звичайно лише запералися, а ніколи не замикалися на ключ, для того що кожного ранку хлопець мав прийти до школи позайтати, постирати порохи, коли треба було, запалити в печі, принести води, — все то мало зробити ся, поки я встаю з постелі. Думаю собі: може який злодій заліз на горище та глядити за добычею... Однак же даремна его робота, нічого вблиз там не знайде, нічого пригожого для себе... Я був отже спокійний і волів, лежачи в постелі, слухати, як мій нічний гість прохажує по горищі... От, вблиз просто мені над головою, от побішов на право, вже чути аж геть далеко коло конина, вже не чути, се вблиз ходити по-над шкільною салею, ось вже знов наближає до мене... За чим вблиз шукає? Здаєсь, злодій не ходив-би так тяжко, злодій ходив-би може обережнїше. А може то робить мені хтось збитки, хоче мене лапати?... Ну, завтра будемо, видіти а тепер добраноч, шани брате!.. Я обернувшись на другій бік, накрившись з головою і по хвилі заснув.

Рано я встаю вчаснїше, як звичайно, зобразився раз-два і ползю по драбині на горище. Я не потребував тут довго розглядати ся, а зараз в першій хвилі, скоро лише выхилив голову з отвору в повал, увидів на против себе чоловіка... Вблиз сидів під конином, обняв обома руками свои колїна, сховав між них лице и, як здавалося, дрїмав. На горищі було еще досить темно, асїбуть заледво продирали ся крїз шпари по-під стріхою, и я не міг дізнати, хто се міг бы бути...

— Гей! а то хто? — крикнувъ я, — за чимъ тутъ пришовъ?

Чоловѣкъ пѣднёсь голову и я познавъ вѣдь разу, що се бувъ Гаврило Чорный.

— А вы тутъ за чимъ, Гаврило? — спытавъ я здивованный. — Чому вы не дали менѣ спати въ ночи? за чимъ вы тутъ вишпорили по-ночи? чи вы здурѣли, чи що?

— То, пане, я тес.. пришовъ сюды въ ночи... выльзъ на гору, — ставъ говорити Гаврило Чорный.

— Чого-жь вы тутъ выльзали? Кажѣть!

Вѣнь выдавъ зъ себе якійсь невыразный голосъ, нѣбы усмѣхнувъ ся, нѣбы тяжко зѣтхнувъ.

— Я, пане, пришовъ сюды, щобы тес... повѣсити ся...

— Повѣсити ся?

— Аяже... та забувъ взяти зъ собою мотуза, а тутъ на горѣ нѣчого такого не знайшовъ... А вучкуръ вѣдь штанбѣ за тонкый, урвавъ са... онъ тамъ баламкае ся коло кроквы...

Мои очи вже привыкли до пѣтмы, що панувала на горнищи, и я справдѣ увидѣвъ привязаный до кроквы мотузочки.

— Гаврило! — закликавъ я, — вы хорый... Злѣзайте нимъ скорѣйше на долину та ходѣть до мене до хаты, вѣдпочиньте собѣ...

Вѣнь усмѣхнувъ ся.

— Ну, та певно, що менѣ тутъ не сидѣти... А менѣ тутъ такъ добре, пане... Сиджу и думаю...

— Ходѣть, ходѣть чимъ скорѣйше на долину!

Я спустилъ ся на долъ, а въ слѣдъ за мною, постогнуучи, злѣзавъ Гаврило.

Я впровадивъ его до своєї кѣмнаты, казавъ ему

сѣдати на вѣселѣ, але вѣнъ волѣвъ сѣсти на маленькомъ стѣльчику коло самой печи.

— Охъ, горе! — простогнавъ вѣнъ, дивлячись въ землю.

— Що вамъ стало ся, Гаврило? Чого вы такъ впали на дуся? Се не годить ся!

— Охъ, горе! — простогнавъ вѣнъ въ-друге, — я, пане, хотѣвъ повѣсити ся... я пропаций чоловікъ... я душегубъ...

— Душегубъ? — закликавъ я и волосе стало менѣ на головѣ. — Кого вы убили?

— Нѣкого, пане... але я хотѣвъ зарубати сеи noci своего зятя, Федорка.

Я вѣдѣтхнувъ лѣкше.

— Ну, такъ вы й не душегубъ, коли вы не выконали такъ поганого учинку.

Вѣнъ задумавъ ся... Оперъ лѣкть рукъ о колѣна, а въ долонѣ сховавъ лице... Я ходивъ по кѣмнатѣ тамъ и назадъ.

— Скажѣть менѣ, — промовивъ я по хвилѣ, — чого вы хочете у Федорка? Та-жь се честный чоловікъ, та-жь дочка ваша буде за нимъ щаслива...

Вѣнъ мовчавъ хвилю, а потѣмъ промовивъ, киваючи головою:

— Такъ, такъ, теперь я самъ вже виджу, що щаслива...

— Чого-жь вы хотѣли его зарубати? що межи нами зайшло?

Вѣнъ окинувъ блуднымъ взоромъ цѣлу кѣмнату, глянувъ на дверь, мовь-бы хотѣвъ знати, чи щѣльно они запертѣ, а потѣмъ зѣтхнувъ тяжко зъ цѣломъ груди и ставъ говорити:

— Зарубати я хотѣвъ его, пане, бо бувъ на нѣкого

дуже недобрий. Я вже вбдъ давна носивъ ся зъ тою думкою, скоро тблько стало займати ся на те весбля... И черезъ цбле весбля я не думавъ нб про що инше, якъ тблько про сю рбчь... Возьму, думаю, зарубаю песього сына, а потбмъ най дбве ся, що хоче... Чого вбнъ дбве въ мою сбмю? Чого вбнъ має надб мною верховодити?... А теперъ по весблю я ще ббльше ставъ надб тымъ думати... По весблю заразъ таки другого дня Федорко каже до мене: „Тату, каже вбнъ, теперъ знайте, що вы тутъ вже не господарь, а моя жбнка Татьяна вбдъ теперъ тутъ господинею и моею и вашою, бо то ви хата, каже, ви грунтъ, а вы все, що було ваше, пропили...“ Осъ, що каже до мене Федорко! „А вбдъ теперъ, каже, вамъ пити не вбльно, коли хочете, щобъ мы оба були приятелями... Сидбть тихо, Бога хвалбть, за грбхи кайте ся, на горблку присягнбть, хлббъ, каже, вбже, а мою жбнку шануйте, бо иначе буде зъ нами эле...“

— Ну, скажбть-же менб, Гаврило, — спытавъ я, — щб-жъ злого сказавъ вамъ Федорко?

— Ну, и закипбло мое сердце на нбго страшенно, — говоривъ дальше Гаврило, не вбдповбдаючи на мое пытане, — и шукавъ я влучной хвилб, щобы его зарубати, и дбждавъ ся я такои хвилб отсен ночи... Федорко и Татьяна спали въ ванькирб, моя стара на печи, а я на лавб пбдъ вбкномъ... Чую, веб вже сплять, вытатаю зб-пбдъ лавы сокару и скрадаюсь на пальцахъ до ванькира. Зближаюсь, они обое сплять на постель, Федорко вбдъ стбны, а Татьяна зб краю. Мбсяць свбтитъ крбзъ вбкно и ви цблу освбчуе, а на Федорка не свбтитъ, вбнъ лежить въ тбни. И замбсть глядбти, де Федоркова шия, поглянувъ я на Татьяну, и такъ и прилипъ до неи очима... и дбвлюсь, дбвлюсь, дбвлюсь и

виджу, що моя Татьяна дуже красива, що она цілкомъ подобна до небжжки матери: лице ея ясно, тихе, якъ у ангела, що на ньому выписане щасте, виджу, що їй зъ Федоркомъ дуже добре, та що безъ нього було-бъ їй дуже зло, безъ нього була-бъ она дуже нещаслива... И замѣсть шукати Федорковой шиї, ставъ я думати все дальше и пригадавъ собѣ, що ея мати була зъ моеи причини дуже нещаслива та що черезъ мене пѣйшла она передъ часомъ сыру землю грызти, та що и Татьяну я такожь можу въ грѣбъ вбгнати, коли зарубаю ея Федорка... И знаєте щѣ, пане? Менѣ обернуло ся щось въ грудяхъ и я выпустивъ зъ рукъ сокиру... Ну, спи собѣ спокѣйно, моя дитино!... и я пѣйшовъ на пальцяхъ назадъ на свое мѣсце пѣдъ вѣкно, лѣгъ на лавъ и думавъ дальше... И чимъ довше я думавъ, тымъ тяжше менѣ ставало на серци, тымъ бѣльше менѣ въ головѣ крутило ся, шумѣло, било, мовъ молотками... и нагло выдалась менѣ та хата чужою, и та лава, що я на нѣй лежавъ, такожь чужою, и я вырвавъ ся на рѣштѣ зъ тои хаты, щобы вже бѣльше до неи не вертати... На дворѣ майнула менѣ думка въ головѣ: повѣсити ся... и я летѣвъ дальше, щобы повѣсити ся... мене щось гнало, мовъ батогами..

Вѣнъ обнявъ голову долонями и ставъ водити нею то въ право, то въ лѣво, при чѣмъ выдававъ зъ грудей голосъ, мовъ-бы спѣвавъ якусь протяжну пѣсню, або заводивъ.

• Я ставъ его потѣшати.

— Ну, Гаврило, Федорка вы не зарубали, такъ вы и не душегубъ; власном душѣ вы такожь ще не погубили, щѣ-жь вамъ долягае на серци?

Вѣнъ вднявъ руки вѣдъ головы и зложивъ ихъ, мовъ до молитвы.

— Що долагас? пытаетесь, пане. Вось! Я пбанаваъ, що я бувъ великимъ злодѣемъ, що жите мое пбйшло марно... А чи знаете, пане, що я хотѣвъ еще зробити? Я хотѣвъ вбддати Татьяну на службу до двора, до пана, щобы она тамъ звела ся на нѣ на що... Правда, мене до того моя стара, моя жѣнка, бо то, пане, пбдла екотина, нѣ на волосѣ не дѣпша вбдъ мене... Она все кудысь бѣгала, а все мене юдила, лякала, що, мовлявъ, буде зъ нами эле на старбсть, коли Татьяна выйде замужъ, а все менѣ пбддобрювала ся, навѣтъ приносила грошѣ на горѣвку и казала: будешъ мати ще ббльше.. А теперъ она пбддобрилась Федоркови и Татьянѣ, мовъ тая лисица, и она теперъ добра, а я злымъ...

— Ну, — кажу, — але вамъ, Гаврило, се не удало ся, видно, Богъ васъ стерѣгъ...

Я видѣвъ, що Гаврило навертае ся на добру дорогу, що зъ нього можуть бути ще люде, и я ставъ пробувати пошхнути его дальше въ сей ббкъ.

— Знаете що, Гаврило? — кажу я, — то правда, що вы були злымъ чоловѣкомъ и маете на сумлѣню багато грѣхбвъ, але видно, Господь Богъ устерѣгъ васъ еще передъ найгршамъ... Ще маете часъ поправити ся. Отъ, вбйдѣтъ до церкви, высповѣдайте ся, на горѣлку присягнѣтъ и жнйте такъ, якъ Богъ приказавъ, разомъ зъ дѣтьми въ любвѣ и згодѣ...

— Высповѣдати ся можна, — вбказавъ Гаврило по хвилѣ намыслу, — але до дому вже я не верну ся... о, що то, то нѣ! Нехай они тамъ жнють щасливо, дѣти...

Я пригадавъ собѣ, що незадовго менѣ треба йти до своихъ дѣтей до школы... Метнувъ ся я разъ-два, зробивъ собѣ снѣдана, давъ Гаврилови спорный кусень хлѣба...

— Натѣ, живѣтъ ся! — кажу.

Вбнъ взявъ хлѣбъ и сховавъ у паузу.

— Не можу ѣсти, пане; може потѣмъ, — сказавъ вбнъ. — Чи не маєте для мене якої роботи? може дрова рубати...

— Добре, рубайте дрова, при тѣмъ розбруете ся.

Я пбйшовъ до школы, а Гаврило до дровѣтнѣ.

Чую — рубае Гаврило дрова, ажъ луна йде; дивлюсь черезъ вѣкно, а трѣски ажъ на подбѣре скачуть... Се такъ, думаю, щобы свою нудъ заглушити... Ну, рубай, небоже...

Въ полудень я вйшовъ до нього, а зъ нього пбтъ такъ и лле ся, страхъ, якъ завзятущо рубае!

— Маже-бъ вы що поповѣли? — важу, — борщу маю для васъ смачного.

— Борщъ добра рѣчь, — вѣдповѣвъ Гаврило, — та коли вы такі добрі, пане, то сховайте борщъ на вечѣръ и хлѣба кусочокъ до борщу лишѣть.

А до вечера Гаврило перерубавъ всѣ дрова. Я навѣтъ самъ здивувавъ ся, якъ мбгъ оденъ чоловікъ тѣлько перерубати.

— Се такъ, пане, я пробувавъ свою силу... Видно, ще можу рубити, ще не стану даромъ чужій хлѣбъ ѣсти...

Вбнъ пбйшовъ у вечѣръ до мене. Я давъ ему борщу и хлѣба, вбнъ зѣвъъ всьо до-чиста, видно, зъ великимъ апетитомъ.

— Добрий борщъ, — сказавъ вѣдпци, — дай вамъ, Боже, здоровля, пане, а теперъ я переспавъ ся бы... тои ночи не спавъ анѣ мншуты... чортъ не давъ...

На горищи було для нього мѣсця доволѣ, однакъ я боявъ ся туды его пустити, анужь чортъ знову не дасть ему спати... Въ мене була маленька кухня, перероджена еще одною порожною свѣтличкою вѣдъ вѣм-

наты, въ котрой я спавъ и мешкавъ. Я запровадивъ его до той кухнѣ.

— Возьмѣть, Гаврило, — кажу — вязанку соломы зъ шопы, постелѣть собѣ ось-тутъ на земли та ѡ спѣть зъ Богомъ.

Вбнъ заразъ метнувъ ся другими дверми черезъ сѣни до шбичины по солому, а я ставъ въ дверяхъ и чекавъ, поки вбнъ собѣ не постелить.

Я завважавъ, що вбнъ не має чимъ накрыти ся, и пригадавъ собѣ, що въ мене є старый, нѣ до чого не годящій плащъ; чому-жь ему не позичити на нѣчь мого плаща? И я прийсь ему тую одежу, въ котрой я ще во время оно ходивъ до школы.

— Натє, — кажу, — може вамъ треба буде накрыти ся, бо нинѣ зимно...

Гаврило взявъ плащъ одною рукою за ковнѣръ и пѣднѣсь до горы, а другою рукою ставъ его розгортати, ставъ ему приглядати ся.

— Добрый плащъ, — сказавъ вбнъ по хвилѣ, — ще не латаный, хочъ и повытираный; тѣлько для васъ, пане, вже таки не годящій... Бачу и на ватѣ пошитый...

Вбнъ надумувавъ ся хвилю, а потѣмъ сказавъ не-смѣливо:

— А може вы, пане, подарували-бъ той плащъ менѣ... бѣдному, старикови, бездомному сарацѣ? Я, пане, кожного ранку, кожного вечера буду васъ згадувати, Бога за васъ молити...

— А на що-жь вамъ той плащъ, Гаврило? вы-жь прецѣнь въ ньому не будете ходити...

— Чому не буду? Буду!

Ну, думаю собѣ, добре ты въ нѣмъ будешъ выгладати...

— То берѣть собѣ, — кажу, — вбнъ у мене рѣвно

лежить дурно, а якъ-бы пришлось его продати, то и такъ мусѣвъ бы я дати его жидови майже за дурно.

— А дай-же вамъ, Господи Боже, здоровля и довгого вѣку! — закликавъ Гаврило и пустивъ ся до мене, поцѣлувати мене въ руку.

— Ну, Гаврило, — промовивъ я, — лягайте спати, а я йду до себе.

— Аякеже, аякеже, иду спати, бо завтра треба раненько вставати... Дай вамъ Боже здоровля, пане, и довгого вѣку...

Я сидѣвъ ще довго въ своѣй кѣмнатѣ, ще читавъ, писавъ, а десь ажъ коло одинадцятон годины ставъ розберати ся.

Я пригадавъ собѣ на Гаврила. Чи спить вѣнъ? — думаю себѣ. И потихоньки на босыхъ пальцахъ закравъ ся я пѣдъ кухоннѣй дверѣ, ставъ приелухуватись и чую: Гаврило не спить, а молитъ ся... Не знати, чи вѣнъ лежить, чи сидить, чи клячить, досить, що я wyraзно чую, якъ мѣй Гаврило въ зачаломъ твердить пятьдесятый псаломъ... Гараздъ, думаю себѣ, моли ся! Вже ты либонь на добрѣй дорозѣ, коли молишь ся!

Я вернувъ назадъ до своєї кѣмнаты, полеживъ ся на лѣжко и довго ще не мѣгъ заснути. Я все думавъ про Гаврила Чорнѣя. Отже вѣнъ тамъ молитъ ся въ кухнѣ, вѣнъ, що може не знати вѣдъ коли не моливъ ся. Выходить отже, що вѣнъ наворачтае ся, що зъ нього можуть ще бути люде. Ходить лиш о тое, щобы нимъ хтось заопѣкувавъ ся... Але хто нимъ заопѣкуе ся?.. И ось вѣнъ пришовъ до мене, сарака, справдѣ дивнымъ способомъ, само Провидѣне привело его пѣдъ мою стрѣху... Чи не мѣгъ-бы я нимъ заопѣкувати ся? Велика була-бъ се заслуга зъ моеи стороны, коли-бъ менѣ удало ся зробити зъ нього доброго чоловіка... Такъ

есть! Я такъ зроблю... Возьму его за сторожа до школы, буду его годувати, чимъ Богъ дастъ, буду пильнувати, щобъ вѣтъ не пѣйшовъ до коршмы, а мѣжь тымъ що-дня буду старатись благодатно на нього впливати. Въ сей спесобъ погоджу его зъ Федоркомъ (про Федорка я бувъ певный, що вѣтъ вытягне руку до згоды) и такъ мѣй Гаврило еще зажне собѣ на старбсть щасливо въ кружку родиннѣмъ... Сей замѣръ ставъ для мене улюбленою метою, я обдумувавъ его зъ рбѣныхъ сторбѣтъ, ажъ поки самъ не заснувъ твердымъ сномъ...

На другій день рано я вставъ пѣзнѣйше, якъ звычайно, и якъ тѣлько пробудивъ ся, перша моя думка была про Гаврила Чорнѣя. Я скоро збравъ ся и пѣйшовъ просто до кухни. Однакожь въ кухню Гаврила не було. Кухня была чисто позамѣтана, навѣтъ соломы не було, на котрой спавъ Гаврило. Я выйшовъ на двѣръ. На дворѣ було зимно, вѣявъ холодный вѣтеръ и гнавъ по небѣ сѣрай, осѣннѣ хмары, а на землю падавъ укбено дощъ зъ снѣгомъ... Де Гаврило? Може вѣтъ на горищи? Може до нього приступивъ чортъ въ ночи и вѣтъ выконавъ свѣй замѣръ, котрого не вспѣвъ выконати попередущою ночи?... Я зъ бючимъ сердцемъ полѣвъ на горище и, додавши собѣ вдваги, глянувъ просто до горы на банты и на кроквы... Не висить нѣгде, слава тобѣ Господи! Я обѣйшовъ на горищи всѣ закутки — нема! Ну, Богъ зъ нимъ, най иде, куды ему подобае ся... А може вѣтъ черезъ нѣчь надумавъ ся и пѣйшовъ до дому, до своихъ? се було бѣ навѣтъ найлѣпше... А може до коршмы?... Я бувъ того дня розсѣяный и наука зъ дѣтьми йшла менѣ якось нескладно. Подъ вечѣръ я не втерпѣвъ и пѣславъ по Федорка.

Бібліотека найзнамен. повѣстей. Томъ LXII.

— Що зъ твоимъ тестемъ дѣе ся? — спытавъ я его на першбмъ кроцѣ, — чи естѣ вѣдѣ дома?

— Дома ихъ нема, — вѣдповѣвъ Федорко, — ще вѣдѣ вчера нема. Мы навѣтъ до коршмы послали, але и тамъ ихъ нѣхто не видѣвъ. А впрочѣмъ де-бъ они нѣ були, ихъ воля; мы ихъ зъ хаты не выганяли.

Я оповѣвъ Федоркови, що Гаврило рубавъ у мене дрова и ночувавъ у школѣ; що вѣдѣ бувъ якійсь пригноблений, прибитый горемъ; що ставъ нагло дуже побожный и цѣлый вечѣръ моливъ ся; що вѣдѣ либомъ вже чи не залишить пяти горѣвку... Про нишѣ Гаврилови тайны, якѣ я знавъ, воливъ я передъ Федоркомъ на-разѣ замовчати.

— Е, хто-бъ имъ тамъ вѣривъ, що они не будуть пяти? — сказавъ Федорко. — Черезъ цѣле жите пили, свѣй розумъ и мастокъ пропили, а теперъ мали-бъ они нѣ сѣло нѣ пало заречѣ ся? Се невозможно, пане...

Вѣдтакъ ставъ Федорко говорити про свое теперѣшне жите, про свое щасте, про Татьяну, про мачуху, котра наразѣ стала дуже доброю, покрбною, та я его не слухавъ, я все думавъ про Гаврила та про се, що зъ нимъ теперъ дѣе ся, де вѣдѣ теперъ обертае ся...

Доперва въ вѣлька дивѣвъ пѣзнѣйше дѣйшла до мене вѣстка про Гаврила. Оденъ чоловѣкъ здыбавъ его на дорожѣ за седомъ того самого дня, коли вѣдѣ вѣдѣшовъ крадькомъ вѣдѣ мене. Я заражъ привликавъ до себе того чоловѣка.

— Що, вы здыбали Гаврила Чорнѣя? — спытавъ я.

— Аякже, пане, здыбавъ. Въ четверѣ рано я вѣхавъ зъ млына и на дорожѣ здыбавъ ся зъ Гавриломъ.

— Куды-жъ вѣдѣ ишовъ?

— А Богъ его знае, куды вѣдѣ ишовъ. Я здыбавъ ся зъ нимъ дуже рано, ще сонце не сходило; було

змно, вѣтеръ, дощъ зъ снѣгомъ, я цѣлу ночь не спавъ, и ѣдучи дорогою, дрѣмавъ собѣ. Заразъ за нашимъ селомъ еликнувъ мене ктоо по имени и выбивъ зъ дрѣмоты. Дивлюсь, а то Гаврило стоить при дорожѣ, насущувъ шапку на уха, обтуливъ ся якою сурдутиною, чи плащикомъ, сховавъ руки въ рукавы. — „То ты, Гаврило? кажу. А ты куды пустивъ ся въ такую непогоду?“ — Въ свѣтъ иду, а ты бувай здоровъ, бра! каже. — „Зять прогнавъ?“ — Не прогнавъ, а я ѣ самъ пѣйшовъ, уступивъ ся по доброй воли. Поздорови тамъ Татьяну! каже. — „Ну, най тебе Богъ провадиты!“ кажу, та ѣ повѣхавъ дальше, а вѣнъ пѣйшовъ въ свою дорогу, кудысь туды, якъ до мѣста.

Незадовго прийшла нова вѣстка про Гаврила. Другій чоловікъ зъ нашего села адывавъ его въ повѣтовѣнъ мѣстѣ и видѣвъ, якъ вѣнъ, абгнувшисъ удвоє, нѣсь кудысь воду на коремеслѣ. Я, розумѣсь, вже розпрощавъ ся зъ тою гадкою, щобы Гаврила „уморальниты“ та заневити ему щасте на старбѣ. Я пѣзнавъ, що вѣнъ пѣйшовъ до великого мѣста на зарбѣкы, ну, а тамъ вѣнъ вже хѣба не уморальниты ся...

Вѣбѣнцы я ѣ самъ стрѣтивъ ся зъ Гавриломъ въ мѣстѣ, и то ажъ два разы. Разъ ишовъ я по-при одну каменцю, передъ котрою рубачѣ рубали дрова: оди рѣзали метровій полѣна на короткѣ кавалки, а други брали тѣ кавалки и кололи на дробнѣй цѣпки. Межи ними бувъ и Гаврило Чоритѣй... Я звѣльнивъ крокъ и ставъ его оглядати, а вѣнъ подививъ ся на мене, усмѣхнувъ ся и дальше рѣзавъ полѣно зъ другимъ робѣтвикомъ. Разъ знову видѣвъ я его, коли вѣнъ такъ собѣ стоявъ зъ jakimсь обдранымъ товаришемъ, и при-тулившисъ плечима до муру, выйжавъ зъ пазухи бакунь и пхавъ собѣ въ губу... Завсѣгды мавъ вѣнъ на

*

собѣ той самъ плащъ, що я ему дарувавъ, и бувъ оперезанный довжезнымъ мотузомъ; однакъ я нѣколи не говоривъ зъ нимъ нѣ слова. Я навѣтъ ставъ взглядомъ нього обоятнымъ и радъ бувъ, що вбѣ нѣколи не займавъ мене на дорозѣ.

Але декотрі люде зъ нашего села зъ нимъ говорили, розпытували его про жите-буте, а вбѣ казавъ, що ему дуже добре, що вбѣ має що дня великій зарбкы, що ему ще нѣколи не поводило ся такъ добре, якъ теперъ въ мѣстѣ, та за кождымъ разомъ багато розпытувавъ про Татьяну и казавъ їй кланяти ся.

Нарештѣ, може въ рбкѣ пбсла того, якъ Гаврило переселивъ ся до повѣтового мѣста, щось вбѣ тамъ прощеребавъ и зробивъ блишшу знайомбсть зъ закономъ карнымъ, въ наслѣдокъ чога шандаръ привѣвъ его чупасомъ до рбдноге села. Я его тогдѣ не видѣвъ, чувъ лише, що цѣле село збѣгло ся до канцеляріи дивитись на Гаврила. Казали, що вбѣ бувъ дуже нужденно одѣтый, майже голый, бувъ зъ перебитымъ носомъ, чули вбѣ шандаря, що вбѣ сидѣвъ въ арештѣ... Однакъ Гаврило не попасаваъ навѣтъ години въ рбднбмъ селѣ. Заледво шандаръ выйшовъ зъ канцеляріи, а Гаврило ббчными дорогами почвалаваъ назадъ до мѣста.

Вбѣ того часу пропавъ якобъ слухъ про Гаврила Чорнѣя. Правда, люде въ селѣ трохи поговорили, трохи посмѣяли ся зъ нього, та згодомъ всѣ утикли, нѣхто нимъ не займаваъ ся, мовь-бы его въ селѣ нѣколи й не було, а навѣтъ Федорко, котрый за той часъ ставъ батькомъ дитины, опорядивъ оббѣсте та прикупивъ щось два кавалочки поля и вбѣ часу до часу сходивъ ся зб мною въ шевскихъ справахъ, не згадувавъ про свого тестя.

Одного разу при кбици весны а на початку лѣта я вставъ скорше, якъ звычайно, посидѣавъ на-борзѣ и выбиравъ ся на прохбдъ на громадску гору, бо була красна погода. Въ тѣмъ чую хтось запукавъ три разы до дверей. Мене се застановило... Коли хто приходивъ до мене зъ села, то звычайно не пукавъ до дверей, лише въ иншій способъ дававъ о собѣ знати: або за-кашлявъ, або ставъ вытирати о рогбжку ноги, хочъ и не було болота, або по просту сякавъ ибсѣ свѣлько можъ найголоснѣйше... А тутъ хтось пукае, видно я-кійсь вже ббльше цивілізованный чловѣкъ, а може гбсть. Я кликнувъ: „прошу!“ и дверь стали поволи вбдчиняти ся, а передъ моими очима зъявивъ ся, мовъ зъ землѣ vyrбсѣ, Гаврило Чорнѣй. Я пбзнавъ его заразъ, бо вбнѣ цѣлкомъ не змѣнивъ ся, тблько лице его трохи ббльше поморщилось и чуприна трохи ббльше посивѣла. О-дагнений вбнѣ бувъ въ якійсь пошарпанный тулубецъ, опе-резанный мотузкомъ, на грудяхъ той тулубецъ не сходявъ ся и можна було дуже добре видѣти, що пбдъ нимъ цѣлкомъ не було сорочки. Одна штана на кодвѣи була продерта и зъ розпоры выглядало голе тѣло, на ногахъ мавъ якбсь шкарбуны, а зъ нихъ вызирали голіи пальцѣ.

— Слава Иисусу Христу! — привитавъ мене Га-врило якимъсь захриплымъ голосомъ и, закимвъ я ще вспѣвъ вбдповѣти на его привѣтъ, заразъ додавъ:

— А щб, чи пбзнаете мене, пане?

— Зъ-вбдки вы взяли ся, Гаврило? — спытавъ я. — Вже я васъ давно не видѣвъ... щб вы тутъ робите у насъ?

— Въ дорозѣ, пане, вступивъ до васъ, щобы-сьте чимъ-будъ обдарували бѣднаго подорожного...

— Обдарувати? А чимъ-же я васъ обдарую? Оде-

жи въ мене такои нема, щобы вамъ дати... але ось ма-
сте! — И я выйнявъ зъ мошонки кблька крейцарѣвъ
та кинувъ въ его нужденный капелюхъ.

Я думавъ, що вѣнъ пбйде собъ, але вѣнъ все сто-
явъ, мовь-бы хотѣвъ зб мною щось говорити.

— Де-жь вы бували до сего часу? — спытавъ
я его по хвилѣ.

— Я бувъ въ Н... — Вѣнъ назвавъ о пять миль
вбддалене повѣтове мѣсто, до котрого переселивъ ся
передъ двома лѣтами.

— Ну, а теперъ куды йдете?

— Иду ажъ до Львова.

— Ажъ до Львова?

— Такъ.

— Чи не могли-бъ вы менѣ сказати, длячого вы
змѣняете мѣсце перебуваня?

— Такъ... Кажуть, тамъ лекше о заробокъ, а впро-
чѣмъ хочу свѣта зобачити...

— Та я чувъ, що вы въ Н. все мали добрый за-
робокъ, а я й самъ видѣвъ васъ неравъ при роботѣ.

— О, такъ, бувъ заробокъ, але теперъ вже нѣхто
не хоче брати мене на роботу.

— Чому-жь то? чи не адужаєте?

Вѣнъ махнувъ рукою.

— Нѣ, не тес... Але, щобы вамъ правду сказати,
бувъ часъ, коли я пустивъ ся на „песю дорогу“, т. е.
розпивъ ся. Я поставивъ бувъ собъ зъ початку не
пити и довго не пивъ та й добре менѣ було, але таки
дартъ пристоупивъ, спокуюивъ мене и я протративъ
всьо, що мавъ, а найважнѣйше одѣжу... А такого об-
дранца, якъ я, нѣхто не возьме до роботы, навѣтъ жи-
ды боять ся... Вѣнъ поглянувъ на звою одѣжъ и зъ
вбдразою махнувъ рукою. — Боятъ ся, щобъ чого не

вкравъ, — говоривъ вѣнъ дальше, — а я, ѿ Богу, стѣрежусь того грѣха, якъ огню, толькѣ что пити, то пивъ да, пивъ... Пропивъ пилку, коновки, коромесло, совиру, шмате, мавъ добру опанчу, и си пропивъ, потѣмъ пересядѣвъ въ арештѣ такожь за-про-пьянство, перележавъ въ шитали, а теперъ видите, якій я... И вѣнъ ставъ пильно оглядати палець у нѣгъ, що ему выирали шкарбунѣвъ. — Духъ святый вѣдступивъ вѣдъ чловѣка, — промовивъ вѣнъ по хвили, — чортъ пристунивъ, и вѣ того цѣла бѣда, все нещасте...

— Ну, а коли вы дѣстанете ся до Львова, то и тамъ не схотять васъ брати до роботы по причинѣ вашѣи одежь, — замѣтивъ я, хитаючи головою.

— Я, пане, — говоривъ Гаврило, — такъ думаю: по дорогѣ буду пресити людей, то чей-же таки щѣсь выпрошу, бо люде не татаре, та якось пристойнѣше вберу ся, закимъ вступлю до того великого мѣста.

Я ще выинявъ кѣлька крейцарѣвъ и вручивъ Гаврилови, котрый все стоявъ кѣло дверей.

— Ну, най васъ Богъ провадить та дасть вамъ щасливо зайти до вашѣи цѣли! — оказавъ я.

— А я ще тес... хотѣвъ-бы зобачити ся зъ дѣтьми, — промовивъ Гаврило, чухаючись въ голову и рухаючи плечима, — хотѣвъ-бы ихъ поблагословити, бо вже ихъ певно не увиджу въ тѣмъ житю...

— Добре, красно, — замѣтивъ я. — Федорко добрый господарь, прикупивъ уже два кавалки поля, вы вже маєте ввука...

— Ввука! — закликавъ вѣнъ и его пожовкле ище розъяснилось радѣстною усмѣшкою. — Татьяна! — закликавъ вѣнъ знову, подносячи взоръ до горы, до пѣкылы. — Вы не знаете, пане, якъ я люблю Татьяну... Якъ не долибливавъ я си, коли живъ разомъ зъ нею, такъ

зновъ теперь люблю ея страшенно, душѣ не чую... Я-бъ, пане, слѣды ея цѣлувавъ, коли-бъ познавъ ихъ де на дорожѣ...

— Знаете щѣ, Гаврило, — сказавъ я, — вы найлучше зробили-бы, коли-бъ таки осьля дома при дѣтяхъ та жили щасливо на старбѣсть. На що замъ тягати ся по свѣтѣ, Богъ знае куды, коли дочка и зять пригорнуть васъ и пошанують вашу старбѣсть... Ось, и вашу жѣнку утримують и живутъ зъ нею въ згодѣ, хочъ она и не рѣдна мати, а мачуха...

Гаврило покрутивъ головою.

— Моя жѣнка що иншого, — вѣдказавъ Гаврило, — то лисица, то скотина, ꙗ я, пане, не можу того зробити... Коли-бъ я такъ зробивъ, тогдѣ на кождѣмъ кроцѣ ввижала-бы ся менѣ моя небѣжка перша жѣнка и казала-бы: „Дивись на Федорка и Татьяну, якъ они живутъ, якѣ они щасливѣ... А ты якъ живъ зб мною, душегубе!...“ Такъ мусѣло-бы бути, я вже знаю... И еще одно: Я свое все пропивъ, я въ тѣмъ господарствѣ не маю нѣчого, навѣтъ палець обвинти. А сидѣти у нихъ и чути кождою хвилѣ, що тебѣ тутъ не належить ся мѣсце, ну, то я вже волю йти на конецъ свѣта и здохнути, якъ той песъ, де-небудь пѣдъ плотомъ.

„Ну, — подумавъ я собѣ, — дивие у тебе почуте чести, Гаврило, и де ты его набравъ?“

— А ще ось що, пане, — говоривъ вѣнъ дальше: — Вы знаете, щѣ я замѣрявъ зробити Федоркови заразъ по весѣлю... Дятого тутъ (вѣнъ показавъ пальцемъ на груди и на чоло) якось менѣ невыразно дѣе ся на таку думку... Сидѣти у чийсь хатѣ, ѣсти чийсь хлѣбъ и все мати на мысли, що я того чоловѣка хотѣвъ зглядити зб свѣта, се вже либонъ переходить силу чоловѣка.

„Слушно, слушно“ — признавъ я въ душѣ.

Я ще разъ выйнавъ мошенку и давъ Гаврилови жблька крейцарѣвъ, а вѣнъ взявъ и сховавъ ихъ десь за латкою своего дѣрваго тулубця.

— Та и васъ, пане, — говоривъ вѣнъ дальше, — я прийшовъ еще разъ побачити та й попрощати ся зъ вами. Бувайте здорові и щасливі !...

Вѣнъ поклонивъ ся менѣ въ поясъ и ставъ выходить.

Менѣ прийшла одна думка до головы.

— Чекайте, Гаврило, я пбйду зъ вами, — закликавъ я.

Вѣнъ ишовъ до своихъ дѣтей, до своей жѣнки, и я бувъ цѣкамый видѣти, яка буде его стрѣча зъ найблизшою родиною по ббльше, якъ дволѣтнбй розлуцѣ.

— Я давъ Федоркови чобѣты до направи, — говоривъ я до Гаврила, — та хотѣвъ-бы знати, чи вже не готові. Коли вы идете до Федорка, то я пбйду зъ вами.

— Ходѣть, пане! — вѣдказавъ Гаврило, — я ще раднѣйшій...

Мы оба зъ Гавриломъ перейшли поважнымъ крокомъ вѣдзовжъ улицѣ и незадовго опинили ся передъ воротами Федоркового оббѣята.

— Видишь его! — муркотѣвъ самъ до себе Гаврило, однакъ въ его словахъ не було чути злости, лише скорше эдивоване, — нові ворота, нѣбы яка брама, а якій легкій! Самі вѣдчинають ся. — На подвѣрбу розглянувъ ся вѣнъ довкола и похитавъ головою. — Ворота нові, будинки попбдважувані, свѣжо пошиті, вылѣплені, хата выбѣлена, ще й одвѣрки кожо вбконъ на червоно помадьовані, господарство! — муркотѣвъ

вбѣзъ дальше. — Шевчикъ Федорко, бачу, не то, що Гаврило Чорный, ге, ге, ге!...

Мы вступили до сѣней, передъ нами були хатнѣй дверѣ.

— Вбдчинитѣ вы, пане, бо мена чогось руки трясутъ ся, — прешептавъ до мене Гаврило.

Я вбдчинивъ дверѣ и пустивъ Гаврила на передъ.

Въ хатѣ були, якъ здавало ся, ще-вно по обѣдѣ. Татьяна прятала зб стола посуду, а Федорко сидѣвъ на стблѣчнику коло своего шевского варстату и куривъ цигарку та говоривъ щось весело до своєї жѣнки, она усмѣхала ся до нього кокетливо, а мачуха сидѣла на лавцѣ пбдъ печею и колысала дитяну.

— Слава Иусу Христу! — закликали мы оба зъ Гавриломъ, вбйшовши въ хату, по чбмъ Гаврило заразъ замовкѣ, зупинивъ ся коло порога и ставъ заяляканный взоромъ водити по хатѣ.

— Приводжу вамъ гостя давно невиданого, — промовивъ я, сѣдаючи на лавцѣ била Федоркового варстату и звертаючи очи на Татьяну.

Татьяна дѣвчиною була вельми красна, а теперъ за-мужемъ стала еще красшою, пристойнѣйшою, слушнѣйшою, повнѣйшою... Однимъ словомъ була се женщина роскошной вроды, на котру чоловікъ, хочъ-бы не хотѣвъ, мусѣвъ звертати очи.

Она тримала въ рукахъ якусь мищину, гявула на батька, поставила мищину назадъ на столѣ, пбдбѣгла до Гаврила, зупинилась передъ нимъ на два кроки, почервонѣла, потбмъ зблѣдла, зновъ вернула до стола и стала нервовыми рухами поправляти обруезъ на столѣ. Федорко вставъ зб своего маленького стблѣчика, обернувъ ся до Гаврила, выпустивъ цигарку зъ рукъ, потбмъ нахиливъ ся и ставъ за нею пильно по земли шукати.

Мачуха лише разъ глянула съ подъ ока на своего супруга и заразъ стала завзята щось нишпорити въ колысцѣ коло дитины...

Въ першій хвилѣ, видно, всё потратили головы, бо-жь Гаврило впавъ до нихъ цѣлкомъ несподѣвано, мовъ грбмъ зъ ясного неба.

Татяна, поправивши обрусъ, котрого, разумѣе ся, цѣлкомъ не треба було поправляти, зновъ пбдѣйшла до батька.

— Чого-жь вы, тату, стали коло порога? — промовила она нѣжнымъ, дуже милымъ голосомъ. — Присимо ближше, сѣдайте коло стола, вбдпочиньте зъ дороги.

Однакъ Гаврило стоявъ все непорушно и зъ якимсь побожнимъ выразомъ лица дививъ ся на Татяну та затиравъ собѣ руки, немовъ зъ великого змна.

— Ходѣть-же тату, сѣдайте! — Она взяла его за руку, пбдвела до стола и посадила на лавцѣ.

— Дякую тобѣ, дочко моя, Татяно! — промовивъ Гаврило, сѣдаючи.

— Де-жь вы були, тату? — говорила дальше Татяна, котра прийшла вже до себе зъ першого замѣшаня, и въ котрой очевидно оббвзалось дитиняче почуване и пошановане для рбдного батька. — Де вы були? чому насъ вбдрекли ся? Мы-жь васъ не выганяли зъ хаты, самѣ вы пбйшли вбдъ насъ, покинули...

— Такъ есть, мы васъ не выганяли, — повторивъ за Татяною Федорко, котрый пбднявъ зъ землѣ цигарку, потягнувъ ея кблька разбвъ, вбдтакъ екнувъ назадъ подъ ноги, сховавъ юбѣ руки за шевсній фартухъ на грудяхъ и дививъ ся на Гаврила, добродушно усмѣхающись.

Гаврило все мовчавъ... Вбнъ дививъ ся то въ зем-

лю, то на Татьяну, то на Федорку и все затиравъ собѣ руки.

— Які-жь вы опущені, тату! — залобедѣла напрасно Татьяна, — анѣ одежѣ не масте, анѣ навѣтъ... ахъ Господи! — крикнула она и слезы брызнули ѣй зъ очей. Она взяла оденѣ! конецъ фартушка, закрыла нимѣ лице и стала плакати... — Ахъ, Господи Боже! — повторяла она сдавленнымъ вѣдъ слѣзъ голосомъ, — навѣтъ... сорочки не мають!

Федорку, видячи, що его жѣнка плаче, переставъ усмѣхатись, его лице споважнѣло и навѣтъ скривилось мовъ до плачу. Вбѣи тяжке зѣтхнувъ зъ цѣлыкъ грудей и похитавъ жалбно головою.

— Отъ нещастя! — промовивъ вбѣи тихимъ, ледви чутнымъ голосомъ.

Гаврило вставъ, пѣдбѣшовъ до Татьяны и пробувавъ вѣднати ея руки и фартушокъ вѣдъ очей.

— Се нѣчого, моя дитино, — говоривъ вбѣи дрожащимъ голосемъ, — се нѣчого, я до того привыкъ, а ты не плачь, не розжалуй ся.

Вѣдмѣ Татьяна нагло перестала плакати, обтерла очи и кинулась до печи.

— Вы голоднѣ, тату, — заговорила она, — сѣдайте коло стола, дамъ вамъ ѣсти.

Гаврило сѣвъ на свое мѣсце, оперъ лѣктѣ о стѣлѣ, сховавъ лице въ долонѣ и, якъ здавалось, затопивъ ся въ задуму. О чѣмъ вбѣи мѣгъ думати, чи о своѣмъ колѣшнѣмъ богатствѣ, чи о теперѣшнѣй нуждѣ, чи о тѣмъ, якъ не по батькѣвски вбѣи давнѣйше поступавъ зъ Татьяною, якъ ея кривдивъ, якѣ взглядомъ неи мавъ замѣры, чи може о тѣмъ, що вбѣи хотѣвъ зъ Федоркомъ зробити, чи може вбѣи и нѣчого не думавъ... Богъ его знае!

Мѣжь тымъ Татьяна поставила миску на столѣ.

— Берѣть, тату, живѣть ся! — говорила она, — у насъ бувъ нинѣ борщъ на обѣдѣ, забѣляный, пѣдбитый саломѣ, зѣ квасцемѣ, та ще вамѣ и галушокѣ зѣ сыромѣ поставлю.

— Борщъ? — спытавъ Гаврило, мовѣ зѣ просона, — борщъ, кажешъ? О, я давно ѣвъ борщъ, у насъ въ мѣстѣ борщъ то раригасъ, у насъ, бачъ, все по паньски, — додавъ вѣнѣ, якось дивно усмѣхаючися и окидуючи очима свою одѣжь.

И ставъ Гаврило ѣсти смачный, пахучій борщъ и ѣвъ вѣнѣ завязуцо, такъ ѣвъ, мовѣ-бы вѣдѣ тыжня не мавъ нѣчого въ зубахъ... За хвилию борщъ щезъ изъ миски, а Татьяна пѣдсунула ему другу миску галушокѣ зѣ сыромѣ.

— Галушки менѣ даешъ? — оббѣзавъ ся Гаврило. — Добра то рѣчь галушки, та ще, виджу, гречанѣ, але я просивъ-бы ще борщу, коли ласка...

Татьяна вылила зѣ горшка останокѣ борщу и подала батькови.

Гаврило выѣвъ и выпивъ все до послѣднок краплѣ.

— А теперъ пора на галушки, -- заговоривъ вѣнѣ, усмѣхаючися и забираючися до другой миски.

Татьяна стояла посередѣ хаты и скрестивши на грудяхъ руки, дивилася жалбно на батька.

Я розмовлявъ за той часъ зѣ Федоркомѣ про мои зоботы, однакъ не спускавъ зѣ очей нѣ Гаврила нѣ Татьяны.

Вѣбици Гаврило считивъ галушки и, видно, поповивши, набравъ бѣльше енергїи и рѣшучости.

Вѣнѣ вставъ вѣдѣ стола, перехрестивъ ся три ра-

вы до образъвъ, потбмъ вклонивъ ся въ поясъ Татьянъ и промовивъ поднесенымъ, урочнымъ голосомъ :

— Господу Богу дяковати и тобѣ, Татьяно, що подувала нищого старца, подорожного безъ кута, безъ хаты, и тобѣ, Федорку, дяковати за твѣй хлѣбъ, за твою працю.

Потбмъ вѣнъ вклонивъ ся Федоркови.

Губы у Татьяны скривились, задрожали, очи заклѣпали, она хотѣла заплакати, однакъ, видно, на смлу запанувала надъ собою и стала прятати зб стола.

Федорко въ першбѣй хвили змѣшавъ ся, вѣнъ мабутъ не ожидавъ того, щобы батько и ему кланявъ ся, однакъ скоро адвигнувъ плечима и усмѣхнувъ ся.

— Нема тутъ за що дякувати, — промовивъ вѣнъ, — отъ сѣдайте, тату, та оповѣдajte намъ, де вы бували та що чували.

Гаврило махнувъ рукою.

— Не дуже далеко я бувавъ та й не богато цѣкавого чувавъ, — вѣдказавъ вѣнъ, — але теперъ я пущивъ ся въ далеку дорогу, ажъ до самого Львова, та й вступивъ по дорогѣ до вашои хаты, щобы побачити на власнѣй очи, якъ вы живете, чи здоровѣй, чи щасливѣй... Що-жь, Татьяно, — звернувъ ся вѣнъ до дочки, — чи добре тобѣ ?

— Добре, тату, — вѣдповѣла она.

— А тобѣ, Федорку, добре ?

— Добре, Богу дяковати.

— Ну, най васъ Богъ благословить и дае вамъ всего добра и зъ землѣ и зъ воды и зъ росы небеснои, щобъ вы ніколи не знали, що то бѣда, — промовивъ Гаврило и зложивъ обѣ руки мовъ до молитвы. — Та ще ось и дитяну вы маєте, такожъ радъ-бымъ побачити...

Гаврило зближивъ ся до колыски и впяливъ очи у сонну дитину; на свою жънку, що сидѣла при колысцѣ, вбнъ не звертавъ нѣ найменшой уваги, нѣбы удававъ, що си не видѣть.

— Хлопчикъ, чи дѣвчинка? — спытавъ вбнъ не перестаючи вдивляти ся въ дитину.

— Дѣвчинка, — вѣдповѣла Татьяна.

— Дѣвчинка, а якъ называеся?

— Теклюся.

— Теклюся, Текля, такъ само, якъ твоя неббжка мати. Красна дитина, подббна до тебе и до моєи неббжки, дай їй Боже царство небесне!

Вбнъ все дивнѣ ся мовчки на дитину, все инше нахелявъ ся надъ колыскою, такъ ще его лице було вкбнци вѣдъ головки дитины заледви на одну пядь.

— Рости здорова и най тебе Богъ благословить! — вышпентавъ вбнъ въ тѣмъ вѣддаленю придушеннымъ голосомъ, дѣтнуувъ ся остерожно двома пальцами правон руки личка дитины и вѣдтакъ поцѣлувавъ тѣ пальцѣ.

— Тѣшу ся дуже, — сказававъ вбнъ, звертаючись до Татьяны и до Федорка, — що виджу васъ въ щастю и здоровлю, а теперъ менѣ вже ббльше не лишаеся нѣчого, якъ ити въ дальшу дорогу.

Вбнъ пѣдступивъ до Федорка, глянувъ ему въ лице и вѣдкашлянувъ, мовъ-бы хотѣвъ щось сказати, але втѣмъ перебила ему Татьяна.

— А куды-жъ вы, тату, пѣйдете? — спытала она. — Отъ зстаньте лучше у насъ та й жийте разомъ зъ нами, хлѣба выстатчить, дякувати Богу. для насъ всѣхъ...

— Нѣ, дитино, жити я у васъ не можу тай и не увиджусь зъ важи вже ббльше на тѣмъ свѣтѣ.

До теперъ Татьяна стримувалася вѣдъ плачу, однакѣ

туть, коли почула, що батько прощась зъ нею разъ на завсѣгды, не могла довше запанувати надъ собою и розплакалась...

— Якъ-же вы, тату, пойдете въ такъ далеку до рѣженьку, такій опущеній, такій нагій? — говорила она, отираючи слезы.

— Привыкѣ, дитино моя мила, — вѣдповѣвъ Гаврило.

— А може-бъ вы затримались у насъ хочъ вѣлька дивѣвъ, хочъ-бы до завтра зачекали, а мы за той часъ поговоримо, порадились, мы-жъ васъ зъ хаты не выганяемо, най насъ Господь Богъ вѣдъ того боронить...

— Нѣ, моя дитино, се неможливо. Але я тес... хотѣвъ-бы тебе пресити, може-бъ ты дарувала мені стару сорочку, — сказавъ вѣнъ и повѣвъ рукою по-за ковчигъ свого тулубця.

Татяна, почувши таку просьбу свого батька, выбухнула голоснымъ плачемъ, она сховала своє лице въ подушкахъ, що одна на другій стояли симметрично въ головахъ постелѣ и досягали мало що не до самой повалы, и стала заводити по своѣмъ батьковимъ, мовъ по умерлѣмъ.

— Слушайте, тату! — закликавъ Федорку. — На ще вамъ провадити таке нужденне житє? Чому-бъ вамъ не лишати ся у насъ та не жити по божему? Отъ Татяна васъ просить и я васъ прошу: не вѣдходѣть, лишайте ся... Осъ и мама при насъ живють и кривды вѣдъ насъ не мають жадной..

Гаврило мовъ-бы доперва теперъ пригадавъ на свою жѣнку и змѣривъ си довгимъ поглядомъ и похитавъ головою, але не сказавъ до неи нѣчого.

— Не можу, Федорку, сыну мѣй коханий! — ставъ вѣнъ по хвилѣ говорити, — я не можу у васъ бути, се

моя невбдѣнна постанова... Та ще ось що... Позволь, Федорку, що я на дорогу „высповѣдаюсь“ передъ тобою зъ тяжкого грѣха, котрый вѣдъ давна лежитъ менѣ каменемъ на душѣ... Я, Федорку, хотѣвъ тебе заравъ по твоимъ весѣлю зарубати тои ноци, коли я вбддаливъ ся зъ дому, — ставъ вѣнъ говорити дрожащимъ голосомъ, — и вже-мь тримавъ сокиру тобѣ надъ каркомъ... Ось панъ професоръ можуть тобѣ о тѣмъ щось бѣльше сказати, бо они вѣдъ давна всео знаютъ... Але Господь Богъ мене остерѣгъ, опамятавъ... а теперь я каю ся того и каяти-мусь, якъ довго мого вѣку, а вже менѣ въ тебе не жити... Ну, и що-жь, Федорку, не будешь на мене гнѣвати ся?

— Я не гнѣваюсь на в. сѣ, — вѣдповѣвъ Федорко блѣдый на лицѣ, якъ трупъ.

— Ну, то подай-же менѣ руку!

Федорко подавъ ему руку.

— Ну, а теперь прощай менѣ грѣшному... разъ, прощай менѣ грѣшному другій разъ, прощай менѣ грѣшному третій разъ, — говоривъ Гаврило урочистымъ пбднесеннымъ голосомъ и за каждымъ разомъ кланявъ ся Федоркови въ поясъ.

— Най вамъ Господь Богъ простить, такъ само якъ и я прощаю, — вѣдповѣдавъ Федорко и за каждымъ разомъ страсавъ рукою своего теста и похилавъ ся до нього головою...

— Бувай-же здоровъ, Федорку, и не переставай любати Татьяну, а я зъ вами жити не могу.

— Идѣтъ здоровѣ, най васъ Богъ провадить! — вѣдповѣвъ Федорко зворушеннымъ голосомъ.

Теперь Гаврило зъ выгожденнымъ лицемъ пбдбйшовъ до Татьяны, котра все плакала, оперши ся о подушки.

— Бувай здорова, Татьяна! — заклинавъ вѣнъ го-
вѣбіютема найнамен. повѣстей. Томъ I. XII

лосно, мовь-бы хотѣвъ еи збудити зб сну, и дѣткнувъ ся зъ-легка локтя однои еи руки?

Татьяна вѣдѣвляла ся вѣдъ постель и обернулась до своего батька. Лице еи було цѣлкомъ мокро вѣдъ слѣзъ.

— Зачекайте, тату, — промовила она слабымъ, втомленимъ голосомъ и подалась до ванькиря, зъ вѣдки давъ ся чути скрипъ ключа въ скринѣ.

За той часъ Гаврило зближавъ ся до своей жѣнки.

— Що-жь, старухо, добре тобѣ у Татьяны? — спытавъ вбнѣ, дивлячась на неи зъ горы.

Але стара лишь разъ глигнула зъ-пѣдъ лоба на Гаврила, вѣдтакъ спустила очи въ землю и стала мовчекы колыхати дитину.

— Що-жь? Ты мовчишь? зашѣмълась? — пытавъ вбнѣ дальше, усмѣхаючись глумливо. — А може-бъ ты пѣйшла зб мною къ свѣтъ далеко та й будемо панувати. Ось диви, якій я панъ!

Стара все мовчала.

— Слухай, ты стерво! — закликавъ Гаврило злбно и пѣднѣсь кулакъ до горы. — Коли тобѣ добре у моихъ дѣтей, тожь памятай, пильнуй ся, Федорка шануй, якъ рѣдного батька, а Татьянин слѣды цѣлуй, а коли они кличуть тебе матѣрю, то тямъ собѣ, що ты того не варта!...

Стара все мовчала, все дивѣлась въ землю, все низше нахилилась, а при послѣднихъ словахъ Гаврила похилилась ажъ до самой колыхки, мовь бы кожде слово було для неи тяжкимъ каменемъ и новымъ тягаремъ.

Втомъ вѣйшла зъ ванькиря Татьяна и вынесла въ однѣй руцѣ звинене въ вузлихъ бѣле, а въ другѣй нову полотнянку.

— Ось масте, тату, чисте бѣле, — промовила она,

— переберѣть ся, та й одѣжъ, щобысьте мали въ що одягнути ся.

— Спасибѣтъ, Татьяно, дай тобѣ, Боже, здоровья! — вѣдказавъ Гаврило. — Зложи менѣ все тое въ одинъ клуночекъ, то я переберу ся десь за селомъ въ лѣсѣ. Всею тую погань скину зъ себе, а переберусь по людски.

— А ось вамъ ще, тату, сподивъ, — закликавъ Федорко, котрый до теперъ стоявъ на одномъ мѣсци въ глубокой задумѣ. Вѣнъ здѣйнявъ зъ жердки свои новы цайковы штаны и вложивъ до клунка. — Та ще и чобѣтъ добрыхъ вы, бачу, не маєте; ось вамъ чоботы, эдаесь, будуть на васъ добры. — Вѣнъ выйнявъ зъ-підъ лавки чоботы и подавъ жѣвнѣцъ, щобы всею зложила до купы.

Вѣвнѣцъ клунокъ бувъ готовый, Гаврило взявъ его пѣдъ паху и забиравъ ся до вѣдхсду.

— Чекайте ще, тату! — закликала Татьяна. Она взяла зъ стола бохонецъ хлѣба и подала батькови.

Гаврило вытягнувъ руки по хлѣбъ, похиливъ ся головою ажъ до самого хлѣба и голосно поцѣлувавъ Татьяну въ обѣ руки...

— Тату, голубоньку сивенькій! — крикнула Татьяна, выпустила хлѣбъ зъ руки, обняла батька руками за шию и припала ему до грудей лицемъ та зайшла въ вѣдъ плачу... — Чого-жь вы такій бѣднѣй, такій нещасливѣй? — ридала она, — и чого вы насъ покидаєте? Лишьте ся у насъ, а я буду васъ доглядати, буду вашу старѣсть шанувати...

Гаврилови выпавъ клунокъ зъ-підъ пахи на землю, вѣнъ зъ розмахомъ обнявъ Татьяну, притуливъ ей до себе и такъ стоявъ зъ торжественнымъ выразомъ лица, зъ пѣднесенными до горы очима.

— Успокой ся, моя дитино, — промовивъ вѣнъ

вкбица дрожачимъ голосомъ, — натерпѣла ся ты вдѣ мене багато — багато не маешь чого за мою жалувати... А я у васъ не можу бути, бо я свою частку прогайнувавъ, та й ще хто знае, чи не оббавесь у мене давна натура... Будь здорова!

Вбнъ поцѣлувавъ Татяну въ лице, ще разъ мѣцно притиснувъ еи де себе, а вдтакъ высвободивъ ся вдѣ нем, пѣднявъ хлѣбъ зъ землѣ и набожно его поцѣлувавъ, вхопивъ клунокъ и выбѣгъ на двѣрь.

Татяна знову припала лицемъ до подушокъ и плакала, не голосно, а тихо, хлипаючи и стрясаячись.

Федорко зворушений ставъ ходити тамъ и назадъ по свѣтлицѣ та все приговорювавъ до себе: — Отъ, бѣда, отъ нещасте, отъ чоловікъ!... Богъ его знае, що вбнъ черезъ тое розумѣвъ...

Дитина збудилась и почала плакати, а мачуха стала поколѣсувати зъ легенька та приспѣвувати якусь дитинячу пѣсню.

Я не мавъ що дальше робити, пригадавъ Федоркови (котрый не звертавъ уваги на мои слова), щобы спѣшивъ ся зъ наравою чобѣтъ, и выйшовъ зъ хаты.

На улицѣ я ще разъ увидѣвъ Гаврила, що йшовъ навпередъ мене о якыхъ кѣлька сотъ крокѣвъ поважною ходою зъ клуночкомъ на плечахъ. Вбнъ еще разъ оглянувъ ся, а увидѣвши мене, здбннавъ капелюхъ и вклонивъ ся... Я ему вдклонивъ ся и пожелавъ въ душѣ щасливои дороги...

Вдѣ того часу минуло вже чотири роки и я бувъ певнымъ, що вже бѣльше въ тѣмъ житю не стрѣчу ся зъ Гавриломъ Чорнѣмъ, тымъ бѣльше, що я переѣзѣ

ся зъ Чмелева на ишту посаду. Однакъ стало ся иначе.

Недавно тому я бувъ у Львовѣ. Я мавъ залагодити тѣлько рѣзныхъ орудокъ, моя голова такъ ходила ходоромъ вѣдъ столичного шуму и гуркоту, що я не мавъ часу навѣтъ подумати про Гаврила. Однакъ тутъ власне судилось менѣ еще разъ зъ нимъ видѣти ся и говорити.

Переходячи по-при одну церкву, звернувъ я увагу на цѣлу купу дѣдѣвъ, що сидѣли на камѣнныхъ ступеняхъ сходѣвъ ведучихъ до притвору церковного. Не бувъ-бы я звернувъ на нихъ уваги, але они пѣднесли великій рейвахъ, стали чогось мѣжь собою сварити ся и я навѣтъ wyraзно спостерѣгъ, якъ одинъ, мовъ колѣно лысый дѣдъ зъ зеленымъ паперовымъ дашкомъ надъ очима, потягнувъ якусь бабу, що сидѣла побѣчь нього, кулакомъ въ плечъ... Крикъ вѣднѣвъ ся ще бѣльшій и я зупинивъ ся та ставъ зъ далека приглядати ся той шайцѣ нужденныхъ на пѣвъ нагихъ людскихъ истотъ...

Въ томъ оденъ дѣдъ, що сидѣвъ на найвысшѣмъ ступенѣ сходѣвъ пѣдъ самими церковными дверми и, якъ здавалось, до теперъ державъ ся спокѣино, пѣднѣвъ до горы руку и закликавъ зъ повагою:

— Гей, вы християне, нищѣн духомъ, чого сварите ся? Скажѣтъ менѣ, чи маєте вы хочъ дрѣбку чести и сорому?

— Бо вѣдъ менѣ зновъ укравъ грошѣ зъ кишенѣ, два крейцарѣ, що-мь собѣ сховала, той лысый свѣпунъ! — закликала жебрачка басовымъ, майже мужескымъ голосомъ, показуючи пальцемъ на лысого дѣда, котрый передъ хвилисю сунувъ еи кулакомъ въ плечъ.

Горѣшній дѣдъ все тримавъ до горы пѣднесену

руку, а почувши бабину саргу, похитавъ головою и промовивъ лагбно и дуже ласкаво:

— Эй, ты Михалку, ненасытна душе християнская, памятай на годину смерти та верни тоє, що-сь взявъ своему ближньому!

— Верни, верни! — стали кричали другі дѣды, — ось и проповѣдникъ каже, щобы-сь вернувъ... Коли не вернешь, то мы тебе наженемо зъ нашої кумпаніи, вѣддамо до поліціи...

— Верни! — еще разъ повторивъ горѣшныи дѣдъ, котрого другі величали „проповѣдникомъ“.

Лысый Михалко зъ зеленымъ дашкомъ надъ очима заворкотѣвъ, мовь медвѣдь, але я видѣвъ, якъ вѣнъ выйнявъ зъ-за пазухи два крестцарѣ и давъ бабѣ.

— На, бери, вдави ся! — воркотѣвъ вѣнъ, — не твои даю, а свои, бо я въ тебе не бравъ!

На се „проповѣдникъ“ похитавъ зб сбвчутемъ головою и промовивъ:

— Ехъ, ты Михалку, ненасытна душе християнская! коли ты вже разъ показшь ся та запануешь надъ своими уломнестами? Кажешь, що ты бувъ ажъ за моремъ въ Бразиліи, що тобѣ тамъ сонце выпалило чуприну и присмалило очи... Але вѣрь менѣ, друже: лучше було-бъ, якъ-бы сонце було тобѣ цѣлкою выпекло очи, якъ щобъ ты мавъ ними приглядати ся, де хто ховає свое добро... Не будешь ты видѣти царства небесного!...

Я ставъ ему приглядати ся, тому „проповѣдникови“. Бго черты лица выдались менѣ знакомыми, я певный, що-мь десть того чоловіка видѣвъ, але де, сього я не мѣгъ въ першій хвилѣ вгадати... Наразъ выринувъ менѣ въ памяти Гаврило Чорный, я приступивъ ближе, ще разъ приглянувъ ся ему уважно... Такъ! Се Гаврило

Чорній, ніхто другій... Вбївъ змїнивъ ся не до пбзнаня, посивѣвъ, якъ лунь, запустивъ сиву, до лопаты подббну бороду, а що найважїйше окалѣчѣвъ страшно... За-мѣсть одної руки я видѣвъ у нього порожнїй рукавъ, а замѣсть ноги лежала била нього деревляна куля, лице его не звичайно блѣде и вже на першїй поглядъ можна було видѣти, що великї болѣ и терпїня вытиснули свою печать на тѣмъ лицї... Такожъ голосъ бувъ Гаврила Чорнїя, я себѣ добре пригадувавъ той голосъ... Я нахиливъ ся до нього и крикнувъ :

— Гаврило, Чорнїю, то вы ?

Вбївъ глянувъ на мене, усмѣхнувъ ся якомъ болесно и промовивъ :

— Такъ, пане, то я, Гаврило Чорнїй... Добре вы маєте око, коли мене пбзнали, але волѣвъ-бы, щобъ вы були мене не пбзнали...

— На що-жъ вы збїшли, Гаврило! — закликавъ я зъ правдивимъ, неудаванимъ спбвчутемъ, — ось въ якѣмъ станѣ довелось менѣ зъ вами стрѣтати ся!

— Пане, — вбдповѣвъ вбївъ спокѣйно и зъ фїлософїчнимъ виразомъ лица, — вы не милосердѣть ся надъ моимъ станомъ, бо той станъ, въ котрѣмъ я теперь знаходжу ся, есть у Господа Бога найпершїй...

— Але-жъ вы страшно окалѣчѣли, Гаврило! скажѣть, змилуйтесь, якъ се стало ся? — пытавъ я дальше.

— Пане, то не калѣцтво, а ласка божа, — говоривъ вбївъ все зъ тымъ самымъ спокоемъ, — за ту ласку божу я дякую Богу якъ день такъ и въ не перестану дякувати, доки мого жита на тѣмъ свѣтѣ... Ось якъ мы змїнили ся, пане!

— Але скажѣть, якъ се стало ся ?

— Добре, я вамъ скажу, — вбдповѣвъ Гаврило, — хочъ и не люблю гордити ся ласкою божею, бо гордѣсть,

то корень всякого грѣха. Гей, вы все! — звернувъ ся вѣнъ до дѣдовъ, що сидѣли довкола нього, — памятайте тоє добре, що гордѣсть, то корень всякого грѣха и выкиньте гордѣсть зъ вашихъ сердець... А ты, Михалку, такожъ тоє памятай, та не величай ся тымъ, що-сь бувъ у Бразиліи, и перестань ласымъ окомъ глядѣти на чуже добро... Кай ся за грѣхи, брате!

На тѣ слова все дѣды, не выймаючи лисого Михалка, перекрестились и стали бити ся въ груди, а баба, котрой Михалко вытягнувъ передъ хвилею два крейцарѣ зъ-за пазухи, закликала басовымъ голосомъ: „Ахъ, Господоньку Боже, помилуй мене грѣшную!“ А Гаврило все говоривъ о покаянію, тримає до своихъ бездольныхъ товаришѣвъ справдѣшну проповѣдь... Зъ его очей, що горѣли запаломъ и натхненемъ, пѣзнавъ я, що Гаврило оправдѣ змѣнивъ ся и ставъ якимсь побожnymъ загорѣльцемъ... Въ своихъ запалѣ забувъ вѣнъ навѣтъ, що мавъ оповѣсти менѣ про своє калѣцтво, ажъ я мусѣвъ ему пригадати мое бажанє.

— Ага, вы хотите знати, въ якій способѣ я окалѣчивъ, — сказавъ вѣнъ. — Коротка истерія. Окалѣчивъ я, пане, черезъ допустъ божій, на покаяніє... Якъ вамъ пане, вѣдомо, удавъ ся я бувъ до Львова на заробокъ и пришшовъ сюды щасливо, але заставъ въ сѣмъ мѣстѣ правдиву Содому и Гомору... Заробокъ бувъ и грошѣ були, а я, хочъ свято постановивъ собѣ не пити, пивъ... Я ще нѣколи въ житю не пивъ такъ страшно, якъ тутъ, я навѣтъ гулявъ при музикахъ, соблазни робивъ, чортови душу записавъ... И хотѣвъ вѣнъ сатана чимъ скорѣйшъ упоратись зб мною та й пхнувъ мене паного пѣдъ те возище, що вѣдуть безъ коней, пѣдъ трамвай; але Господь Богъ охоронивъ мене такъ само,

якъ тогдѣ, коли я хотѣвъ вѣшати ся въ вашѣй школѣ... Мене придавило, кости поторощило, але я живѣ, душа сидѣла въ тѣлѣ.. И взяли мене до шпиталу, вѣдрѣзали одну руку и одну ногу, выговѣли та й пустили... Иди въ миръ и не согрѣшай... И ось що зъ мене стало ся, пане: калѣка, жебракъ, нищій... Та хочъ я и калѣка безъ руки и безъ ноги и хочъ менѣ вклекотити въ грудяхъ, однакъ я того не жалую, а тѣшу ся, що Господь Богъ обративъ мене на путь спасенія... Бо доперва въ тѣмъ ставъ пѣзнавъ я Бога по правдѣ и молюсь безъ облуды, сповѣдаю ся, за грѣхи каю ся, давнымъ житємъ бриджу ся, що недѣль слухаю слова божого та ще й отсимъ братьямъ повтаряю те, що-мѣ чувъ у церквѣ. Однимъ словомъ: всео, що я занедбавъ давнѣйше, теперъ здоганяю... Гей, вы братцѣ! — звернувъ ся вѣнъ знову до лѣдѣвъ, — вы вже знаєте, якій я бувъ грѣшникъ, але теперъ я каю ся передъ Господомъ Богомъ и передъ вами... И вы кайтесь, братцѣ, бо нѣхто зъ насъ не е безъ грѣха, а ты Михалку памятай, а не наставляй на чуже добре, запануй надъ своими уломностями...

— Ну, вже не буду, не буду, а ты не кричи, бра, не вередуй! — просивъ ся лысый Михалко, а якійсь руденькій дѣдокъ зъ дуже довгою шваєю присунувъ ся до моихъ нѣгъ, задеръ до горы голову и ставъ до мене шептати, ставъ Гаврила Чорнѣа выхваляти:

— Се — каже руденькій дѣдокъ, — великій святець нашъ Гаврило, вѣнъ намъ все говорить слово бже и обстае за нами... Славный чоловікъ!

Я сподѣвавъ ся, що Гаврило Чорнѣй спытае мене про свою дочку Татьяну, зъ котрою вѣнъ передъ лѣтами такъ нѣжно розставъ ся, однакъ вѣнъ не ставивъ менѣ такого pytania, такъ що вѣбнци я самъ звернувъ его увагу на родинний обставины. Я хотѣвъ Гаврила по-

тѣшити вѣткою про его найблизшита, зъ котрыми я недавно видѣвъ ся, однакъ мене спѣвало велике розчароване... Показало ся, що мѣй Гаврило ставъ за той часъ цѣлкомъ обоятнымъ взглядомъ своен родины...

— Пане! — закликавъ вѣнъ, — я вѣдрѣкъ ся дла Исуса Христа своен единой дочки рабы божон Татьяны, и своен зятя раба божого Фтеодора, и своен жены рабы божон Евфиміи... Най они живутъ собѣ щасливо, хочъ на сѣмъ свѣтѣ нѣхто не може бути по правдѣ щасливимъ... Гей, вы всѣ! — звернувъ ся вѣнъ знову до дѣдѣвъ, — памятайте тое добре, що на сѣмъ свѣтѣ нѣхто не може бути по правдѣ щасливимъ; такъ именно говорить слово боже и вы не завидуйте другимъ ихъ щастя... Доперва тамъ (вѣнъ показавъ пальцемъ своен единой руен въ гору), коли мы засядемо зъ Исусомъ Христомъ до границы небесной, будемо щасливи. Але на тое треба собѣ тутъ заслужити... Ось бувъ собѣ богачъ и Лазарь....

Та менѣ не хотѣло ся слухати исторіи про богача и Лазаря, котру Гаврило ставъ декламувати зъ великимъ запаломъ и натхненемъ; менѣ було спѣшно и я ставъ при вѣдходѣ обдѣляти дѣдѣвъ дрѣбняками, давъ кождому по два крейцарѣ, а Гаврилови по старѣй знакомости давъ найбѣльше.

— Вы вже йдете, пане? — спытавъ вѣнъ мене. — Ну, най васъ Богъ провадить... — Вѣнъ наморщивъ чоло и подумавъ хвилку. — Чекайте, пане, — сказавъ вѣнъ, — буду васъ просити еще о одну рѣчь. Коли побачите Татьяну, то не кажѣть їй нѣчого о тѣмъ, що вы мене видѣли. Бо она жѣнка, якъ кожда друга, и не пбнае своимъ жѣночимъ розумомъ тои ласки божон, що мене спѣкала (вѣнъ глянувъ на свѣй порожній рукавъ и на деревяну кулю), та буде плакати, жури-

ти ся, побивати ся... А я того не хочу, най она о тѣмъ нѣчого не знае...

— Будьте спокойнїй, Гаврило, — вѣдповѣвъ я, — до Чмелева я вже не поїду, бо я на посадѣ въ цѣлкомъ иншихъ сторонахъ, и здавсь, зъ Татяною не буду вже видѣтись нїколи...

— Ну, коли такъ, то добре, я спокойнїй, — сказавъ Гаврило. — Богъ да простить за милостивню! Гей, друзї! — звернувъ ся вѣнъ до своихъ бездольныхъ товаришѣвъ, — молимы ся и дякуймо Богу за милостивню!

Я ще разъ окинувъ взоромъ Гаврила, ще разъ глянувъ на нього, здавсь послѣднїй разъ въ житю, менѣ зробило ся жаль его, до очей тиснулись менѣ слѣзы... Я поїшовъ дальше и ставъ по дорожѣ роздумувати надъ житемъ Гаврила Чорнїя и подивляти невыслѣдженїй стежки Провидїня... Я колись такъ щиро бажавъ зробити зъ нього порядного чоловѣка, завернути его зъ блудной дороги та заповнити ему щасте на старбсть... Однакъ менѣ не повело ся, вѣнъ выхопивъ ся менѣ зъ ручъ и я бувъ певнїй, знаючи его натуру, що вѣнъ пропаде, згине де-небудь въ ровѣ, або на коршемнѣмъ смѣтїю... Але на щасте моя обава оказалась даремною. Ото вѣнъ навернувъ ся цѣлкомъ, поправивъ ся, ставъ навѣтъ побожнїмъ загорѣлцемъ, але въ якїй способъ вѣнъ до сего прийшовъ? Цѣлкомъ въ иншїй способъ, якъ бы сього мѣгъ хто сподѣвати ся... Вѣнъ бувъ навѣтъ щасливїй, але те его щасте такожъ було цѣлкомъ инше вѣдъ того, котре я для нього колись придумавъ...

Иванъ бразиліецъ.

I.

Се дѣяло ся року 1895 въ часѣ жнивѣ, саме тогдѣ, коли мѣжь нашимъ народомъ у вѣхднѣй Галичинѣ до найвышого степеня посунулась такъ звана „горячка бразилійска“.

Старый Панько Загумениый, халупникъ и гробарь зъ професіи, якъ шбгъ, вгмонювавъ своего братанича Ивана передъ тою горячкою та радивъ по доброму лишитись дома, пдѣ власною стрѣхою, въ рѣднѣмъ селѣ у Скороходахъ.

— Эй, Ивасю, голубчику! — вже Богъ знае, котрый разъ говоривъ старый гробарь Панько, поиюхуючи табаку, — послухай мене старого та плюнь на ту якусь дурну Бразилію, бо цѣла та Бразилія, то либонь велике шахрайство... Ось и нинѣ чувъ я на власнѣи уши, якъ даякъ Онисько читавъ у газетѣ и то въ справедливѣи, въ рускѣи газетѣ, що тамъ затыгають нашихъ людей до неволь, до такои, що най Господь Богъ боронить и заступитъ кожного хрещеного чоловіка, та що тамъ живутъ якійсь дикі люди, котрі безнастанно воюють зъ собою и рѣжутъ нашихъ людей, якъ баранѣвъ...

Старый Панько Загуменный бувъ дуже цікавий до газетъ... За-молоду служивъ вѣнъ в войску, бравъ навѣтъ участь въ одной кампаніи воєнній и зъ того часу олянувала его якась пригода до газетныхъ вѣстій... При кождой нагодѣ допытывавъ ся вѣнъ тыхъ, що читали газеты, що тамъ чувати на широкѣмъ свѣтѣ... въ котрой сторонѣ свѣта та мѣжь якими царями точить ся пѣдъ ту пору вѣйна...

Та й ще одно. Колнсь Панько Загуменный бувъ доволь замезнымъ господаремъ, але якъ смерть вырвала ему въ часѣ холеричной пошести молоду жѣнку разомъ зъ дитиною, а вѣнъ лишивъ ся одивцемъ на бѣлѣмъ свѣтѣ, тогдѣ ставъ зъ великого горя пити... не напрасно, якъ се у другихъ въ подѣблѣмъ положеню лучае ся, а поводи, постепенно, незамѣтно... Не маючи нѣ для кого зъ найблизшихъ працювати, занедбувавъ чимъ разъ ббльше господарство, тративъ грунтъ пѣдъ ногами, ажъ поки, якъ то кажуть, цѣлкомъ не скапавъ ся, ажъ поки не лишивъ ся при занедбанѣй убогѣй хатинѣ та при огородцѣви, що до неи притыкавъ. Тогдѣ нагло переставъ пити, ставъ правильно триматись вѣдъ коршмы бѣсторонѣ, а громадяне, видячи его крайню бѣднѣсть, выбрали его зъ милосердя гробаремъ, щобы хочъ яко-тако мавъ зъ-вѣдки поправити свое истоване. Лишь дуже рѣдко, коли часомъ пригѣтало его якась велике, неввычайне горе, любивъ вѣнъ заглянути до килишка и вже собѣ добре догодити, до упалого... Таку вже мавъ натуру старый гробарь Панько Загуменный...

Свого братанича любивъ вѣнъ безгранично. Взагалѣ цѣлѣй запасъ любви, який укрывавъ ся десь въ глубинѣ его сердца, вѣнъ, не маючи власныхъ дѣтей, перенѣсъ на своего братанича, а навѣтъ на его жѣнку и на его дѣти. И хотяй братаничъ Иванъ досыть нерадо прий-

мавъ тї заявлена дядьковою любови и можна сказати, навѣтъ зъ горда дививъ ся на своего бѣднаго дядька гробаря, а неразъ навѣтъ явно оказувавъ взглядомъ нього свою нехѣтъ, то все-таки старый любивъ его незмѣнно, выносивъ его пѣдъ небеса въ очахъ цѣлого села и мовъ та влѣзлива муха лѣзъ до своего братанича именно длятого, щоби ему оказати свою любовь...

— Ей, Ивасю голубчику, послухай мене старого та плюнь на ту Бразилію! — повторивъ еще разъ дядько Панько.

Але Иванъ бувъ глухий на дядьковї перестороги; вѣнъ слухавъ ихъ, усмѣхаючись глумливо пѣдъ носомъ, а вѣбаци махнувъ рукою и сказавъ:

— Етъ, то всео дурне, що вы дядьку, говорите! а що-до газетъ, то они все брешуть, хочъ-бы навѣтъ рускїй, бо не хотять пустити людей зъ краю... Очевидна рѣчь: чимъ бѣльше народу выйде зъ краю, тымъ менше лишить ся рукъ до роботы, а се кому съ не на руку.

— А все я бы таки боявъ ся пускати ся въ такъ далеку дорогу, — говоривъ дядько Панько. — Та-жь самымъ моремъ треба вѣхати бѣльше, якъ мѣсяць. Знаешь? Моремъ!

— Вы бояли-бы ся, але я не страшебѣвъ. сынѣ... Та й другїй не боятъ ся, бо народу вѣде пропасть, ось що! — вѣдповѣвъ Иванъ.

— А якъ-бѣ я мавъ таку хату, якъ ты, Ивасю, и шѣсть морїбѣвъ поля, такъ якъ ты, то мене нѣхто навѣтъ вагами не вываживъ бы зъ-пѣдъ власной печи, не то щоби я самохѣтъ пхавъ ся за море, за горы...

— Що менѣ зъ хаты, коли въ нѣй нема що вѣсти? Що менѣ зъ поля, коли я засѣявъ жито, а замѣсть жита вродивъ ся кукбѣ? Хиба вы слѣпїй? не видите? Що

менѣ зъ печи, коли она не тепла, бо якъ приѣде зима, то нема чимъ запалити?...

— А якъ-бы я мавъ, — говоритъ дальше дядько Панько, — таку жѣнку, якъ ты... бо твоя Марина, то таки Богомъ а правдою сказавши, молодница гарна, хочъ бери та малюй, и добра зъ нею людина: тиха, трудяща.. та коли-бъ я мавъ трое малыхъ дѣточекъ, такъ якъ ты, то я ихъ любивъ-бы и не тягнувъ-бы ихъ въ далекай незнаній краѣ, на непевну будучиность, може на загибѣль..

— Власне я ихъ люблю, и жѣнку и дѣти, — говоритъ Иванъ, — и хочу для нихъ працювати, хочу имъ бодай на чужинѣ забезпечити лѣпшу будучиность, бо що ихъ тутъ чекае? Бѣда, алиднѣ, нужда, ось-що!..

Вбнъ говоритъ порывисто, зъ запаломъ, очевидно доволеный зъ того, що дядьковѣ закъды выдають ся ему надто слабыми, та що ему приходится ся ихъ дуже легко вѣдперти.

— А все-таки газеты пишутъ, що то шахрайство! — замѣтивъ дядько Панько.

— Етъ, газеты! — закликавъ нетерпеливо Иванъ. — Они вамъ залѣзли до головы, якъ фѣра сѣна... Але знаете, дядьку, що? Послушайте, що я вамъ скажу... — И вбнъ таемничо усмѣхнувъ ся и покивавъ головою, мовъ-бы хотѣвъ въ той способѣ выразити, що то, що вбнъ скаже, мусить перекопати навѣтъ такого недовѣрка, якъ дядько Панько... Вбнъ взявъ дядька за рукавъ и хочъ ихъ нѣхто не пѣдслухувавъ, нахиливъ ся старому до самого уха и ставъ говорити тихимъ, порывистымъ голосомъ:

— Недавно видѣвъ ся я зъ однимъ молодымъ паничемъ зѣ Львова, зѣ щирымъ Русиномъ, котрый вѣдитъ по селахъ и говоритъ людямъ цѣлу правду. И ось що

вѣнъ сказаць: Не слухайте, каже, того, що пишуть про Бразилію, бо всѣ газеты дѣстали за те великі сумы грошей, щоби навмысне людей баламутити... Люде добрі! — казавъ паннчъ, — теперъ всѣ газеты разомъ на купу не варть навѣть нюха табаки! И щоби вамъ не знати що говорили про той благословенный край, навѣть щоби вамъ говорили въ церквѣ на проповѣди, то вы не вѣрте, не слухайте, бо то все брехня!.. Але вы майте, каже, свѣй розумъ, не будьте дурнями и сунте до Бразиліи цѣлою лавою, а буде добре вамъ и вашимъ дѣтямъ... И чого вѣнъ вже не говоривъ про ту Бразилію, Господи Боже! Коли-бъ въ тѣмъ, що вѣнъ говоривъ, було лишъ половина правды, то вже варто тамъ вхати... Але вѣнъ присягавъ ся на чомъ свѣтъ стоить, що то все правда. Та ще той паннчъ, дядьку, то щирый Русинъ.. Вѣнъ каже: вы тамъ въ Бразиліи заложите нову Русь, не таку, якъ у насъ, бо що у насъ за Русь? Тѣлько, каже паннчъ, вы будьте тихо, ша! не говорѣть нькому, що вы мене бачили, не зраджуйте мене, бо я всѣмъ тымъ, що баламутять людей, обляю въ оцѣ и якъ-бы они могли, то-бы повѣсили мене на сухой гилаць.. Ну, але я за нього не бою ся, бо вѣнъ, такъ якъ той вузь у травѣ: ниѣ тутъ, а завтра вже Богъ знае де, за десять миль... Славный чоловікъ, та ще до того щирый и справедливый Русинъ. Се ему навѣть зъ очей свѣтитъ..

Старый Панько Загуменный покывавъ лише сумно головою.

— А може той паннчъ, — замѣтивъ вѣнъ по хвилѣ, — якійсь пройдисвѣтъ, обманецъ..

Такъ замѣтивъ дядько Панько и якъ-разъ та замѣтка вывеликала межи дядькомъ и братаничемъ дуже прикру сцену... Видно „щирый Русинъ“ глубоко запу-

стивъ корѣне въ Ивановѣ сердце и ставъ для нього идоломъ, божкомъ... Невдоволенный тымъ, що дядько по смѣвѣ выразити безъ належного поважання про того божка, а може ще больше й тымъ, що его бесѣда не выкликала сподѣваного успѣху, Иванъ нагло почервонѣвъ, якъ буракъ, розгнѣвавъ ся...

— Якъ вы смѣете ображати чесного чоловіка?! — ставъ вѣнъ кричати до дядька Панька. — Чи не знаете вы, що вы цѣлый не варті за оденъ его мѣзильный палець? Або мене? Чого вы мене чѣпаетесь, якъ та смола? Чого вы лѣзете до мене зъ вашими дурными радами и пересторогами? Чи то я малый хлопецъ, а вы мѣй опѣкунъ и маєте право менѣ розказувати? Всьо, що я зроблю, самъ за то вѣдповѣдаю, а вамъ до того зась! — Иванъ мавъ той звычай, що хочъ коли и розгнѣвавъ ся, однакъ завсѣгды скоро опаматувавъ ся, скоро приходивъ до себе... Але теперъ его мовъ бѣсъ опанувавъ; вѣнъ все голосивѣше кричавъ и навѣтъ на стѣлю забувъ ся, що справдѣ тяжко образивъ своего дядька; видно „горячка бразилійска“ робила свое... — Ехъ, ты старый гробарю! — кричавъ дальше Иванъ самъ не при собѣ, — и щѣ менѣ за честь величати тебе дядькомъ? Такого мочиморду, що всьо свое прогайнувавъ, пропивъ, збѣшовъ на дѣда, а теперъ ще й величаешъ передъ цѣлою громадою: Ось якого я маю братанича Иваса Загуменного, розумного и славного хлопця! Люде добрі! то моя фамілія, то моя кровь!... Та дай менѣ спокѣй, пусти мене хочъ-бы навѣтъ до Бразиліи, най иду, най тебе вже разъ скараскаю ся!...

И Богъ знае, щѣ бувъ-бы ще говоривъ Иванъ, може бувъ бы навѣтъ посягнувъ своего дядька, але старый гробарь насунувъ чимъ скорѣйше шапку на уха и по-

стогнуючи та бурмотючи самъ до себе якійсь невыразній слова, вдвернувъ ся вѣдъ своего братанича, уступивъ ся ему зъ очій... Коли вѣнъ почувъ такую рѣчь вѣдъ своего любезного Ивася, тогдѣ обгорнувъ его такой жалъ, що ему здавалось, мовъ бы ему хто запакувавъ у сердце острый нѣжь... Вѣнъ намацавъ въ кешенѣ вѣдъ камізельки три шѣстки и зъ того великого жалю поійшовъ просто до коршмы та казавъ собѣ за всѣ грошѣ дати горѣвки...

II.

Бувъ вечеръ, въ коршмѣ було гамбрно, всѣ сталі коршемній гостѣ посходились на гутѣрку. Але гробарь Панько не вѣдзѣвавъ ся нѣ до кого, вѣнъ сѣвъ собѣ въ кутку кѣнець стола, поставивъ напротивъ себе фляшку зъ килишкомъ, схавъ голову въ долонѣ и думавъ... Наливъ дрожачою рукою до килишка горѣвки, шелепнувъ за однимъ замахомъ, сховавъ знову тяжку голову въ долонѣ и думавъ дальше... Вѣдтакъ знову наливавъ, знову пивъ и все дальше думавъ... Де-хто зъ коршемныхъ гостей, ласый на дурничку, пробувавъ до нього присунути ся, завести зъ нимъ розмову, але гробарь Панько бувъ якось незвычайно похмурый, непривѣтний... Вѣнъ махнувъ лишь рукою, мовъ-бы хотѣвъ сказати: иди собѣ геть вѣдъ мене, вѣлаливый чоловіче! мене теперъ голова болять, я теперъ не маю охоты до розмовы... Такъ пересидѣвъ вѣнъ мовчки и передумавъ цѣлый вечеръ. При послѣднімъ килишку вѣнъ сумно покивавъ головою и зъ очей пустились ему слѣозы... Гей, гей! — закликавъ вѣнъ, вставъ зъ-за

стола и непевнымъ крокомъ пошкандибавъ до дверей, не сказавши нікому слова...

Старый гробарь Панько належава до тыхъ людей, що, якъ мають въ головѣ, а знайдуть ся на самогѣ, то самі до себе говорятъ. Такъ и теперъ, идучи дорогою повблѣнымъ, непевнымъ крокомъ, говоривъ вѣнъ самъ до себе, мовъ хотѣвъ собѣ надолжити за теб, що цѣлый вечѣръ пересидѣвъ въ коршнѣ мовчки. А говоривъ вѣнъ о тѣмъ, що ему найббльше лежало на серци.

...„Ну и годѣ его стримати вѣдъ той Бразиліи, бодай она запала ся! — говоривъ до себе гробарь Панько. — И побѣде бѣдний Ивасъ зъ жѣнкою и зъ дѣтьми, а я останусь тутъ самъ оденъ безъ роду, безъ фаміліи, мовъ той дубокъ у поля, а якъ умру, то не буде навѣтъ кому поховати, не буде кому навѣтъ заплакати, гей, гей, милый Боже! Надъ кождимъ чоловікомъ по смерти плачуть, а за мною ніхто навѣтъ одной слезы не уронить... Всѣ вымерли: братя, сестры, жѣнка, оставъ ся оденъ Ивасъ, та и той забрався зъ села въ чужій край, а мене самого покидае...“ И вѣнъ оперъ ся о плѣтъ та ставъ гѣрко плакати, вмыватись слезами... Выплакавшись доволѣ, пустивъ ся гробарь Панько въ дальшу дорогу... „А ось и мѣсяць вылѣзъ зъ-за хмары, — ставъ вѣнъ дальше говорити, задираючи до горы голову. — Ты думаешь, що я пьяный? що я не знаю, куды до дому? Не бѣй ся! хочъ я и выпивъ трохи зъ великого горя, то я ще до дому зайду, а ты, братчику, сиди собѣ за хмарою, коли тобѣ тамъ добре, не будь надто цѣкавый... Шкода Ивася, добрый зъ нього хлопецъ, и его жѣнки Марини такожь шкода, бо она, по правдѣ сказавши, ще лѣпша вѣдъ нього... Прийди, а она тебе заразъ прийме хлѣбомъ-солью, та ще й до дому що-небудь вихне... Нѣте, каже, дядьку, бо у васъ нема... Але

такожь уперта, го, го! Зовѣмъ не розумѣ ся на жѣночнхъ рѣчахъ... Вы, каже, дядьку, коли хочете говорити про ту Бразилію, то говорѣть зъ Иваномъ, а мене не мѣшайте до той справы, бо я его люблю и пѣйду зъ нимъ хочъ-бы на кѣнець свѣта... Моя неббжечка мала нишу натуру... неббжечка, бывало все мусѣла знати, до всего мусѣла вмѣшати ся, все на своѣмъ поставити... и аганьбити и посварити чоловіка умѣла... и якъ-бы такъ довше Панъ-Богъ бувъ позволивъ намъ вкупецъ жити, то она тее... и за гиру була-бъ узала чоловіка... Ехъ, то-то неббжечка була добра, якъ разъ для мене, але Господь Богъ розлучивъ, осаротивъ мене бѣдного... А Марина, тая вже цѣлкомъ ниша, та вже має цѣлкомъ ангельску душу... А дѣточки! Ахъ, вы мои маленькі! Чѣпляетесь до мене, якъ тѣ рѣпяшечки, коли до васъ прийду, лѣзете на колѣна и смикаете за вуса... И кого вы тамъ въ Бразиліи будете смикати за вуса?..." И старый знову розплакавъ ся...

Вже пѣвнѣ кукурѣкали, коли старый гробарь Панько Загуменный долѣзъ до дому, до своєї убогой хатини, и не розбираючись, кинувъ ся на свою нужденну постелю. И приснила ся ему страшена вѣйна, якої ще свѣтъ не видѣвъ... Тѣма-тѣмenna жовнѣрбовъ, таки нашихъ австрійскихъ: и пѣхота и кавалерія, що десь анѣ початку, анѣ кѣнца не видно всѣхъ тыхъ рѣгиментѣвъ. Гарматы гримають, що ажъ земля дрожить, порохъ смердитъ, куль свищуть, дымъ сонце закрыває, вѣйскова музика приграє коломыйки... А вѣяз самъ, Панько Загуменный, десь нѣбы генераль и комендирує цѣлою тою безчисленною армією.. По противнѣй сторонѣ стоить неприятель, а тымъ неприятелемъ, розумѣесь, нѣхто другій, лише корѣвнѣй бразилійцѣ, якѣсь давнѣй люде: зъ кѣньскими копытами, зъ пташачими головами... у

каждого бразилійця на локоть довгий дзюбъ, пѣдъ шиєю обвисле, червоне воле, а на тѣмю величезный когутячій гребѣнь... Бразилійць въ наибольшій розпуць боронять ся хоробро, ажъ копытами землю въ гору выкидають, але генераль Панько Загуменный все кличе до своихъ хлопцѣвъ: „фаеръ дзецъ!“ що ажъ ему въ горлѣ высыхае вѣдъ той коменды, а нашѣ стрѣляютъ, дуплятъ бразилійцѣвъ, кладуть покотомъ ворога въ червонымъ волема пѣдъ шиєю и зъ когутячимъ гребенемъ на тѣмю...

И коли рано гробарь Панько збгртый, змученый, зъ просохлымъ горломъ пробудивъ ся зб сну и прыгадавъ собѣ, що ему снило ся, то ажъ перохреставъ ся и плюнуувъ на ту погань.

— Ось и Бразилія! — пробормотавъ вѣнъ зъ обридженнямъ. — И чого тамъ пхати ся хрещеному чоловікови, коли тамъ така погань?...

III.

Иванови Загуменному такожь снила ся Бразилія и то неразъ, але она провиджувалась ему въ цѣлкомъ нишѣмъ свѣтлѣ — въ свѣтлѣ „райскѣмъ“... Ему провиджувалась красна, обширна хата зъ ганкомъ, зъ краснымъ обйстемъ а тамъ далѣ провиджувались широкополї ланы: оденъ ланъ золотомъ блискучою пшеницѣ, другїй ланъ филрючого жнта, третїй ланъ рѣжнои ярины, а тамъ далѣ зеленый лугъ, а тамъ далѣ зеленый лѣсъ, сочисте пасовиско, а на тѣмъ пасовиску пасуть ся товстї воли и коровы, брикають конї... Всео то нѣбы его власнѣсть, до котрой вѣнъ нѣбы прийшовъ легкимъ спѣсобомъ въ Бразилїю... Вѣнъ бувъ певный, що такъ имен-

но и мусить бути, бо-жь не даромъ заворушивъ ся народъ въ цѣломъ краю, не даромъ агенты, тѣ правдыи пріятели люду, присягають ся, на чѣмъ свѣтъ стоить, що въ Бразиліи правдыи рай, не даромъ интелігентна верства, тая, що жие въ хлопа и безъ хлопа не може обйти ся, спинае, якъ може, рухъ еміграційный... Тожъ и докладавъ вѣнъ вѣсѣхъ старанъ зб своен стороны, щобъ якъ найскорше дбетатись до той райской краины...

Зъ села Скороходѣвъ выбиравъ ся до Бразиліи лишь оденъ Иванъ Загуменный, ббльше нѣхто, бо село Скороходы помимо своен назвы вбдначаеть страшеною повблыностію и консервативностію, ну, и треба признати, що тымъ разомъ тая повблыбеть выйшла Скорохожанамъ якъ-разъ на добре... Взагалѣ населене того села пбдъ взглядомъ руху еміграційного можъ було подѣлити на три класы.

До першон класы належали, розумѣсь, богачѣ, котрі цѣлкою недовѣрчиво вбдносились до еміграціи, а вѣсь чудесий оповѣданя про Бразилію слухали, якъ звычайный байки.

До другои класы належали бѣднѣи и середно заможнѣи господарѣ. Тѣ люде не були-бъ вбдъ того, чтобы выбрати ся до Бразиліи и то зъ радои душѣ, однакжъ они вже занадто вбдначали ся вродженою повблыностію и недовѣрчивостію. Они хотѣли мати певнѣи, щобъ такъ сказати, намацальнѣи доказы про жите въ Бразиліи и про тамошнѣи обставины, а тутъ люде говорятъ рѣзно: однѣ кажуть, що тамъ добре, другѣи, що зле, ну и якъ тутъ рѣшити ся?...

Въ кбнци до третьои класы належали скорохожаньскѣи пролетарѣ: безземельнѣи халушники и бездомнѣи зарббники, котрі були готовѣи въ кождѣи хвилѣ йти не то до Бразиліи, але навѣтъ на самъ кбнець свѣта, бо

уже и въ пеклѣ, говорили они, не буде намъ горше. Тільки були они вже занадто бѣднїй, такъ бѣднїй, що не мали нічого, анѣ продати, анѣ промѣняти, щоби мати за що хочь до моря дѣстати ся зб своїми звичайно многочисленными рідинами. Та мимо того Бразилія не сходила имъ нѣ зъ устъ, нѣ зъ мысли и они зъ завистію поглядали на тыхъ, що опускали свбїй рбднїй край.

Иванъ Загуменнїй бувъ середно заможнїмъ господаремъ... Бувъ то молодой чоловікъ, тверезый, працьовитый, котрый рвавъ ся до поступу, до полѣпшеня своєї долѣ. Бувъ то чоловікъ зъ „чутемъ“, ще добре вбдчувавъ цѣльнїй тягарь хлопском долѣ, а не видѣвъ дороги, якъ тому зарадити. Въ надежитый способъ ужитый и усвѣдомлений мбгъ вбнѣ принести велику помбчь въ праць надъ пбддвиженемъ народу зъ темноты и оспалосты и навѣтъ стати вѣщуномъ лучшом долѣ для Скороходбвъ... Въ своѣй запальчivosti давъ ся вбнѣ легко отуманити брехунамъ-агентамъ, бо-жь своимъ хлопскимъ розумомъ приишовъ вбнѣ легко до заключена, що справдѣ и цѣлкомъ лбгично можнїй сего свѣта, якъ не менше люде, що жиють зъ промыслу и зъ урядбвъ, мусять стримувати робочїй варбдъ передъ загальнїмъ виходомъ зъ краю, бо щб они вартї безъ народа, безъ робочихъ рукъ? И тогдѣ вбнѣ еще зъ тымъ ббольшою завзятостію, мовъ на злбсть комусь незнаному, готовивъ ся въ дорегу до Бразилїи...

На-разѣ всѣ его заходы въ тбмъ взглядѣ ограничались на безнастанну бѣганину. Нимъ опанувала якась незвычайна нервовбсть, якась горячка, такъ що вбнѣ не мбгъ всидѣти въ своѣй хатѣ. Всею ему було немиле: и хата и оббїсте и огородъ зъ садочкомъ и цѣле село и поле, котре. якъ и другї поля, того року цѣлкомъ

не зародило и замѣсть веселити око хлѣбороба спѣлымъ колосемъ, червонѣло вѣдъ дикого маку и куклю, якъ кровава рѣчка... Вѣнъ на все глядѣвъ зъ якимсь обридженемъ и пытавъ себе: коли вже придетъ той часъ, щобы то все покниути, щобы того всего позбутися?... Вѣнъ наибльше, бо майже що-дня бѣгавъ до сусѣдно-го, близького села Петрушкова, зъ вѣдки выбиралось до Бразилїи ажъ дваццать родинъ. Тамъ вѣнъ радивъ ся зб своими товаришами будучои подорожи и долѣ, тамъ вѣнъ заохочувавъ другихъ до вытревалости и неподатливости въ разѣ повзятѣмъ плянѣ и самъ набиравъ духа и запалу... Крѣмъ того бѣгавъ вѣнъ вѣдъ часу до часу на третє село до субъ агента, якогось вѣдставного громадского писаря, котрый тримавъ въ своихъ рукахъ рухъ емиграційный на цѣлу околицю. Той субъ-агентъ провадивъ переписку зъ головною агентурою въ Удине въ Италиї, на его руки приходили зъ-вѣдтамъ шїфкарты зъ грубого жовтого паперу и всякїя потрібнїи информаціи. Вѣнъ провадивъ такожъ оживлену переписку зб „щирымъ Русниомъ“, котрый деколи навѣтъ приѣздивъ вкрадькомъ до его дому, а тогдѣ своими оповѣданями про Бразилїю, а особливо критикою нашои несчастливои Галилеї и еї нужденныхъ обставинъ впроваджувавъ въ шалъ, въ правдиву бѣсноватбсть всѣхъ охочихъ до емиграціи. Въ домѣ субъ-агента було все глѣбно вѣдъ народа, каждый зъ его людей мавъ до нього якесь дѣло, а Иванови Загуменному ходило головно о то, щобы довѣдати ся, чи не пришла вже для нього шїфкарта, на котру вѣнъ вже давно пбславъ завдатокъ, бо безъ шїфкарты годѣ було продавати хату и поле... Такъ вѣнъ радивъ навѣтъ самъ „щирый Русниъ“...

IV.

Вкбиди прийшла шіфкарта...

— Маринно, вдемо! — закликавъ рабботію Иванъ, коли вернувъ одного дня до дому зъ дорогоцѣнною картою въ рудѣ и на радощахъ обнявъ жѣнку та ставъ ен цѣлувати.

Жѣницѣ перейшли мурашки по цѣлбмъ тѣлѣ... Она, по правдѣ сказавши, цѣлкомъ не одушевляла ся тою Бразилією; але она була тихон вдачѣ, любила свого чоловіка цѣлымъ серцемъ, черезъ що легко далась ему переконати и цѣлкомъ не противилась его замѣрамъ. „Те буде, що Богъ дасть! — рѣшила она въ своѣй головѣ, — а може оно тамъ и справдѣ лучше буде“... и зъ резигнацією отѣжувала тон хвилѣ, коли їй прийдесъ разъ на все попрацати ся зъ рѣдкимъ селомъ... Однакъ завсѣгды бажала она въ своѣй душѣ, щобъ та хвиля прийшла якъ найпбѣнѣйше, а коли-бъ та хвиля и цѣлкомъ не прийшла, то и тогдѣ не ребила-бъ она собѣ зъ того нѣчого...

А тутъ Иванъ каже: вдемо! Бѣднѣй жѣницѣ стало передъ очима цѣле ен дотеперѣшние жите, всѣ радости и смутки, якихъ она дѣбнала въ своѣй власнѣй хатѣ, а тутъ наразъ все тое треба покидати, и село и хату, та вандрувати кудысь геть, Богъ знае, куды... Она стала плакати...

— Ты плачешъ? — закликавъ здивований Иванъ. — И за чимъ ты плачешъ, дурна бабо? За тою бѣдою, за тими недостатками, що ихъ маемо незадовго покинути?... Ось поглянь на нашѣ дѣти! Що мы имъ лишимо по нашѣй головѣ? Чимъ они будуть? Дѣдами! А тамъ внаша рѣчь, тамъ широко, тамъ просторо, а вже добре

розвѣдавъ ся... А зрештою, — додавъ вѣтъ, — якъ хочешъ плакати, то плачь, колись за те будешъ смѣяти ся...

Розумѣ ся, жѣнка довго не плакала, она скоро прийшла до себе и погодилась зъ обставинами.

— А коли-жь мы властиве ѣдемо? — спытала она несмѣливо Ивана. Она такъ бажала, щобы та хвиля вѣдѣзду наступила якъ найпбгнѣйше...

Може за двѣ недѣлѣ, може за мѣсяць, — вѣдповѣвъ Иванъ, — сего ще напевно не знати, на се прийде до насъ повѣдомлене...

— А багато жъ тыхъ людей выбирае ся въ дорогу?

Она вже неразъ чула вѣдъ свого чоловіка, що людей до Бразиліи выбирае ся страхъ багато, та она все ще допытувала ся про сю рѣчь, щобы хочъ тымъ себе потѣшити, що не поѣде сама...

— Ты пытаешъ, чи багато? — закликавъ Иванъ. — Тьма-тьмуца, тысячѣ народа! не бѣй ся, будемъ мати товаришѣвъ багато, не вкучить ся дорога...

Пѣсля тон розмовы зъ Иваномъ Маріяна стала смутна и вже бѣльше не прийшла до веселости — нѣколи...

Маючи шіфарту въ рукахъ, ставъ Иванъ Загуменний продавати свое добро. Та зъ тымъ дѣломъ не мавъ вѣтъ багато клопоту; купцѣ нашли ся, таки скорохожаньскій господарѣ. Самъ вѣйтъ купивъ у Ивана Загуменного два морія що найлѣпшого поля, а решту купили другі... Одень сусѣдъ, на имя Павло Човганюкъ, купивъ хату зъ огородомъ для свого сына. Та тутъ при продажі хаты, тон рѣднои хаты, въ котрѣи Иванъ народивъ ся и выросъ, обгорнувъ его на хвилю якійсь жалъ и мовъ непрошений гѣсть веравъ ся до его сердца сумнѣвъ въ цѣлу бразилійску справу. Се бу-

ли вправдѣ лише хвилеві почуваня, котрі жаднымъ способомъ не могли знищити Ивановыхъ замѣрѣвъ, але завсѣгды и они лишили по собѣ якийсь слѣдъ въ по-студованю Ивана Загуменного... Именно продавъ вѣнъ хату своему сусѣдови не на вѣки, але на вымову. „А ну-жь, — сказавъ вѣнъ, — прижене мене доля назадъ до своего села, менше зъ тымъ, чи богатимъ, чи бѣд-нымъ, бо рѣвно може бути, а тогдѣ де менѣ подѣти ся, якъ не до своей хаты?“... И вѣнъ иъ то продавъ, иъ то вынаймивъ хату своему сусѣдови зъ тою умовою, що коли вѣнъ, Иванъ Загуменный, не верне до пятохъ лѣтъ, то Павло Човганюкъ має решту грошей прислати ему до Бразиліи, а въ разѣ, коли вѣнъ верне, тогдѣ має вѣнъ Павлови звернути безъ проценту побрані грошѣ и взяти хату назадъ въ свое посѣданє... Купецъ бувъ розумный и проворный чоловікъ и не робивъ со-бѣ нѣчого зъ той ключки; протнвно, вѣнъ бувъ зъ нею въ душѣ радъ. Именно вѣнъ заключивъ въ свойй голо-вѣ, що Иванъ Загуменный вже не верне до дому, а то-гдѣ и решты умовленої заплаты не побачить, хіба ажъ на Сафатовій долині, а коли-бъ навѣть вернувъ, то бу-де вѣнъ тогдѣ дѣдомъ безъ одного крейцара и буде му-стѣвъ вдоводити ся якимъ-будь додаткомъ...

Взагалѣ Иванъ Загуменный продавъ свѣй мастокъ дешево, бо цѣна землѣ того року дуже упала, все-жь таки збравъ вѣнъ кѣлька сотокъ, за котрі можна бу-ло забрати „до воды“, а навѣть въ Бразиліи загоспо-даруватись...

V.

А часъ не йшовъ, часъ летѣвъ крилами...

Заледви опоравъ ся Иванъ Загуменный якъ слѣдъ зб всѣми приготованями до подорожи, ажъ тутъ надбйшла вѣстка, що вже пора вхати; що на той и той день мѣсяца жовтня 1895 р. треба бути у Львовѣ; що тамъ буде вже чекати на транспортѣ выходцѣвъ „щирый Русинь“, котрый ихъ возьме въ свою опѣку и повезе дальше, ажъ „до воды“, не зъ якои иншой причины, але такъ изъ щирого сердца, изъ чоловіколюбивости, щобы бѣднымъ краянамъ не стала ся жадна кривда на дорозѣ.

— Ну, слава тобѣ Господи, що вже надбйшовъ той часъ! — заклинавъ Иванъ Загуменный, — бо ажъ те-перъ я певный того, що вду...

Вбнѣ постановивъ розстати ся зъ сусѣдами, зб знакомыми и взагалѣ зъ цѣлымъ селомъ въ якъ най-приятѣйшій способѣ.

Отже въ самъ день выѣду (вбнѣ мавъ до зедѣ-ницѣ вхати вечеромъ, щобы на ранокъ стати у Львовѣ) замовивъ вбнѣ въ церквѣ службу Богу зъ парастасомъ а по службѣ Божій запросивъ до себе сусѣдѣвъ и при-ятельѣвъ на пращальну гостину. Розумѣсь, гробарь дядько Павько бувъ у церквѣ и вже хто, якъ хто, але вбнѣ зъ певностію найщирѣйше моливъ ся на интенцію свого братанича и его жѣвки, а въ хатѣ подчасъ обѣ-ду дядько Павько, якъ оденъ зъ найстаршихъ людей и членъ родини, сидѣвъ за столомъ на самбмъ почетибмъ мѣсци. Гостина була гамбрна, Иванъ Загуменный ходивъ помежи гостями вбдѣ одного до другого, кожного ча-стувавъ, кожного припрошувавъ:

— Ъжте, пийте, гостенькй любй, бо вже ббльше, здавсь, не побачимось на сьмь свьть.

А гость вли, пили та желали Иванови всего добра, якъ звьчайно при такихъ оказйяхъ дьвсь.

— А дай-же вамъ Боже здорovia, и вамъ и вашбй жьниць и вашимъ дьтамъ, та кобы-сьте щасливо заьхали тамъ, куды задумуете, — говоривъ оденъ гбеть, тримаючи килишокъ въ рукахъ.

— Дай Боже, щобъ вы тамъ въ Бразилйи забогатыли и зъ землй и зъ воды и росы небеснои, такъ якъ нашъ дьдичь, — говоривъ другй гбеть зъ пьднесенымъ до горы килишкомъ.

— Що нашъ дьдичь! — замьтивъ на се третй зъ гурту, до котрого мавъ по черзъ пьйти килишокъ, — вашъ дьдичь — дьдъ, лише на зверхъ блищить... Дай Боже, щобъ вы тамъ забогатыли, якъ якй царокъ!

На лицы Ивана Загуменного пребывалось зворушене и якась байдужна гордбеть... „Ось вы всь добрй люде, — здавалось, думавъ Иванъ, — але вы дурнй плосколобы, бракъ у васъ вьдваги... И адыхаєте вы въ тыхъ вашихъ Скороходахъ, а не можете вьдвэжитись на якйсь смьлявий крокъ. Бьднй вы, добрй люде!“...

При обьдъ велась розмова выключно про Бразилйю. Гость повтаряли за порядкомъ всь байки и дива, якй чували про той край. Дехто навьтъ жартувавъ, дехто смьявъ ся, а всь разомъ просили Ивана, щобъ вьнъ самъ подавъ имъ правдиву вьдомбеть про Бразилйю.

— Напишьте, Иване, пьсьмо, якъ тьлько тамъ заьдете и розглянетесь, и опишьте все докладно: що то за край, якй тамъ порядки, по кьлько землй дають и чи добра земля, а тогдъ мы все, якъ насъ тутъ видите, посунемо до васъ, якъ въ дымъ... Не бьйте ся, ще мы либонь побачимось, ще в надья...

Иванъ Загуменный, розумѣсь, обѣцявъ своимъ крайнамъ подати жадані вѣдомости.

Жѣнки такожь гаморили, щebetали до Ивановей Марины, та вжэ они були якось занадто поважнїи и обтирали нишкомъ слезы зъ очей.

Лишь оденъ дядько Панько не вѣдзывавъ ся нѣ до кого. Вѣнъ нѣчого не робивъ, лишь ѣвъ, пивъ и плакавъ, а вкѣнци такъ розжаливъ ся, якъ мала дитина. Навѣтъ самъ Иванъ Загуменный уважавъ за потрѣбне потѣшити своего дядька...

— Дядьку, — промовивъ вѣнъ зворушенымъ голосомъ, — чого вы плачете, якъ за вмерлымъ? Я-жь прецѣнь живой... Але знаете, дядьку, що? — додавъ вѣнъ по короткомъ намыслѣ. — Ось менѣ пришла до головы хороша думка: коли я загосподаруюсь въ Бразилію, тогдѣ всьму васъ до себе... пришло вамъ грошѣ на дорогу, вы приѣдете до насъ та й будемо разомъ... Добре?...

Але дядько цѣлкомъ не утѣшивъ ся тою мовою.

— Сыну мѣй любый, Ивасю, — сказавъ вѣнъ сумно, хитаючи головою. — Най тобѣ тамъ Богъ допомагае якъ найлѣпше, а я вже таки лишу ся тутъ самъ оденъ, якъ палець, безъ роду и плоду... А коли менѣ приѣде пора ѣхати до Бразиліи, то я повѣду, але не до тоя, що ты менѣ кажешь... Мене чекае, сыну, Бразилія за церквою, мѣжь небѣцями, зъ-вѣдки вже нема воротя...

Потѣмъ вѣнъ вставъ зъ за стола и ставъ въ-останне бавитись зъ Ивановыми дѣтьми, зб своими внуками якъ вѣнъ ихъ называвъ. Вѣнъ бравъ ихъ на руки одно по другомъ и голубивъ, а дѣти, якъ звычайно, смикали его за довгїи, свїи вуса. Але тымъ разомъ дядько Панько не тѣшивъ ся тымъ пустованемъ дѣтей; вѣнъ сумно приглядавъ ся ихъ кругленькимъ, пухнатымъ личкамъ

и сѣрымъ оченятамъ, мовь бы хотѣвъ зѣ-вѣдтамъ вычтати, яка доля ихъ чекае, тамъ въ далекой чужинѣ...

VI.

Цѣлый день було гамбрно въ домѣ Ивана Загуменного. Однѣи гостѣ вѣдходили, другѣ приходили, каждый хотѣвъ еще разѣ побачитисѣ зѣ Иваномъ та замѣнити зѣ нимъ хочѣ кѣлька слѣвъ. А пѣдѣ вечѣрѣ зѣбратасѣ така сила народу, що не то вѣ татѣ, але навѣтъ на подвѣрѣ не долетѣла-бѣ голка до землѣ. Вѣдницѣ завѣхала фѣра запряжена парою баскихъ коней, котру давѣ самѣ вѣйтѣ, щобѣ вѣдвезти Ивана до зельзницѣ, а люде зѣ тяжкимъ трудомъ розступили сѣ на досѣтъ вузкимъ подвѣрѣ.

Наступила зворушаюча хвиля вѣфѣду, розлуки. Ивановѣ Марина зѣ мокрыми вѣдѣ слѣзѣмъ лицами и запугана въ кожухѣ сѣла перша на фѣру та стала обмощувати и обтулювати свои дѣти, а Иванѣ Загуменный ще разѣ пѣйшовѣ межи люде, зѣ всѣми прощавѣ сѣ, однимъ подававѣ руку, зѣ другимъ цѣлувавѣ сѣ въ лице. Жѣвки на видѣ заплаканой Марины стали собѣ заводити, а дядько Панько вже не плакавѣ, а по просту рѣвѣвъ, якѣ мала дитина. Навѣтъ самому Иванови Загуменному тиснулисѣ до очей слѣзѣ, але вѣдѣ запанувавѣ надѣ собою. Вѣдѣ ставѣ на фѣрѣ, зѣдѣйнявѣ шапку зѣ головы и поклонивѣ сѣ на всѣ стороны.

— Люде добрѣ, приятелѣ, кумы, сусѣды! — закликавѣ вѣдѣ пѣднесеннымъ и дрожащимъ вѣдѣ зворушеня голосомъ та потрясаючи шапкою, — будьте здоровѣ! Може я часомъ кого образивѣ, або скривдивѣ, то простѣтъ менѣ грѣшному !..

— Будьте здорові! Щасливон вамъ дороги! — загуло въ товпѣ, мовь въ улюю...

Вбѣтбѣзъ наймитъ ударивъ конѣ батогомъ и вбѣзъ покотивъ ся на передѣ, на улюцю. Заносилось на довшу слоту, небо було покрьте оловяными хмарами и ставъ росита дробненѣй дощкѣ, мовь крбѣзъ сито. Було холодно... Однакѣ мимо того нѣхто зъ людей не йшовъ до дому, фѣра фхала поволи, а цѣла громада проводила Ивана Загуменного, нѣбы якого владыку, вдовжь улицями, ажъ геть за село, на поле... За селомъ ще разъ фѣра зупинилась, Иванъ Загуменный ще разъ ставъ на фѣрѣ и ще разъ вѣзъ шапкою въ руцѣ розклонивъ ся на всѣ боки, заплакана Марина ще разъ оглянулася до своихъ людей... Втѣмъ дядько Панько пбдбѣгъ до фѣры, крикнувъ зъ великого жалю якимсь несамовитымъ голосомъ, потбмъ впавъ на землю и ставъ вымахувати ногами... Люде въ останне загули: Будьте здорові! щасливон вамъ дороги!.. Вбѣникъ сѣпнувъ важками, свеснувъ батогомъ конямъ надъ ухами и крикнувъ: вѣо-о! Конѣ рушили зъ копыта и выходцѣ щезли въ темрявѣ сумерку.

Теперь всѣ, що проводили выходцѣвъ, пустились въ дорогу до дому. Дядька Панька взяло двоухъ хлопбѣзъ за руки и поставили на ноги, а третій пбдвѣзъ шапку, що лежала на землѣ, и вложивъ дядькови на голову, насунувши ей ажъ геть на уха. Дядько Панько въ наслѣдокъ цѣлоденного зворуженя страшенно ослабѣ, такъ, що двоухъ хлопбѣзъ мусѣло его провадити за-пбдѣ нахи.

По дорогѣ громада нѣ про що ббльше не говорила, лишь про Ивана Загуменного.

Однѣ хвалили его за смѣливбсть, особливо тѣ, що купили вбдѣ нѣого поле и уважали се за честь для себе,

що прецѣнь и нхъ громада не лишилась по заду другихъ и выехала одну родину до Бразиліи.

— Або то шо? — говорили они. — Скороходи мають бути гбрші вѣдъ другихъ сълъ?

Другі, именно тѣ, що мали замѣръ пбнѣвшіе и собѣ пбйти Ивановымъ слѣдомъ, теперь тѣшили ся въ душѣ, що вбнъ вже разъ выбравъ ся въ дорогу.

— Най мо вбнъ намъ нацпше, — говорили они, — та донесе по ширбѣ правдѣ, якъ обо тамъ е въ тѣхъ Бразиліи, тогдѣ мы всѣ дамо драда за Ивановѣ, що ажъ закуритъ ся...

Осббною громадею йшли сѣльскій пролетарі... Тѣ ацѣ не хвалили Ивана Загуменного, ацѣ не тѣшились по причинѣ его выѣзду; они по просту завидовали его долѣ.

— А я все казавъ, що у того Ивана Загуменного штудерна голова, — говоривъ грубымъ басовымъ голосомъ Микола Довгань, высокій, трохи пригербленный хлопцше и такіи сухой, мовь-бы вбнъ вѣдъ трохъ дивѣвъ иѣчого не тѣвъ, — а яеже, штудерна голова! Думавъ, думавъ, ходивъ межн людьми, ходивъ, ажъ ось тобѣ взявъ и поѣхавъ...

— А я вамъ кажу, товаришѣ, — пбдхопивъ Муханѣ Наконечный, присадковатый человекъ зъ опухлымъ и дурноватымъ лицемъ, и не знать чога погрозивъ при тыхъ словахъ своимъ товаришамъ кулакомъ, — а я вамъ кажу, що вбнъ гараздъ зробивъ. Тамъ вбнъ тобѣ разъ запауѣ! Богачъ буде, сто морибѣвъ поля захопнѣтъ, въ нього до того голова! Гей, гей, милый Боже!

— А намъ тутъ либонь судилось загнати! — закликавъ злѣсно Сидѣръ Нетяга, маленькій, сухенькій человекъ. — Най чортъ возьме таку долю!

— Знаете, хлопцѣ, що я придумаваъ? — закликавъ
Библиотека кайнамен. повѣстей. Томъ LXII.

нагло Михань Наконечный. — Я таки не всиджу! (Вбнз ставъ и показавъ своимъ товаришамъ рухомъ цѣлого тѣла, якъ вбнз не всидать.) Не всиджу товаришѣ! Возьму и пѣшки пбйду ажъ до самого моря, а тамъ кажутъ, перевозятъ даромъ и годуютъ такожь даромъ...

— Що ты говоришь, дураку? — замѣтивъ на се Никола Довгань. — А жѣвка, а семеро дѣтей, що? Хѣба ихъ покинешъ? Чи-сь сказивъ ся, чоловіче?

— Я не кажу, що покину, але...

И всѣ розсмѣяли ся голоснымъ реготомъ.

Середь такихъ и тымъ подббныхъ розмовъ прийшли всѣ до села; де-хто завертавъ до дому, де-хто ишовъ дальше.

Тѣ, що вели за-пбдъ паха дядька Панькѣ, хотѣли завернути въ ббчну улличку, тамъ де стояла его хатина.

Але старый тому спротививъ ся.

— Нѣ, онъ тамъ ведѣть мене, голубчики! — промовивъ вбнз жалбснымъ голосомъ и показавъ рукою на коршму.

— Добре, дядьку! — закликали проводирѣ, — ходѣмъ до коршмы, вы тамъ, дядьку, вбдпбчнете, на-берете силы.

Того вечера було въ коршмѣ людей ббльше, якъ звичайно, бо всѣ мусѣли поговорити еще разъ про ту велику новину, яка зайшла въ ихъ громадѣ, то есть про выѣздъ Ивана Загуменного.

Дядька Панькѣ посадили за столомъ и стали потѣшати. Але дядько замѣсть розвеселити ся, еще ббльше засмутивъ ся, звѣсивъ голову на груди и плакавъ.

— Нема вже въ мене родины, — постарявъ вбнз все ту саму пѣсню, — самъ я оденъ на свѣтѣ, якъ падець, нема до кого прихилити ся старому...

— Не сумуйте, дядьку! — промовивъ до нього оденъ чоловікъ. — Иванови тамъ буде добре, а що-до родини, то вы тымъ не журѣть ся... Ось мы всѣ ваша родина! Гей, Мошку, дай но дядькови пѣкватирокъ! Напийте ся, дядьку, зъ моихъ рукъ!

Дядько выпивъ и тяжко збтхнувъ.

— Або то я гбршій вѣдъ тебе? — заклинавъ другій чоловікъ. — Напийте ся, дядьку, ще и зъ моихъ рукъ. Мы всѣ ваша родина!

Взагалъ того вечера всѣ старали ся потѣшити дядька Панька и оденъ на передъ другого частували его на потѣху. А дядько не вдказувавъ ся, лишъ пивъ зъ горя до послѣднои краплѣ и вкбнци пришло до того, що его не можна було навѣть за-пѣдъ пахи запровадити до дому, але треба було нести за голову и за ноги.

VII.

Старый гробарь Панько Загуменный такъ зажурился своимъ опущенемъ и самотностію, що цѣлый тыждень нѣ на крокъ не выходивъ зб свои убогой хатини. Вбнѣ нѣ про що ббльше не думавъ, лишъ про своихъ дорогихъ выходцѣвъ, про се, що зъ ними ббдными дѣе ся тамъ десь въ далекой дорожѣ... Вбнѣ такъ перейнявъ ся тою думкою, що ему навѣть придавало ся, наче-бъ вбнѣ тутъ десь недалеко коло себе чувъ ихъ голоса... Осѣнный вѣтеръ шибавъ докола его хатини, а въ шумъ вѣтру, здавалось ему, наче-бъ вбнѣ чувъ голоса своего братавчя и его жѣнки, котрѣ въ найббльшой розпущѣ кличуть до нього: „Дядьку! ратуйте, мы тепимось, гинемъ!“... Доць бивъ о его вбконця и ото

ему здаець, що ітбы пукае Иванъ: „Дядьку, водчннѣты!“... Переставъ на хвилю доць нѣти и взяло ся десь цѣле стадо горобцѣвъ на перелазѣ передъ его хатиною и цѣлрѣнькають они всѣ нараат, ажъ заливаюць ся... И въ тѣмъ гаморѣ горобцѣвъ прочуваець старому гробарени веселый регѣтъ Ивановыхъ дѣтей, его внукѣвъ И чого они такъ регочуть ся? Неразъ зрываець ся вѣнъ середъ ноци зб свои постелѣ, бігавъ по хатнѣ, заглядавъ до вѣкна, молвѣвъ ся...

Вѣнъ ажъ змарѣвъ зъ той великои гывоты и здавалось, еще бѣльше постарѣвъ ся, посивѣвъ...

Се певно, коли-бъ у Паныка Загуменного були пѣдъту пору грошѣ, то вѣнъ не сидѣвъ-бы въ хатнѣ, а пивѣ-бы зъ той великои туги и днємъ и нѣчыю, такъ якъ колнсь за молодыхъ дѣтъ, коли то смерть змела у него за однымъ замахомъ молоду жѣнку разомъ зъ дитиною. Але теперь вѣнъ бувъ цѣлкомъ бѣднѣй, такъ що неразъ не мавъ навѣтъ що въ ротъ вложити...

Правда, вѣнъ и теперь думавъ собѣ: „Ехъ, не вытримаю! возьму, продамъ хатину зъ огородцемъ та й най ся дѣе воля Бога!... А потѣмъ вшию собѣ торбы та й махну въ свѣтъ за грѣхи покутувати“... Однакъ теперь вѣнъ не бувъ молодой, а старый, и старый мавъ розумъ и завсѣгды по такихъ спокуюсныхъ думкахъ приходила ему до головы розвага... Ей, Паныку! старый, май розумъ, не будь дитиною! — думавъ вѣнъ дальше, — ты хату шавуй, бо хата — то найважнѣйша рѣчь... Яка-бъ тебе и не захопила хуртовина на дорозѣ, а ты шморгъ до власной хаты и сядишь собѣ, вѣкномъ на двѣръ выгладашь и нѣхто не мае права выгнати тебе зъ твоеи власной садыбы. А що ся тычить торбѣвъ, то и такъ ще не знати, чи ты собѣ коли ихъ не вшиєшь, але и тогдѣ своя хата здаець ся, хочъ она и старенька

и мохомъ поросла... И огородъ такожь шануй, бо хочь вѣнъ и невеличкій, але все-таки зъ року на рѣкъ родить бараболъ, а бараболъ — то грунтъ“...

Такъ пересидѣвъ, то перележавъ гробарь Панько цѣлый тыждень въ своѣй хатинѣ, а вѣщици выйшовъ на свѣтъ, межн люде.

Дивна рѣчь! Хочь неразъ и якъ тяжкій ударъ спаде на чоловѣка, хочь неразъ и якъ великій турботи стануть точити его сердце, то все-таки чоловѣкъ, хочь и якъ слабый, а прецѣнь мае въ собѣ на стѣлько силн, що вѣнъ перебуде все противности и выходитъ зъ нихъ побѣдоносно. Часъ, кажемо, то найлучшій лѣкаръ! Перейде певный протягъ часу и чоловѣкъ выходитъ изъ своего нещастя, мовъ те выпалене въ огни и выкуте тяжкимъ молотомъ зелѣзо, еще бѣльше загартованный... Ото гляди... а вѣнъ вже поводи и забуває свое нещасте, вѣнъ вже стае до новой борбы зъ житемъ, вѣнъ вже перестаетъ журитись, его очи, зъ котрыхъ недавно капали слезы, зачинають ясно и смѣливо дивити ся на свѣтъ божий, его уста, котрѣ недавно выкривлявъ плачь, зачинають усмѣхати ся... Лишь дуже маленьке в число людей, котрѣ въ тяжкѣй прыводѣ тратятъ рѣвновагу и упадають... Але гробарь Панько до такихъ людей не належавъ. Вѣнъ мужно перенѣвъ розлуку зъ своими ближайшими и одноклассниками рѣдвяками, полюбивъ знову жить, знайшовъ навѣтъ нового пріятеля, до кетрого пріялпъ цѣлымъ сердцемъ ..

VIII.

Старый гробарь Панько Загуменный бувъ такимъ чоловѣкомъ, що мусѣвъ когось любить, такъ любить,

щобы за нимъ ажъ душѣ не чути. Въ той способѣ любивъ вѣнъ своего братанича Ивана, его жѣнку и дѣти, але коли братаничъ Иванъ выбравъ ся зъ села и то безъ надѣи повороту, тогдѣ старый гробарь мусѣвъ вышукати когось нишого, щобъ на нього перенести свою любовь. Такой новый предметъ своен особливои любви знайшовъ вѣнъ въ особѣ скорохожаньского дяка Ониська... Правда, вѣнъ вже давнѣйше неразъ заходивъ на дяковку и переживъ тамъ не одну приемну хвилю, бо на цѣлѣ Скороходы лишъ оденъ дякъ читавъ газеты и занимавъ ся политикою на ширшій розмѣры, т. е. зъ особливои перенятѣмъ читавъ газетнѣи статѣ о рѣзныхъ политичныхъ переворотахъ на свѣтѣ, о рѣзныхъ политичныхъ шахрайствахъ, о рѣзныхъ замахахъ, о вѣйнахъ и т. п., а вѣдтакъ, коли хто бувъ цѣкавый его слухати, всео тое оповѣдавъ зъ власными додатками и замѣтками.

Правда, гробарь Панько вже вѣдъ давна почувавъ симпатію до дяка Ониська, але полюбивъ его цѣлымъ сердцемъ доперва тогдѣ, коли лишивъ ся круглымъ сиротою на бѣлѣмъ свѣтѣ...

Тутъ треба замѣтити, що дякъ Онисько такожь бувъ старый чоловікъ, ббльше-менше въ тыхъ самыхъ лѣтахъ, що гробарь Панько, и мешкавъ въ дяковцѣ безъ жадной родины, самъ оденъ, мовъ чернець. Бувъ такожь бѣднѣи, живъ зъ дяковской капанины и зъ зерна, котре ему громада зъ кождымъ рокомъ чимъ разъ скупѣйше удѣляла... Та вѣнъ бувъ на се рѣвнодушнѣи, вѣнъ навѣтъ не дбавъ о се, чи давъ ему хто належну мѣрку, чи нѣ... Мовлявъ — и такъ дожию мѣжь вами своего вѣку... За те все его любили и казали: нема то, якъ нашъ дякъ Онисько!.. Бувъ се дякъ старомъ даты. Кождого дня досвѣта ходивъ на приходство чистити

своему парохви чоботы и реверенду, а за ту услугу дб-
стававъ що-дня теплу страву. Решту дня, ажъ геть да-
леко въ нбчь, занимавъ ся выключно читаньмъ церков-
ныхъ книгъ и газетъ, котрї або самъ передплачувавъ,
або по перечитаню дбстававъ вѣдъ своего пароха. Бувъ
чоловѣкъ смирный, тверезый и цѣлкомъ вдоволеный
своею долею...

Коли гробарь Панько першїй разъ по своѣмъ осн-
роченю пустивъ ся до дяковки, тогдѣ мавъ вѣнь силь-
ный замѣръ довѣдати ся: що пишуть газеты про нена-
вистну Бразилїю та про бѣдныхъ выходцѣвъ.

Якъ-разъ, коли вѣнь ввѣйшовъ до дяковки, заставъ
дяка Ониська за столомъ зъ окулярами на носѣ и зъ
величезною газетою въ рукахъ. Дякъ Онисько бувъ
такъ затоплений въ читаню, що навѣть не чувъ, якъ
дверь вѣдчинилась и хтось ввѣйшовъ до его хаты, а на
повитане своего гостя не моргнувъ навѣть вусомъ. До-
перва коли гробарь Панько взявъ осторожно двома
пальцами за кѣничикъ газеты и легко нею зашелестѣвъ,
ажъ тогдѣ дякъ вѣдѣрвавъ ся вѣдъ читаня и звернувъ
на нього свои окуляры.

— Що такъ цѣкаво читаете, ресентый? — спытавъ
гробарь Панько. — Що тамъ нового въ свѣтѣ чувати?

— Що чувати? — вѣдповѣвъ дякъ зъ таемничимъ
и нѣбы заляканымъ выразомъ лица. — Бѣда! На вѣйну
заносить ся, ось що чувати!

— Що вы кажете?

— Аякже, ѣй Богу! На островѣ Кретѣ клетотить,
въ Грециі клетотить, въ Болгаріи клетотить...

— Клетотить, кажете?!

— Аякже, якъ въ горшку. А Москаль (тутъ дякъ
прижмуривъ одно око, щобы своему лицу надати еще
бѣльше таемничїй выразъ), а Москаль сидить и чекае

хвиля, щобы тамъ зробити ладъ... Ну, вже ажъ теперъ набере поганинъ Турокъ по штанахъ, я вамъ кажу...

— Турокъ, кажете? — спытавъ зацікавлений гробарь Панько, — а щожъ тутъ має робити Турокъ?

— Чекайте, я вамъ все розкажу за порядкомъ, — сказавъ дякъ Онисько, відкладаючи на бокъ газету. И вбѣз ставъ пояснити своему гостеви, о скільки сягали его географічні и політичні вѣдомости, положене краѣвъ, о котрыхъ мова, ихъ взаимній водношеня, ихъ стремленя...

— Крета — обяснявъ дякъ Онисько — то есть Крета, такий островъ, облитый доволока водою, на томъ островѣ Турки рѣжуть християнъ Грековъ; а християне бунтують ся и хотять выбити ся на волю... Греція, то есть Греція, такий край християнскій, що въ нѣмъ все говорятъ по „гречески“, навѣтъ малі дѣти, а Греки, обстають за своимн одноплемѣнниками зъ Креты и нѣмъ помагають... А Болгарія то есть такожь такий край християнскій, що въ нѣмъ все говорятъ по болгарски и ввѣдтамъ походять болгарскій гласы, котра у насъ въ церквѣ спѣвають ся... А Болгаре такожь мають ще непокбиченій рахунки зъ Туркомъ и чекають толькы оказіи, щобы на нього піднести кня... Вкбци Туреччина, то такий край, що тамъ все говорятъ по турецки, такиимъ языкомъ, що его навѣтъ самъ сатана не второпав... Та й ще мусите знати, що то край поганскій. Турки, бачте, вѣрують въ якогось нечистивого Махамета, а въ ихъ божицяхъ голо, якъ на долонѣ, лише въ кождѣй божицѣ на самѣмъ виднѣмъ мѣсци вносять розбиті штаны вѣбы того Махамета, а дуриі Турки бѣуть передъ тыми штанами поклонч, хвауть до нихъ рачки и цѣлуютъ ихъ — знаете де? — въ саму матику. Ось, що то е турецка вѣра!... (Гробарь Панько плю-

вувъ въ ббкѣ). А тѣ всѣ христiянскiй народы — об-
яснявъ дальше дякъ Онисью, — хотять Турка побити
и выгнати его до чорта въ зубы...

И тутъ жежи обома стариками розпочалась ин-
тересна розмова въ справѣ грядучої вѣины на балкань-
скбмъ пѣвостровѣ и тягнулася ажъ до пѣзної ночи.
Гробарь Панько цѣлкомъ забувъ про Бразилiю... що
ему теперъ до Бразилiи? Вѣиъ теперъ розбиравъ въ
дякомъ Онисьюмъ далеко важкѣйше пытане... Разу-
мѣсь, они оба були завятуцими ворогами Турка — по-
ганина, а великими приятелями христiянскихъ наро-
дбвъ, а особливо Грекбвъ.

— Але все я таки трохи бою ся, — замѣтивъ гро-
барь Панько, — бо въ газеты виходить, що та Туре-
щина, то таки великiй край, а тыхъ бѣдакбвъ Грекбвъ
бмалъ...

Але дякъ Онисьюко пбдибсь до горы палець правом
руки и ставъ нимъ кивати въ воздухъ, а заразомъ по-
кручувати головою и таемничо усмѣхати ся.

— А Москаль що? — сказавъ вѣиъ по хвиль. —
Думаєте, Москаль буде тихо сидѣти? Тажъ Москаль то
найстрашнѣйшiй ворогъ Туреччины! Вѣиъ чекає лишъ
першого выстрѣлу, а якъ потбмъ сунѣ зб своимъ вѣи-
скомъ, то въ Турка лишъ порохъ закурить ся...

— А най-же его!

— Петъ! Мы лишъ тихо сидѣмъ и чекаймо, що
зъ того дальше буде!...

И т. д. и т. д. и т. д.

IX.

Коли гробарь Панько побанимъ вечеромъ вѣдохидъ до дому, сказавъ до нього дякъ Онисько зъ вдоволенымъ лицемъ :

— Ну и що жъ? Правда, поговорили-сьмо собѣ хорошо? Ну, прийдѣть завтра, а зновъ собѣ поговоримо... Що маєте дома робити? Молотити рѣвно не маєте що, а поговорити любенько зъ старымъ приятелемъ не зашкодить. Ну, що-жъ, прийдете?

— Прийду! — вѣдповѣвъ гробарь Панько и якъ-разъ въ тѣй хвилѣ вѣнъ полюбивъ цѣлою душею дяка Ониська. Вѣнъ вѣдерывъ въ ньому наразъ такъ велику ученость, такъ великій розумъ, такъ великій змыслъ політичний, а при тѣмъ такъ добре серце, що ему годъ було не полюбити дяка Ониська.

„Ось чоловікъ! — думавъ вѣнъ собѣ по дорозѣ, — ось дякъ Онисько! И вѣнъ называе себе моимъ приятелемъ!... Ну, приятелю, прийду, прийду, не бѣй ся...“

И вѣдъ того часу ставъ гробарь Панько майже що дня ходити на дякѣвку до свого приятеля. За кождымъ разомъ, коли вѣнъ зближавъ ся до дякѣвки, ему було такъ любо коло серця, мовъ-бы вѣнъ бувъ певный, що его тамъ чекае якась незвычайна радѣсть, а коли вѣдчинявъ дверѣ дякѣвки, то ему ажъ серце сильнѣйше билось... Зъ своєї сторони дякъ Онисько витавъ его завсѣгды зъ сѣяючимъ лицемъ. Рѣчь вѣдома: старѣсть не любить самоты, старѣсть любить мати коло себе живу душу, любить побалакати... И здавсь, якъ-разъ вѣдчуване тои спѣльнои потреби спроваджувало до себе обохъ тыхъ старикѣвъ и вытворило межи ними зъ часомъ щирю приязнь. Они стали назѣтъ говорити оденъ

до другого „куме“, хочъ жаднои дитины разомъ до хресту не тримали.

— Ану, куме, Ониську, перечитайте но газету, що тамъ нового у свѣтъ чувати?

И кумъ Онисько закладавъ окуляры на нбозъ и читавъ, а потѣмъ оба говорили о тѣмъ, що читали, довго, широко, а часъ сходивъ приємно, мило...

Але дякъ Онисько не читавъ лишъ одиѣ газеты. Вбнѣ мавъ побожный звичай що-дня читати св. Письмо поволи, уважно, голосно, якъ казавъ „для возвышенія духа“. И читавъ вбнѣ знаменито, незвычайно... Насампередъ читавъ слабымъ, ледво чутнымъ голосомъ, выговляючи wyraзно кожде слово и кождый наголосъ, вбдтакъ постепенно пбдносивъ голосъ чимъ-разъ выше и выше, чимъ-разъ ббльше одушевлявъ ся тымъ, що читавъ, а вкбнци не читавъ, а щобъ такъ сказати, гримѣвъ громомъ, ажъ вбкна звенѣли; на его блѣдыхъ лицахъ выступали червоной плямы, зъ очей сыпались искры, однимъ словомъ: „возвышавъ духъ“...

Гробарь Панько, хочъ и не розумѣвъ церковного языка, однакъ завсѣгды слухавъ читаня св. Письма зъ напруженою увагою. Вбнѣ звычайно складавъ руки, мовъ до молитвы, и прямо дививъ ся въ Ониськовѣ уста, нѣбы слѣднѣ ихъ порушена, нѣбы отфѣчававъ, що зъ тыхъ устъ выйде щось незвычайного, н. пр. вылетитъ якась пташка, выгляне Ониськова душа и назадъ сховась. Те саме одушевлене якимсь дивнымъ способомъ ему такожь удѣлялось и его уста зачинали поне-вббно рухатись, въ очахъ ставали слѣзы, а коли до его уха долѣтали зрозумѣлѣ для нього слова, такѣ якъ: Богъ, Господь, Христосъ, сердце мое и т. и., тогдѣ вбнѣ прижмуриувавъ очи, а на его устахъ появлялась якась блаженна усмѣшка. Якѣ почуваня переходили

въ душѣ гробаря Панька пѣдчасъ такого читаня, Богъ его знае, однакъ завогды, здасеь, не буди тѣ почуваня прикрѣ, а противно, приемнѣ и то дуже...

Неравъ прийдесеь чоловѣкови чти въ краснѣй, веснянѣй день, якъ шемрае потѣчокъ... Потѣчокъ, одягненѣй въ зелену траву и въ рѣви барвие вѣля, мчить сея собѣ по камничикахъ въ даль и все шепче слова якошеь незрозумѣлон бесѣды, и хочѣ чоловѣкъ не розумѣе тон бесѣды, мимо того слухае ея зъ напруженою увагою, бо кожде „слово“ говѣ кого потѣчка падае чоловѣкови на саме серце, топить сея на ньому и родивасеь солодкимъ медомъ тамъ десеь въ самѣй глубинѣй душѣ чоловѣка, а чоловѣкъ все слухае и слухае и думае собѣ: ахъ, якъ тутъ мило въ тѣмъ мѣсци, кодо того потѣчка!... Може бути, що подобнѣй почуваня переходили и въ душѣ гробаря Панька, коли вѣнъ слухавъ, якъ дякъ Онисеько читавъ св. Писеьмо — „возвысшавъ духъ“...

Скѣнчивши читане св. Писеьма, дякъ Онисеько сидѣвъ звичайно якѣсь часъ мовчки въ тихѣй задумѣ, а тогдѣ и гробарь Панько не мавъ смѣлвости до нього заговорити, вѣнъ лишѣ споглядавъ побожно и зъ якимсеь подивомъ на своего приятеля... Дперва згодомъ зачинавъ дякъ Онисеько щосъ говорити и оповѣдавъ звичайно якѣсь духовнѣй истѣриѣ зѣ Старого або Нового завѣту, дуже цѣкавиѣ для гробаря Панька. Часомъ зверталасеь бесѣда несподѣвано на якесеь фѣлзофѣчне пытане... На прикладъ гробарь Панько пытавъ своего приятеля:

— Чи то правда, куме, що земля стоить на великѣй рыбѣ?

На таке пытане дякъ Онисеько крутивъ головою и усмѣхавъ сея зѣ спѣвчутемъ.

— То неправда, куме, — відповідавъ вѣнъ, — земля стоить сама въ собѣ у воздухахъ, а тримає єї Духъ божій...

И зъ такого короткого pytania выходили неразъ довгій розмовы, дотыкаючі рѣзныхъ загадокъ цѣломъ вселенной. Розумѣсь, въ такихъ розмовахъ гадка дяка Ониська була все горою, а гробарь Панько все ббльше переконувавъ ся о тѣмъ, якій вѣнъ маленькій въ порѣвнаню до свого великого приятеля, и зъ тымъ ббльшимъ запаломъ подивлявъ, можна сказати, обожавъ его...

Одванъ для нього було за мало лишъ въ душѣ о-божати свого приятеля, вѣнъ мустьєвъ свои почуваня удѣлити другимъ людямъ. И якъ колись величавъ вѣнъ передъ цѣлымъ селомъ свого братаннча Ивана, такъ само теперь ходивъ по селѣ и передъ кождымъ, зъ нимъ ему довелось зайти въ розмову, величавъ дяка Ониська... „Нема то, якъ нашъ дякъ Онисько, — говоривъ вѣнъ, — то тобѣ голова, то тобѣ розумъ! Вѣнъ знає навѣтъ, на чѣмъ земля стоить, все знає! Що те-перѣшній дяки, молодики? Смѣта! Мимрить оденъ зъ другимъ щось пѣдъ носомъ, мимрить, иббы читає, и Богъ знає, що вѣнъ читає... А якъ дякъ Онисько роз-ложитъ книгу и зачне читати, то вже варто послухати... Читає, валить, якъ цѣномъ рѣже!...“

Прийшло навѣтъ до того, що вѣнъ въ деякихъ привычкахъ и уподобаняхъ ставъ наслѣдувати дяка Ониська.

Дякъ Онисько не пизъ жадныхъ горячихъ напит-ковъ: анѣ горѣвки, анѣ араку, анѣ навѣтъ пива, бо тѣ напитки, говоривъ вѣнъ, палять внутрениости чоловѣка и вкорочують житя... За те мавъ вѣнъ великій потягъ до красныхъ рѣчей, а найлюбѣйшимъ напиткомъ бувъ у нього квасъ зъ огребѣвъ. Не багато минуло часу, а

гробарь Панько и собі перейнявъ ся цѣлкомъ тымъ поглядомъ на напитки, вѣнъ залюбки попивавъ огбрковий квасъ, знаходивъ его цѣлкомъ смачнымъ и навѣтъ дивувавъ ся, длячого вѣнъ давнѣйше не впавъ на ту гадку, що квасъ зъ огбрковъ — те найздоровшій напитокъ. И коли ему лучилось часомъ бути въ якѣсь кумпаніи, де пили горѣвку, або пиво, то вѣнъ руками и ногами вдпекувавъ ся вдѣ тыхъ напоївъ... „Горѣвка и пиво, говоривъ вѣнъ, налять внутрѣнности чоловѣка и вкочують жита, але коли бъ вы менѣ дали н. пр. огбркового квасу, то я радо наю ся...“

Дальше дякъ Онисько пбсла старосвѣтского звичаю стригъ собі голову овечими стисками гладко при самѣй шкбрѣ, лишъ на самѣмъ вершку головы лишавъ довгу чуприну и розчѣсувавъ ея на всѣ стороны. Вѣнъ казавъ, що такъ здоровше, бо легше на годову... Гробарь Панько носивъ буйну повыкручувану чуприну, але зъ часомъ и вѣнъ ставъ собі гладко стричи потылицю и тѣмя такъ, якъ дякъ Онисько, и неразъ оба робили собі взаимно ту прислугу.

Вѣдци дякъ Онисько гладко выстригавъ собі бороду и валички, лишъ на пѣдбородку запускавъ собі довгій, прямо въ долину спадаючій зарѣстъ, а гробарь Панько и собі вереставъ голити ся бритвою, лишъ обстригавъ зарѣстъ ножицями, а пѣдбородка не рухавъ, мовлявъ, най росте, щобы було такъ, якъ у дяка Ониська.

И коли они оба сидѣли часомъ въ лѣтѣ на приспѣ передъ дякѣвкою и грѣючись на сонци розмовляли любенько, тогдѣ неодавъ, що переходивъ улицю, подумавъ собі: Ось, сидять два старушки, якъ голубы сивенькї, якъ два братчики рѣдненькї!

Щасливо сходявъ часъ для гробаря Панька... Те часте вѣнъ завдячувавъ въ головній мѣрѣ своему приятелеви и неравъ говоривъ до нього :

— Куме Ониську! я мовь на ново на свѣтъ народивъ ся, ксли ставъ зъ вами тримати кумпанію...

А дякъ Онисько вѣдповѣдавъ звычайно на таку бесѣду :

— Дай намъ Господи Боже, прожити ще якій рочокъ!... И менѣ добре разомъ зъ вами, бо маю до кого промовити слово, маю зъ кимъ дивити ся на свѣтъ Божій... „Се что добро или что красно, еже жити братіи вкупу!“ додававъ вѣнъ пѣднесенымъ голосомъ и зъ пѣднесенымъ до горы пальцемъ.

А гробарь Панько повторавъ : „браты вкупу“ — и зъ захватомъ глядѣвъ въ очи своего приятеля.

Розумѣсь, вѣнъ не забувъ про своихъ кривякъвъ, що выбрались до Бразиліи, вѣнъ ихъ неравъ згадувавъ, а деколи и розмовлявъ про нихъ зъ дякомъ Ониськомъ. Однакъ вѣнъ вже цѣлкомъ успокоивъ ся и погодивъ ся зб своєю долею... Вѣнъ бажавъ лишъ одного : щобы якъ найскорше отримати листъ вѣдъ братанича Ивана та довѣдатсь, якъ ему поводити ся тамъ за моремъ. Але не тѣлько гробарь Панько, цѣле село зъ нетерпеливостію очѣкувало вѣдомости вѣдъ Ивана Загуменного, бо-жь вѣнъ прецѣнь обѣцявъ написати и донести по правдѣ, якъ тамъ въ Бразиліи и чи варто тамъ ѣхати... Однакъ споро уплыло часу, закимъ прийшла перша вѣдомбсть зъ Бразиліи и то якась мутна, непевна...

X.

Перша вѣдомѣсть. Въ Скороходахъ вже стали тратити всю надѣю на листъ вѣдь Ивана Загуменного и навѣть про саму Бразилію стали вже чимъ разъ менше говорити.. Ажъ тутъ въ осень реку 1896 розбѣшлась одного дня по селѣ вѣстка, що прийшовъ зъ Бразиліа листъ. Вправдѣ той листъ не бувъ вѣдь Ивана Загуменного, але вѣдь якогось нашого бразилійця зъ Петрушкова, однакъ въ Скороходахъ люде нѣ про що бѣльше не говорили, лишъ про той листъ.. Говорили именно, що той листъ выдирають зъ Петрушковѣ зъ рукъ до рукъ и читають въ нѣмъ правдивѣ чудеса. Кажуть, що тамъ въ Бразиліа нашѣ люде оплывають въ добрѣ, кождый, хте выйшовъ зъ дому нуждаремъ, ставъ тамъ богачемъ: має поле, лѣсъ, пасовиско, обѣйте, а Иванъ Загуменный поставивъ собѣ хату зъ якогось такого, якъ кровь, червоного дерева, зъ такого дерева, що въ насѣ и на лѣкѣ не знайшовъ бы такого дерева, а якъ-бы и знайшовъ, то продававъ-бы его на фунты, таке дороге...

Ся вѣстка про Ивана Загуменного зробила въ Скороходахъ страшенне вражене.

— Чи то правда, що Иванъ Загуменный поставивъ собѣ хату зъ червоного дерева? — пытали себе Скорохожане при кождѣй стрѣчѣ.

— А вже-жъ правда! Такъ стоить написано въ листѣ, що прийшовъ зъ Бразиліа. Чому бѣ не мала бути правда? Якъ кровь, таке червоне дерево!

— А най-же его опанує! Бери тобѣ и ставъ хату зъ червоного дерева! То вже разъ штуку втявѣ!

— На те вѣнъ Иванъ Загуменный! Штудерна голова, ще зъ малку!

Въ той способъ говорили и дивувались все люде въ Скороходахъ, а незадовго заворушилось цѣле село ѣхати до Бразиліи, навѣтъ богачѣ стали надумуватись, стали вагатись...

Однакъ той запалъ до еміграціи дуже скоро пригасъ и замѣнявъ ся въ загалне невдоволене, навѣтъ въ злѣсть...

Люде метнулись до агентѣвъ, однакъ не знайшли нѣкого, хто-бъ занявъ ся ихъ справою, бо одній агентъ сидѣли по арештахъ, а другій вѣдиравлиал людеи нѣ зъ чимъ, казали, що до Бразиліи нашихъ людеи вже не приймають...

— Ось, яки мы дураки! — говорили Скорохожане, — треба намъ було йти, коли йшли другі... А то мы спустились на Ивана Загуменного, а тому злѣдѣви и не въ думцѣ було до насъ писати. Вѣнъ волѣвъ будувати собѣ хату зъ червоного дерева...

Тѣшились лишь одній скорохожаньскій пролетарѣ.

— Добре имъ такъ! — говорили они, смѣючись въ кулакъ. — Коли мы не можемо ѣхати до Бразиліи, найже и бѣгачѣ дома сидятъ и разомъ зъ нами бѣдуютъ.

Старого гробаря Паляка тая вѣдомѣсть такожь зворушила и зацѣкавила. Вѣнъ пѣйшовъ одного дня до Петрушкова, щобы самому переконатись, чи правда се, що люде говорятъ.

На жалъ однакожь вѣнъ не вдоволивъ свои цѣкавости... Вѣнъ збѣйшовъ село вздовжь и впоперекъ, та нѣгде не напытавъ листу зъ Бразиліи... Ему всюды казали, що листъ бувъ и его читали, але де вѣнъ теперь той листъ, Богъ его знае, бо его выдерали зъ рукъ дорукъ...

Библиотека найзнамен. повѣстей. Томъ LXII.

— И якъ-жежъ тамъ людямъ въ Бразиліи? — пытавъ гробарь Панько.

— Та кажуть що добре, — вѣдповѣдали ему всюды.

— А чи то правда, що Иванъ Загуменный выставивъ собѣ въ Бразиліи хату зъ червоного дерева?

— Аякже! Стоить въ листѣ написано, що ктось тамъ выставивъ собѣ хату зъ червоного дерева, але чи то Иванъ Загуменный, чи хто другій, того вже собѣ не пригадуємо.

Гробарь Панько вернувъ назадъ до дому безъ жадной певной вѣдомости и ще того самого дня вечеромъ рѣшили они оба зъ дякомъ Ониськомъ, що на свѣтѣ рѣжно може бути. . . Може навѣть бути, що нашимъ людямъ въ Бразиліи справдѣ добре, та що якъ-разъ для того Иванъ Загуменный може не спѣшити ся писати до свого дядька, а може внѣ навѣть до сего степеня спаношивъ ся, що уважае нише свои чести писати до бѣдного дядька гробаря. Вебо есть можливе.

XI.

Друга вѣдомбеть. — Мешканцямъ Скороходѣвъ довгій часъ не могло збѣйти зъ ума, якъ мѣгъ Иванъ Загуменный поставити собѣ хату зъ червоного дерева, и нхъ фантазія напружала всѣ свои силы, щоби собѣ уявити, якъ може выглядати хата зъ червоного дерева, а жаль до злющон долѣ, котра нхъ не вырвала зъ дому разомъ зъ Иваномъ Загуменнымъ, бувъ такъ великій, що навѣть друга вѣдомбеть зъ Бразиліи, цѣлкомъ вѣдмѣнна вѣдъ першон, не могла того жалю злагодити. Именно на веснѣ року 1897 прийшовъ другій листъ зъ Бразиліи, такожъ до Петрушкова вѣдъ одного

молодого, письменного и всѣмъ навѣтъ въ Скороходахъ званого чоловіка, котрый цѣлкомъ иначе малювавъ положеє нашихъ людей въ Бразиліи, анѣжь листъ пене-редный.

„Люде добрі! рѣдники, сусѣды и всѣ знакомі! — писавъ вѣнъ мѣжь иншимъ въ тоиѣ правдивон розпуки. — Вы цѣлкомъ не бануйте за Бразилію, бо тутъ бѣда ще гбрша, якъ у васъ. Бо закимъ мы дѣстали ся до тои проклятои Бразиліи, то на дорозѣ вымерло нашихъ дѣтей бблша половина, а коли мы прибули до Бразиліи, то тутъ и старихъ вымерло на таку страшну слаббсть, на жовту препасницю, видимо-невидимо. А насъ, тыхъ, що лишили ся при житю, загнали въ такі лѣсы и дебри, що тутъ навѣтъ сонця не видно. Каждому водмѣрили пайку такого лѣса, та й на: корчуй, або здыхай собѣ, якъ песь. А мы ходимо, дивимось на той лѣсъ, та й проклинаємо ту годну, що въ нѣй мы покинули свое рѣдне село. Бо то такіи лѣсы, якъ стѣна, що его анѣ сокирою врубати, анѣ пилою врѣзати, анѣ зубами вгрызати... И гнємо мы тутъ, марно пропадаємо... Зъ каждого чоловіка тѣлько що снасть, бо хлѣба мы тутъ не то що не нюхали, але и въ очи не видѣли и Богъ знає, чи коли побачимо. А годуємоь мы тутъ, якъ тѣ свинѣ, такимъ паскудствомъ, на яке-бъ вы не хотѣли навѣтъ подивити ся, а насъ зновъ ѣдять воши и блохи (такі, що въ земли выводять ся и кусаютъ, мовъ огнемъ печуть), комарѣ и ниша погань, о якѣй вы не маєте найменшого понятя... Люде добрі! Дякуйте Богу, що вы сидите дома, тамъ, де ваші дѣды сидѣли, бо ваша бѣда напротивъ нащон може уважати ся ще гараздоь... А коли-бъ вамъ хто хваливъ Бразилію, то вы ему наплюйте въ очи. Навѣтъ листамъ тымъ, що приходять зъ Бразиліи и захвалють тутешніи порядки, не вѣрте... Бо тутъ е та-

нѣ писарѣ, що за грошѣ вѣдъ агентѣвъ навмысне баламутятъ нашихъ непьющихъ людей. Ты ему, такому злодѣви писареву кажи писати: черно, а вѣдъ злодѣй пише: бѣло... Але я той листъ пишу власною рукою, а вы его перечитайте, та й берѣть зъ нього науку, та й ще пбшлѣть его до нашихъ рускихъ газетъ, най его выдрукують. Най всѣ нашѣ люде знаютъ зъ того власноручного листу, якій тутъ гараздъ въ Бразиліи“...

Ся друга вѣдомбеть скоро прийшла до Скороходѣвъ, але тутъ нѣхто не хотѣвъ їй повѣрити, противно: ся друга вѣдомбеть замѣсть успокоити Скорохожанъ, еще ихъ ббльше розъярила...

— Бреше, якъ цесъ! — говорили одні Скорохожане. — Вѣдъ самъ баламутить и хоче насъ баламутити, але мы не дурні ему повѣрити!

— Злодѣй, зрадники! — выкрикували другі. — Мы ихъ просили, якъ добрыхъ, щобы до насъ заразъ написали, а они замѣсть писати, ставили собѣ хаты зъ червоного дерева, а теперъ ще насъ на глумъ выставляють. Чортъ бы ихъ побравъ!

— Але якъ нашъ Ивасъ Загуменный зарывъ ся въ мышачу дѣру, — говорили треті, — анѣ словомъ не пише, а присягавъ ся, на чбмъ свѣтъ стоить, що заразъ напише. Ну, и вѣръ тутъ кому на свѣтъ!...

Старый гробарь Панько принявъ ту вѣдомбеть спокббно. Все на свѣтъ можливе, — рѣшили они оба зъ дякомъ Ониськомъ, — можливо навѣть, що нашимъ людамъ въ Бразиліи! добре та що всѣ заиспокоючї вѣсти суть справдѣ фальшивї... А коли-бъ навѣть було але, — рѣшивъ дякъ Онисько, — то чи можемо мы подати яку-будь помбчъ нашимъ бѣднымъ людамъ? Отъ, най ними тамъ Господъ Богъ опѣкуе ся, тай годѣ! Впрочемъ зъ Креты, зъ Греціи и зъ Туреччины прихо-

дали такъ цѣкаві вѣдомости, що о Бразиліи не було часу навѣть думати, не то говорити. Та й ще дякъ Онисько вѣдь якогось часу мовь воды набравъ въ губу, и нѣчого не читавъ анѣ словомъ не гадувавъ о Бразиліи передъ своимъ приятелемъ, а коли часомъ гробарь Панько спытавъ его: — Куме Ониську, а не пишуть тамъ що о бразилійскѣмъ краю та о нашихъ бѣдныхъ людяхъ? — то дякъ Онисько навѣть не занкнувшись, вѣдповѣдавъ: — Нѣчого не пишуть, куме! — хочъ въ газетѣ выразно стояла выдрукувана двѣга статья о Бразиліи. — А гробарь Панько замѣчавъ на те, понохуючи табаку: — Ну, то може имъ и добре въ тѣй Бразиліи, коли газеты нѣчого не пишуть...

XII.

Третя вѣдомѣсть. Газеты чимъ разъ обльше писали про незавидну долю нашихъ выходцѣвъ въ Бразиліи, наводили навѣть випадки, що декотрі люде вертають навѣть назадъ до дому. Въ Скороходахъ не знавъ нѣхто про сѣ газетнѣ вѣдомости и всѣ по давному нарѣкали на свою долю и валили горы на бразилійцѣвъ за те, що до нихъ завчасу нѣчого не написали...

Ажь тутъ въ осени року 1897 розбйшла ся нагло вѣсть, що до Петрушкова привели чупасомъ одного бразилійця, котрого въ Скороходахъ всѣ добре знали. Бувъ то богачъ, що продавъ цѣлый свѣй маєтокъ и якъ всѣ загально утримували, лише „зъ роскоши“ выбравъ ся до Бразиліи, та й ще жѣнку взявъ зъ собою майже силомбцю, бо жѣнка хотѣла лишитись дома у замужной дочки... А теперь той богачъ вернувъ до

дому чистимъ дѣдомъ, жѣнки не привѣзъ, бо она, якъ казавъ, умерла въ Бразиліи на жовту пропасницю.

Зъ початку въ Скороходахъ не хотѣли вѣри, що се правда.

— Се не може бути! — говорили одні.

— Якъ не може бути? — говорили другі. — Мы видѣли бразилійця на власні очи, мы зъ нимъ говорили. Чудеса оповѣдає, пбійдѣть, та послушайте...

И Скороходжане стали ходити цѣлыми процесіями до Петрушкова слухати чудесъ о Бразиліи.

А старый бразилієць, колишній богачъ, оповѣдавъ цѣлыми днями о тѣмъ, що вбнъ перебувъ, чего зазнавъ, що видѣвъ, ажъ ему въ горлѣ высыхало.

— Людонькове! — говоривъ вбнъ, — ось ще значить Бразилія! Погляньте на мене, а вже будете знати, що то за край и яке тамъ добро. Недавно бувъ я господарь на цѣле село, а теперъ дѣдъ. А такихъ дѣдбвъ, якъ я, ходить тамъ въ Бразиліи по-надъ моремъ цѣлыми сотнями и плачуть и руки ломлять и коли-бъ такъ не море, то они всѣ вертали-бъ пѣшки до дому, а якъ бы такъ шнефъ за дурно хотѣли перевозити нашихъ людей, то незабаромъ було-бъ у насъ тблько дѣдвъ, що вы не могли-бъ вбдѣ нихъ оббгнати ся...

— А чи не могли-бъ вы менѣ де-що сказати про Ивана Загумениго? — спытавъ гробарь Пилько, котрый такожъ бувъ мѣжъ слухачами.

— Про Ивана Загумениго? Чому нѣ? Скажу все, що знаю, — вбдповѣвъ старый бразилієць. — Иванъ Загумений зб всѣхъ людей либомъ найбѣдѣйшій и найнесчастливѣйшій. Ось, що я вамъ скажу... Мы зъ нимъ ѣхали на одній шнефъ, на дорозѣ ему померли дѣти що до ноги, а въ Бразиліи и жѣнка умерла на жовту пропасницю, такъ само, якъ моя, най зъ Богомъ

спочивае, аякже! Мы зъ нимъ кватирували въ однихъ баракахъ, я вѣсь видѣвъ, въ моихъ очахъ вмерла Иванова Марина, а вѣнь хирнячнско тѣ-то вже лементувавъ, тѣ-то вже товкѣ о стѣну головою, най Господь боронить. А що вже потѣмъ стало ся зъ Ивановъ Загуменнымъ, то я вже не знаю, бо я пѣйшовъ на колыонн, а вѣнь десь щезъ менѣ зъ очей. Здаесь, що вѣнь наймивъ ся до кавы, а въ такѣмъ разѣ ледво чи вѣнь жне ще на свѣтѣ, бо або згнучувъ вѣдъ спеки, або втѣкъ и згнучувъ де въ лѣсахъ, або не удалось втѣчи и дѣставъ кулю въ лобъ...

Старый бразиліецъ оповѣдавъ дальше „чудеса“, але гробарь Панько вже его не слухавъ. Ся вѣсть про братаиича Ивана ударила его мовъ громомъ. Вѣнь перепхавъ ся крѣзь товпу слухачѣвъ и пустивъ ся до дому, до своей хатны слабымъ, непевнымъ крокомъ. Тутъ вѣнь кинувъ ся на свою постелю и заливъ ся слѣзами

.

Ся третя вѣдомбсть зробила цѣлковитый переворотъ въ розпаленыхъ головахъ Скорохожанъ. Они скоро прийшли до того переконаня, що на цѣлбмъ свѣтѣ нема такъ розумныхъ людей, якъ въ Скороходахъ. Они по просту були горді на свѣй розумъ, на свою осторожнѣсть и провикливѣсть.

Де небудь здыблесь двоухъ Скорохожанъ, чи то въ коршмѣ (тамъ здыбались они найчастѣйше), чи на улици, чи въ моли, такъ заразы и давай выхвалявати свѣй розумъ. Отъ н. пр. здыбилось двоухъ господарѣвъ, Гриць и Василь, и заразы хвалять свѣй розумъ.

— А я казавъ, що та Бразилія, то щось непевне!
— каже Гриць Скорохожанинъ до Василя, хитро усмѣхаючись.

— Або я що, не казавъ? Не чули-сьте? Не спытавши броду, не лъав у воду! — вѣдказавъ Василь Скорохожанинъ, такожь хитро усмѣхуючись.

— Ну, вже то Богомъ а правдою сказавши, Господь Богъ не покупишь розуму нашимъ Скорохожанамъ, — каже Гриць, той самъ, що недавно кричавъ, що въ Скороходахъ самі дураки.

— Аякже, — замѣчае на те Василь. — Тѣлько людей зъ рѣжныхъ сѣлъ дало ся збаламутити рѣжнимъ пройдисѣтамъ и теперь трублять въ кулакъ, а мы собѣ сидимо въ своихъ Скороходахъ.

— Лишь оденъ Иванъ Загумевный наробивъ намъ трохи встыду. Але-жь бо то й дуракъ, язь пень.

— Або то я ему не казавъ: Ивасю, май розумъ, не будь такій похопный до томъ Бразиліи... А вѣнь що на те сказавъ? Не знаєте?

— Чому не знаю!

Навѣтъ найбѣднѣйшій пролетарь, тѣ, що перше мало що не плакали за Бразилію, и тѣ гордили ся своимъ розумомъ и навѣтъ оповѣдали рѣжній исторіи о тѣмъ, якъ то ихъ нѣбы намовляли якійсь агенты до еміграціи.

— Кажу вамъ, — говоривъ Микола Довгань грубымъ басовымъ голосомъ, — що и мене намовлявъ якійсь панокъ до Бразиліи. Каже: я за тебе и за жѣнку и за дѣти заплачу дорогу вѣдъ самыхъ Скороходбѣвъ ажъ до Бразиліи, а тамъ будешъ паномъ... А я, знаєте, що ему на те сказавъ? — Микола Довгань повторивъ, що вѣнь сказавъ панкови, и всѣ, що его слухали, выбухнули голоснымъ реготомъ.

— А я зновъ, — оповѣдавъ сухорлявий Сидѣрь Нетяга, — здыбавъ ся разъ зъ якимсь молоденькимъ паничемъ на дорогѣ... Приступае до мене той паничъ

та й каже: Вы либонь бѣднѣй чоловѣкъ, то може вы мали бѣ охоту выѣхати до Бразилїи. За васъ, каже той паничъ, заплатати дорогу, а якъ масте жѣвнуку, то и за жѣвнуку и за дѣти, — и такъ вже многа на мене той паничъ дивить ся... А я нѣчого, лишь слухаю, бо я все маю той звичай, що мовлявъ той: всѣхъ слухай, а свбї розумъ май, якже... А вбнѣ все дальше до мене чѣпляе ся: я, каже паничъ, справедливый Русинъ и вербую Русинбвѣ до Бразилїи, бо мы тамъ хочемо заложити руске „панство“. А я выслулавъ его, выслулавъ, та й кажу: Коли вы, паничу, справедливый Русинъ, то перекрестѣть ся по руски и змовте Отченашь... А вбнѣ знаете що на тее? Подививъ ся на мене, почухавъ ся въ голову та й пытае: Зѣ-вбдеи вы, чоловѣче? — А я кажу: зб Скороходбвѣ. — Ну, коли вы, каже паничъ, зб Скороходбвѣ, то нема що зѣ вами робити.. та й пбшовъ дальше...

— И не перекрестивъ ся по руски? — спытавъ хтось зѣ товцы.

— Нѣ, не перекрестивъ ся и Отченашу не сказавъ, видно не наша вѣра, видно, хитрець, — вбдповѣвъ Сидбръ Негяга, урадованыѣ, що ему вдалось такъ гладко збрехати.

Всѣ, що чули сѣ оповѣдана, знали въ душѣ, що то всьо выдумки, однакъ нѣхто не заперечавъ ихъ правды, бо тутъ ходило о честь и славу и о великій розумъ села Скороходбвѣ...

XIII.

Въ половинѣ марца року 1898 гробарь Панько занедужавъ и положивъ ся до постель въ свой убо-

гбй хатинь... До сього часу вбнъ правильно ходивъ черезъ цѣлу зиму до дядя Ониська нѣбы въ той цѣли, щобы по старому читати разомъ газеты и розмовляти о рѣзныхъ справахъ политичныхъ, однакъ на великій жаль дядя Онисько мавъ тон зимы мало потѣхи изъ своего старого приятеля. Гробарь Панько въ послѣднихъ часахъ якось страшно посоловѣвъ, опутивъ ся и здавалось, ставъ такъ бѣднымъ и безпомѣчнимъ старцемъ, що по просту жаль збиравъ на нього дивитись. Вбнъ навѣтъ переставъ стричи собѣ голову на способъ дядя Ониська и давъ волю своей чупринѣ, анѣ бороды не стригъ, якъ давнѣйше, лишъ запустивъ повный, бѣлый, старѣй зарбетъ... И коли часомъ дядя Онисько крѣзь окуляры зупинивъ свбй вѣбръ на своему приятелю, тогдѣ вдкрывавъ вбнъ на свое не мале здивованне, що у гробаря Панька и голова чогось безъ перестанку хитаецъ на сухой шиѣ и руки дрожать и навѣтъ пѣдошвы его чобѣтъ якось самѣ вѣдъ себе рѣвномерно ударяють о долѣвку и взагалѣ вбнъ цѣлый трясець мовъ той дѣдокъ, що ему вже минула сотка лѣтъ...

„То всео походить вѣдъ той несчастливон вѣдомости про долю Ивана Загуменного!“ — думавъ дядя Онисько и старавъ ся своего приятеля якъ-будь пѣдбадьорити, розвеселити...

— Куме Паньку, — говоривъ вбнъ, — то всео неправда, що люде говорятъ про вашого Иваса! Вбнъ жие въ Бразиліи зъ жѣнкою и зъ дѣтьми, а вы здайтесь на волю Божу та й не грѣзѣтъ ся...

На згадку про своего братанича и про Бразилію голова у старого гробаря зачинала звичайно такъ скоро хитати ся, мовъ на спружинахъ, а въ очахъ выступали слѣзы и скочувались одна по другѣй на борѣду.

— Неправда? кажете, неправда? — говоривъ вѣнъ, мовъ зъ просона, — кажете здатнось на волю Божу? Га, певно, що треба здатись на волю Божу...

Дякъ Онисько видѣвъ, що въ той спесобѣ годѣ розбити тугу свого приятеля и вѣнъ зачинавъ читати газеты та оповѣдати рѣзній подѣвъ зъ послѣднихъ часѣвъ... Гей, о чѣмъ то не мавъ теперь говорити дякъ Онисько! Передо всѣмъ ему не могла збѣйти зъ ума грецко-турецка вѣйна и вѣнъ не мѣгъ сього поняти, якъ та вѣйна, мовъ на перекаръ всѣмъ его ожиданамъ и обчисленямъ, могла такъ нещасно себичити ся для Грекѣвъ... И длячого Москаль не впавъ на Турка та не розвѣсь его на прахъ? Вѣнъ бувъ злий на Москаля и называвъ его попросту зрадникомъ... А тутъ мовъ на тее жъ, щобы було о чѣмъ говорити, выбухла вѣйна въ другѣй части свѣта на якѣйсъ Кубѣ, и Богъ знае, де та Куба и що то за край та Куба? Вѣнъ зъ запаломъ оповѣдавъ гробареви Панькови найцѣквѣйшій рѣчи, сказавъ навѣтъ, щобы ббльше зацѣквити своего приятеля, що то зъ певностію на тѣй Кубѣ виробляють тѣ цѣгара-кубаносы, котрыми паны на выборахъ частують хрунѣвъ, однако гробарь Панько, хочъ и слухавъ его бесѣды, але такъ якось обоятно, що здавалось, вѣнъ слухавъ, а о чѣмъ иншѣмъ думавъ... Дякъ Онисько перестане говорити або читаючи газету знизить голосъ и читавъ собѣ по-тихо, а гробарь Панько все слухавъ и кивавъ головою и рухавъ руками и рѣвнѣмѣрно стукавъ ногами о долбву... „Бѣда! — подумавъ собѣ дякъ Онисько, — ось цѣлкомъ збѣивъ ся старій зъ пантелику. И що менѣ тутъ робити? Зъ кимъ менѣ о такихъ важкихъ рѣчахъ говорити?“... Вѣнъ вѣдши цѣлкомъ переставъ старому гробареви читати и оповѣдати найновѣйшій вѣсти зъ широкого свѣта, однакъ гробарь Панько

все приходивъ на дякѣвку, все сѣдавъ на одиѣмъ мѣсци и постогнуючи гледѣвъ якимсь гушымъ поглядомъ впередъ себе, кивавъ головою, трясъ руками и стукавъ чобѣтми о долѣвку... Жаль було дивити ся на старого гробаря и дякови Ониськови выступали въ очахъ слѣзы... „Гей, на що ты збйшовъ, мѣй друже! — думавъ вбнѣ собѣ, — а якъ добре було зъ тобою давнѣйше говорити!“...

Лише тогдѣ, коли дякъ Онисько читавъ св. Письмо „для возвышенія духа“, гробарь Панько, здавалось немовъ выходивъ зб своихъ отупѣлости и оживавъ. Вбнѣ тогдѣ хрестивъ ся побожно, складавъ руки, якъ до молитвы, и рухаючи губами, слухавъ, а вѣдъ часу до часу зѣтхавъ тяжко зъ самой глубины душѣ, наче-бъ хотѣвъ позбути ся тягару, що его тамъ гнетє, и похилявъ глубоко голову, мовъ-бы хотѣвъ сказати: „Такъ есть, такъ именно має бути, якъ тамъ стоитъ написано!“...

Вбнѣ мавъ особливо потягъ до Псалтири и неразъ навѣтъ просивъ дяка Ониська, щобы перечитавъ що зъ той книги.

„Овъ, буде зъ тобою эле, бачу, коли тобѣ такъ пахне Псалтира!“ — думавъ собѣ дякъ Онисько, забираючись до читаня Псалтири.

А разъ гробарь Панько навѣтъ выступивъ зъ дивнымъ бажанемъ и не то, щобъ вбнѣ здивувавъ, але въ першѣй хвилѣ вбнѣ по просту налякавъ тымъ бажанемъ дяка Ониська.

— Куме Ониську! — промовивъ вбнѣ разъ зъ поважнымъ выразомъ лица, — чи не могли-бъ вы навчити мене читати?

— Читати?! — повторивъ дякъ Онисько. — А вамъ на що учити ся читати на старобѣт?

— Такъ... Я читавъ-бы собѣ Псалтиру, — въдповѣвъ гробарь Панько. — Часомъ, знаете, чоловікъ въ ночи пробудить ся, або по просту не може заснути, а думки звичайно приходять невеселі. А коли-бъ у мене подъ подушкою лежала Псалтира, такъ якъ у васъ, то засвѣтивъ-бы лѣхтарню и читавъ-бы...

Дякови Онисьмови выдалось въ першій хвилѣ, чи не говорить его приятель зъ горячки, або чи не збивъ ся вѣтъ зъ глуздѣвъ... Однакъ ему прийшла до головы нагло цѣлкомъ инша радѣсна думка.

— Добре, куме, — въдповѣвъ вѣтъ, — можемо-спробувати. А коли опоравчо ся зъ азбукою, тогдѣ и читавъ поде гладко.

Вѣтъ собѣ подумавъ: коли мы зачнемо учити ся читати, то ты выкинешь собѣ зъ головы всѣ тѣ думки, що тебе грызуть, и будешь здоровый...

Однакъ до такои пробы не прийшло, бо гробарь Панько занедужавъ на добре и цѣлкомъ не выходивъ зъ своєї хаты...

Вѣтъ лежавъ на своій твердѣй постели непо-рушный, якъ дерево, тяжкій, якъ камѣнь.

Весна поступала скорымъ зрокомъ напередъ. Ставало чимъ разъ теплѣйше, снѣгъ таявъ, земля все бѣльше и бѣльше вкрывалась зеленю и рѣзноцвѣтнымъ зѣлемъ, на дворѣ було зъ кождымъ днемъ веселѣйше, а сонце чимъ разъ довше заглядало до гробаревон хатины, наче-бъ и его кликало на дворѣ: ходи, старый, весели ся!... Але старый лежавъ хорый и обоятно дививъ ся на соняшнй промѣнь, що втискались крѣзь вѣконце до его хатины и зъ кождымъ днемъ чимъ разъ довшимъ снопомъ владись на долѣвку, обоятно слухавъ, якъ на дворѣ десь жибонѣли на сонци дѣти, якъ весело цвѣрѣнькали горобцѣ, якъ весело клекотали бузѣки...

Нѣхто до нього не довѣдувавъ ся, нѣ близшій, нѣ дальшій сусѣды, кождый запопадавъ коло своєї роботы; оденъ лишъ дякъ Онисько не опускавъ свого старого приятеля. Вѣнъ днемъ и вѣчью свѣдѣвъ коло хорого, служивъ ему, а навѣтъ вѣдступавъ теллу страву, котру що-дня отримувавъ зъ приходства, а самъ живъ, якъ мѣгъ...

— Не журѣть ся, куме, — потѣшавъ вѣнъ хорого, — ще вы будете здоровій, якъ вѣнъ, ще вы будете до мене ходити, та й будемо собѣ жити по давньому, любенько!..

Але хорый гробарь лишъ усмѣхавъ ся пѣдъ носомъ на таку бесѣду и дививъ ся на свого приятеля такимъ поглядомъ, мовъ-бы хотѣвъ ему сказати: „Ты, куме Ониську, або самъ дурня удаєшь, або зъ мене хочешъ дурня робити, коли таке говоришь...“

На всьо бувъ обоятный хорый гробарь и здавсь, коли-бъ ему нѣхто не послуживъ та не подавъ зимнои воды напитись, то вѣнъ бы и такъ собѣ лежавъ и обоятно чекавъ того „що дальше буде“... Лишь часомъ слабымъ голосомъ просивъ вѣнъ дяка Ониська, чтобы ему почитавъ трохи Псалтиру... „И чого вѣнъ такъ лише до тои Псалтиры?“... думавъ собѣ дякъ Онисько, коли свѣдавъ въ геловахъ хорого зъ розложеною книгою и зачинавъ читати. А хорый слухавъ, якъ здавалось, уважно кождого слова, зъ якоюсь дитинячою усмѣшкою на устахъ, а вѣдтакъ звычайно западавъ въ сонъ.

Тогдѣ дякъ Онисько нахилявъ ся осторожно надъ спячимъ гробаремъ и слухавъ уважно, якъ вѣнъ дыхавъ... Именно вѣнъ еще на самѣмъ початку слабости своего приятеля завважавъ, що коли хорый вѣддыхавъ, то ему въ грудяхъ щось клекотить, нѣбы тамъ кипить

якесь маленьке горнятко, нѣбы граз якійсь инструментъ, ще возьми и добудь на верхъ зѣ-вѣдтамъ той инструментъ, а хорый заразы встане и буде здоровый и веселый... И уживавъ вѣнъ рѣзныхъ способѣвъ, щобы осягнути сю цѣль: що дня поѣвъ хорого мяткою, румяномъ и иншимъ зѣлемъ, що дня натравъ груди борсуковимъ саломъ, котрого роэдобувъ зѣ наибѣльшимъ трудомъ, однакъ нѣчо не помагало. Хорому зѣ кождимъ тыжднемъ ставало гѣрше, а вѣвѣци дякъ Онисько ставъ тратити надѣю...

Одного ранку пробудивъ ся гробарь Панько якійсь неспокойный, нѣбы переляканный. — „Куме, Ониську! — промовавъ вѣнъ слабымъ голосомъ, — буде щось „нового“... Ось передъ хвилею сплалась менѣ Марина, Иванова жѣнка, и ея дѣти, мои внуки... Всѣ мы були чогось дуже веселі, всѣ мы смѣяли ся, а дѣти смикали мене за вуса, мало не повырвали... Лишь Ивася не було мѣжь нами... Буде якась новина... Пѣйдѣть но, куме, по духовного отця, бо я хочу высповѣдати ся и приготовить ся „на всякій випадокъ“...

По той бесѣдѣ хорого стало дякови Ониськови легше коло сердца, мовъ-бы якійсь камѣнь спавъ ему зѣ грудей... Вѣнъ вже давно хотѣвъ своему приятелеви зробити те саме предложене, щобы высповѣдавъ ся и приготовить ся „на всякій випадокъ“, однакожь все ему бракувало до того слѣвъ, все вѣнъ вѣделадавъ зѣ дня на день свѣй замѣръ, ажъ тутъ хорый и самъ его выручивъ... Але заравомъ ему стало якось невымовно сумно и тяжко коло сердца, бо вѣнъ прочувавъ, що тутъ вже выходу мабутъ нема... Вѣнъ не давъ собѣ два разы говерити, вѣнъ пѣгнавъ стрѣлою по священника и за пѣвъ години хорый гробарь бувъ вже высповѣданный и — готовый „на всякій випадокъ“...

XIV.

Дня 1 руского мая наступили въ Скереходахъ оденъ по другбмъ два важнй выпадки. Того дня цѣлкомъ несподѣвано пришовъ до села Иванъ Загуменный, бразиліецъ, а въ кблька хвиль по его приходѣ умеръ старый гробарь Панько.

Ось якъ то було :

Въ полуденъ того дня дякъ Онисько принѣсъ хорому гробареву горячого росолу и достерѣгъ велику змѣну на лицѣ и взагалѣ въ цѣлбмъ успособленю хорого. Гробарь Панько лежавъ на своей постели зъ выженимъ, выпогодженымъ лицемъ, цѣкаво водивъ по хатѣ очима, забавлявъ ся пальцами рукъ и усмѣхавъ ся добродушно, а навѣтъ дякови выдалось, мовь-бы хорый підспѣвувавъ собѣ пбѣз носомъ...

☞ — Куме Паньку! — закликавъ дякъ, — може-бъ вы трохи поживили ся? Я вамъ принѣсъ тенленького росолу...

— Чого вы менѣ принесли, чого? — спытавъ хорый зъ цѣкавымъ выразомъ лица, не переставчи усмѣхатись добродушно.

— Росолу принѣсъ, сама ѣмость для насъ зварила, дуже смачный, ажъ пахне...

— Росолу? А нинѣ що за день? — спытавъ хорый гробарь и пбднѣз до горы бровы, мовь бы хотѣвъ сказати: Я знаю добре, якій нинѣ день, але я оттакъ собѣ пытаю...

— Пятница! — водновѣвъ дякъ.

— Пятница, кажешь? Ну, то значить, нинѣ пбѣз, а я въ пбѣз росолу не буду ѣсти.

— Але-жь вы слабѣ, куме, — налягавъ дякъ Онись-

ко, — а слабому чоловікови все можна всти; такъ навѣтъ въ церквѣ говоритъ панъ-отець.

Однакъ хорый покрутивъ лишь головою и погрозивъ пальцемъ правою руки, що ему спочивала на грудяхъ, мовь-бы хотѣвъ сказати: Що вы знаете? Вы вѣ-чего не знаете, але я ось незадовго все буду знати...

Дякъ все стаявъ зъ горняткомъ въ рудѣ и не знавъ, що зъ нимъ робити.

— Поставте, куме, тее горнятко на припѣчокъ, — говоривъ хорый гробарь зъ якимсь незвычайнымъ поспѣхомъ, — а я собѣ омью лице свѣжою водою, то менѣ заразъ полегла... Дайте менѣ свѣжою воды!

Дякъ Онисько подавъ хорому воды и помагавъ ему омывати ся.

— Ага, а я бувъ-бы й забувъ, — говоривъ хорый дальше зъ такимъ поспѣхомъ, мовь-бы вѣнъ выберати ся зъ дому кудись въ гостѣ, — возьмѣтъ ще, куме, ножницѣ и пѣдстрижѣтъ менѣ бороду, щобъ не була така розтрѣпана, але щобы була така, знаете, округла, красна борода, и вуса такожь зрѣвнайте, та ще й чуприну пригладѣте, щобъ не була така розчѣхрана, якъ у жибрущого дѣда, щобы було пристойно...

По плечахъ у дяка Ониська стали перебѣгати мурашки и навѣтъ волоса на головѣ стало ему вѣжитись... Вѣнъ знавъ, що вже зближаєсь кѣнець, и зъ тымъ бѣльшою усердностію старавъ ся сповнити послѣдню волю умирающого...

А гробарь Панько все усмѣхавъ ся та й ще приговорювавъ до дяка, котрый заокруглювавъ ему бороду и пригладжувавъ чуприну.

— Такъ, куме Ониську, теперъ буде красно, ажъ мило глянути на старенького Панька Загуменного... По-воли, куме, поволи, не спѣшѣтъ ся, ще часъ... Та чого

Вибіотека найзнамен. повѣстей. Томъ LXII!

вамъ такъ руки трясутъ ся и сердце бе ся? Не бѣйте ся, Богъ зъ вами... Ну, дякую, куме, дай вамъ, Боже, здоровья!...

А у дядка Ониська все перебѣгали по-за плечима мурашки и чуприна фжилаась.

— Куме! — закликавъ вбнѣ вѣбниці, щобы додати собѣ вбдвати и чимъ иншимъ заняти ся, — може-бъ вы напили ся гербаты горлочно? Я заразъ зробию, коли хочете...

— Гербаты? — повторивъ хорый. — Добре, зроби гербаты, те напемо ся разомъ.

Дякъ розбклавъ на припѣчку огонь и приставивъ до огню воду на гербату.

Однакъ ще не успѣла добре загрѣти ся вода, коли на дворѣ давъ ся чути наразъ якійсь незвычайный гамбръ цѣлон громады людей... Дякъ Онисько выглянувъ черезъ вѣкно и ледви очамъ своимъ повѣривъ... Ось що вбнѣ побачивъ:

Попереду ишовъ скорымъ крокомъ, майже бѣгъ Иванъ Загуменный, бразиліецъ, а за нимъ народу видимо-невидимо. И чоловіки и жѣнки, навѣтъ малі дѣти йшли збитою лавою, всѣ тиснулись до Ивана бразилійца, всѣ голосно говорили, вымахували руками, кѣлька молодиць плакало... Незадовго дверѣ хатини вбдчинились и на порозѣ ставъ Иванъ бразиліецъ, а рѣвночасно напхалось до сѣней повно людей, декотрі держались до вѣгна.

Иванъ бразиліецъ кинувъ окомъ по хатѣ, глянувъ на постѣль, зробивъ три кроки и въ одну мить припавъ до хорого дядька, влякнувъ передъ нимъ на колѣна и взявъ его за руки.

— Дядьку! — закликавъ вбнѣ якимсь грубымъ,

закрыплымъ голосомъ, — то я прийшовъ, я, вашъ Ивасъ, привітайтеся зб мною !..

Погасаючі очі гробаря ожинились, блиснули слабымъ світломъ, вбніз ихъ впаливъ въ свого братанича, вбдтакъ премовивъ слабымъ, ледви чутнымъ голосомъ:

— Пбдведѣть мене...

Дякъ Онисько кинувъ ся до хорого и оба зъ Ивановъ пбдвели его и тримали на рукахъ.

Старый все дививъ ся на свого братанича тунымъ взоромъ...

— То ты, Ивасю? — спытавъ вбніз по хвилѣ.

— Я, дядку, я, вашъ Ивасъ, я вернувъ зъ Бразиліи, не гнѣвайтесь на мене!

— Ну, то добре, що ты прийшовъ... а я тебе чекавъ... а я тебе выгодавъ... — говоривъ хорый гробарь.

Вбніз все дививъ ся на свого братанича и нѣбы щось думавъ, нѣбы щось пригадувавъ...

— А Марина, а дѣти де? — спытавъ вбніз по хвилѣ.

Иванъ бразиліецъ мовчавъ.

— Нема ихъ?.. померли?.. то правда?.. кажи! — пытавъ хорый дальше.

Замѣсть вбдповѣди Иванови бризнули слезы зъ очей на дядьковѣ руки.

Хорый яесь дуже тяжко збтхнувъ, захрапѣвъ.

— Положѣть мене назадъ... — прошептавъ вбніз. — Брате Ониську... будь здоровъ, дякую тобѣ за все... Вбдний Ивасю... сыну...

Се були послѣдній слова гробаря Панька. Въ кблька хвилъ вбніз закбичивъ житє, мовь-бы ему було спѣшно йти тамъ, де на нього чекала вже Марина и его внуки, пестѣйчики, репяшечки...

Люде, що стояли на дворѣ и цѣкаво заглядали

крбвѣ вѣкна до середины хаты, нагло вѣдѣлились вѣдѣ вѣконѣ и подались вѣ задѣ, а тѣ, що стояли вѣ сѣняхѣ, стали побожно хрестити ся, тихо шептати молитвы и поволи розходитись кожде вѣ свою дорегу.

Повбставъ вѣ хатѣ лише дякъ Онисько, Иванъ бразиліецъ и — неббщикъ. Вѣ першѣй хвилѣ Иванъ хотѣвъ голосно заплакати, заридати, але дякъ Онисько, котрого передѣ потугою самой смерти нагло опустивъ страхъ, якій давнѣйше переймавъ его морозомъ и вѣживъ волося, погрозивъ Иванови пѣднесенымъ до горы пальцемъ и вѣ такъ урочистымъ выразомъ лица, що Иванъ нагло затихъ, сѣвъ коло стола, звѣсивъ голову на груди и попавъ нѣбы вѣ якусь задеревѣлеть... Вѣ хатѣ було такъ урочисто, такъ тихо, якъ вѣ усѣ, здавалось, навѣтъ муха бояла ся перелетѣти, навѣтъ сверщокъ сверкнути...

Ажѣ теперъ добре приглянувъ ся дякъ Онисько несподѣваному гостеву зѣ Бразиліи... Страхъ, якъ змінивъ ся Иванъ Загуменный! Волося на половину посивѣло, лице почоривѣло, поморщилось... А одѣжь! Онисько, якъ жие, не видѣвъ ще такой одежи... На плечахѣ у Ивана бразилійця бувъ якійсь плащъ, чорный, широчезный, цѣлкомъ подѣрваний, такъ що треба було дивуватись, якъ вѣнѣ тримає ся кушы, а тамъ, дѣ розкрылись полы того дивного плаща, було видно у Ивана голі колѣна, на ногахѣ якійсь дѣржаві ходачки, на долбвцѣ коло стола лежавъ капелюхъ, такожъ чорный, мягкій, такожъ дѣржавый, зѣ широчезными порозрваными крысами, завббльшен якъ задне колесо вѣдѣ вова... „Блудный сынъ!“ — подумавъ дякъ Онисько, пригадавши собѣ заразѣ на блудного сына, котрый бувъ намальований на одной стѣнѣ скорохожаньскои церкви и якъ-разѣ выглядавъ такъ само, якъ Иванъ бразиліецъ...

Та не було часу сидѣти довше зъ заложеними руками. Они оба зъ найповажнѣйшимъ выразомъ на лицахъ и не говорячи до себе, лишъ шепотомъ и то лишъ о тѣмъ, що конечно треба сказати, нарядили неббщника гробаря якъ слѣдъ, вбрали въ що найлѣпшу одѣжъ и положили на лаву. Дякъ Онисько побѣгъ подзвонити по неббщнику (вбѣиъ дзвонивъ довше, якъ звичайно въ такихъ випадкахъ дзвонитъ ся), принѣсъ зъ церкви хрестъ и свѣтло, самъ сѣвъ кбонецъ стола и ставъ читати Псалтиру, а невдовзѣ и люде зъ села стали приходити вбдвѣдувати неббщника.

Иванъ бразиліецъ сидѣвъ на лавцѣ въ ногахъ свого дядька и все дививъ ся въ его мертве лице, мовъ хотѣвъ добре приглянутись, яка въ ньому въ послѣднихъ лѣтахъ зайшла змѣна, або такъ надивити ся, щоби вже ббльше не забути, якъ вбѣиъ выглядавъ...

Навѣтъ чужі люде цѣкаво приглядали ся неббщникови, бо й справдѣ на лиці гробаря Панька бувъ якійсь дивный, якійсь сіяючій выразъ, котрый такъ и притягавъ до себе очи чоловіка... Именно на его устахъ блуждала якась нѣ-то хитра, нѣ-то ликуюча усмѣшка, бровы трохи наморщились, але не зъ болю, не зъ гнѣву, лише, здавалось, немовъ зъ яконсь тайнои радости, зъ сердечности, — здавалось, що ось-ось гробарь Панько моргне тыми бровами и вусомъ порушить... „Ну и що-жь? — говорило его сіяюче лице, — дивѣтъ ся на мене, людонькове, якій я! Бога-ачъ! Витайте, любі гостеньки, витайте милі, а ты, брате Ониську, Псалтиру читай, душу весели!... А ты Ивасю, що? Правда? Ты казавъ, що я дурень, а тымчасомъ вышло трохи иначе... Але не журись, Ивасю, голубчику! Всео богатство, яке я мавъ, — то твое... И хата, и огородчикъ и всео, що

въ скринцѣ, бо я добрый, бо я тебе люблю, Ивасю, якъ рѣдного сына...”

XV.

Похоронѣ гробаря Панька вѣдбувѣ ся въ недѣлю по полудни, дня третього мая, въ самый 50 лѣтний ювілей знесена панщины... Якъ Скороходы Скороходами, то еще нѣкто либонѣ не мавѣ такъ величаваго похорону, якъ неббщникъ гробарь Панько Загуменный. Правда, до сѣго немало причинилась нагла поява Ивана бравилійца, котрого кождый радѣ бувѣ побачити на похоронѣ и ему близше приглянути ся. Але еще важнѣйшою причиною бувѣ таки самъ 50-лѣтний ювілей знесена панщины. Скорохожанскій парохъ говоривѣ того дня на службѣ Божѣй проповѣдѣ до народа о панщинѣ, о ея скасованю, о добродѣйствахъ свободы и т. д. Проповѣдѣ була красна, плыла зъ-пѣдѣ сердца и до сердцець людскихъ траѣляла, все слухали, якъ то кажутъ, заперши въ собѣ духъ... Ажѣ тутъ при самѣмъ кѣнци проповѣди наступила несподѣвана згадка про неббщника Панька Загуменного. Священникъ такъ говоривѣ: „Межи нами вже чимъ-разѣ меньше тыхъ, що видѣли панщину на власнѣй очи, все вже въ большѣй части вымерли... Ось и нинѣ, якъ-разѣ въ 50-лѣтний ювілей знесена панщины приходитъ ся намъ вѣдпроводити на вѣчный упокѣй нашего поважаного громадянина Панька Загуменного, чоловѣка, котрый на власнѣй очи видѣвѣ панщинянѣй часы, непосредно вѣдчувавѣ ихъ своимъ серцемъ, вѣдчувавѣ на власнѣй шебрѣ... Коли-бѣ вѣнѣ нинѣ живѣ и бувѣ здоровѣ, то мы мусѣли-бѣ вѣддати ему честь, якъ одному зъ послѣднихъ ветеранѣвѣ того ли-

хотьта, и вѣнъ бы намъ въ певностію багато оповѣвъ про те время люте... Коли-жь стало ся иначе, то мы принаймъ по смерти вѣддаймо ему належну почестъ громаднымъ, величавымъ похорономъ, такъ щобы похоронъ того ветерана бувъ такожь одною зъ нинѣшнихъ урочистостей...“

По тыхъ словахъ священника въ одну мить вырбѣвъ небѣщникъ Панько въ очахъ всѣхъ парохіянъ до незвычайной высоты.. Всѣ хитали головами, всѣ жалували за небѣщникомъ. „Овъ, шкода, що небѣщникъ померъ! — говоривъ мало що не кождый Скорохежанинъ, шерабаючись въ голову. — И требѣ ему було умирати якъ-разъ пѣдъ самый ювилей? Чи не мѣгъ бы ще хочъ кѣлька днѣвъ прожити? Га, дай ему Боже царство небесне! Треба йти поховати небѣщника, вѣддати честь!...“

И згромадилось на похоронъ небѣщника Панька Загуменного цѣле село вѣдъ старого до малого. Всѣ тиснулись до убогой хатины, щобы хотяи еще разъ побачити небѣщника, ветерана. А вѣнъ все лежавъ зъ тымъ самымъ сіячимъ, усмѣхенымъ лицемъ и нѣбы говоривъ до своихъ гостей: „А що? Правда, якій я чоловікъ, а вы й не знали... Ветеранъ! Го-го! багато мѣгъ-бы я вамъ розповѣсти про давній часы, але выбачайте, любенькѣй, бо нинѣ я не маю до того нѣ найменшой охоты...“

Невдоваѣ рушивъ похоронный похѣдъ довгимъ ключемъ черезъ улицъ и переулки Скороходбѣвъ на-сампередъ до церкви, а потѣмъ на цвинтарь. Погода була чудесна, потягавъ теплый весняный вѣтрецъ, рѣшецвѣтій хоругвы и фаны флювали въ воздухъ, свѣтло вѣдъ безлѣчи свѣчокъ палахкотѣло, якъ зорѣ, а домовину зъ небѣщникомъ, украшену вѣнкомъ зъ дубовыхъ, еще не зовсѣмъ розвиненыхъ гялячокъ, не несло на

марахъ, але на плечахъ, и то самі найпередишій скорохожаньскій господаръ, наче въ тѣй домовинѣ не спочивавъ бѣдный и простый собѣ гробарь Панько Загуменний, але якийсь герой, триумфаторъ...

Заразъ за домовиною ступавъ зъ похиленимъ чоломъ одинокій кривнякъ небщника Иванъ бразиліецъ. Вѣнъ вже спѣвъ перебратьсь въ позбесталу по своему дядьковн одѣжъ и бѣде, однакъ мимо того зъ цѣлон его истоты вѣдъ ногъ до головы промовляла цѣлковита бѣда и нужда. Вѣнъ не плакавъ, здавалось, вѣнъ навѣтъ не мѣгъ бы плакати, хочъ-бы хотѣвъ, лишъ ступаючи повблныимъ крокомъ, здавалось, немовъ думавъ якусь чорну думку...

Дякъ Онисько не спѣвавъ, бо его грудь роздиравъ жалъ за небщникомъ, зъ котрымъ вѣнъ въ послѣднихъ кблькахъ лѣтахъ такъ тѣсно подруживъ ся, а въ горлѣ давили слезы. Вѣнъ лишъ помахувавъ рукою, а вже хлопцѣ самі спѣвали мелодійне, веселе „Христось воскрес“, а за хлопцями потягавъ цѣлый народъ, такъ що спѣвъ поважною и могутною луною розлягавъ ся по цѣлбмъ селѣ и нѣсъ ся далеко, ажъ геть на поле, на дугъ...

На цвинтари, надъ отвертою могилою священникъ на видѣ такъ численного народу еще сказавъ кблька слбвъ сердечного прощаня, навязуючи рѣчь до ювілейной урочистости. Хвиля була справдѣ взнесла, зворушаюча и всѣ люде голосно заридали... И чога они заридали? Чога всѣ выбухнули наразъ такъ сильнымъ, такъ голоснымъ, такъ проймающимъ плачемъ?... Рѣжно о тѣмъ можна судити. Здаєсь, що не такъ они плакали за небщникомъ Панькомъ (бо и чога они мали за нимъ плакати?), якъ скорше тому, що передъ ихъ очима выринули имъ въ уявѣ ихъ власнй прадѣды, дѣды

и батьки, котрї ось тутъ на тѣмъ цвинтари спочивають въ темныхъ могилахъ, а котрї родились и вмерали въ неволи, та не могли дочекатись векоду тои яснои зѣрки, що си называють свободою.. А може тї слѣзы и не походили въ жалю за небщиками батьками и дѣдами, може тї слѣзы були несвѣдомою скаргою на теперѣшній аляндѣ, котрыхъ живымъ прикладомъ стаявъ передъ ними Иванъ бразиліецъ? Може они говорили, тї слѣзы: жаль намъ небщикѣвъ, але и насъ гнете тяженька бѣда, ратуйте насъ, хто живой, ведѣть насъ до правды, до свѣтла! Хто се може знати? Людеке сердце — море..

XVI.

Поховавши дядька, Иванъ бразиліецъ осѣвъ въ убогѣй хатинѣ, котра по смерти небщика перейшла въ спадщинѣ на нього. Въ першихъ дняхъ его появи люде, хочъ и якъ здивувались, побачивши его нагло въ селѣ, якось не смѣли розпытувати его про долю, яка его спѣткала за моремъ. Величъ нещастя, яке пробивалось зъ цѣлон его истоты, а надто смерть дядька Панька, котра якъ-разъ нѣбы и наступила въ тѣй цѣли, щобы те нещасте еще зблѣшити, выклькали у кожного спѣвчуте и якесь нѣме поважане для Ивана бразилійця и вѣдбирали смѣливѣсть зближитись до нього, щобы заспоконити свою цѣкавѣсть. Дперва по похоронѣ стали тиенутись до нього всѣ Скорохожане и заспыувати его рѣжnymi пытанями про се, якъ вѣнъ дѣставъ ся до Бразиліи? якъ втративъ жѣнку и дѣти? якъ вернувъ до дому? и т. д.

А Иванъ бразиліецъ не вѣдказувавъ ся, противно

внѣ оповѣдавъ всею подробно, оповѣдавъ зъ якимсь не-
 звычайнымъ западомъ, нѣбы знаходявъ приемибѣтъ въ
 тѣмъ, що має передъ кимъ выкинути зъ груди хочъ
 часть того тягару, який вѣдъ давна гнѣтить его сердце...
 И якъ-бъ такъ хто захотѣвъ всею тою описати, що опо-
 вѣдавъ Иванъ бразиліецъ, то хѣба мусѣвъ-бы писати ту
 повѣсть на воловѣй шкобрѣ, а вже заголовокъ до тои по-
 вѣсти бувъ-бы хѣба найвѣдповѣднѣйшій: Подорожь
 до пекла. Цѣлу ту повѣсть, такъ якъ си оповѣдавъ
 Иванъ бразиліецъ, можна-бъ подѣлити на три части по-
 сля трѣохъ степенѣвъ терпѣнь и мукъ, черезъ які му-
 сѣвъ переходати внѣ и его нещаснѣ товаришѣ емі-
 гранты...

Перша часть повѣсти и першій степенъ мукъ —
 то подорожь зельзаницею до моря, а особливо описане
 того, що дѣялось вѣдъ тои хвилѣ, коли бѣднѣ люде пе-
 реступили австрійску границу и опинились на италій-
 ской земли... То описане голоду и холоду бѣдныхъ лю-
 дей, то описане насмѣшокъ вѣдъ рѣзныхъ посторонныхъ
 чужинцѣвъ, котрі приходили дивитись на бѣдныхъ, не-
 долею гнобленихъ выходцѣвъ, мовъ на якійсь невиданѣ,
 рѣдкѣ звѣрѣта, то описане наруги вѣдъ рѣзныхъ безсер-
 дечныхъ наганячѣвъ и агентѣвъ, то описане шахрайствѣ
 зб стороны рѣзныхъ людцѣвъ, котрі тутъ дома выда-
 валнсь святыми и готовѣ були дати себе повѣсити за
 свою чоловікколюбнѣбѣтъ... а тамъ перемѣнились они на-
 гла въ хищнѣ птицѣ и грабили безраднихъ, зб слѣпцѣмъ
 довѣремъ вѣддаючихъ ся имъ емігрантѣвъ до послѣдного
 крейцаря, ажъ поки не пустили ихъ въ дальшу морску
 дорогу цѣлкомъ голыхъ... Тамъ на италійской земли не-
 разъ першій зачало вкрадатись до сердца бѣдныхъ вы-
 ходцѣвъ розчароване, однакѣ нѣхто не вертавъ ся на-
 задъ до дому, всѣ, мовъ гнанѣ якоюсь невидимою силою,

ишли въ пропасть все дальше и дальше... Тамъ на ита-
лійскѣй земли умерла Иванови бразилійцевѣ наймо-
додша дитина, мовь для перестороги, щобы вертавъ до
дому, поки ще часъ, але вѣнъ не вертавъ, вѣнъ пѣй-
шовъ зъ другими дальше..

Друга часть повѣсти и высшій степень мукъ — то
подорожъ морска до Бразиліи. То описане тяжкихъ сла-
бостій, на якѣ западали бѣднѣ люде, описане помору
дѣтей, котрѣ въ наслѣдокъ утомы и морскои хоробы
гнули, якъ солома, — то описане стонѣвъ, нарѣканъ
и проклонѣвъ бѣдныхъ матерей, що рвали на собѣ во-
лося и били головами о помѣсть корабля, коли видѣли,
якъ ихъ дѣти вкидано до моря на жиръ рыбамъ и мор-
скимъ потворамъ, то описане загальнои сварнѣ мѣжъ
бѣдными емігрантами, въ котрой жѣнки кидались, якъ
люті гѣсны, на своихъ чоловікѣвъ и сѣпали ихъ за вусы
и волося, звалюючи на нихъ вину цѣлого ащастя.. то
кроваве описане тои подорожи, котра тягнулась, тягнулась
и здавалось, не могла нѣколи скбичити ся. Тамъ середъ
моря и у нього, у Ивана бразилійця умерло двое стар-
шихъ дѣтей; вѣнъ хотѣвъ, вѣнъ бажавъ того, щобъ его
Марина кинулась на нього и вырвала ему сердце зъ гру-
дей, однакъ его Марина була тиха, мовъ та спокѣйна
голубка, а вѣнъ не мавъ смѣливости глянути своѣй
жѣницѣ въ очи, вѣнъ уникавъ розмовы зъ нею, вѣнъ
спускавъ передъ нею очи въ землю, мовъ той злочин-
ецъ передъ своимъ судьєю..

Вкбиди третя часть повѣсти и найвысшій степень
мукъ — то описане того, що дѣялось на бразилійскимъ
побережю, въ баракахъ, до котрыхъ напакували нашихъ
людей, якъ оселедцѣвъ... На дворѣ страшенна спека,
а въ баракахъ духота и такъ тѣсно, що чоловікови не
то положитись, але навѣтъ сѣсти не було мѣсца, а тутъ

все ще плають новихъ пасажирівъ а все нашихъ рускихъ людей зъ рбжнихъ сторбнъ и поятбвъ нашего краю. Пѣтъ зъ людей лѣ ся рѣками, на тѣлѣ выступають зъ великою спеки прищъ и червонѣ пламы, люде омлѣвають зъ голоду и спраги, а тутъ нѣхто о нихъ не дбае, нѣхто ихъ не догляне, не потѣшить... Противно, тѣ, що повиннѣ заопѣкуватись людьми, ходять зъ грбзнымъ выразомъ лица и зъ револьверомъ за поясомъ. Мовлявъ — тихо будь, не нарѣкай, коли тобѣ жите миле! Осъ якѣй рай, якѣй гараздъ въ Бразилїи! А тутъ ще жовта пропасниця кинула ся зъ невгомною силою на нашихъ людей, на свѣжѣй жирѣ. И десяткувала она безпощадно бѣднихъ выходцѣвъ, що дня гробарѣ выносили цѣлыми десятками неббщикѣвъ зъ барабѣвъ и заковували ихъ таки неодадѣвъ вѣдъ барабѣвъ, въ очахъ тыхъ, що ще жили, мовъ не людей, а яку-небудь худобу... Господи Боже! Кѣлько тутъ було плачу, кѣлько слѣзъ и найчорнѣйшой розпуки, того вже годѣ описати... Були навѣтъ випадки, що люде нагло тратили розумъ. Однимъ словомъ — правдиве пекло...

И тутъ на згадку, якъ то жовта пропасниця вырвала ему жѣнку, его дорогу Марину, урывавъ ся голосъ бѣдному Иванови бразилїйцеви, вѣнъ ховавъ лице въ долонѣ и заносивъ ся вѣлѣ ревного плачу. Люде, що его слухали, и собѣ тяжко збѣхали, а де-хто навѣтъ плакавъ.

— Осъ, яке мое щастѣ! Оно тамъ за моремъ въ Бразилїи лежить поховане! — кѣнчивъ Иванъ свою повѣсть. — Вкѣнци по довгихъ мукахъ въ тыхъ проклятыхъ баракахъ, прийшли якѣсь новѣ агенты, выпровадили нашихъ людей зъ того пекла та повезли десь въ глубину краю, на кольонїи... А я не хотѣвъ вже дальше йти, я лишивъ ся на краю моря въ великомъ мѣстѣ

Ріо-Жанейро, бо думавъ, що тутъ мене скорше иметь ся жовта пропасниця, а коли нѣ, то я лешче, бодай якъ кблька лѣтъ буду мбгъ вернути до дому. Грошей у мене не було аягъ крейцаря и я ставъ глядати роботы при рбжныхъ фабрикахъ и будовахъ. Я зароблявъ досытъ богато, однакъ тамъ така дорожня, що и при найбблшбмъ зарббуку чоловѣкъ може ледво выжити... Але я живъ, якъ той пестъ, самъ собѣ жалувавъ, а все складавъ грошѣ на шифу. Я навѣтъ жебравъ, коли не мавъ що робити: стававъ пбдѣ якою-будь церквою, або де пбдѣ муромъ и вытягавъ руку до переходячихъ людей и де-хто дававъ милостиню, а я всею ховавъ въ свои лахи. Вѣдци обрахувавъ все грошѣ, розвѣдавъ ся, кблька коштуе найпослѣднѣйшій кутокъ на шифѣ, заплативъ и вдѣхавъ въ дорогу до дому. Я хотѣвъ зъ Италин ити пѣшки до дому, — щб для мене значило тыхъ кблька сотъ миль? Але стало ся иначе: мене привезли желѣзницею, чупасомъ, мало-що не до самыхъ Скороходбвъ... Ось и все, щб я вамъ мавъ розказати, милі брата! — кбчивъ Иванъ бразиліецъ свою повѣсть. — Заблагосъ менѣ въ Бразилін богацтва, а тымчасомъ буду дома мало-що не жебрущимъ дѣдомъ, та й то ще ласка Божа!...

Такъ оповѣдавъ Иванъ бразиліецъ свою исторію, а зъ выразу его лица, и зъ тону его бесѣды и загадѣ зъ цѣлон его истоты кождый мусѣвъ припускати, що та истерія есть цѣлкомъ правдива. Лише бдного не сказавъ вбнѣ, и то що найважнѣйшого, того, що ему лешало на серци, що его на кождбмъ кроцѣ переслѣдувало, того, що було найголовнѣйшсю причиною его повороту до вѣтчины...

Коли его жѣнка, его тиха, дорога Марина запала на жовту пропасницю, тогдѣ пбрвавъ его за серце такъ

великій жалъ и такой якийсь страхъ обгорнувъ его, що ему земля підъ ногами стала гойдатись, свѣтъ ставъ ему въ очахъ крутити ся, зубы стали ему дзеленько-тѣти.. Вбнѣ вклякнувъ коло Марини, нахиливъ ся надъ нею. и якъ до сього часу майже правильно уникавъ глянути їй въ лице, такъ въ тѣй хвилѣ ставъ прямо дивитись їй въ очи, мовъ хотѣвъ у-останне на неї надивитись... Цѣле ихъ дотеперѣшнє жите, мовъ на долоннє, стало ему передъ очима, а зразомъ его легкодушнѣсть, почутє тяжкою провини за такъ марно зруйнованє щастє выринуло ему передъ очи чорною марою... Вбнѣ забажавъ передъ умираючою Мариною высповѣдатись въ той тяжкою провини, хотѣвъ просити на-вколѣшкахъ о прощенє той тяжкою вини... Мариню, ты слаба? — спытавъ вбнѣ дрожачимъ голосомъ. — Слаба! — вѣдповѣла жѣнка. — Що-жь тебе болить, Мариню? — Всею, я виру, Ивасю, будь здоровъ, та не жури-ся, не побивай ся, вже намъ судила ся така доля! — вѣдповѣла она слабымъ голосомъ... И еи губы задрожали, заломились мовъ до плачу, въ очахъ выступили слезы... И власне тутъ вбнѣ хотѣвъ голосно признатись передъ своею жѣнкою до вини, але слово, мовъ на злѣсть, застрягло ему въ горлѣ, вбнѣ не мѣгъ нѣчого сказати. Вбнѣ лишъ похиливъ чоло до самыхъ грудей Марини и ставъ еи цѣлувати по рукахъ, а вѣдтакъ зновъ дивитись їй въ очи зъ наибольшою розпукою на лицѣ... А Марина зб своєи стороны такожь дивилась ему въ очи и въ тѣмъ тихѣмъ поглядѣ Марини вбнѣ читавъ всею, що ему лежало на серци: читавъ засудъ для себе за утраченє тихе щасливє жите, а зразомъ прощенє, о котрє ему такъ дуже ходило... „И на що намъ було виходити зъ дому? — говоривъ той тихій поглядъ умираючої Марини. — Мы жь тамъ були,

хочь и не богатѣ, а такѣ щасливѣ.. А такъ всео пропаало, не верне ся наше щасте... Але я тебе люблю, мбѣ Ивасю, — говоривъ той тихій поглядъ, — и прощаю тобѣ всео изъ широга сердца, бо знаю, що ты не робивъ того изъ злои волѣ, але мавъ наилучшѣ мысли...“ Хора на жовту пропасницю не скаржилась на жаденъ ббѣ, не говорила нѣчого, навѣтъ не попросила, щобъ їй подати воды, лише все мѣрила свого чоловіка тымъ тихимъ повнимъ докорю, а заразомъ прощаючимъ поглядомъ... Вѣбница еи очѣ пбѣшли въ стовнѣ, она стратила притомнѣсть, а невдоваѣ умерла. Иванъ бразиліецъ лишивъ ся теперъ на свѣтѣ, и ще до того въ чужбѣмъ краю, самъ оденъ якъ палець, а той поглядъ умераючої жѣнки переслѣдувавъ его днемъ и нбчю. Въ почутю своєи тяжкои вини вбнѣ качавъ ся зъ болю по земли, ревѣвъ не своимъ голосомъ, проклинавъ кожду пядь бразилійскои землѣ и нѣчого не бажавъ для себе, крѣмъ того, щобъ и его забрала жовга пропасниця. Але жовга пропасниця его обминала... Тогдѣ вбнѣ взявъ ся зб всехъ силъ надъ тымъ працювати, щобъ утѣчи зъ того краю назадъ до дому, бо тутъ вбнѣ не мавъ опокую нѣ въ день нѣ въ ночи, завсѣгды стоявъ ему передъ очима той тихій поглядъ умераючої Марини... Вбнѣ вбнѣци втѣкъ зъ Бразиліи и дбставъ ся назадъ до Скороходбвѣ, та чи утѣкъ вбнѣ передъ тымъ поглядомъ?... Ось, чога въ своѣй повѣсти не визнававъ Иванъ бразиліецъ передъ своимѣ скорохожаньскимѣ слухачами! Впрочемъ вбнѣ не визнававъ того зъ конечности, вбнѣ по просту не мавъ такихъ слбвѣ, щобъ всео тоє сказати, вбнѣ не вмѣвъ того сказати..

Люде въ Скороходахъ не були татарами. Знашлись милосерднѣ сердца, що зворушились на видъ опущеня и крайнои нужды Ивана бразилійця и поспѣшили

ему зъ пѣдмогою: оденъ принѣсь хлѣба, другій крупъ, третій бѣла, четвертый одѣжу, хтось навѣтъ давъ бараболѣ на насѣня... А Павло Човганюкъ, той, що купиувъ у Ивана хату на вымову для своего сына, хочъ и не мавъ на разѣ грошей, але заразъ позичивъ и вѣддавъ Иванови бразилійцеву при свѣдкахъ всео и то ретельно...

— Ну, Ивасю! — сказавъ вѣнъ, коли прийшовъ зъ грѣшми до его хатини, — я приходжу до тебе кончити справу за хату. Я знаю, ще ты хаты вѣдъ мене не вѣдберешъ, бо не маєшь грошей, а зрештою она тобѣ и не потрібна. Але я знаю, що ты потребуешъ грошей на загосподароване, тожъ приношу тобѣ рѣшту цѣны за хату и вѣддаю при свѣдкахъ...

— Добре, — вѣдповѣвъ Иванъ бразиліецъ, — я хаты вѣдъ васъ вѣдбирати не думаю, а грошей менѣ таки треба...

Навѣтъ самъ вѣйтъ, хочъ и якъ острый чоловікъ, змилосердивъ ся надъ Ивановъ бразилійцемъ. Вѣнъ взявъ его за руку, потягнуувъ на бѣкъ и сказавъ до нього:

— Не жури ся, Ивасю, якось оно буде, а скорше дякуй Богу за те, що-сь щасливо дѣставъ ся до дому... Знаешъ, що я тобѣ скажу? Послухай! Осъ небѣщикъ дядько Панько умеръ, а въ селѣ нема гробаря. Ну, я вже постараюсь о тое, щобы рада громадска выбрала тебе гробаремъ. Все то добра „посада“ для бѣдного чоловіка... Наше село досыть велике и якъ мы обрахували зъ писаремъ, умераетъ въ насъ рѣкъ-рѣчно що найменше пятьдесятъ душъ, а за кождый грѣбъ бере у насъ гробарь риньскій сѣрѣбла, та ще й бохоня хлѣба капне, та й ще що (вѣнъ мавъ на думцѣ почапунокъ). Ты лишь будь тихо — ша, не говори нѣкому того, що вѣдъ

мене чувствуешь, бо я знаю, що о ту посаду буде старати ся богато кандидатбъ...

XVII.

Однакъ хочъ и якъ люде оказували Иванови бразиліицеви свое спбвчуте, хочъ и якъ его потѣшали, то все-таки вѣнъ не перестававъ бути сумный и пригнобленный... И хочъ вѣйти обѣщавъ зробити его гробаремъ, то навѣтъ ся великодушна вѣитова обѣщанка не влила въ его сердце новои вѣдранды, анѣ потѣхи... Вѣнъ ходивъ, мовъ строгий, бо той тихій, той ласкавий, той повный докору и зараземъ прощаючій поглядъ умеряючої Марини все стоявъ ему передъ очима... „И що я зрѣбивъ? — пытавъ вѣнъ себе разъ-по разъ. — И чого менѣ треба було вхати до Бразиліи? Чи я здурѣвъ, чи що? И чого менѣ було вертати зъ Бразиліи назадъ до дому? Чи не лѣпше було менѣ по тѣмъ всѣмъ вмерти?“... И тутъ въ уявѣ выступавъ передъ нимъ небщникъ дядько Павко и ему причувались дядьковѣ слова: „Ей, Иваею, голубчаку, плюнь на ту якусь дурню Бразилію... бо якъ-бы я мавъ таку жѣнку, якъ ты, и трое дѣточекъ, то я ихъ любивъ-бы“ и т. д. Мовъ живой стоявъ ему передъ очима небщникъ дядько, зъ сивымъ волосемъ, зъ добрымъ, поморщенымъ лицемъ, зъ благаочини, вогенми вѣдъ слѣзъ очима, зъ вытягненными руками... „Гей, гей! — стогнавъ Иванъ бразиліецъ, — ты лашъ оденъ, дядьку, мавъ розумъ, а я бувъ дурный!... И чому я тебе не послухавъ? Не послухавъ? Я ще тебе ганьбавъ за твою добробсть!“... И вѣнъ бѣгавъ по невеличкѣй хатинѣ вѣдъ кута въ кутъ, мовъ несамовитый, и равъ на собѣ волосы, скреготавъ зубами...

Библиотека найзнамен. повѣстей. Томъ I. XII.

Въ такімъ розположеню духа заставъ его одного ранку громадскій поліцай, що прийшовъ кликнути его до канцеляріи.

— До громадскои канцеляріи? — спытавъ Иванъ бразиліецъ, мовъ зъ просоня. — Чого до громадскои канцеляріи?

— Бо тамъ збйшла ся рада выберати гробаря и, здавсь, тобѣ, Иване, хотять они зробити тую честь и тебе выбрати гробаремъ, — вѣдповѣвъ поліцай.

Иванъ бразиліецъ лишъ махнувъ рукою, взявъ шапку и пбйшовъ разомъ зъ поліцаємъ, навѣтъ не засуваючи за собою хаты. На шо?...

А въ канцеляріи була вже збрана цѣла рада громадска. Панове радніи зъ вѣитомъ сидѣли за довгимъ дубовымъ столомъ, лицемъ до порога, каждый радній оперъ одну або навѣтъ обѣ руки о стѣль, а на долоню сперъ тяжку вѣдъ глубокои задуми голову, на всѣхъ лицахъ виднѣла ся глубока повага, нѣбы сонъ... Коло порога стояли кандидаты на гробаря, а було ихъ що-найменше десять... Були то саміи найбѣднѣйшіи люде въ Скороходахъ, сѣльскіи пролетарѣ: сухорлявіи найбѣднѣйшіи люде въ Скороходахъ сѣльскіи пролетарѣ: сухорлявіи, и цѣлкомъ сухіи, и обпухліи и поморщеніи, у котрыхъ нужда такъ и прозирала зъ очей... Каждый зъ нихъ бажавъ въ душѣ абстати гробаремъ и хочъ якъ-будь поправити свои нужденне истноване... Однакъ зъ ихъ очей видно було, що они не мали великои надѣѣ на ту честь, бо якось зъ пѣдъ лоба зиркали на панѣвъ радныхъ, якось тасмично зъ собою перешептувались. Мѣжъ ними найвысшій ростомъ бувъ вже намъ трохи знанный Микола Довгань, высокій и трохи пригорбленный хлопецъ, костистый и такъ сухой, мовъ-бы вѣтъ вѣдъ трьохъ днѣвъ нѣчого не ѣвъ, а хлѣба нѣколи и въ очи не ви-

дѣвъ... Вбѣн головою сягавъ мало що не до самой повалы и зъ-горда дививъ ся на своихъ бездольныхъ товаришѣвъ и, якъ здавалось зъ его рухѣвъ, бувъ ихъ проводникомъ и готовивъ ся бути речникомъ своихъ братиъ, а въ разѣ потреби навѣтъ оборонцемъ..

Скоро Иванъ бразиліецъ появилъ ся въ канцелярїи и поклонивъ ся раднымъ, тогдѣ всѣ пролетарѣ, що стояли коло порога, окинули его ворожымъ поглядомъ, а Микола Довганъ шепнувъ до своихъ товаришѣвъ :

— Ось хто буде гробаремъ! Иванъ бразиліецъ! А вы тутъ чого стоите, дураки?

— То не може бути! — замѣтивъ на се Сидоръ Нетяга, маленькій, сухенькій чоловічокъ, — бо мы свои, а вбѣн чужій...

— Пстѣ! тихо будь, дураку! — шепнувъ до нього Микола Довганъ и штурхнувъ его пальцемъ въ потылицю.

Раднї здася якъ-разъ чекали на Ивана бразилїйця, бо коли вбѣн появилъ ся, тогдѣ заразъ розпочавъ ся выббръ.

Вбѣн опустилъ руки, котрыми подтримувавъ голову, розглянувъ ся по кбмнатѣ, нѣбы зъ просона, вебнцї вставъ, ударивъ кулакомъ о стблъ и такъ ставъ говорити поважнымъ, урочистымъ голосомъ :

— Панове раднї и цѣла громадо! Вы знаете, чого мы тутъ збїшли ся. Ото бувъ у насъ гробарь, неббщїкъ Панько Загуменный, та й вмеръ... А добрый бувъ неббщїкъ гробарь, славный чоловікъ...

Вбѣн переставъ на хвилию говорити и глянувъ по радныхъ, а раднї, користаючи зъ томъ павзы, оббавались всѣ наразъ : „Добрый бувъ гробарь, неббщїкъ Панько Загуменный, невыбагливый бувъ чоловікъ, дай ему Боже царство небесне!“ Въ той способѣ панове раднї почтили

память неббщика Панька Загуменного, а вѣйтъ ставъ говорити дальше:

— Вѣдомо вамъ, панове, що въ громадѣ мусить бути гробарь, бо хочъ и нѣкто собѣ не бажае смерти, але прецѣнь на когось мусить прийти черга, когось Богъ мусить покликати до себе, бо вже на свѣтѣ свѣтѣ вѣдъ самого початку така поведенця, що однѣ родять ся, а другѣ умераютъ. . Бо подумайте собѣ, панове, що бы то було на свѣтѣ, коли-бъ нѣкто не вмеравъ? Тогдѣ намножилось бы тѣлько людей на свѣтѣ, що по просту свята земля не вытримала-бы т кого тягару...

Тутъ вѣйтъ замѣкъ на хвилю и ставъ надумуватись, що дальше говорити, а панове раднѣ сумно кивали головами... „Аякже, свята земля не вытримала-бы, було бы тѣсно!“ повторяли они вѣитовѣ слова, а Микола Довганъ додавъ вѣдъ порога: „Вже й такъ на свѣтѣ для декого тѣсно, аякже!“ и закашлявъ значучо, мовъ бы хотѣвъ сказати: вы всѣ розумнѣ, панове, але я та кожъ не дурнѣй!...

Подумавши хвилю и глянувши зъ-пѣдъ ока на Миколу Довганя, вѣйтъ говорити дальше:

— Отже мы тутъ збѣшли ся, панове, яко власть маючѣ, щобы выбрати нового гробаря. Цередъ хвилею вы всѣ признали, якъ добрый, якъ честный, якъ невыбагливый чоловѣкъ бувъ неббщикъ Панько Загуменнѣ?... Мы всѣ любляи его, якъ брата, але що я кажу: якъ брата? якъ батька! бо вѣйтъ ще панцину памятавъ и малымъ хлопцемъ базивъ ся зъ нашими татами... Отже я думаю, чи не було-бъ найлучше выбрати гробаремъ на его наслѣдника таки его власного братаньча Ивана Загуменного, котрого ось-тутъ видите? Я думаю, що тымъ учинкомъ мы найлучше вѣдчачимось неббщикови за его добробъ та ще и въ небѣ буде вѣйтъ за насъ

Бога молити... Ну и що жь, панове? Чи годитесь на выбѣръ Ивана Загуменного?

Одвѣкъ закъмъ раднѣ вспѣли дади свою вѣдповѣдь, вѣмъ Микола Довгань выступивъ о оденъ крокъ на передь и сказавъ: Говъ!

— Говъ, панове раднѣ! — повторивъ вѣнъ, скоро вѣдсапуючи. — Коли вы выслушали вѣита, то выслушайте и мене. Може-бъ вы замѣсть выберати Ивана бразилійца, выбрали гробаремъ котрого зъ насъ: або мене, або Сидора Нетягу, або Миханя Наконечного, або котрого-небудь зъ тыхъ, ще стоять коло порога, га? Бо то все бѣднѣ люде, все зарбники, що зъ працѣ рукъ живють ..

— Або Иванъ Загуменный не бѣднѣй? — запытавъ вѣитъ злѣбно.

Але Микола Довгань вѣдповѣвъ на се такожъ злѣбно:

— А хто-жь ему виненъ, що вѣнъ бѣднѣй? Кто ему казавъ за пѣвъ дармо продавати хату и цѣле господарство та йти до Бразиліи? \ мы все родились въ бѣдѣ и въ бѣдѣ жиемо вѣдъ маленькости... Чого-сь тутъ пришовъ, волоцюго? — звернувъ ся вѣнъ до Ивана бразилійца. — До Бразиліи собѣ заберай ся, ось що!

— Аякже, до Бразиліи заберай ся! — повтаряли другѣ пролетарѣ зъ пѣднесенными кулаками. — Марш до Бразиліи!

— Тихо зволючь! — крикнувъ вѣитъ и гримнувъ кулакомъ о столъ. — Я ще разъ повтаряю, — говоривъ вѣитъ ще злѣбнѣйше, скоро трохи утихло въ канцеляріи, — що Иванъ Загуменный такожъ бѣднѣй, бѣднѣйшій вѣдъ насъ всехъ.

— Неправда ваша! — гримнувъ Микола Довгань такожъ ще злѣбнѣйше, — бо вѣнъ самъ оденъ, а въ

насъ жѣнки, въ насъ дѣти, мы маемо для кого працювати!

— Аякже, въ насъ жѣнки, въ насъ дѣти! — пбдхопили другї прелетарѣ.

— Я маю жѣнку и шестеро дѣтей, а поля нѣ латки! — сказавъ Сидѣрь Негага. — Мене выбирайте на гробаря!

— А я маю жѣнку и семеро дѣтей, мене выбирайте на гробаря! — кричавъ Миханъ Наконечный.

— Я маю такожь семеро дѣтей, а осьме въ дорозѣ, мене выбирайте на гробаря! — кричавъ захрыплымъ голосомъ якїсь бѣдный чоловѣкъ зъ снѣжою бородою и зъ пбдбитымъ окомъ.

— Етъ, вы всѣ дураки! — крикнувъ Микола Довгань. — Вы знаете добре, що я маю жѣнку и деватеро дѣтей, кожде одно вдѣ другого о рбѣ старше, а поля тблько, що добра баба може засѣсти, и коли вже на тее сходитъ, то вже мене мусять выбрати гробаремъ!

Настала коротка павза и втѣмъ вбйтъ знову забравъ голосъ:

— То все дуже красно зъ вашою стороны, — говоривъ вбнѣ, — що вы маєте по тблько дѣтей... Най они здоровї ростуть вамъ на потѣху, а для австрїйскою державы на вбйске, а що ся тычить выбору гробаря, то я все таки обстаю за Иваномъ Загуменимъ. Панове! — звернувъ ся вбнѣ до радныхъ, — намъ треба на гробаря чоловѣка розумного, въ свѣтъ бувалого, а тутъ якъ-разъ такимъ чоловѣкомъ естъ Иванъ Загуменный... Панове! Чого вбнѣ зъ своимъ житю не видѣвъ? де вбнѣ не бувъ? Го поди Боже! Тамъ навѣтъ воронъ нашихъ костей не занесе, де вбнѣ бувъ! И такого чоловѣка мы не мали-бъ выбрати гробаремъ? Бувъ-бы грѣхъ, якъ-бы мы не выбрали гробаремъ такого чоловѣка!

На тѣ слова заворушились всѣ раднѣ.

— Такъ есть! Иванъ Загуменный бразиліецъ має бути гробаремъ! — говоривъ еденъ раднѣй за другимъ. — Мы всѣ на нього годимо ся!

— Отже! — закликавъ вѣйтъ. — Иванъ Загуменный выбранный одноголосно гробаремъ и цѣлѣй комедіи кбонецъ!

Всѣ пролетарѣ, що стояли коло порога, оказали на тѣ слова протяжнимъ гарканемъ свое невдолене, а Микола Довгань, у котрого вже вбѣдъ лавна кости на лиці ходили, якъ на пружинахъ, попросту резлютивъ ся.

— Такъ?! — крикнувъ вбнѣ захрыплымъ голосомъ до вѣйта. — То ты шахраю, ты цигане, ты лице (вбнѣ при тыхъ словахъ подступивъ вѣйтови до самыхъ грудей), то ты подкупивъ цѣлу раду громадску? А вы безголовѣ дураки (вбнѣ обернувъ ся до раднѣхъ) робите все, що вамъ той шибеникъ каже? А най-же васъ чертъ возьме зъ такою радю!

— Слухай, ты Довганю пащекатѣй! — крикнувъ вѣйтъ и прибравъ грбзныи выразъ лица, — ты, якъ вижу, хочешъ конче посидѣти акій тыждень въ арештѣ! (Вбнѣ погрозивъ Довганеву кулакомъ).

— Я арешту не бою ся, — вдрубавъ Микола Довгань, — бо я вже сидѣвъ въ арештѣ, я вже знаю, якъ арештъ выглядае... Але якъ ты дбаставешъ ся до криміналу, то вже не такъ скоро выйдешъ, якъ я... Ты гляди, щобы громадска каса була въ порядку, бо до часу збанъ воду носить!.. (Вбнѣ такожь погрозивъ кулакомъ).

Тутъ вѣйтъ нагло змякъ, мовъ бы надумавъ ся, що не слѣдъ ему скорохожаньскому начальникови заходити въ сварку зъ такимъ чоловѣкомъ, якъ пащекатѣй

Микола Довгань... Вбнь прибравъ цѣлкомъ иншій магкій выразъ лица и навѣтъ магкій тонъ бесѣды.

— Люде! — закликавъ вбнь до Довгана и до всѣхъ пролетарѣвъ и розложивъ обѣ руки, — люде, чога вы хочете? чога вы стоите? Тажъ Иванъ Загуменный такъ само бѣдный, якъ вы, а прецѣнь десять гробарѣвъ въ селѣ не може бути, лишъ оденъ! Бѣйте ся Бога, майте милосердіе надъ бѣднымъ чоловѣкомъ, не будьте дѣтьми!..

Такъ сказавъ вбйтъ и все стоявъ зъ розложеными руками и зъ сердечнымъ выразомъ лица, мовъ бы хотѣвъ ще додати: — Коли хочете, то берѣть мене на муки, прѣбывайте до стѣны, я на все готовъ...

— Ага, бо вы у нього купили за тани грошѣ грунтъ и цѣле господаство! — замѣтивъ Микола Довгань, — знаемо мы, чога вы такъ милосерднѣ, не потребуєте насъ учити. Ходѣть, хлопцѣ! — звернувъ ся вбнь до товаришѣвъ.

И всѣ перепавшій кандидаты стали виходити зъ канцеляріи, кождый кидавъ на нового гробаря грбанный и лютый поглядъ, де-кто грозивъ кулакомъ, де хто шипѣвъ крбозъ зубы: „ты заволоко бразилійскій!“ Послѣдний вышовъ Микола Довгань. Однакъ они не розходили ся до дому, они всѣ збились на улици передъ канцелярією въ купу и стали про щось радити, розкладати руками...

А въ канцеляріи по вбходѣ злишнихъ, непожанданыхъ гостей наступила наша цѣлкомъ вбдмѣнна справа.

Вбдчинились двери вбдѣ коморы и зъ-вбдтамъ вышла, мовъ дѣвчина, струнка фляшка зъ вилишкомъ, заняла мѣсце на самбй середнѣй стола и: здоровѣ булн, любѣ гостеньки, витайте! — прощобетала фляшка ми-

лымъ дѣвочимъ голосочкомъ... А за фляшкою вѣйшовъ зъ коморы череватый збанъ пива, зайнявъ мѣсце на столѣ побѣчъ фляшки и: здорові булі, панове радні! — промовивъ збанъ пива грубымъ контрабасомъ... Показавъ ся дальше на столѣ хлѣбъ, солъ, чѣсникъ, довга закручена ковбаса, а панове радні стали розпрестовувати ся и вытягати потерплі вѣдъ довгого сидженя члены, стали затирати руки, стали усмѣхати ся и, пбдморгувати до стрункои фляшки.

На ново-выбраного гробаря, що стоявъ посередѣ кбмнаты, якось нѣхто не звертавъ уваги, якось нѣхто не приступивъ до нього та не сказавъ доброго слова. Отъ, ходи Иваск, сѣдай коло стола та й будешь зъ нами напивати ся!... Иванъ бразиліецъ вже заспокоивъ ихъ цѣкавость, вже розказавъ имъ всѣ пригоди своего жита, а они зб своей стороны зробили для нього такожь всьо, що вѣдъ нихъ залежало... А теперь, що за честь для поважныхъ и статочныхъ господарѣвъ тримати кумпанію зъ гробаремъ? Зъ-далека голото!

Иванъ бразиліецъ и самъ тее покмѣтивъ и вынѣсь ся тихцемъ зъ канцеляріи...

Однакъ заледво вбнъ вѣйшовъ на улицу, коли втѣмъ заступили ему дорогу сѣльскі пролетарѣ, перепавші кандидаты на гробаря. Та они цѣлкомъ не оказували ваглядомъ нього ворожого успособленя, такъ, якъ перше въ канцеляріи. Противно, они повигали его зъ вѣборомъ на гробаря, показали ся его приятелями.

— Ну, Иване бразилійцю, — заговоривъ до нього Микола Довганъ зъ веселымъ, усмѣхненымъ лицемъ, — здоровъ бувъ, якъ ся маєшь? Ты думаешь, що мы на т тебе гнѣвасмоъ?

— Борони Беже! — пбдхопивъ Сидбрь Нетяга. —

Мы ось урадили, що на тебе нема чого гнѣвати ся, бо ты такій самий бѣдака, якъ и мы...

— Дай тобѣ, Боже, щобъ ты такъ довго проживѣ на свѣтѣ, якъ небѣщикъ твѣй дядько Панько, и бувѣ до самой смерти гробаремъ! — додавъ третій чоловікъ зъ гурту.

Иванъ бразиліецъ цѣлкомъ не здивувавъ ся заявленою тою наглою приязню сѣльскихъ пролетаріевъ, вѣнъ премовивъ кблька невыразныхъ слѣвъ и махнувъ обоятно рукою, мовъ бы хотѣвъ сказати: Коли бъ вы знали, що у мене въ серединѣ дѣе ся, то вы певно дали-бъ менѣ спокій...

— Але тобѣ выпадае теперъ пѣйти зъ нами до коршмы и запити ногоричъ, — ставъ знову говорити Микола Довганъ зъ дуже розумнымъ виразомъ лиця. — Ты повиненъ якъ-будь облити выбѣръ на гробаря и запити зъ нами кумпанію, бо ты вже такъ само бѣдний зарбѣнякъ, якъ и мы, харлачокъ, аяже!... Ну, ходи братчику! — додавъ вѣнъ, беручи Ивана бразилійця за руку.

— Мы не хочемо, братчику, багато, — закликавъ спѣвучимъ голосомъ Миханъ Наконечный. — Огъ выпнемъ по вилешку, закусимо роданникомъ та й досыть зъ насъ, бо мы знаемо, що въ бѣдѣ нема зъ-вѣдки позволяти собѣ по багато...

— Ходи, братчику, выпнемъ зъ бѣды, най ся сотный кас! — вликнувъ Сидбръ Нетяга и всѣ зробили рухъ, наче бъ они пускали ся до коршмы.

Але Иванъ бразиліецъ бувъ завсѣгды тверезимъ чоловікомъ. Вѣнъ нічого не пивъ, а до коршмы ніколи не заходжавъ и сямъ разомъ ему и въ думцѣ не було вти на пятнику.

— Етъ, дайте менъ спокѣй! — закликавъ вѣнъ, — я не пѣйду до коршмы.

— Не пѣйдешъ до коршмы? А то чому? — спытавъ Микола Довгань сильно здивованый.

— То ты не запешъ зъ нами кумпанія? Фе, встыдай ся! — закликавъ Сидбрь Нетага такожь сильно здивованый.

— Мы лишъ по килишку выпемо и роданкомъ закусимо та й по вѣсмъ! — додавъ Михань Наконечный зъ благодаичимъ выразомъ лица.

— Нъ! Не пѣйду до ко шмы, я йду до дому, дай-те менъ спокѣй! — сказавъ рѣшучо Иванъ бразиліецъ выдеракнись вѣдъ пролетарѣвъ, котрѣ его тягнули за руки.

Вѣтѣмъ успособленѣ пролетарѣвъ знову стало во-роже.

— Ахъ, ты сякій-такій сыну! — закликавъ гѣвно Микола Довгань. — То ты нами погорджаешъ?

— Погорджае нами, аякже! — повтарали другѣ товаришѣ.

— Ты думаешъ, що ты вже великій панъ, коли тебе выбрали гробаремъ? — говоривъ згѣрдно Микола Довгань. — Ахъ ты дѣдоводѣ якійсь!

Всѣ товаришѣ то вуркотѣли, то смѣялись зъ нього глумливо, а всѣ оказували свое обурене на Ивана бразиліеця.

— Ходѣмъ, хлопцѣ! — закликавъ гордо Микола Довгань. — Вѣнъ не вѣртъ того, щобы зъ нимъ говорити! Свѣня!

И всѣ, голосно выкрикуючи, пѣйшли горѣ улицею вѣ напрямѣ до коршмы, а Иванъ бразиліецъ лишивъ ся самъ на улицѣ и задумавъ ся... И ось той тихій, той кѣмый поглядъ умеряючон на жовту пропасницю Ма-

рины ставъ ему нагло передъ очима и вертѣвъ его на выдѣтъ, вертѣвъ ему мозокъ и сердце... „И на що тобѣ було йти до Бразиліи? — говоривъ той нѣмый поглядъ, — на що тобѣ було занашувати наше тихе щасте? На що?...“ А тамъ за Мариною выринае, якъ лунь, сива голова дядька Панька, его добре, поморщене лице, его благаючій, вѣдъ слѣзъ веккй очи, его вытягненій руки... И Иванъ затиснувъ зубы, вырзвивъ лице, мовъ зъ великого болю, и застогнавъ: „И що менѣ робити, щобъ она такъ не дивила ся на мене тыми своими очима! А тутъ ще й вѣнъ починае показувати ся и дивитись на мене своими очима!“... Вѣнъ все ще думавъ, вѣдтавъ мовъ нагадавъ собѣ щось, бразнувъ долонею о кешеню, де були грошѣ за хагу, махнувъ рукою, усмѣхнувъ ся...

— Гей, хлопцѣ! — крикнувъ вѣнъ зб всеи силы, — чекайте!

Хлопцѣ зачекали, а Иванъ бразиліецъ пѣдбѣгцемъ наблизивъ ся до нихъ и вмѣшавъ ся до гурту.

— А що? нацемо ся? — спытавъ его Микола Довгань.

— Нацемось!

— Ну, то добре! а я все казавъ, що зъ того Ивана бразилійца буде добрый товаришь! — закликавъ весело Микола Довгань.

И успесоблене пролетарѣвъ знову стало приязне для Ивана бразилійца, всѣ его хвалили, всѣ величали его добрымъ „братчикомъ“, а вѣнъ скорымъ грокомъ ишовъ на самбѣмъ передъ такъ, що прочй мусѣли за нимъ ажъ пѣдбѣгати. А коли цѣла кумпанія наблизилась до воршмы, тогдѣ Иванъ бразиліецъ ставъ, насунувъ шапку на бакирѣ, тупнувъ ногою и крикнувъ захрыплымъ голосомъ:

— Ходѣть, братя, нацемось, аде такъ, щобы-сьмо

всю нашу бѣду втопили въ горѣлецъ, щобы-сьмо потѣмъ ажъ спѣвали зъ великою утѣхи! — Вѣнъ вытягнувъ одну руку до коршомныхъ дверей, а лицемъ обернувъ ся до своихъ „гостей“.

Однакъ зъ того лица, выкривленого неприводною усмѣшкою, пробивало ъ таке якое неописане горе, така розпука, такой явійсь наглый, необычайный запаль, шо навѣтъ пролетарѣ завважали ту змѣну и завагались.. Микола Довгань положивъ ему руку на плече и промовивъ дружнымъ, ласкавымъ голосомъ :

— Нѣ, любовьку, мы не пбйдемо зъ тобою до коршмы..

— А то чому? — спытавъ здивованный Иванъ бразилецъ.

— Бо ты слабый, тобѣ щось бракуе, Ивасю, — говоривъ вѣнъ все тымъ самымъ ласкавымъ голосомъ, мовь до малои дитины. — Отъ, пбйди, сердце, до дому та вбдпочинь, прийда до себе, а вже мы колись вишамъ разомъ напемо ся.

— А то чому? — повторивъ Иванъ бразилецъ свое попередне пытане и окинувъ здивованнымъ взоромъ цѣлу громадку товаришѣвъ.

— А тому, — вмѣшавъ ся Миханъ Наконечный, — шо мы выпили-бы по вилишку и закусили бѣ роздзинкомъ, але пити до уналого, щобѣ ажъ потѣмъ спѣвати, то вже не красно...

— Хода, Ивасю! — тягнувъ его за руку Микола Довгань, — мы все пбйдемо до тебе, а ты Судеа оповѣдати намъ рбзній „исторія“... А пити... етъ! — и вблѣ махнувъ рукою.

Иванъ бразилецъ змѣркувавъ, шо его нові товаришѣ „чогось“ вагають ся ити зъ нимъ до коршмы, шо они уважають его за „слабого“, и се его ще ббльше бо-

лѣдо и пхало дальше напередъ, тамъ, де вѣнъ собѣ за-
думавъ, вѣсѣмъ на элбетъ...

— Якъ собѣ хочете! — крикнувъ вѣнъ элбетно. —
Коли хочете, ходѣтъ, а нѣ, то обѣде ся безъ васъ, не
велика отрата!

Вѣнъ вырвавъ руку вѣдъ Микола Довганя, вѣдчи-
нивъ коршемнй двери и пѣйшовъ до середины.

— Гей, жиде! — давъ ся чути эго голосъ крѣзь
вѣдчиненй двери, — дай літру горѣвки, а моцнои, самон
оковиты, та й ще цѣлу бляху булокъ положи на стѣлѣ
на закуску!

Пролетарѣ стояли на дворѣ и дивились оденъ на
другого, мовъ борючись зъ гадками, чи йти имъ до
коршмы на „той трахтаментъ“, чи дати спокѣй...

Вѣдчи слабость людска взяла верхъ. Першій Ми-
ханъ Наконечный не оперъ ся покусь и пѣйшовъ до се-
редины, а за нимъ прочй товаришѣ пѣйшли оденъ за
другимъ, гусакомъ. Последный пѣйшовъ Микола Дов-
ганъ зъ похлеленымъ, задуманымъ лицемъ и зачинивъ
за собою дверя...

А тамъ въ серединѣ, въ коршмѣ на тѣмъ самѣмъ
мѣсци, на котрѣмъ передъ лѣтами небѣщикъ Панько
Загуменный неравъ любивъ шукати розрады въ тяж-
кихъ хвѣлахъ жия, сидѣвъ теперъ Иванъ бразнѣиць
и зачинявъ зъ новыми товаришами могоричь — топивъ
свое горе...

КОНЕЦЬ.

ЗМЪСТЪ.

	Сторона.
1. Дай Боже здоровья коровѣ!	3
2. Мати	11
3. Сабета Себі	31
4. Дѣдъ Макарь	41
5. Рѣшучій крокъ	58
6. Самѣтна нивка	73
7. Дядько Федюсъ	79
8. Осѣ, куды мы пбйдемо, небого...	94
9. Бузьки	100
10. Галилеѣвскій вбйтъ	104
11. Дякъ Гриць	110
12. Дѣти	129
13. Для хорого Феда	138
14. Першій разъ	146
15. Жебрачка	159
16. Нбчный привидъ	165
17. Право патронату	174
18. Михалковѣ радощѣ	182
19. Бѣдный жидокъ Ратаца	211
20. Гаврило Чорнѣй	261
21. Иванъ бразиліецъ	332

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

3 0112 082077147